859
II 34-1

B. P. HASDEU

OPERE

I

Ediție, note, comentarii
variante și indici de
STANCU ILIN
Studiu introductiv de
GEORGE MUNTEANU
Traducerea versurilor de
RALUCA TULBURE
și
VICTOR TULBURE

POEZII

Bd 9312

Biblioteca Centrală Universitară
[illegible]

SCRIITORI ROMÂNI
EDITURA MINERVA
București, 1986

Biblioteca ... rsitară
Cota A 55.604
Inventar + I. 22955

BCU-Litere
1100 012 5838

Biblioteca Universitară
BIBLIOTECA LITERE
București

OPERA LITERARĂ A LUI B. P. HASDEU

După Dimitrie Cantemir și Ion Heliade Rădulescu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu* reprezintă un al treilea „spirit universal" ivit în cadrul culturii române, nefiind cu nimic mai prejos de oricare alte gigantice naturi creatoare, care au ilustrat în felul lor, după timpuri și locuri, plenitudinea geniului uman. I-au urmat lui Hasdeu, ținînd seama doar de culmile ce se văd mai de departe, Eminescu, Iorga, G. Călinescu.

Firește, precizările anterioare sînt prea laconice, impunînd un minimum de distingeri suplimentare. Vorbindu-se despre „cultura" lui Eminescu, spre exemplu, s-a afirmat că poetul național n-a fost un *monstrum eruditionis*, sugerîndu-se că, în schimb, Hasdeu era unul din aceștia. Însă, de ne gîndim bine, fabuloasele „trimiteri" pe care le făcea Eminescu în publicistica sa, precum și ceea ce au început să dezvăluie cercetările vizînd preocupările științifice din manuscrisele eminesciene, constituie tot atîtea dovezi că „erudiția" de anvergură, hasdeiană, îi era proprie și liricului nostru celui mai important. După cum asemenea „erudiție" i-a caracterizat — în epoca, în împrejurările lor — și pe Cantemir, Heliade, Iorga, Călinescu. Numai că i-a caracterizat după o *măsură* strict adecvată fiecăruia, de neconfundat cu a celorlalți în configurarea, funcțiile, rezultatele ei. Limpede ni se pare și altceva, care ține de o constantă mai profundă a întregii culturi române, nu doar de imperativele secolului trecut, numit de Maiorescu și de alții „al naționalităților". Erudiție ce poate isca sfială e de aflat în cazul tuturor titanilor culturii române; monstruozitate a erudiției, care să înspăimînte prin necuprinderea rosturilor ei, nu e de atribuit niciunuia. Teribilele exigențe ale istoriei poporului nostru au făcut cu neputință eventualitatea *erudiției pentru erudiție*, precum și trufia bine cunoscutului „De omni re scibili". Supremii exponenți ai spiritualității românești au înțeles — într-o impresionantă unitate de convingeri — că la noi, sempitern, erudiția nu poate semnifica nici într-un fel magnanima iluzie abstractă că ar spori nemijlocit binele omenirii îndeobște, ci, cu luciditatea modestiei, că e încordare pînă peste fire, parcă,a puterilor sufletești pentru salvgardarea și progresul comunității noastre etnice. A preveni prin asemenea înmănunchere de puteri lăuntrice neprielniciile ce amenințau ființa poporului român în întregimea ei, generație după generație, echivala cu un secundant pe măsura eforturilor dintr-o ordine cumplit de tangibilă — cele ostășești, care, începînd cu bătăliile de la Rovine și Vaslui, au fost ca niște repetate „Cîmpii Catalaunice" ale Europei de răsărit. Cu ce alt gînd mai de seamă își convoca erudiția Dimitrie Cantemir, cînd scria despre „creșterea" și „descreșterea" Imperiului Otoman, iar pentru Europa occidentală din vreamea lui alcătuia — spre știință — o *Descriptio Moldaviae*? Dar Heliade, pe distanța de la *Gramatica românească* la proiectul „bibliotecii universale" de traduceri, la scrierile revendicativ-memorialistice din vremea exilului, sau la în atîtea direcții ramificatul *Echilibru între antiteze*? Și Hasdeu, cel cu desfundarea tuturor „fîntînilor" posibile și priincioase cunoașterii de sine a poporului nostru nu numai prin vasta activitate de lingvist, filolog, folclorist (*Cuvinte din bătrîni, Etymologicum Magnum Romaniae*), de autor al *Istoriei critice a românilor*, al monografiei *Ion-Vodă cel Cumplit* și al atîtor studii speciale coborînd pînă la obîrșia dacică, dar și prin cea de „romanist" (*Ursita*), de dramaturg (*Răposatul postelnic, Răzvan și Vidra*), de prodigios gazetar și de inegalabil eseist militant în ordinea socială și națională? Iar Eminescu, Iorga, Călinescu nu și-au prefăcut fiecare erudiția și în vulnerare implacabilă a răuvoitorilor externi ori interni, imediați sau de perspectivă, dar și în acele „oglinzi de aur", — cum le zicea poetul național, — menite a reflecta calea dintre „trecutul mare" și „marele viitor" dorit cu neclătinată ardoare poporului nostru?

Încît, dacă la prima vedere pot să nu-și arate această particularitate, „erudiției", „enciclopedismului" românesc — considerate prin supremii lor exponenți — le sînt cu totul improprii tendințele de a fi exaltate pentru ele însele, ca niște „podoabe" oricît de superbe ale minții omenești. Fiind reprezentabile și așa, desigur, li s-au atribuit chiar de către purtătorii lor semnificații aparent mai simple, dar mai exact funcționale în cadrul imperativului statornic de a ne apăra cu toate mijloacele „sărăcia și nevoile și neamul".

*

În afara precedentelor distingeri de principiu, care ar putea fi documentate abundent cu texte aparținînd oricăruia dintre marii noștri ctitori de cultură, buna înțelegere a ceea ce ne preocupă nemijlocit aici — creația

Activ. beletristică

apartenența scriitorului la generație
ponderea activ. lit. în cadrul înfăptuirilor sale șt.

beletristică a lui B. P. Hasdeu — impune încă o pereche de disocieri prealabile. Cea dintîi ar urma să vizeze, fie și numai ca punct de plecare, determinarea apartenenței multilateralului autor la ceea ce se cheamă o „generație", la spiritul, țelurile, preocupările, mijloacele, stilul ei de lucru. O a doua ar trebui să încerce a delimita locul, funcțiile, ponderea activității literare a lui Hasdeu în cadrul amețitor de larg, de variat, al inițiativelor și înfăptuirilor sale științifice. Asemenea hotărniciri sînt cu atît mai necesare, cu cît, în pofida repunerii lor în discuție de către fiecare comentator mai de seamă al „fenomenului Hasdeu", un număr de confuzii mai stăruie, iar o dată cu ele — și dificultatea aflării unei măsuri de apreciere a detaliilor, a ansamblului, care să împingă cu un pas mai departe nuanțările de pînă acum.

În prima chestiune. Cînd vine vorba despre devenirea culturii, a literaturii noastre din secolul trecut, nu se ține seama de configurația și dialectica reală a succesiunii „generațiilor", iar drept consecință — nici de multitudinea implicațiilor care decurg de aici pentru posibilitățile și felul specific, irepetabil, de afirmare a fiecărei generații. Fără a mai repeta cu de-amănuntul cele arătate pe larg cu alte prilejuri (și, care, altminteri, ni se par de domeniul evidențelor), vom observa numai că adesea criteriile utilizate în asemenea delimitări sînt cînd prea generice, cînd prea specioase. Pentru unii, în celălalt secol există numai două „generații" literare — sau și mai larg culturale —, distribuite aproximativ matematic în cîte o jumătate a lui: de pe la Heliade și ceilalți începători de „literatură modernă" și pînă la scriitorii ce-s la primele lor afirmări distincte în anii Unirii sau nu cu mult după aceea ar fi vorba de *generația patruzecioptistă*, iar de la înființarea „Junimii", Maiorescu, Eminescu și pînă pe la scriitorii iviți către sfîrșitul veacului (Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, Vlahuță, Coșbuc) și-ar desfășura activitatea *generația clasicilor*. Pentru alți istorici literari, în schimb, îndeosebi pentru G. Călinescu, împărțirea sainte-baeuveiană pe „familii de spirite" duce la vreo treisprezece compartimentări ca acestea: „Romanticii. 1827 — 1848. Cîntăreții ruinelor. Damnații. Mesianicii utopici", „Mesianicii pozitivi. 1840 — 1848. Constituirea spiritului critic", „Antibonjuriștii. 1830 — 1848. Conservatismul boiernașilor", „Întemeierea prozei. 1840. Întîii umoriști" etc. — pentru întîia jumătate a secolului al XIX-lea; apoi: „Junimea. Momentul 1870", „Marii prozatori. Momentul 1880. Promoția rurarilor. Naturalismul", „Literatorul. 1880. Poezia socială și decadentă. Romanul ciclic" ș.a.m.d. Fără a cădea în mania „periodizărilor", sîcîitoare cu ani în urmă, trebuie să observăm totuși că: devenirea „momentelor" literare nu coincide întocmai aproape niciodată cu aceea a epocilor pe care le stabilesc, din unghiul lor specific de observație, istoricii propriu-ziși,

în [illegible]

în

trei generații lit
pre '48 – Heliade, Asachi
48 – Cârlova – Bălcescu, Alecs.
post 48 – Odobescu Hasdeu.

de vreme ce „relativa autonomie“ a dezvoltării formelor conștiinței sociale, între care și a artelor, e un fapt bine stabilit de mult; tot atît de evident este (cazul lui Ion Creangă, al lui Calistrat Hogaș e flagrant) că o „generație literară“ nu coincide totdeauna cu „generația de vîrstă“, din pricină că *întîmplările* de tot felul perturbează — fie și temporar — mersul *necesității*, al „firii“ lucrurilor. Cu toate acestea, fiindcă „întîmplarea e o necesitate nedescoperită încă“ (precum sublinia într-un rînd Eminescu), nu e plauzibil ca de dragul irepetabilității proceselor și fenomenelor literare, al marii lor specificități (mai cu seamă în cazul scriitorilor de întîia mărime), să fărămițăm pînă într-atîta imaginea devenirii literare, încît să nu se mai poată distinge modul dialectic în care *necesitatea*, *generalul* își croiesc drum prin mulțimea *întîmplărilor*, a spontaneităților *particularului* și *irepetabilului*, instituindu-se pînă la urmă în raport cu acestea ca „genul proxim“ față de „diferența specifică“.

De la asemenea considerente purcezînd, am vorbit cu mai multe prilejuri de *trei generații literare* distincte care o preced din mai departe spre mai aproape pe a *clasicilor*: cea *prepatruzecioptistă*, a „părinților“ literaturii române moderne (Heliade, Asachi, Bariț, scriitorii de mai modeste dimensiuni din jurul lor), marea generație *patruzecioptistă* întinzîndu-se de la Cârlova pînă la Bălcescu și Alecsandri, în fine — *generația postpatruzecioptistă* a lui Odobescu, Hasdeu și a scriitorilor de mai restrîns suflu creator din jurul acestora, care reprezintă tranziția nemijlocită spre *generația clasicilor*. Nefiind în discuție aici felul cum se prezintă lucrurile în secunda parte a veacului trecut, e destul să mai adăugăm la cele dinainte numai cîteva specificări. Suprapunîndu-se prin vîrstă și înfăptuiri — pentru perioade variabile de timp — între ele, inclusiv cu „clasicii“, cele trei generații înaintașe prezintă similitudini, chiar parțiale coincidențe, una în raport cu cealaltă, precum și cu generația clasică, dar și deosebiri de neconfundat. Generația prepatruzecioptistă, a „părinților“ literaturii române moderne, e una prin excelență de „luminători“ teoretici ai cursului viitor al lucrurilor în ordinea socială, națională, literar-artistică; însă în ordinea tangibilă a prefacerilor pe care singuri le preconizaseră pe tărîmurile amintite se angajează numai în parte, pentru răstimpuri mai mult sau mai puțin limitate, cu tot felul de reticențe și rezerve, care reprezintă cînd abateri de la ceea ce Eminescu va numi ulterior misiunea de „credincioși agenți ai istoriei“, cînd avertismente ratificate de timp și care au făcut din ei primii exponenți ai „spiritului critic“ în cultura română modernă. Generația patruzecioptistă, cărora „luminătorii“ dinainte le-au fost *profesori*, fie indirect, fie și în sensul propriu al termenului, încearcă — și se știe pe cîte planuri izbutește — să prefacă în *faptă* învățăturile ce primise de la prepatruzecioptiști (însă, desigur, și de la cultura avansată a Occidentului, aprofundată în mai mare măsură decît de aceia), sfîrșind prin a se desface, după nesovăirile din perioada revoluției și a Unirii, între o aripă ce s-a voit mereu „inovatoare“ (fie și cu prețul multor improvizații) și o aripă care, reluînd atitudinea rezervată dinspre sfîrșit a prepatruzecioptiștilor, s-a alăturat de pe această poziție generației mult mai acerb „critice“ a clasicilor și a comilitonilor mai modești ai acestora. În fine, generația postpatruzecioptistă reprezintă în privințele amintite o *continuare* a spiritului jubilant — — înnoitor — uneori pînă la pierderea măsurii lucrurilor — al generației patruzecioptiste, dar și o *rezervă*, cîteodată o *anticritică* fățișă (îndeosebi e cazul lui Hasdeu) față de ceea ce i se părea nihilismul „criticist“, „cosmopolitismul“ etc., atribuite mai cu seamă „Junimii“, apoi mișcării din jurul *Contemporanului* ș.a.m.d.

Însă, dincoolo de asemenea coincidențe și dezbinări cu un mare coeficient de diversitate, de urmărit în concretitudinea lor de la caz la caz, trei *constante* le sînt proprii deopotrivă generațiilor prepatruzecioptistă, patruzecioptistă și postpatruzecioptistă, făcînd să precumpănească continuitatea și convergența în acțiunile lor. E, întîi, melancolia virilă, acționînd ca un stimul al temerităților și dispoziției pentru lucru necurmat, diversificat în cercuri tot mai largi, derivînd din conștiința lor lucidă că sînt doar „precursorii“ împlinirilor ce vor veni. Dintre prepatruzecioptiști, cel care exprimă mai bine asemenea stare de spirit este Heliade, îndeosebi cu prilejul *Orației funebre*... pe care a rostit-o la moartea maestrului său în ale poeziei, Iancu Văcărescu. La patruzecioptiști, gîndul acesta e mai obsedant, mai lucid, scrutat cu acea detașare a abnegației pentru care poate fi luat drept epigraf bărbătescul *distinguo* al lui Alecu Russo — din *Critica criticii* — cum că scriitorii din generația lui se socot „ca niște salahori chemați a rădica o zidire... arhitecții vor veni mai tîrziu“. În rîndul postpatruzecioptiștilor, Hasdeu dă expresie mai pregnantă aceleiași conștiințe a „precursoratului“, cînd, tocmai în 1901, privind înapoi de la capătul prodigioasei sale activități, sublinia: „În adevăr, într-o civilizațiune bătrînă toate ramurile culturii sunt de mult așezate solid pe niște baze definitive, astfel că fiecare ramură înfățișează o specialitate vastă, suficientă ea însăși pentru avîntul unui geniu oricît de puternic. Nu așa este la începutul unei noi civilizațiuni, cînd nimic nu e pregătit de mai înainte, toate sunt în așteptare, toate sunt de dorit, și iată de ce acolo talentele mai energice, unele mai bine, altele mai rău se apucă de toate, dornice de a deschide toate ușile viitorului.“ Să nu spună nimic asemenea distingeri despre specificul „erudiției“, al „enciclopedismului“, la marii săi exponenți din cadrul poporului nostru, așa cum sugeram pe la începutul acestor însemnări? Însă din nedezmințita conștiință a „precursoratului" celor din generațiile premegătoare clasicilor rezultă și celelalte două constante ale profilului acestora. Una e chiar apetenta „eruditiei", a „enciclopedismului", pe care, „mai bine", „mai rău", dar în nedezmințită progresie — pe distanța de la Heliade la Odobescu și Hasdeu — au resimțit-o ca pe o necesitate obiectivă cei din generațiile „precursoare" ale literaturii și culturii noastre moderne. În sfîrșit, drept corolar firesc al *constantelor* dinainte, e, la aceste generații, prioritatea simțului „noutății", pe care poate că tot Hasdeu a definit-o în mai deplină cunoștință de cauză: „iară mie unuia îmi place mai ales a mă îndruma pe căi nebătute" *(Filosofia portretului lui Țepeș*, 1864*)*.

Iată cum începe a se preciza locul și rolul lui B. P. Hasdeu în cadrul culturii, respectiv — al literaturii române: a intuit, așa cum singur zicea la ora bilanțurilor, că trebuie „să se apuce de toate" cîte nu se făcuseră încă la noi, deși constituiau imperative ale epocii. Prin aceasta, mulțimea de „căi nebătute" pe care a înțeles să le caute „enciclopedistul", „eruditul", implicau — cum de asemenea sugeram — nu *noutatea pentru noutate*, ci lucrul gîndit și început *cu rost*; chiar dacă de dimensiuni ciclopice, care cu greu lasă să se întrevadă concepția călăuzitoare, — împrejurare asupra căreia Hasdeu și-a prevenit cititorii cu umor: „Un X. într-o bună dimineață, își închipuiește că mă va zdrobi dîndu-mi epitetul de *om-fragment*. Ei bine, eu primesc epitetul. Un fragment este și o rază a soarelui, un fragment și soarele însuși, un fragment este întreaga sistemă solară. De ce să nu fiu și eu un biet fragment? Fiecare fragment, însă, are o misiune pe care o îndeplinește în sfera totalității." Și cu aceeași concepție gigantic-integratoare, numai că utilizînd-o pentru deslușirea unor chestiuni mai îndeaproape legate de felul cum își înțelegea menirea, — aceea a raporturilor dintre cosmopolitism și patriotism: „Adevăratul amic al genului omenesc este numai acela care-și iubește înainte de toate propria sa ginte[...]. Fiecare neam reprezintă în concertul total o idee diferită, fără care n-ar putea fi armonie."

Solicitat în atîtea direcții care își disputau în mintea lui vastă preeminența, reprezentîndu-și fiecare înfăptuire posibilă în dimensiuni colosale, e de înțeles că Hasdeu a început uimitor de multe, dar nu le-a dus pînă la capăt. E în aceasta o meteahnă? E mai curînd asumarea exemplară a statutului de „precursor", care, după însăși etimologia cuvîntului, deschide calea, sugerează, întocmește planul unor înfăptuiri care vor cere muncă de generații. Ceea ce Hasdeu a ținut să precizeze, de asemenea, în felul său specific de a rosti adevărurile grave în chip glumeț, ironic și autoironic, malițios, uneori sarcastic: „— Oare pînă la ce literă ai ajuns? [la redactarea *Etymologicului* — n.n.] mă întreba într-o zi un bărbat cu vază în lume.

— Hm! răspunsei eu printr-o altă întrebare — pînă la ce literă ai citit? Aci, firește, o mare încurcătură, căci omul meu cunoștea cartea numai din zvon. Românul însă nu se prea încurcă mai niciodată. Prefăcîndu-se că n-a auzit întrebarea, el se apucă, cu o măiastră ușurință, a mă lăuda pe mine, a lăuda *Etymologicul*, a lăuda Academia, a lăuda cîte în lună și în soare, dară — fără un « dară » nu se poate — își încheie acatistul printr-un adînc suspin și o duioasă urare: — Numai să-ți dea Dumnezeu ani mulți ca să poți isprăvi!... A! iată ceva care trece peste competența mea și chiar peste votul unanim al înaltului Corp Academic. Ar fi de minune, negreșit, dacă Stăpînirea ar putea să vină în Parlament cu un proiect de lege prin care să mă oprească de a muri pînă la terminarea *Etymologicului*, ba încă să-mi mai lungească zilele și peste litera *z*, pentru ca să fac un suplement. Nu știu dacă țara ar cîștiga prin aceasta; eu însă unul aș fi pe deplin mulțumit. Dar fericitele timpuri cînd se potcoveau purecii au trecut de mult. E foarte cu putință ca eu să mor mîine sau poimîine, și într-un asemenea caz, fără îndoială, nimeni nu va zice: după ce a murit, cîte zile a mai trăit ca să isprăvească?... Ceea ce mă liniștește întrucîtva este că paguba n-ar fi tocmai mare. În adevăr, dacă lucrarea mea nu e nici caldă nici rece, așa și așa, cît duce ciurul apă, lesne se vor găsi mulți ca s-o urnească mai departe; dacă însă, dimpotrivă, ea ar fi cumva atît de bună încît anevoie să se găsească cineva ca să mă înlocuiască la muncă, atunci, oricît va rămînea de la mine, un volum, două sau trei, va fi un dar binevenit, o pîrgă nu de prisos pentru știință în genere și pentru romănime în parte. Punîndu-mă la mijloc între ambele ipoteze, eu îmi permit a crede că opera mea, fără a fi ceva de toate zilele, nu este totuși vreo grozăvie peste puterile oricui va întruni în sine un temei de cunoștințe istorice și filologice cu un dram de bun-simț și de bunăvoință. Cu asemenea cunoștințe filologice și istorice pe de o parte, cu bunăvoință și bun-simț pe de alta, nu va avea cineva, ca să poată merge înainte cu desăvîrșirea lucrării, decît să se pătrundă de planul general, de marginile în care el se desfășoară de cugetarea cea călăuză pe calea ce-l duce la capăt" *(Dicționare și dicționare*, 1887*)*.

Cu cîte precizări de ordin mai generic ne-am îndeletnicit pînă acum, invocînd spre ilustrare mărturii semnificative ale scriitorului, poziția specifică a lui Hasdeu în cadrul culturii și al literaturii române se va fi conturat suficient. Pe cît de conștient de puterile sufletești, cunoștințele, înfăptuirile sale, pe atît de cu dreaptă măsură își estima pașii ce a apucat a face pe numeroasele „căi nebătute" încă la vremea lui. Sînt de văzut, în toate acestea, — cum s-a făcut mereu, — semnele unei naturi de anvergură neobișnuită, însă de o structură prin excelență „romantică" și *marcată* de veacul romantic în care i-a fost dat să se afirme? Fără îndoială, dar numai cu precizarea că „romantismul“ nu trebuie invocat în cazul lui Hasdeu ca o *scuză*, fie și mascată prin tot felul de eufemisme. Cînd e un dat principal și înnăscut al firii cuiva, romantismul implică posibilitatea — și voința — de a actualiza cît mai multe din latențele cele mai prețioase ale neamului omenesc, indiferent de faptul că i s-a întîmplat să se ivească într-o epocă așa-zicînd „neromantică.“ Aceasta, fiindcă îndeobște omul e o ființă prin definiție romantică, în temeiurile lui cele mai adînci, tentat fiind să-și încline cumpăna deciziilor, dintotdeauna, nu — cum zicea într-un rînd Eminescu — spre „lumea dată“, ci spre „lumea căutată“ *(Aveam o muză*, 1872); nu spre a se închide în propria-i cochilie, ci spre a ieși din ea. Felul romantic de a fi e *secțiunea de aur* pentru toate celelalte posibile, implicîndu-le — tot Eminescu observase — așa cum „în sîmburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg.“ Fiecare om cuprinde în sine colțișorul său romantic, care, cînd se nimerește să acționeze, chiar numai instinctiv, intuitiv, determină cele mai rodnice, mai *specific umane* inițiative. Dar să ți-l cunoști și să ți-l asumi în toate privințele, ce șansă de împlinire! Dar să te fi ivit într-o epocă ajunsă la plenitudinea conștiinței sale „romantice“, ca aceea din secolul trecut, ce „noroc“ pentru cei care-i pricep imperativele! Că omul se simte în largul său în asemenea ambianță spirituală — de care nici noi, cei de *acum* și de *aici* nu sîntem defel străini! — e o dovadă „curentul romantic“ din celălalt veac, care a cunoscut o expansiune planetară nemaiîntîlnită înainte și nesleită nici azi. Selectînd și strîngînd într-un gigantic mănunchi tot ce era mai viabil în marile acțiuni umane anterioare și în stilurile lor specifice de obiectivare (clasic, rinascimental, baroc etc.), romantismul a putut — de pe asemenea cuprinzătoare temelie — să anticipe și tot ce i-a urmat în ordinea devenirii literar-artistice, dar nu numai a ei: realismul, simbolismul, naturalismul, toate orientările zise „moderne“ din secolul nostru. În acest sens, dincolo de ceea ce a constituit „moda“ romantică din celălalt secol, cu aspectele ei *databile* și *datate*, a rămas *constanta* care în veacul al XIX-lea s-a deslușit mai bine ca oricînd înainte, grație numeroaselor naturi care i-au fost *exponențiale* în literatură și arte, în filosofie ori științe, în politică și chiar în viața practică. Această *permanență* romantică, implicînd, sintetizînd toate stilurile de conduită umană, definită prin modul de a le *uni* funcțional, nu de a le *despărți* pedant, cum mai fac unii comentatori, trebuie avută în vedere și ea, cînd e să purcedem la încercarea de a caracteriza orice latură a activității hasdeiene. De aceea am închis cu ea cercul considerațiilor preambulare mai generice, chiar cu riscul de a reaminti și lucruri prea bine cunoscute.

Într-adevăr, cînd, potrivit destinației acestor însemnări, e să scrutăm mai de aproape activitatea literară a lui B. P. Hasdeu, dificultatea de a

determina cît mai plauzibil modul ei specific de configurare se ivește numaidecît. Comentatori mai vechi și eminenți s-au lovit la tot pasul de ea, însă au sfîrșit prin a dezlega asemenea „nod gordian“ prin a înghesui nu numai beletristica, dar și atît de diversificata activitate științifică hasdeiană în ceea ce am numit aspectele *databile* ale curentului romantic, lăsînd mai în afara atenției *permanențele* acestuia, care presupun mult mai numeroase distingeri și asupra cărora Hasdeu a avut grijă să ne prevină el însuși în fel și chip. Lăsînd la o parte faptul că o constatare de toți acceptată ca axiomatică, aceea a dimensiunilor de „uomo universale“ ale lui Hasdeu, presupune o hermeneutică adecvată chiar în distingerile de principiu, să lăsăm detaliile operei hasdeiene să-și dezvăluie singure semnificațiile. O trăsătură izbitoare de la prima vedere și producînd dificultăți interpreților vizează faptul că la Hasdeu, — ca la orice mare spirit prin excelență romantic, unde se vede mai bine, dar, îndeobște, la marile personalități creatoare de oricînd și de oriunde, — granița dintre „genul“ îndeletnicirilor și „stilul“ ce le învestmîntă e derutant de labilă. Autorul nostru nu scrie „frumos“, în sensul *calofil* al cuvîntului, dar e teribil de „expresiv“ totdeauna în felul *cum spune*, iar aceasta — din pricină că e de o pregnanță nedezmințită, escaladînd frontierele „specialităților“, convocînd *totalități* de experiență, cugetare, simțire umană prin *ceea ce spune*. Cutare poezie (Vornicul *Iancu Moțoc*, să zicem) e adnotată nu mai puțin „savant“ decît nu știu ce sensuri adiacente ale unui cuvînt inclus în marele *Etymologic*. Erudiția presupunînd desfundarea nu știu cîtor „fîntîni“ din monografia *Ion-Vodă cel Cumplit* este împărtășită într-un stil literaro-febricitant ce nu știm să fi fost egalat decît de celebrul eseu *William Shakespeare* al lui Victor Hugo, apărut numai cu un an înainte de exaltata scriere „istorică“ hasdeiană. *Etymologicum Magnum Romaniae* a fost conceput de Hasdeu ca o „carte de lectură pentru toți fiii națiunii“, prin care fiecare să se simtă pus în circumstanța „de a se instrui petrecînd sau de a petrece instruindu-se“ *(Dicționare și dicționare)*. E cumva acest gînd al „instruirii“ prin „petrecere“ un principiu definitoriu pentru „estetica“ școlii romantice? E horațianul „utile dulci“, fiind adică extras din „fîntîna“ dintîi a clasicismului european.

În continuare, putem observa cum în eseul neterminat *Mișcarea literelor în Ieși* (1863), — textul fundamental al „poeticii“ hasdeiene, care anticipează cu patru ani, în spiritul său, celebrul studiu maiorescian *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867* și, în critica rezervată producerilor dramatice ale vremii, cu șapte ani nu mai puțin celebrul studiu eminescian *Repertoriul nostru teatral* (1870), — Hasdeu află modul de a sintetiza pentru uzul său propriu într-ale creației literare multe lucruri numai aparent disparate: ciceronianul „Finis coronat opus“ și romantica

„primă importanță a imaginațiunii în poezie" (el descoperindu-i totuși sursa la Aristotel, ba chiar la „filosofii indieni"), precum și nu mai puțin romanticul precept (moștenit, totuși, de la clasicismul francez) potrivit căruia „poezia are o limbă a sa", funciar deosebită de „politicosul limbaj al ordinarei conversațiuni". Însă concomitent, printr-o perorație atribuită lui Vladimir Aleșchin-Uho, ridicolul său personaj din *Duduca Mamuca* (1863), Hasdeu se arăta prevenit asupra faptului că: „ Romantismul și, principalmente, acea frapțiune a lui ce se denominează *realism*, e plaga societății noastre. Ea pretinde a fi eco al naturii, uitînd că omul e microcosmul macrocosmului, după cum zice Spinoza, și, prin consecință, natura e absurdă." În același an (1863), cînd cu procesul de presă intentat pentru publicarea nuvelei *Duduca Mamuca*, Hasdeu vorbește foarte documentat în *Apărarea redactorului* despre „teoria școlii realiste în literatură", iar peste decenii, în precuvîntarea cu care însoțea apariția *Revistei noi* (1887) se arăta întru totul prevenit asupra „zolismului". Cum să înțelegem asemenea balansuri enorme între raportările la opinia „filosofilor indieni" despre „imaginațiunea poetică" și doctrina „romanului experimental"? Ca pe un eclectism de diletant?

Nimic din toate acestea. Un mare spirit vede legături ascunse, acolo unde percepția îngustă nu întrezărește decît prăpăstii de netrecut. Nu zicea Hasdeu, în *Filosofia portretului lui Țepeș*, că „toate cunoștințele omenești se întreleagă, se ajută și se înrudesc, ca zeitățile lui Omer"? Astfel e și cu „romantismul" lui Hasdeu, raportat la termenii săi complementari sau auxiliari, fie că vizează opera scriitorului, fie pe cea a savantului. Individuația în opere diferite ca factură, țel, stil nu e o piedică în calea aceleiași puternice seve, care circulă peste tot: în poezie, în proză, în dramaturgie, în publicistica literar-culturală și politică, în vastele înfăptuiri ale savantului, unde — oarecum metaforic vorbind — „romanticului" Hasdeu îi aparține temeritatea și caracterul exponențial al inițiativelor, apetența neabătută a noutății, concepția vastă, iar „realistului", „naturalistului" îi este caracteristică obsesia probei controlabile, armate cu multitudine de amănunte ce azi (nu la vremea lor) pot să pară fastidioase; după cum „clasicului" subiacent îi e proprie evitarea unilateralităților („dacism", însă nu împins pînă la purismul „etimologismului latinist"; „patriotism" lucid, care nu confundă niciodată *judecata prin sentiment* cu *judecata prin proba valorii* celor înfăptuite în cadrul comunității românești; evitarea iluziilor cosmopolitizante; „optimism" ținînd seama de toate adversitățile pe care trebuie să le înfrunte și să le biruie, spre a nu eșua în vane „pia desideria" ș.a.m.d.). În toate privințele arătate, oscilațiile de atitudine, îndeosebi exagerările polemice nu i-au rămas străine lui Hasdeu, în diferitele momente ale vieții și afirmării sale pe „căile nebătute" ce-și alesese, care nu puteau

să nu iște nedumeriri, opoziții acerbe, dar și riposte pe măsură ale spiritului său înnăscut polemic. E în destinul „precursorilor" să-și creeze adversități în proporție corespunzătoare cu însușirile și noutatea celor ce înfăptuiesc, dar să fie dotați și cu mijloacele trebuitoare spre a-și apăra de incomprehensiune și tendința de a le reduce la numitorul rutinier, comun, devenirea specifică.

*

Pornind de la asiduitatea preocupărilor și de la rezultate, se pot distinge în creația beletristică a lui Hasdeu trei momente distincte, determinate — în parte — de cîteva mari schimbări din viața sa personală, dar nu în mai mică măsură și de solicitările la care l-a supus epoca. Pînă la 1857, cînd se stabilește în Moldova, la Iași, adică în anii adolescenței și ai primei tinereți (perioada de licean la Chișinău, de student la Universitatea din Harkov, de iuncher în regimentul de husari „Contele Radetzski"), în afară de preocupările științifice incipiente, sumedenie, Hasdeu se încearcă, își face „anii de ucenicie" și în toate genurile artei cuvîntului. El scrie versuri lirice în stil popular, de inspirație istorică, meditative, dintre care citabile — pentru îndemînarea tehnică ce nu trădează penibilele eforturi ale începătorilor, dar mai cu seamă pentru prioritatea acordată temei istorice — sînt *Moldova*, *Ștefan cel Mare*, *Sînt român*, *Gîndire*, poemul mai întins *Domnița Voichița* etc. Îl interesează de pe acum și epica amplă (*Arbore — Fragment de roman istoric*), teatrul (*Arbore* și *Domnița Roxana — Fragmente dramatice*). Două preocupări ce vor rămîne constante se vede a-l fi obsedat pe Hasdeu încă din această vreme a începuturilor: „dacismul", voința de a lumina obîrșia dintîi a poporului român, iar aceasta nu prin unilateralizare, ci în replică la exagerările „puriste" ale celor din școala latinistă, cu care se vede că de pe atunci era în bună cunoștință de cauză; sfîrșitul secolului al XV-lea și, îndeosebi, secolul al XVI-lea moldav, văzute de pe acum prin cîteva din personajele lor reprezentative și interesîndu-l pe scriitor pentru marea, dramatica înfruntare de interese dintre toate clasele și păturile sociale ale timpului, după moartea lui Ștefan cel Mare și în condițiile înmulțirii tentativelor înrobitoare ale popoarelor megieșe. Mai interesant dintre toate aceste încercări de primă tinerețe rămîne *Jurnalul intim* (1852—1856), care, alături de alte cîteva fragmente autobiografice de însemnătate mai restrînsă, e revelator pentru mediul anilor de formare și atitudinea lui Hasdeu față de el, pentru înclinările native, preocupările într-ale autoinstruirii, prefigurarea convingerilor capitale ale viitorului poligraf, care ulterior nu vor fi dezmințite, ci se vor consolida. Semnificativ e acest *Jurnal* și în ordinea strict literară, dezinvoltura sti-

1852-1856

listică de mai tîrziu — cu mari pendulări între oralitatea cea mai plină de imprevizibil (de ținută „poporană“, dar și cu un gen aparte de „euphuism“ spontan, alternînd tonul grav, aproape sentimental, cu cel de ricanerie ageră, ironică, sardonică, jucăuș-calamburistică etc.) și formularea savantă menținută în limite adecvate — vădindu-și aproape toate caracteristicile. Atitudinea așa-zicînd ostensibilă a eroului e de „enfant terrible“, în gustul romantic *datat* al epocii literare ce începea să treacă, cu cinism afișat, mai ales în nararea aventurilor galante (pentru care, de altminteri, Hasdeu a dovedit mare înclinație pînă tîrziu), cu plăcerea exprimării în paradoxe, oricum fără ocolișuri (uneori mergînd pînă la cruditățile notației prenaturaliste). După o însemnare de acest gen, spre exemplu, am putea să credem că îndeletnicirea cea mai de seamă — chiar cînd rămînea numai cu sine însuși — a lui Hasdeu-studentul și militarul era „să se plimbe prin cameră, cîntînd în gura mare «Gaudeamus igitur» sau «Bringt mit Blut der edlen Reben»... și în același timp să mediteze asupra marilor probleme ale înțelepciunii omenești“. Din alte fragmente, însă, aflăm că atitudinile acestea reprezentau o prea firească frondă față de o viață universitară pusă sub privegherea unui „curator“ militar, Kokoșkin, numit de către studenții din Harkov „cneazul întunericului“; cît despre mediul iuncheresc, aflăm că nu e de preferat celui al soldaților simpli, ale căror „manifestări sincere“ „mi-au plăcut întotdeauna mai mult decît chefurile și adunările «drese» de trivialități cu pretenții de spirit, de un simțămînt servil...“ Încît, ceea ce putea să pară cinic, de un nonconformism steril în *Jurnalul* tînărului Hasdeu și în celelalte fragmente autobiografice poate fi caracterizat prin întrebarea pusă cu cîțiva ani mai tîrziu celor ce căutau să-l osîndească pentru anumite pasaje pline de cruditäți erotice din nuvela *Duduca Mamuca*: „Un romanist, un poet, un istoric sunt portretiștii societății: vinovați-s ei, oare, zugrăvind-o așa cum este?“ (*Apărarea redactorului*, 1863). Altfel, toate aceste scrieri tinerești încheiate sau fragmentare anunțau și prin preocupări, și prin stil, principale constante ale beletristici hasdeiene de după stabilirea în România.

Al doilea ~~moment distinctiv,~~ mult diversificat, ducînd creația literară a lui B. P. Hasdeu la cristalizări bogate și de natură a-i defini un profil distinct, este — aproximativ — cel dintre anii 1858—1870. În acest răstimp, stabilit întîi la Iași (1857—1863), iar cu începere de pe la jumătatea lui 1863 înainte mutîndu-se la București și rămînînd acolo pînă spre sfîrșitul vieții (ultimii ani și i-a petrecut la Cîmpina), Hasdeu își dezvoltă o vreme paralel preocupările beletristice și cele științifice, prin intermediul numeroaselor reviste ori ziare ce întemeiază: *România* (1858), *Foaea de storiă română* (1859), *Foița de istoria și literatura* (1860), *Din Moldova* (1862) — cu titlul schimbat apoi în *Lumina* (1862—1863), spre a evita bănuiala de „separatism“ (toate acestea la Iași), apoi, după mutarea la București, revistele umoristice *Aghiuță* (1863—1864), *Satyrul* (1866), ziarul *Traian* (1869—1870) și revista *Columna lui Traian* — cu apatiție îndelungată (1870—1877; 1882—1883) și unde preocupările științifice covîrșesc. Dacă, precum arătam, scrierile literare hasdeiene de maturitate se ivesc între 1868—1873 paralel cu cele științifice, ponderea nu atît numerică, dar în ordinea valorii, o are în acest aproximativ răstimp creația beletristică; pe plan științific, Hasdeu e, acum, în faza punerii problemelor (spre exemplu, în *Perit-au dacii?*) a unei documentări prodigioase și a publicării numai parțiale de rezultate, premergătoare sintezelor de acest gen. Fapt semnificativ: în 1873, cînd aduna într-o culegere tipărită de *Poezii* numeroasele sale versuri răspîndite pînă atunci prin reviste și ziare, făcea să apară și volumul I din *Istoria critică a românilor*, care semnifica pentru multă vreme o deplasare cvasitotală de interes a poligrafului în domeniul strict științific, în privința literară el mulțumindu-se mult timp doar cu răzlețe retipăriri a ceea ce scrisese și publicase mai înainte. Oricum, cunoscînd impetuozitatea ce punea în toate, fecunditatea neobișnuită, diversitatea și profilul de neconfundat al scrierilor beletristice din acest de al doilea moment al devenirii sale creatoare, putem determina pe asemenea temeiuri *locul* său distinct în evoluția literară din celălalt veac, situarea sa în generația postpatruzecioptistă. În răstimpul de afirmare specifică a acestei generații e de recunoscut și ceea ce s-ar chema *centrul de greutate* al operei literare hasdeiene.

Dată fiind diversitatea preocupărilor și a realizărilor, e firesc ca, din rațiuni de adecvare cu spațiul ce ne stă la îndemînă, să urmărim creația literară de maturitate a lui Hasdeu după genurile în care s-a ilustrat, insistînd mai cu deosebire asupra scrierilor care nu s-au trecut fără urmă deodată cu momentul publicării lor. Numericește, dintre scrierile pe care literatul le-a dat la iveală în epoca pe care am circumscris-o, versurile primează. Studiindu-le cu ani în urmă, Tudor Vianu socotea a distinge pe ~~baza lor~~ în Hasdeu pe exponentul „unui *Sturm-und-Drang* românesc“, considerînd că în privința aceasta el e „talentul cel mai de seamă și locul lui merită să fie mai bine precizat“ (*B. P. Hasdeu poetul*, în *Idei și forme literare*, 1943). Originalitatea și justețea acestei situări sînt în afara oricărei contestări. În alte țări, îndeosebi în Germania (unde s-a ivit și denominația acestei nuanțe nemijlocit vestitoare a curentului romantic european, pe baza creației timpurii a lui Goethe, Schiller, Klinger ș.a.), *Sturm-und-Drangul* a fost ca o „uvertură“ cuprinzînd principale motive de inspirație și atitudini stilistice ale romantismului din faza primei și maximei lui ecloziuni. La noi, precum se vede, el a apărut după ce marele „val" romantic patruzecioptist da semne de potolire, înainte ca virtualitățile curentului în spațiul literar românesc să se fi învederat în întreaga, maxima lor amplitudine, prin Eminescu ori Macedonski. Procesul a devenit posibil — în condițiile dezabuzării, dar și ale revoltei implicînd straturi sufletești adînci de după prăbușirea Revoluției patruzecioptiste — printr-o reluare cu vigoare revendicativă înnoită a obiectivelor literare autohtone, dar și prin întoarcerea la izvoarele primordiale ale romantismului european: scepticismul orgolios al „eului" de *poeta-vates* și „satanismul" byronian, un fel de „sentimentalism" cu semn întors, sumbru, mizantropic uneori, sardonic mai deseori față cu strîmbătățile de orice natură, exaltarea unei fantezii pe măsură, alegînd culori terifiante, fantasmagorice, macabre în pictarea a ceea ce merita să fie încriminat, cultivarea insolitului atitudinilor și ambianței, violența tonului poetic și a limbajului etc. În asemenea înțeles, din generația postpatruzecioptistă *Sturm-und-Drangul* îi mai caracteriza — în afară de Hasdeu — și pe mai mărunții poeți N. Nicoleanu (căruia nu incidental Hasdeu îi adresa, nominalizîndu-și confratele, un poem), pe M. Zamphirescu etc., iar din generația următoare — pe Eminescu al începuturilor *(Junii corupți, Amicului F. I.* îndeosebi prima versiune a poemului dramatic *Andrei Mureșanu)*, dar și pe Macedonski cel din poeme ca *Ocnele, Noaptea de noiembrie, Noaptea de februarie.* Însă reprezentantul așa-zicînd „programatic" al acestei orientări este fără contestare Hasdeu — și vom arăta numaidecît de ce.

După o perioadă de căutări și de limpeziri treptate, strîngîndu-și poemele în volumul *Poezii* din 1873, Hasdeu îi scria următoarea, lapidară *Prefață*: „Niciodată n-aș fi cutezat a scoate la lumină această anatomie a suferințelor mele dacă nu știam că unora li place sumbra și violenta pictură a lui Caravaggio, în care vezi numai oase și mușchi în loc de frageda și catifelata carne. Genul imperios al inspirațiunii mele poetice oferă aspra idee sub o formă dură. Mai multe bucăți din colecțiunea de față, bunăoară *Viersul, Lui N. Nicoleanu* și altele, explică pînă la un punct țîțînele sociale pe cari se mișcă acest fenomen psicologic. De cîte ori mi s-a întîmplat a fi dulce și molatec mă miram eu însumi. Iacă o prefață în care un autor se face fără milă propriul său critic!" Comparîndu-și versurile cu „sumbra și violenta pictură a lui Caravaggio", atribuindu-le numai „oase și mușchi", „aspră idee", „formă dură" — nu vădea prin acestea Hasdeu că experimentase un fel de posibilă joncțiune între „naturalism" și „expresionismul" liric de mai tîrziu? Ca *stil* — e mai mult decît plauzibil, ca „idee" poetică — nu, deoarece, spre deosebire de vîrsta lui lirică tîrzie din *Sarcasm și ideal* (1887–1896), poetul își refuză acum orice sistem de idei coerent, abscons ori fățiș, orice „metafizică", avînd în vedere numai „țîțînele sociale" tangibile „pe cari se mișcă acest fenomen psicologic", prefacerea în vers a „anatomiei suferințelor" sale. Cu alte cuvinte, Hasdeu scrie „poezie de circumstanță" nu în înțelesul foarte larg goethean, ci numai în acela solidar cu vicisitudinile din sfera existenței civice, militînd pentru spulberarea lor, mirîndu-se cînd i se întîmpla să se abată în zona „intimismului", căruia îi zicea cu dispreț „dulce și molatec".

În atari condiții, treptele generalizării lirice, pe distanța de la primele versuri publicate prin 1860 și înmănuncherea celor ce i s-au părut autorului mai izbutite în volumul *Poezii* de la 1873, sînt de trăinicie variabilă, însă direcția lor rămîne constant ascendentă. Hasdeu, care încă în *Mișcarea literelor în Ieși* (1863) zisese că „la români [. . .] e de a crea de acum înainte poezia filosofică", era însuși stăpînit de gîndul unei asemenea încercări, iar în citata *Prefață* la volumul *Poezie* își mărturisea încredințarea de a fi și reușit, de vreme ce releva cu neascunsă satisfacție că „genul imperios al inspirațiunii mele poetice oferă aspra idee sub o formă dură". I se părea deci să-i fi izbutit aceasta în forme specifice, acelea pe care Tudor Vianu le numise *Sturm-und-Drang* românesc. Într-o măsură, convingerea lui Hasdeu se verifică pe cîteva planuri tematice, cu modalități de construcție pe care le-am numi ale „parabolei" lirice sau ale „alegoriei". Directă în expresie, „imperioasă", vulcanică în revărsarea afectivă, e poezia programatică mult comentată *Viersul* — o „ars poetica" ce exprimă cît se poate de fidel, deodată cu autenticele disponibilități lirice ale autorului, și calitatea lui de continuator reînvigorat al romantismului social, mesianic, patruzecioptist; numai tonul subiacent nu e de entuziasm meliorist, ca de atîtea ori la generația înaintașă, ci de posomoreală înverșunată, punitivă, ca a poeților-profeți de odinioară, cu refuzul de a face loc în poezie și inspirației intime:

„Homer cînta mînia divinului Ahile,
Și Dante Tartarul cînta;
Poetul, cînd se naște în amărîte zile,
Amar și el ca lumea, nu cîntă pe copile,
Nici cupa bacanală nu-l poate îmbăta!"

Și eu cîteodată smulg harpa din tăcere,
Cînd sparge muza peptul meu,
Căci inima zdrobită răsună prin cădere
Și saltă desperată în spasmuri de durere,
Scoțînd din agonie un țipăt scurt și greu;

O poezie neagră, o poezie dură,
O poezie de granit,
Mişcată de teroare şi palpitînd de ură,
Ca vocea răguşită pe patul de tortură,
Cînd o silabă spune un chin nemărginit!

Ar fi o ironie să cînt eu flori şi stele
În veacul nostru pe pămînt,
Cînd ele sunt o larvă, grimată cu văpsele,
Iar adevărul geme tempeste şi răzbele,
Blăstem, urgie, neguri, pucioasă şi mormînt!

Lăsaţi pedestrei proze minciuna curtezană!
Al cîntului entuziasm
Respinge veselia spoită şi vicleană,
Cînd totul împregiuru-i printr-o imensă rană
Exală din cangrenă un colosal miasm!

Homer cînta mînia divinului Ahile,
Şi Dante Tartarul cînta;
Poetul, cînd se naşte în amărîte zile,
Amar şi el ca lumea, nu cîntă pe copile,
Nici cupa bacanală nu-l poate îmbăta!"

Am reprodus în întregime această poezie programatică pentru că în felul ei, este şi cea mai bună, în prima fază a afirmării lui Hasdeu ca poet, aceea ce va fi reluată — în alt diapazon — abia peste decenii, cu versurile care au intrat în volumul *Sarcasm şi ideal*. Vigoarea tonului îşi află corespondente fericite în cascada de epitete hiperbolic-încriminante şi în iambii de particulară rostogolire sacadată, pe care o pune şi mai bine în relief poliritmia subiacent-brevilocventă din tot al doilea vers al fiecărei strofe, sentenţios, gnomic, cu ceva „de granit" — aşa cum însuşi poetul şi-o dorea. Sfericitatea construcţiei, cu prima strofă reluată în final ca un refren-*memento*, metaforele „dure", comparaţiile şi enumerările apocaliptice, reprezintă echivalente adecvate şi pentru „anatomia suferinţelor" autorului, şi pentru „ţîţînile sociale" ale unor asemenea sumbre combustii lirice. E, aici, ceva de Prometeu înlănţuit, dar nu îngenuncheat sufleteşte, o singulară îngemănare de martiraj, eroism, profetism şi, de-ar fi publicat această singură poezie, Hasdeu n-ar fi fost uitat, ci reţinut în istoria versului românesc printre autorii numiţi „monodici".

B

Viersul, însă, clarifica şi încununa virtuţile unei coarde lirice pe care Hasdeu o mai făcuse să răsune distinct, adeseori, în deceniul al şaptelea din celălalt veac. Cu mai multă recuzită romantică, dar şi cu aceeaşi duritate sarcastică, poetul anticipase *Viersul* (publicat iniţial în 1872) îndeosebi prin ample alcătuiri pe care le-am numit „parabolice", dintre care cea mai izbutită e *Complotul bubei* (1869), publicată de mai multe ori, între care şi cu titlul *Conjuraţiunea leproşilor*. Străveziu-parabolic e finalul, unde cele din urmă două versuri au evidente funcţii de „cheie", banale ca expresivitate nudă, dar cu nu ştiu ce sfidător — şi prin asta nu fără rost, potrivit poeticii hasdeiene — la adresa „istoricelor" partide din coaliţia burghezo-moşierească. Altminteri, „parabola" este infuză, fără a rămîne prin aceasta mai puţin descifrabilă, iar construcţia de ansamblu, dozajul părţilor alcătuitoare, dovedesc o remarcabilă ingeniozitate. Începutul ca de basm, cu nu ştiu ce premonitoriu, derulează cu repeziciuni de sacadă cîteva pregnante imagini de sălbatecă natură silvestră, spre a oferi prin translaţii şocante o privelişte demnă de viziunile lui Hyeronimus Bosch:

„Era-ntr-o bătrînă pădure,
Din care vrăjmaşa secure
Nu smulse o creangă de brad:
P-o stîncă de fulger crăpată,
P-o rîpă de şerpi îmbălată,
P-o beznă cu fundul de iad.

În cuibul acei văgăune —
Precum într-o cronică spune
Din secolul patrusprezeci —
A fost o petrecere mare:
Leproşii din mii de hotare
Veniră pe mii de poteci.

Vedeai o icoană grozavă!
Tot bube, pocnind de otravă,
Pe braţe, pe coapse, pe frunţi!
Otrepuri, de mult închegate,
Lipite pe răni destupate,
Ca nişte oribile punţi!

Obrazii lor, — cronica spune, —
Păreau ca un foc de tăciune.
Cu spuză-nvălit împrejur,

Cînd negrul cu roşul s-alungă,
Trecînd pe de laturi în dungă
Alb, vînăt, şi galben, şi sur!

S-aşează pe gînduri în iarbă,
Şi buba pe bubă se-ntreabă:
Cum merge şi ce-i de făcut
În lume să nu mai domnească
Tăria şi fala trupească,
Frumosul călcînd pe cel slut?"

Viziunea ce începe a se prefigura e, precum vedem, de „lume pe dos", însă nu doar în sensul absurd al cuvîntului, ci în acela de coşmar teratologic. Autorul recurge cu mare dezinvoltură şi fluenţă la contraste sau numai paralelisme romantice de netăgăduit efect (codru ca de început de lume, imemorial, dar fără inocenţă naturistică), la inversarea raporturilor decurgînd dintr-o mentalitate îndrumată de legea valorilor — realizată cu mina cea mai „firească " („slutul" să-l „calce" pe cel „frumos"). Enumeraţiile acumulînd detalii monstruoase curg şuvoi, încărcînd tabloul cu pastă groasă, vîscoasă, ca în unele picturi flamande de gen adecvat. Sextina întrebuinţată e de o factură aparte, anapestul — ritm utilizat arareori în româneşte — dă aici nu ştiu ce senzaţie de mişcare foşgăitoare. În fine, un bine camuflat de postura neutrală „stil indirect liber" al liricii inculcă o teribilă, halucinant de „reală" iluzie de *obiectivitate* a componentelor tabloului. În continuare, baladesc într-o manieră ce aminteşte de Bürger (fără a-i fi neapărat tributar, ci sugerînd mai degrabă amănunte de basm fantastic autohton cu zmei şi zgripţoroaice), poemul, alternînd cu repeziciune ritmurile şi imaginile, sugerează cum — ascultînd de sfatul unuia — „buboşii" au infectat toate fîntînile, iscînd o molimă de proporţii şi tinzînd ca la adăpostul ei „lepra" să ajungă „chiar pe tron". În ordine strict artistică, privelişttea de sabat din partea a doua e nu mai puţin memorabilă ca aceea din secvenţa iniţială; leproşii, după contaminarea apelor, se adună iarăşi în eteroclita pădure să-şi serbeze triumful prezumtiv:

„Trecu d-abia o lună,
Buboşii împreună
Acum din nou s-adună
În codrul cel spurcat;
Dar nu mai este jale,
Ci rîsuri triumfale,
Sunînd în deal şi-n vale,
Ca dracii în sabat!

Aduce fiecare
Cu sine pe spinare
Bucata-i de mîncare
La prînzul canibal:
Nemăcinate grîne
Servind în loc de pîne,
Cu vrun ciolan de cîne
Sau un picior de cal!

Apoi voioasa ceată,
De stîrvuri săturată,
Încinge desfrînată
Un danţ neruşinat:
Satan rînjind se pune
Cu pompă să-ncunune
Cumplita urîciune
Cu groaznicul păcat!...

Strigaţi de bucurie,
Săltaţi de veselie,
Căci lepra cu urgie
Se mişcă pas la pas:
Prin tîrguri şi prin sate,
Cu ape-nveninate,
Ea ţările răzbate,
Puţin i-a mai rămas!"

În partea finală a poemei, „ultraoptimistul" Hasdeu (cum îi plăcea să se autocaracterizeze) dă o dezlegare neaşteptată planului infernal:

„Poporul încunjoară pădurea fără veste
Şi-i pune foc:
Leproşii pîn' la unul, bărbaţi, copii, neveste,
Au ars pe loc."

Iar în strofa finală, dezvăluind înţelesul „parabolic" şi conferindu-i o funcţie de teribil „memento":

„De lene uită lumea ispitele-i antice.
Şi iar la sfat
Se grămădesc buboşii, visînd să se ridice —
Pîn' la Palat..."

Asemenea încheiere, cu multiple răsfrîngeri retrospective, transformă „balada“ evocatoare de crîncene vremuri în pamflet cu semnificații vizînd nemijlocit contemporaneitatea poetului. E, artisticește vorbind, un cusur? Cumpănind părțile poemului cu ansamblul, e o soluție ingenioasă, aplicînd principiul compozițional al baladei istorice de inspirație romantică — trecutul vitejesc invocat spre dezavuarea „prezentului mișelit“ — la o desfășurare baladescă extinzînd cadrele apocrif-istorice în direcția terifiant-fantastică, spre potențarea sensurilor și efectelor poetice. Că valoarea poemului a fost resimțită ca atare, aducîndu-i autorului popularitate, o dovedesc numeroasele lui republicări.

B

Nu aceeași impresie poate trezi astăzi celălalt foarte popular poem de la 1869, *Odă la boieri* (cu titlul schimbat: *Odă la ciocoi*). Antifraza sarcastică din titlu, accentele pamfletare viforoase, de *Sturm-und-Drang*, imaginile bine găsite, sînt relevabile în cîte un vers, ca, spre exemplu, „a vremii roată“, care anticipează — dar numai la nivelul pur verbal — celebra metaforă a „roții istoriei“ din *Memento mori*. La vremea lui, poemul exprima fără îndoială mînia populară în creștere din preajma anului 1870 împotriva „coaliției“ și a domnitorului străin. Dar nu în mai mare măsură decît un articol de ziar versificat. Inflația verbală nepăzitoare a măsurii — de care Eminescu s-a ferit în celebra parte secundă a *Scrisorii III* — excedează ceea ce Hasdeu numea „ideea poetică“ și-i acordase atîta importanță în eseul *Mișcarea literelor în Ieși*. Diminutivările sentimentalizante în maniera cea mai inadecvată a lui Alecsandri, agravate prin pigmentarea cu epitete banale („fragede mlădițe“, „dulcii copilițe“ etc.) comparațiile și enumerările foarte la îndemînă, interminabile, ca și apostrofele fără puterea trăsnitoare scontată, arată că există și un revers al *Sturm-und-Drangului* hasdeian de care trebuie de asemeni să ținem seama. Poezii de acest fel, salvate pe alocuri prin cîte o întorsătură ageră de stil, prin cîte un izbutit calambur, Hasdeu a mai scris multe: *Femeia cu cățelul* (subintitulată „fabulă“), *Vornicul Iancu Moțoc*, *Eulavia*, chiar *Lui N. Nicoleanu* (de care, altminteri, autorul era atît de mîndru) ș.a.

Incomparabil mai izbutite, între poeziile scrise pînă la apariția volumului din 1873, sînt cele de un „alegorism“ neostentativ, viguroase în idee și expresie fără a fi neapărat „dure“: *Dorul* (pertinentă „glosă“ poetică a simțămîntului românesc fundamental), *Luntrea* sau — în pofida începutului cam ca „de manual“ școlăresc — *Bradul*. Acesta din urmă e, ca și *Luntrea*, un fel de travestită autodefinire alegorică, de o atitudine nu programatic-„ultraoptimistă“, ci sugerînd nu știu ce maiestate a seninătății în asumarea dificultății de a exista, veritabilă „meditație“ stenică, de o simplicitate a expresiei ce nu s-a învechit:

„Cînd arde soarele de mai,
Cînd vîntul iernei geme,
Mărețul brad pe naltul plai
Stă verde-n orice vreme.

O rădăcină de colos
Și-a sfredelit în stîncă,
Și de pe stîncă maiestos
Mai sfredelește încă!

De mult cu blocul de granit
El s-a făcut totuna,
Și pe-amîndoi necontenit
Îi zguduie furtuna.

....

La pept cu viforul turbat,
La cap cu norul rece,
De-atîția ani nestrămutat
El tot așa petrece.

D-ar fi să-i dați în văi adînci
Odihnă dezmierdată,
Răpindu-i viscole și stînci,
L-ați omorî pe dată!“

Alte poezii prin care Hasdeu s-a încercat în inspirația „intimă“ (erotică sau vizînd alte stări sufletești) rămîn în acești ani de tinerețe nesemnificative, fade, anecdotice, adică într-un impas al unor astfel de generalizări lirice pe care cvasitotalitatea poeților din generațiile „precursoare“ — în frunte cu Alecsandri — n-au izbutit cele mai adeseori să-l depășească, pînă la ivirea lui Eminescu. Menționabilă, între acestea, e *Lilica*, viersuire închinată fiicei sale (poate și din pricină că strecoară în contemplația noastră preștiința fatalului sfîrșit al copilei), anticipînd — minus cîteva prozaisme marcate — ceva din tonalitatea poeziei „despre copii“ de mult mai tîrziu a lui Arghezi și a generațiilor ce i-au urmat. Încolo, *La Iulia*, altele de acest gen, rămîn „scrieri de circumstanță“ în sensul neinspirat al termenului. Alături de poezii pe care nu le ocolește semnul versificării fără adînc îndemn (*Multiplicamini*, *Cerebrațiunea*, altele) autentică lirică de „inspirație intimă" și chiar „filosofică", în sensul postulat la tinerețe, a scris Hasdeu între 1888 și 1896, adică după tragica moarte a fiicei sale Iulia. Versurile acestea, adunate în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), venind după Eminescu și compuneri de maturitate ale lui Macedonski ca *Noapte de mai*, nu suportă, evident, comparația cu piscurile de perfecțiune la care ajunseseră cei doi iluștri urmași. Însă, reluînd cunoscuta formulare a lui Maiorescu (pe care — e drept că și e știut de ce — mentorul „Junimii" n-a întrebuințat-o niciodată în cazul lui Hasdeu), autorul volumelor *Poezii* și *Sarcasm și ideal* era „poet în toată puterea cuvîntului", împiedicîndu-l să-și dea întreaga măsură numai multiplicitatea preocupărilor și o anume iuțeală nerăbdătoare ce punea în toate. Zguduindu-i temeiurile ființei, moartea Iuliei a făcut din Hasdeu un — fără exagerare — mare poet în cîteva compuneri de după 1888: *Gaudeamus*, *Așteptînd*, *La casa de nebuni*. Tragismul indicibil eminescian e de regăsit în nu puține versuri ale amintitelor poezii. Am putea zice că sfîșierea adîncă din ele ne-ar putea da o idee de ceea ce va fi fost „hybrisul" antic, dacă, prin singular-romantică — prelungind filonul cel mai personal din tinerețe — contrapondere, „catharsisul" lor nu l-ar constitui rîsul vînăt, sardonic, „sarcasmul" insolit semnalat încă în titlul volumului. Prin asemenea antifrază, efluviile de tragism devin cu atît mai cutremurătoare. Paradoxale în grad înalt sînt asemenea compuneri și din alt punct de vedere. Viziunea despre lume din poemele citate, precum și din poemul *Dumnezeu* (cu totul remarcabil și el prin fantazia iscătoare de imagini cosmogonice), e spiritualistă, dar „ortodoxia" ei declarată e contrazisă la tot pasul de funciarul (acum exacerbatul) „sarcasm" hasdeian, care implică „erezia" punerii sub semnul întrebării a tot și a toate.

Iată anapeștii ambiguu-hohotitori din *Gaudeamus*:

„Cînd o fi să mă duceți la criptă...
Nu pe mine, ci vasul rămas:
Docamdată în vasu-i înfiptă
O făclie sclipind din cel vas
O senină
  lumină
    pe-un ceas;

Cînd o fi să-mi rostiți la cuvinte
De iubire, dulceagul volum
Ce se-ndrugă la toți pe morminte,

Ba la unii popoasuri de drum:
Să rămîie
  tămîie
    cu fum;

Aș dori să văd fețe voioase
Și s-aud împregiuru-mi cîntînd:
« A scăpat o simțire din oase
Și din carne scăpat-a un gînd,
Printre glume
  din lume
    plecînd! »"

Dincolo de fantezia ritmică, de toți comentatorii recunoscută lui Hasdeu, să se observe, aici, dispunerea în scară a ultimului vers al strofei: ca niște pași măsurați după constrîngerile anapestului (ritm prin excelență sacadat); pași măsurați după deplasarea solemnă a cortegiului mortuar, pași coborînd prin întunecimile criptei — după fantezia cititorului, pe care bunele poeme hasdeiene știu s-o stimuleze în multe feluri. Fără a mai stărui — acum, ca și în cazul volumului *Poezii* — asupra cruditāților notației, care prefigurează un veritabil „naturalism" liric și ar cere să fie studiate aparte, amintim finalul poemul *Așteptînd*, grav rememorativ, poate cel mai potrivit pentru încheierea periplului consacrat în cadrele de aici poeziei lui Hasdeu:

„Ați fost voi oare la Abrud?
Acolo-s munții o comoară:
În peatră dă ciocanul crud,
Mai dă, mai dă a suta oară,
Tot dă sălbatecul ciocan,
Zburînd scîntei ca din balaur:
Se sparge bietul bolovan,
Ș-atunci din el s-alege aur.

Ce peatră tare fost-am eu!
Ani mulți Ursita nempăcată
Mă tot izbea, izbea mereu,
Pîn' ce m-am spart și eu odată;
Și din trecutu-mi spulberat
— Un bolovan în agonie —
Gemînd, în lume-am revărast
Odorul meu de poezie".

*

Redusă ca întindere, dar nu și de un interes limitat, proza literară a lui Hasdeu iscă asociații și desfătări complexe la lectură, dificil fiind numai de a o hotărnici. Mai „artist“ în acest gen de exprimare decît în cea poetică, lipsit de numeroasele convenții restrictive ale versului, autorul nimerește fără dificultate tonul firesc, dezinvolt, punctat la tot pasul de truculențe uluitoare, pe dată ce se exprimă „prozastic“ — fie avînd în minte finalitățile literare, fie pe cele științifice, gazetărești sau de orice natură. În cauză e și atitudinea ce instinctiv alege Hasdeu totdeauna: de e vorba de proză beletristică sau de cea științifică, autorul nu poate face abstracție — iar asta e spre folosul scrisului său — de persoana-i proprie, fie că narează, descrie, comentează întîmplările unor eroi de nuvelă ori de roman, fie că prezintă și analizează ori sintetizează fapte de ordin științific dintre cele mai aride, prin sine, cum ar fi putut să apară — în cazul unui condei mai sec — cele ordonate în marele *Etymologic*. De e vorba, prin urmare, de narațiuni literare sau de — cum se și zicea, după terminologia epocii — proză științifică, autorul își insinuează prezența în text, fie ca „erou“ cvasidezvăluit, fie în calitatea firească de „comentator“ căruia îi știm identitatea. Și într-un caz, și în altul, inimitabilul (într-un fel — impropriul numit) stil „oral“ hasdeian subjugă atenția cititorului prin varietatea, imprevizibilul îmbinărilor de „oralitate“ propriu-zisă (=materie și stil de vorbire cotidiană) cu pseudo-„oralitatea“ savantă, implicînd terminologie și construcții adecvate cutărei sau cutării materii de specialitate înaltă, dar expusă fără pedanterie. Farmecul prozei literare ori științifice hasdeiene, prin urmare, în asta constă: în prezența distinctă a autorului ca „erou“ — oricare i-ar fi ipostazele, metamorfozele, travestiurile în cutare sau cutare text concret —, cu dezinvoltura lui expozitivă, agerimea de spirit, fermitatea convingerilor (cu care se întîmplă să nu fii uneori de acord, dar e cu neputință să nu iei act de ele), cu spontaneitatea lui calamburistică (orbitor joc de artificii mai totdeauna), cu aluziile numai bonome sau caustice la actualitatea vremii sale, vizînd cîteodată personaje nominalizate, dintre cele mai cu trecere etc.

Firește că un asemenea mod de a concepe funcțiile și ținuta scrisului prozastic buimăcește uneori pe specialiștii iubitori foarte de „hotare“ bine delimitate. În pofida atît de bogatei armături „documentare“, istoricii ezită cîteodată și astăzi să ia în discuție ceea ce-i rezistent și ce e friabil în monografia *Ion-Vodă cel Cumplit* (1865), derutați fiind de descripțiile, portretele, actualizările, febricitatea stilistică beletristă, sfîrșind prin a o ceda bucuroși „literaților“, care, din parte-le, o publică fără a-și face prea mari probleme, însă, cînd e vorba de comentarea scrierii, devin și ei mai reticenți. Și unii, și alții, așadar, dovedesc o rigiditate nelalocul ei sau, oricum, nu iau seama la „măsura“ adecvată în discutarea unei asemenea opere, pe care — urmîndu-i lui Bălcescu — Hasdeu singur a indicat-o în *Prefața primei edițiuni*: „Istoricul este un uvrier și un artist totdeodată [...]; el singur strînge, singur scoate piatră, țese pînză, taie scîndură, fierbe culori; și apoi tot el singur sculpă, edifică, pinge! [«pictează» — n.n.]“. Din toate acestea, putem scoate învățătura că a scrie „frumos“, a recurge cu chibzuință la mijloacele expresive și la observațiile posibile din perspectiva literatului în scrierile științifice nu are cui să dăuneze — și nici într-un caz autorului. Se poate întîmpla ca o parte din substanța strict științifică a acestor scrieri să fie contrazisă de fapte ori de puncte de vedere mai noi. Însă de le rămîne „forma frumoasă“ și suficiente observații crezute numai inițial de importanță secundară (ori în afara domeniului ce vor să ilustreze), astfel de scrieri vor continua să fie citite pentru ele însele — ca astăzi, spre exemplu, operele lui Plutarh, ale lui Diogene Laerțiu, ale altora. Or, tocmai pentru că ne aflăm în asemenea loc al distingerilor de principiu, putem foarte bine să spunem cîteva lucruri despre monografia *Ion-Vodă cel Cumplit*, înainte de a lua în discuție proza beletristică hasdeiană propriu-zisă. Împărțită în cinci părți (*Aventurierul*, *Domnul*, *Căpitanul*, *Catastrofa*, *După el...*) și un *Epilog*, avînd în fruntea fiecărui capitol cîte un epigraf potrivit, monografia e — compozițional vorbind — prefigurarea istorico-prozastică a dramei *Răzvan și Vidra*, unde tot de-alungul a cinci părți (=„acte“) un personaj de excepție era urmărit în toate inițiativele lui menite a-i păstra amintirea. Firește, acolo, spontaneitățile imaginației și licențele de ordin documentar (de pildă, cea privind modul cum a pierit Răzvan) erau mai numeroase. Aici, izvoarele istorice, impresionant de multe, sînt puse la contribuție cu exactitate și numai mărirea din cale afară a dimensiunilor eroului, transformarea lui într-un cugetător politic și strateg ce ar fi anticipat mari personalități europene de mai tîrziu („El ghicise pe Montecuculli!“ etc.) sună strident. Altminteri, aluziile la actualitatea internă, determinate de un spirit militant ca al lui Bălcescu, sînt, cele mai adeseori, la locul lor; spre exemplu, cînd Hasdeu explică imposibilitatea unirii Moldovei cu Muntenia în vremurile mai dinainte: „Noi, unii, întrevedem în misteriul trecutului aceeași tristă cauză care era cît p-aci să zădărnicească realizarea Unirii în zilele de acum: aristocrația. Boierii prefereau să fie mai multe tronuri, mai multe logofeție, mai multe vornicie, mai multe visterie, mai multe postelnicie, mai multe «locuri boierești»“. Explicația nu are în vedere toate cauzele, însă una de însemnătate deloc neglijabilă — da. Fără a putea stărui aici și asupra magistralei evocări a bătăliilor purtate de Ioan-Vodă, a stilului incandescent-participativ la cele întîmplate (cu cîteva excepții, nu chiar atît de „exaltat“, totuși, cum li s-a părut unora), a modalităţii de convorbire parcă directă cu cititorii („Ştiţi cine erau turcii în 1574?"), să relevăm numai alte cîteva lucruri care fac din lectura monografiei un prilej de aleasă petrecere spirituală. E, întîi, erudiţia desfătătoare şi deloc gratuită ce ne instruieşte în numeroase detalii a ceea ce a reprezentat odinioară „obiceiul pămîntului"; interesează consideraţiile mai bogate decît ale lui Cantemir (cel din *Descriptio Moldaviae*) în legătură cu ce fel de oameni erau moldovenii în evul de mijloc, sprijinite pe atestările unor istorici ori călători străini (Graziani, Vigenère, Reichersdorf, Ruggieri, Bielski, Gorecki ş.a.) şi încheiate printr-un „ubi sunt" patetic; se ţine minte observaţia moralistică sentenţioasă în stil plutarhian sau tacitian, presărată la tot pasul („amicii cei mai buni sunt tocmai aceia ce urăsc împreună acelaşi lucru" etc.); sînt, apoi numeroasele consideraţii de principiu, de luat în seamă şi astăzi („Vreţi a aprofunda caracterul unui popor? Studiaţi poezia sa naţională"; „pentru a judeca de gradul civilizaţiunii unui popor nu trebuie să ne bazăm pe propriele noastre idei moderne, ci să-l confruntăm, fără prevenţiune, cu toate celelalte popoare din aceeaşi epocă" ş.a.m.d.); e — *last but not least* — stilul, mereu stilul, presărat frecvent cu sugestive construcţii metaforice (Ioan-Vodă se azvîrlea cu atîta repeziciune nimicitoare asupra duşmanilor, de „făcea să se simţă trăsnetul mai nainte de a se fi văzut fulgerul"). DUDUCA MAMUCA

Finalitatea strict beletristică e de constatat, cu acoperirea corespunzătoare, în două dintre scrierile hasdeiene în proză: *Duduca Mamuca* (1863) şi *Ursita* (1864). *Duduca Mamuca*, nuvelă apropiindu-se prin dimensiuni şi cu complicaţii de roman, a fost acuzată de imoralitate, de licenţe nepermise în descrierea anumitor scene erotice etc., deşi stilul din pasajele încriminate, nedepăşind marginile decenţei în ordinea exprimării propriu-zise, nu ni se mai poate părea inavuabil — şi în lumina mărturiilor mult mai explicite culese de Hasdeu de la celebri scriitori precedenţi (Apuleius, Petronius, Ovidiu, de la noi — Conachi, C. Negruzzi, Alecsandri, alţii), — cînd cu *Apărarea redactorului*, — şi în lumina unor nuvele ulterioare ca *Moş Nichifor Coţcariul* de Creangă, a *Idilelor brutale* ale lui Macedonski ş.a.m.d. Achitat, dar cu subînţelese reticenţe de cei ce nu puteau face abstracţie de o mentalitate ipocrită care a determinat, ulterior, şi scoaterea ***Nopţii furtunoase*** din repertoriul Teatrului Naţional, Hasdeu a republicat nuvela, cu substituiri de nume, locuri şi cu suprimarea pasajelor care s-a zis că păcătuiau (stricîndu-i astfel, pe alocuri, compoziţia) sub titlul de *Micuţa*, în 1864. Era prea conştient, desigur, că năpasta nu-i venise de la aşa-numitele pasaje licenţioase („Un romanist, un poet, un istoric sunt portretiştii societăţii: vinovaţi-s ei oare, zugrăvind-o cum ea este? [...]

Nemorali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere şi le prigonesc sau defaimă din egoism! Nemorali sunt aceia ce n-ar voi ca lumea să-i afle cine sunt"!). Lovitura pornise de la cel ce se pregătea să devină mentor al „Junimii", maimuţărit în nuvelă cu un „mă studiam cu mulţumire pe mine însumi în toate oglinzile salonului, zicînd, ca junele d. Maiorescu, filosoful de la Banca Moldovei: « Lumea este o iluziune! »", de la ridicolul personaj Vladimir Aleşchin-Uho (iniţialele îi dezvăluie identitatea de aievea: Vasile Alexandrescu-Urechiă), poate nerămînînd străin de ea nici Alecsandri (în nuvelă se zicea la un moment dat: „Precum vedeţi şi iarna are o poezie a sa, diminutivă ca a lui Alecsandri"), apoi Timotei Cipariu — cu toţi latiniştii lui (vizat în nuvelă astfel: „Voieşti oare, cititorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d-l Cipar, sepsul frumos?") şi, probabil, alţii. Lumea literar-ştiinţifică, prea nerăbdătoare de a ajunge la nemurire, e greu să dovedească umor faţă de asemenea glume, în fond nevinovate.

Definindu-se în ordinea strict stilistică a naraţiei printr-o „causerie" spumoasă cum lui Hasdeu pare să nu-i mai fi izbutit vreodată în atare grad, nuvela are — schematizîndu-i cu metodă peripeţiile — un subiect insidios-banal. Tînărul de şaptesprezece ani Toderiţă N.N., „studinte în drepturi la o Universitate rusească oarecare" pe la mijlocul secolului trecut, e, deducem la cititul printre rînduri, un dezabuzat, un cinic ce a renunţat pretimpuriu şi programatic la orice aspiraţii spre un mod mai elevat de a fi, în atmosfera de marasm cvasigeneralizat de după căderea revoluţiilor de la 1848. Trecînd pe la Universitate numai cînd şi cînd, ca la un loc de „rendez-vous", mai cu plăcere îşi aflǎ timp pentru sălile de petrecere în mai mulţi, la cafenea şi jocul de biliard adică, sau pentru mai tăinuite locuri de petrecere în doi, adică încurcîndu-se după voia întîmplării în aventuri amoroase: cu gazdele de nu importă ce vîrstă, cu întreţinutele altora, cu „grizete" şi slujnice. Începutul nuvelei ne instruieşte asupra faptului că Toderiţă N.N. era tocmai în toiul instalării la a opta gazdă, după schimbarea în numai doi ani de studiu juridic a altor şapte. Ca şi înainte, motivaţia principală a acestei schimbări de domiciliu consta într-o inedită tentaţie în ordinea aventurilor amoroase: noua gazdă, „d-na Ana P., veche actoriţă în demisiune", avea o „unică fată, domnişoara Maria, copiliţă de şasesprezece ani", pe care „studintele" berbant pusese ochii şi — deacum strateg încercat în astfel de lucruri — decisese să cîştige inima fetei, „după teoria probabilităţii", în „trei săptămîni". A cîştigat-o, punîndu-şi tot meşteşugul la încercare (travestiuri, determinarea unui veritabil *imbroglio* la un bal mascat, simularea rănirii într-un duel cu un alt student, baronul von R., spre a apărea faţă de Maria — el îi zicea „Mamuca" — în postura de erou, utilizarea unor afrodisiace procurate de la un complice al său, în asemenea treburi, doctorul Tucea ș.a.m.d.), numai în trei zile. După care, abuzînd de credulitatea baronului, care îl credea prieten, și-l substituie, la o nouă întîlnire cu Mamuca (observînd că ea începuse „să-i vorbească despre «necesitatea căsătoriei»"), și face ca acesta să fie surprins în toiul nopții cu aspiranta la căsătorie grabnică de către Ana P. și de către vecini, determinîndu-l astfel să se însoare pe negîndite și să părăsească Universitatea. Interesant este finalul nuvelei, care, după atîtea întîmplări menite să arunce pe cititor din surpriză în surpriză, o aduce acum pe cea mai spectaculoasă. Crezusem tot timpul că faimosul Toderiță N.N. e chiar naratorul, de vreme ce nuvela se desfășurase pînă acum la persoana întîi. Aflăm însă în ultimul moment că și în această privință fusese vorba de o mistificare: „De aci înainte, din nenorocire, lipsește urmarea manuscriptului lui Toderiță N.N., colegul meu la Universitatea de la Harcov în Rusia și care, într-un paroxism de mizantropie, s-a împușcat aice în Iași sunt cîteva săptămîni, a doua zi după ce se cununase cu o duducă înzestrată cu cincizeci mii de galbeni în numărătoare. *Duduca Mamuca* s-a găsit pe masa ucisului, într-o copertă cu adresa mea și cu următoarea scrisorică: «Prietene, — Ești compatriot și tovarăș al meu; ești cam literat; vei fi și tu mizantrop ca mine, o prevăd de pe acuma; așadar, nimeni nu este mai capabil de a mă înțelege și a complecta începutul acestor memorii, ce eu singur nu le-am putut sfîrși, viața devenindu-mi prea amară. În așteptare, ca să-ți vie și ție gustul a te împușca, al tău T. N.N. » Am primit cu bucurie amicala însărcinare și m-am grăbit a aduna din suvenirile mele și din hîrtiile postume ale lui Toderiță știri despre ulterioarele sorți ale Duducăi Mamucăi, d-na Ana P." etc., „din cari pe unii cunoșteam de mai nainte în persoană sau prin renume".

Va să zică, cei ce îl tîrîseră pe Hasdeu în judecată erau de îndoită rea-credință, cel puțin după *litera* legii de presă de pe atunci, de vreme ce naratorul avusese grijă să-și prevină cititorii că nu vorbește în numele său, ci zugrăvise numai un tip de tînăr dezabuzat care a fost în atenția romanticilor de pretutindeni — de la, să zicem, autorul lui Werther și mai dinainte pînă la creatorul lui Peciorin. Semnificativ e că, menținînd faptele în registrul grav, nu în cel ironic, cinic, Eminescu scrie cu vreo patru-cinci ani mai în urmă romanul său *Geniu pustiu* — rămas postum — recurgînd la aceeași structură compozițională: eroul său, Toma Nour, îi trimite povestitorului, în preziua uciderii sale într-o închisoare din Germania, tot un manuscris automemorialistic, spunînd numai, spre deosebire de rugămintea eroului hasdeian, „cu manuscriptul fă ce-i ști".

Dincolo de tema cu variațiuni a unei asemenea procedări compoziționale romantice foarte răspîndite pe vremuri, izbesc, în ordinea ideilor ce interesează acum, două lucruri. Luînd seama la modificările din *Epilogul* noii versiuni a nuvelei, s-ar zice că, prin stranie anticipare, Hasdeu — după cum făcuse cu Maiorescu, V. Alexandrescu-Urechiă, Cipariu — l-a ironizat fără să-l numească și pe Eminescu, cel din partea finală a nuvelei *Sărmanul Dionis* (publicată la aproape un deceniu după *Duduca Mamuca*), atunci cînd, în *Micuța*, zice că Ghiță Tăciune, coleg al meu de la Universitatea***, [. . .] s-a împușcat sînt acum cîteva săptămîni, și cum s-a împușcat! tocmai în noaptea cununiei sale cu o domnișoară frumoasă ca un înger, de spirit ca un demon și înzestrată — ceea ce lipsește și îngerilor, și demonilor — cu cincizeci mii de galbeni în numărătoare!!" Eminescu, în nuvela lui, dezvăluise în final cum „copistul" orfan Dionis era posesorul unei mari moșteniri pe care o ignorase, iar Maria (același nume deci ca în nuvela lui Hasdeu) era și ea unica fiică și moștenitoare a unui boier înstărit, — după căsătoria celor doi tineri autorul prezintîndu-ni-i după cum urmează: „lîngă fizionomia ovală, rătunzită și albă a ei... chipul unui tînăr demon lîngă chipul unui înger ce n-a cunoscut niciodată îndoiala". Așa s-ar explica, *avant la lettre*, și visurile lui Toderiță N.N., cînd cu zborul fantasmagoric în jurul planetei — dinspre apus spre răsărit — pînă în Tibet, cu parodierea a ceea ce în nuvela eminesciană reprezenta „dublul", cu groteștile întîmplări de după întîlnirea „gimnosofistului" din Himalaia etc. Ajungînd, după cele dinainte, la cea de a doua chestiune dintre cele ce pot prezenta un anume interes, intenția de a parodia poncifele epocii ar explica și insistența cu care autorul își pune pe cel mai ridicol erou al său, Vladimir Aleșchin-Uho, să peroreze împotriva curentelor literare și a stilurilor de comportare în viață ale vremii nu numai în felul arătat mai înainte, ci și în numeroase altele, obsesiv, ca, spre exemplu, aici: „ — Și cine vi-i antagonistul? [la duelul simulat de Toderiță N.N.] — Baronul von R. — Romantic și realist efrenat și așarnat! Tuați-l, domnule! Anihilați-l de pre suprafața pavimentului! Un romantic! un realist!" Era, se vede, un mod de a-și sugera cu luciditate *poetica*, recunoscîndu-i descendența din romantism, dar și semnalînd prin ce începea să se delimiteze de ea, prefigurînd noul curent al realismului. E, am arătat și cu mulți ani înainte, calea de trecere foarte palpabilă de la un curent literar-artistic la altul, demnă de urmărit în toate particularitățile ei la mulți postpatruzecioptiști: Filimon, Odobescu, dintre cei mai mărunți — Pantazi Ghica ș.a. Cu precizarea, numai, că dacă delimitarea era reală, îndeosebi prin aceasta asigurînd originalitate puțin obișnuită nuvelei lui Hasdeu, *Sărmanul Dionis* venea în continuarea ei. Toderiță N.N. e tot din familia „naturilor catilinare“, în accepția dată acestei denominații de Eminescu atunci cînd crea pe Toma Nour, eroul din *Geniu pustiu*, nu în aceea cu care-i califica pe politicienii demagogi în epoca gazetăriei de la *Timpul*. Dovadă izbitoare e autocaracterizarea din scrisoarea mult mai dezvoltată pe care în *Micuța*, versiunea revăzută a *Duducăi Mamuca*, eroul hasdeian i-o trimite naratorului, deodată cu memoriile sale: „Prietene! — Sinuciderea mea este un anacronism. Adevăratul ei moment a trecut; sunt deja șapte ani. De atunci eram mort în idee [în iluzii, speranțe, aspirații, idealuri, vrea să zică autorul — n.n.] și dacă nu mă ucideam în realitate, cauza era că nu voiam ca lumea să poată presupune din parte-mi măcar o umbră de *pusillanimitate* [. . .] Cauza ție se pare, poate, a fi cam curioasă? Crede-mă, amice, cine trăiește prea repede ostenește întocmai așa ca acela care aleargă prea iute; și unul, și altul ajung la scopul lor mai curînd decît broaștele țestoase ale umanității!“ etc. Și Toma Nour, se știe, era un decepționat, avea stări de „atonie“, trăise decepție după decepție, pînă să se răzlețească de calea „broaștelor țestoase“; iar în cazul „sărmanului“ Dionis, situația nu diferea în planul opiniilor generale ale eroului despre „ordinea“ realității în care-i fusese dat să trăiască — pînă la fantasticul său *vis într-alt vis*. De amîndoi eroii săi, Eminescu se distanțase prin „Witz“-ul romantic, mai abscons — în primul caz, mai vizibil și mai cu stăruință folosit — în cel de al doilea. Deosebirea e că Eminescu scrutase din perspectivă mai „filosofică“ destinul generațiilor din „epocile de tranzițiune“ (cum îi arăta într-o scrisoare lui Iacob Negruzzi), pe cînd Hasdeu era mai atent la „minuția“ realistică a descrierii moravurilor acestora. Altminteri, amîndoi scriitorii avuseseră în vedere un tip uman care urma să prolifereze mai pe urmă „familia de spirite“ mereu mai diversificată a *inadaptabililor*.

URSITA

Cealaltă scriere relevabilă în proză a lui Hasdeu, romanul proiectat, pare-se, în mari dimensiuni, *Copilăriele lui Iancu Moțoc*, nu s-a concretizat pînă la urmă — din cauza întețirii preocupărilor științifice — decît în *Ursita*. Subintitulată „nuvelă istorică“ și publicată ca atare în trei numere din 1876 ale *Revistei literare și științifice*, nuvela fusese inițial dată la iveală ca „Partea I din romanțul istoric *Viața unui boier*. Episodul I. URSITA“, urmată de „Episodul II. PROCOPSEALA, capul I“, rămas fără altă continuare — în *Buciumul* din 1864. Incidental — și cu altfel de finalități —, Hasdeu a mai publicat scrieri prezentînd tangențe cu proza beletristică (spre exemplu, *Domnul Nae* și *Egoarchistul*, „fiziologii“ accentuat pamfletare, amîndouă din 1866, — prima anticipîndu-l în mai multe privințe pe „Mitică“ al lui Caragiale) sau „basmul“ străveziu-alegoric *Povestea crinului* (1888), în care se flagela de fapt pentru nechibzuința de a face din unica

lui copilă o „erudită“ cît și dînsul, împigînd-o la o întrecere peste fire cu vîrsta. Cum observam, însă, ultima sa compunere remarcabilă în proză rămîne *Ursita*, care, cîntărită atent, nu e cu nimic mai prejos de „scenele istorice“ ale lui Odobescu în ceea ce privește documentarea atît de trebuitoare pentru fixarea „culorii locale“, peripețiile trepidante, uneori insolite (spre a reliefa mai bine cu ajutorul coincidențelor stranii — datorite hazardului, evident, jocului întîmplărilor — ideea de „ursită“), portretele conturate cu mînă sigură, cu predilecție romantică pentru cele frizînd excepția — cum e, în nuvelă, cazul copilului de haiduc ce urma să devină infernalul vornic Moțoc. Sigur că, dincolo de bogatele resurse documentare ce-i stăteau literatului-*istoric specializat* la îndemînă, fantazia își spune și ea din abundență cuvîntul, cînd palatul lui Ștefan cel Mare e înfățișat ca o cetățuie gotică în gustul medievismului occidental (Eminescu va fi atent la asemenea manieră hasdeiană, îndeosebi în drame ca *Bogdan Dragoș*), sau cînd, parcă spre a da mai multă credibilitate portretelor, aproape toate memorabile, sînt introduse asemenea distingeri „fizionomistice“ care în *Filosofia portretului lui Țepeș* fuseseră utilizate cam în disperare de cauză, dată fiind puținătatea amănuntelor documentare certe, deslușite: „Nu știu dacă toată lumea a observat un lucru; mie, unuia, mi se pare că nu l-a ghicit nici chiar Lavater. Natura copilului se poate recunoaște cînd îl vezi plîngînd. Lacrimile nu desfigurează unele fețe copilărești, ba încă le dau oarecare expresiune blîndă, dulce, simpatică; pe cînd sunt copii al cărora plîns le strîmbă și le schimonosește astfel toate trăsurele feței, încît nu te poți uita la ei fără a resimți un dezgust, o aversiune, o depărtare involuntară. Așa era copilul la care se uita acuma hatmanul: figura lui prezinta ceva așa de mizantropic, așa de amar, așa de respingător, încît bătrînul Arbure îi întoarse spatele și se depărtă de casa postelnicului, șoptind printre dinți: « Ciudat lucru! »“. Observațiile — în cadre mai largi decît aici — ar putea merge diversificîndu-se. Nuvela începe cu un „era pe la sfîrșitul domniei lui Ștefan cel Mare“, ca, mai tîrziu, în *Apus de soare*, piesa lui Delavrancea. Și tot ca acolo, un capitol cuprinde episodul uciderii celor trei boieri care se împotriveau succederii la domnie a lui Bogdan, fiul legiuit al lui Ștefan. Structura, stilul titlurilor izvodite de Hasdeu capitolelor, cu dezvoltare analitică după o obișnuință de epocă, prevestește totuși mai curînd înalta adecvare la cuprins pe care va da-o unor astfel de titluri Sadoveanu, în romanele sale istorice. Și tonalitatea narativă are, pe alocuri, ceva din seninul umor evocator sadovenian, diferența constînd îndeosebi în desele, fățișele aluzii la actualitate, într-o cumpănită, deși foarte marcată „demitizare“ a figurii lui Ștefan cel Mare, în frecventele distanțări ironice de arhaitatea vremurilor și a moravurilor, nu în tentația de a descoperi în acestea surse de poetic-melancolică evocare. Construită solid, cu scene mereu vii și figuri surprinse fiecare prin ce au mai aparte, *Ursita* ar fi devenit cu siguranță primul nostru mare roman istoric, dacă autorul își ducea planul inițial pînă la capăt.

*

Paralel cu lirica, dramaturgia a constituit pentru Hasdeu o preocupare mai perseverentă, atîta timp cît s-a ocupat cu tot dinadinsul de literatură. Am văzut că în perioada studiilor, el scrise cîteva fragmente dramatice (*Arbore, Domnița Roxana*), care anticipau atracția constantă de mai tîrziu pentru secolul al XVI-lea moldav. Dintre fragmentele acestea, al doilea a fost reluat după stabilirea în România, finisat, dar fără a dovedi virtuți deosebite în afara ușurinței de a construi dramaturgic, și publicat sub titlul de *Domnița Ruxanda* (1868) în *Familia*. Intitulată *Femeia*, piesa a apărut cu oarecare remanieri de amănunt și în volumul *Sarcasm și ideal* (1897). O altă piesă, tot istorică, *Răposatul postelnic*, a publicat Hasdeu în revista sa *Lumina* (1862). Interesantă e, aici, mai cu seamă prefața, unde autorul își numea maeștrii predilecți, arătînd că de la elinul Sofocle a reținut „patosul, arta de a trăda prin cuvinte suferințele fizice și morale", ca și „simplitatea intrigii ce lipsește tragediei moderne, mult prea complicate", iar de la Shakespeare a deprins arta de a înfățișa „mulțimea și caracteristica varietate a persoanelor dramei și contrastul dintre sublim și bufon, dintre plîns și rîs, contrast care ne întîmpină la tot pasul în viața zilnică". Ca atare, piesa o voia „tragedie istorică", menită a reprezenta „caracterul politic și moral al unei epoce". Personajele acestei scrieri, luate din cronici, le-a înfățișat direct sau prin referințe în treacăt și în *Ursita* sau în drama *Răzvan și Vidra*. Ele sînt caracterizate de autorul însuși, tot în introducere: „postelnicul Șarpe, ca om al secolului XV, tip de vechi boier moldovean, viclean cu străinii, dar patriot și viteaz; spătarul Petru Spetcioc, om de tranziție, cu înclinări bune, dar pervertite de influența epocii; Moțoc, reprezentant caracteristic al secolului XVI, necinstit și sălbatic în voința sa, intrigant, pătimaș ambițios", — cu lămurirea generalizatoare că relele apucături își găseau puternice stimuluri în decăderea generală a Moldovei în cel de al XVI-lea secol, cînd ea cuprindea o „monstruoasă adunătură de vițiuri, trădare, omor, disprețul legăturilor sociale". Toate lămuririle acestea vor fi fructificate realmente în planul artistic de-abia în *Răzvan și Vidra*. În *Răposatul postelnic*, spectacolul rămîne doar... spectaculos în chip facil, fără adîncime dramatică: legături erotice nelegiuite, asasinate în serie etc., dar fără motivațiile ce s-ar fi impus. Relevabilă e, totuși, ideea „ciclului", care și pe Eminescu l-a preocupat în *Dodecameronul dramatic* și cu alte prilejuri, năzuința de a construi monumental. Și fiindcă ne aflăm cu precizările la acest capitol al intenționalităților, proiectelor, scrierilor în care realizarea nu se adecvează stăruinței, să mai spunem că — potrivit dezvăluirii unuia dintre devotații tîrzii ai lui Hasdeu, Iuliu Dragomirescu (cf. *Cuvîntul*, nr. 1—2, 1905) — autorul se pare că nu renunțase la ideea de a scrie teatru nici cu doi ani înainte de a muri; discipolul celui ce era numit în această epocă tîrzie „magul de la Cîmpina" anunța o nouă dramă a lui Hasdeu, *Meșterul Manole*, la care ar fi lucrat acesta pe atunci și despre care, deși nu știm alte amănunte, bănuim că putea fi obiectivarea unui — cum se zice acum — „mit personal" al celui ce, în anumite privințe, își sacrificase soția și fiica obsesiei de a dura gigantica sa operă.

Scrieri de teatru durabile ne-au rămas de la Hasdeu două: *Răzvan și Vidra* — „poemă dramatică în cinci cînturi", o subintitula autorul — și *Orthonerozia*, „comedie originală în trei acte". Prima a apărut mai întîi, sub titlul de *Răzvan-Vodă*, în foiletonul ziarului *Perseverența* din 1867, în același an fiind reprezentată cu aperciabil succes și publicată în volum separat (sub titlul de *Răzvan și Vidra* apare în 1869, iar cu același titlu piesa ajunsese la a patra ediție în 1895). *Orthonerozia* fusese publicată mai întîi în mai multe numere ale revistei *Columna lui Traian* din 1871—1872, iar cu titlul *Trei crai de la răsărit* apărea în volum la 1879 și era republicată în *Familia* din 1885.

Răzvan și Vidra e prima dramă istorică de certă valoare din literatura română, fiind recunoscută ca atare de către principalii reprezentanți ai generației următoare, a „clasicilor", ca Eminescu (în studiul *Repertoriul nostru teatral*) și Caragiale (în *O cercetare critică asupra teatrului românesc*). Faptul se explică nu numai prin incontestabilul talent de dramaturg al lui Hasdeu, ci și prin documentarea prodigioasă la care ajunsese la data cînd își scria piesa, precum și prin experiența atrtistică dobîndită pe baza încercărilor anterioare. În *Prefață* la cea de a doua ediție a piesei, autorul indica drept izvor al acesteia studiul despre Răzvan-Vodă pe care Bălcescu îl scrisese cu ani înainte, iar Alecsandri îl publicase în *România literară*. În spiritul lui Bălcescu, se mai spune în *Prefață*, „finitul secolului XVI a fost unul din perioadele cele mai oligarhice din analele României" și că „această luptă de ură între boieri și popor, între cei avuți și cei săraci, între cei apăsați și cei ce apăsau, eu [Hasdeu — n.n.] m-am încercat a o face pe cît se putea mai plastică în actele I și II". Ca totdeauna, la Hasdeu, documentarea nu se mărginea însă la izvoarele de proveniență secundă, oricît de prestigioase ar fi fost, ci la cele originare, iar acestea — după cum aflăm din text și din „notele" explicative — le-au constituit cronicarii noștri, istoricii străini din vremea lui Răzvan sau de mai tîrziu, documentele vechi de cuprinsuri felurite, destinate a lărgi „studiul epocei dramatizate din toate punctele de vedere" (cum preconizase scriitorul încă în *Mișcarea literelor în Ieși*), apoi literatura populară cu vestigii din epoca respectivă. Și iarăși, după cum totdeauna i-a stat lui Hasdeu în obicei, selecția și reliefarea variabilă a faptelor a fost determinată, în spirit romantico-patruzecioptist, de gîndul la problemele vremii sale, pe care tot în *Prefață* îl aflăm subliniat în chip mușcător antifrazic: „În zadar ar voi cineva să mă acuze de aluziuni la actualitate: mai repet o dată, eu am voit a depinge aristocrația și democrația românească din secolul XVI, iar nicidecum mîrîiturile partidelor de astăzi".

Ideea cea mai cuprinzător unificatoare a piesei o constituie, ca în nuvela istorică a cărei desfășurare a prefigurat-o prin titlu, aceea de „ursită". Cu o deosebire (poate o *părere*, determinată de faptul că nuvela amintită urma să facă parte dintr-o narațiune mai amplă, care nu știm ce dezlegare ar fi avut): acolo, „ursita" deriva dintr-o origine enigmatică și, deducem, dintr-o ereditate corespunzătoare, determinările ei obiective ținînd de convergența cel puțin bizară a evenimentelor și — singurul fapt mai plauzibil — de „mania" postelnicului Șarpe de a înfia copii fără căpătîi ori de a le acorda oricum ocrotire, fie și de departe; aici, „ursita" e mai supusă determinărilor controlabile de ordin somato-psihic venind în coliziune cu împrejurările istorico-sociale. Eroul principal al dramei, Răzvan, e o natură de excepție prin facultățile-i înnăscute, ca toți eroii de prim relief ai beletristicii lui Hasdeu („romantici", prin asta, dar, curios, și cu o singură, tiranică, „faculté maîtresse" clasicizantă, pe de altă parte): personajele baladești din poeme ca *Ștefan și Radu, Magda lui Arbure* etc., „studintele" din *Duduca Mamuca*, Moțoc din *Răposatul postelnic* ș.a.m.d. Structura neobișnuită a eroului e semnalată întîi prin antecedentele de ordin ereditar: rod al dragostei dintre o moldoveancă și un țigan. Vin apoi la rînd înzestrările native: de o *inteligență* avînd puterea de pătrundere, clarviziunea geniului, *inima* îi este slabă tocmai prin virtuțile ei funciare (noblețe, generozitate, milă pentru cei în suferință, înclinare spre modestie, dar și pornirile antinomice spre iuțeală în schimbarea dispozițiilor, patimă, amor-propriu ce lesne putea ajunge la exacerbare etc.). Răzvan, e, prin urmare, o fire complexă (poate cea mai complexă din cîte a plăsmuit Hasdeu), iar prin aceasta îi sînt create premisele de a deveni și contradictoriu, în impactul cu lumea. Ceea ce i se și întîmplă, în contactul cu împrejurările — în mai multe rînduri de o stranie coincidență pentru devenirea „ursitei" sale (abilele, cele mai adeseori, „coincidențe" de ținută romantică reprezintă echivalențe modernizate ale vechiului „Deus ex machina"): dezrobirea — fapt neobișnuit în evul mediu — de către mitropolitul Năstase (căruia, știind

carte, îi fusese grămătic); întîlnirea, pe deoparte, a lui moș Tănase, răzeș calicit de megieșul boier, a Răzașului, în judecăți interminabile pentru pămîntul său cu tot atît de puternicii săi vecini, a lui Vulpoi, a altor haiduci care apucaseră pe vremea lui Petru Șchiopul calea codrului din pricini asemănătoare, care îi mențin bunul simț nativ, cumpănirea a toate cîte mențin o fire înzestrată pe căile demne, înțelepte ale vieții; ~~dar și întîlnirea,~~ pe de altă parte, a monstruos de lacomului boier Sbierea, a lui Gane, Bașotă, căpitanilor polonezi pizmătareți, îndeosebi a Vidrei (nume „predestinat"), nepoata lui Moțoc, care, fiecare în parte, sau prin abscons conjugate inițiative (după firea și mentalitatea lor), îl determină pe Răzvan să intre în descumpătul setei de „mărire" și, astfel, să-și împlinească „ursita" în mod tragic; totul — pe fondul și în condițiile prejudecăților rasiale din evul de mijloc, care trezesc și alimentează „hybrisul" latent din alcătuirea unui ins ce și-ar fi păzit echilibrul de n-ar fi fost conștient de nedreapta „pată" ereditară. Prin toate acestea, Răzvan e cel mai reprezentativ tip din familia „inadaptabililor" (fie și de excepție) hasdeieni, iar „filosofia" latentă a desfășurării conflictului dramei din asemenea fapt (corelat cu cele amintite cu puțin înainte) e deductibilă.

Ca de atîtea ori, faptele ne obligă să distingem *continuitate* specifică, prin „salturi", adică prin *destructurări* și *restructurări* irepetabile de *constituenți*, acolo unde mințile cetluite văd simpliste „contradicții" ori „rupturi". Pentru Hasdeu, ca pentru orice exponent veritabil al evoluției literare reale, „clasicismul" nu e totuna cu „romantismul", fără ca aceasta să constituie motiv de *discontinuitate* absolută, după cum (am văzut din „poetica" proclamată chiar în textul *Duducăi Mamuca*) „romantismul" nu era în viziunea hasdeiană străin de „așarnatul" *realism* și de ramificația lui *naturalistă*. Din asemenea viziune a lucrurilor (pe care, *mutatis mutandis*, Balzac o avea ca și înnăscută) polaritățile conflictului din *Răzvan și Vidra* devin întru totul inteligibile. „Soții" firești, spontani ai lui Răzvan sînt oamenii de apartenență și bun-simț popular — trăsătură „clasică" prin *constanța*, nu prin lipsa ei de *complexitate* (Răzașul, Vulpoiu, moș Tănase, ceilalți haiduci înfățișați în actul al doilea, drepți și viteji fără înfumurare, patrioți din instinct ancestral, adică exponenți specifici ai acelei „faculté maîtresse" clasiciste de care vorbeam, dar și cu simțul „realist" al situațiilor, al împrejurărilor schimbătoare, care cere judecată calmă, neorbită de „idealuri" abstracte ori de „patimă" egocentrică). Aceștia sunt „piaza" bună a lui Răzvan, în primele două acte ale piesei: *Un rob pentru-un galben* și *Răzbunarea*. Comparși de neînlăturat pentru cel ce-și evidențiază calitățile *exponențiale* pînă la a începe să fie văzut — în condițiile vechilor societăți — de toate taberele unei comunități dezbinate prin interese devin cumulatorii privilegiilor și ai puterii (sau ai vînătorilor de putere); iar aceștia sînt în viziunea lui Hasdeu, dar și în realitate, dominați de o singură „faculté maîtresse“: demențialul cămătar cu cin boieresc Sbierea (probabil primul tip memorabil de „avar“ în literatura română), boierul Văscan Ganea, un Sbierea încă în miniatură, poftitor de averile Vidrei, nepoata lui Moțoc, nu de farmecele acesteia, marele vătav Bașotă, a cărui singură rațiune de a fi e de a se împărtăși din prerogativele puterii, oricare ar fi aceea, căpitanii și chiar hatmanii polonezi, iezuitizați (pentru care „ubi bene, ibi patria“), în fine Vidra — a cărei feminitate comprehensivă se vestejește în înfruntarea cu pofta de mărire, personaj romantic complex, de excepție și ea, sincer atașată lui Răzvan, dar împingîndu-l pe calea pierzaniei prin cecitatea mentalității sale aristocratice. Aceștia din urmă, în „Cîntul III“ *(Nepoata lui Moțoc)*, în al patrulea *(Încă un pas)*, în cel final *(Mărirea)*, reprezintă — cu voie sau, într-un fel, fără voie (cazul Vidrei) — „piaza“ rea a lui Răzvan, care-i determină pierzania. Eroul, îmbinare de *complexia oppositorum*, romantic prin excelență, după cum am văzut, înregistrează o traiectorie existențială spectaculoasă, însă nu exclusiv datorită alcătuirii sale funciare, ci jocului de forțe care — după timpul, locul, împrejurările în care i-a fost dat să se ivească — i-a hotărît „ursita“ (echivalent autohtonizat de către Hasdeu al „destinului“ tragic din tragediile antichității). Dezrobit de mitropolitul Năstase, dar robit iarăși — pentru un galben dat cerșetorului Tănase din punga pierdută de Sbierea *(Cîntul I)*; apucînd calea codrului și devenit foarte temut căpitan de haiduci *(Cîntul II)*; trecînd — după întîlnirea Vidrei și la îndemnurile acesteia — ca ostaș mereu distingîndu-se în războaie, apoi căpitan, în oastea leșească *(Cîntul III)*; pe urmă polcovnic în aceeași armată, care voia să se folosească de el în supunerea Moldovei *(Cîntul IV)*; în sfîrșit — devenit hatman al lui Aron-Vodă, uzurpîndu-i domnia pentru o clipă, apoi pierind în lupta cu asediatorii poloni *(Cîntul V)*, — iată traiectoria esențializată a conflictului piesei.

O asemenea compunere, care nu era „adaptare“, „prelucrare“, „localizare“, sau cum se mai zisese pînă atunci, punea în chip strălucit bazele tematico-istorice ale repertoriului dramatic românesc. De la concepția de ansamblu, pînă la chibzuirea detaliilor, totul e relevabil — de multe ori remarcabil — în această primă dramă istorică românească pornită nu din bune intenții, ci din conștiința de a putea fi realizată fără pierderi de suflu și cu însușirea de a beneficia de audiență nu doar în momentul cînd a fost adusă la cunoștința publicului. Deși — cutezanță în plus — scrisă în versuri (hexametri trohaici), piesa nu cade în artificiozități (exceptînd cîteva fugare „parabolisme“, cenușii), fiind pătrunsă de nu știu ce nimb de măreție tragică, rezultînd firesc, nu manieristic, din desfășurarea evenimentelor, din atitudinile eroilor — toți, fără excepție, bine individualizați — și din faptele lor. Un anume, dificil de ajuns, gen de „oralitate“ cu subiacențe solemne face versul cursiv, mereu funcțional în ordinea stilistică, nimerind fără dificultate locul cezurilor mediane, al hiperbatelor, anacolutelor, „enjambement“-urilor etc. Iată o tiradă unde patetismului romantic nu i se îngăduie să depășească marginile unei anumite discreții, specific românești; e contemplarea pămîntului Moldovei, de peste hotar, după îndelungii ani de pribegie ai lui Răzvan, într-un adesea citat episod, scris parcă după principiul și în stilul reținut jălalnic al doinelor de înstrăinare:

„Nainte-mi se dezveliră, șerpuind ca un balaur,
Holde și cîmpii, în care, jucînd pintre spice de-aur,
Se zăreau, ca pietricele presărate pe-un inel,
Busuioc și garofiță, toporaș și ghiocel,
Iar prin ele-n depărtare, un român muncind la soare,
Falnic, rumăn, plin de viață, se părea și el o floare!...
Le văzui acele locuri și din văz le sărutai,
Țara-mi, unde însuși iadul parcă se preface-n rai!...
Numai tu poți înțelege, numai tu, Vidro iubită,
Poți simți cu ce durere am trecut eu prin ispită
Și, scăldînd calul în spume, de la țărmul fermecat
Eu și dînsul, fără voie, amîndoi ne-am depărtat!...“

Iată spiritul „moquer“ al lui Hasdeu, dîndu-și proba spontaneității în caracterizarea unor „latinizanți“ și pospăiți ce-i stîrneau oroarea — ca orice mod conformist de a fi —, oricare le-ar fi fost apartenența (aici e vorba de un bine cunoscut cuplu de căpitani polonezi):

Piotrowski

Ce spui, *Domine mi Deus*!... Dar de unde s-o știi aceasta?

Minski

O vei ști și tu ca mine... Spune-mi, văzut-ai nevasta
Îmbrăcată bărbătește, haine negre, chip bălan,
Care întovărășește nencetat pe-acest Răzvan?

Piotrowski

Am văzut-o. E frumoasă! *Virgo facie concina,*
Perdecora, pervenusta...

Minski

Ha, ha, ha! Asta-i pricina!
Răzvan zice că-i e soră, dar eu pot să-ți dovedesc
C-acea muiere-i chiar dracul, numai botu-i femeiesc!
Dînsa-i o fermecătoare ce cu farmecele sale
Are puterea pe-oricine să-ntunece, să-l înșale,
Să-i ia văzul, să-l orbească, să facă noapte-n amiaz,
Încît s-o crezi că-i frumoasă și pe Răzvan că-i viteaz!...

Piotrowski

Ce-i drept, *Sanctissimus Thomas* în *Summa Theologiae*
Firmat asemenea fapte, iar *Petrus Hispanus* scrie
Cum că *foemina* și dracul sînt *affines* oarecum:
Dracul e foc, iar femeia iese dintr-însul ca fum..." etc.

Numa-Consule, ridicolul personaj din comedia ulterioară a lui Hasdeu, *Trei crai de la răsărit*, e anticipat în privința modului de a se exprima de acest Piotrowski, care, ca orice „șleahtic" de odinioară — ca aristocrații feudali de pretutindeni, în fond — credea că toate i se cuvin și-i stau în putință, inclusiv șansa de a deveni într-o bună zi „crai" al țării sale. În asemenea ambianță, de generală competiție pentru mărire, poate mai accentuată decît în Moldova secolului XVI, e de văzut o motivare în plus a poftelor lui Răzvan de a deveni domn, ațîțate în toate chipurile de Vidra, care, din acest punct de vedere — fără fondul de sceleratețe al aceleia — o anticipează pe Bogdana, soția lui Sas, din piesa eminesciană postumă *Bogdan Dragoș*. De altminteri, nu numai anumite însemnări eminesciene (spre exemplu, cele din *msul 2258*, f 222 r., unde se afirmă că *Răzvan-Vodă* nu e o dramă — ci „epopeea unui om"), dar asidua preocupare pentru teatrul istoric, ulterioară apariției piesei, în cazul lui Alecsandri, Eminescu, Delavrancea, Al. Davila ș.a., arată că *Răzvan și Vidra* a constituit motiv stăruitor de preocupare și de reflecție nu numai pentru scriitorii marcanți din generațiile următoare, dar și pentru „veterani" într-ale scrisului pentru scenă ca autorul lui *Iorgu de la de Sadagura*, al *Chirițelor*. Pentru piesa lui istorică *Despot-Vodă*, Alecsandri alege drept erou principal tot o „natură problematică" prin obîrșie, educație, mentalitate, inițiative, aducînd pe scenă — ca exponenți ai bunului simț popular — pe Jumătate, Limbă-dulce, ca Hasdeu pe Răzaș ori moș Tănase. Eminescu, am văzut, reflecta la particularitățile compoziționale ale dramei hasdeiene, părîndu-i-se, din acest punct de vedere, mai curînd o „epopee"; probabil din pricină că nu cîteva momente de maxim interes dramatic, ci întreaga viață a lui Răzvan fusese cuprinsă în devenirea-i esențială prin intermediul celor cinci acte ale piesei. Eminescu nu avea dreptate, în ordinea de fapt, căci o selecție riguroasă e de observat peste tot, dar în principiu intuia primejdia pe care n-a putut-o evita mai tîrziu Delavrancea, îndeosebi în cea de a treia piesă — despre Petru Rareș — a trilogiei sale dramatice. Fie și numai în lumina celor cîteva observații de mai înainte se verifică, așadar, rolul „catalitic" al scriitorilor de seamă ce aparțin generațiilor pe care le-am numit „precursoare".

Rămîne să mai arătăm cum, nu la multă vreme după *Răzvan și Vidra*, mergătorul pe „căi nebătute" și-a surprins contemporanii — și nu numai pe ei — prin publicarea unei comedii care depășea ca viziune, pregnanță tipologică a principalelor personaje, tehnică, cele ce se realizaseră pe asemenea planuri în „momentul Alecsandri", anticipînd cu șapte-opt ani în chip cu totul surprinzător *O noapte furtunoasă* a lui Caragiale. Fără a rămîne, evident, la o asemenea viziune limitată, „datată", Caragiale avusese în vedere cînd și-a scris comedia (dar și ceva mai înainte, în schița cu „cetățeanul" Ghiță Calup) începuturile de configurare a unei fizionomii specifice burgheziei românești în vizibilă ascensiune economică, dar „patriarhală" ca moravuri — în cele mai rele accepții ale cuvîntului, împestrițătura de mentalități și comportamente vizînd-o cu precădere pe mai „complicata" pătură aferentă a micii burghezii intelectuale, modestă în privința resurselor materiale, dar cu atît mai strident-aprigă în pornirile de a se căpătui. Interesant e că, reținînd el însuși ceva în intuițiile de acest fel din comediile lui Alecsandri și ale imitatorilor mărunți din jurul acestuia, Hasdeu are — înainte de Caragiale — o percepție remarcabil de limpede a tipurilor, „ideației", apucăturilor care defineau pe exponenții mai răsăriți din burghezia mijlocie și măruntă din cel de al optulea deceniu al secolului trecut. Băcanul Hagi-Pană, eroul principal al *Orthoneroziei* (sau, cum și-a numit autorul ulterior, piesa — cu o nu tocmai potrivită adecvare la cuprinsul ei — *Trei crai de la Răsărit*), e un predecesor al lui Jupîn Dumitrache cu un cîmp de îndeletniciri negustorești mai restrîns, dar prosper, dacă pe fiica sa Marița și-o dispută ca soție trei „crai" ai procopselii ca „domnul Jorj", mărunt slujbaș la un minister, apoi „Numa-Consule", „teologu absolutu și filosofu idem", un evident precursor — de astă dată — al „pedagogului absolut" caragialeian Marius Chicoș Rostogan, în fine — Petrică, supraveghetorul băcăniei lui Hagi-Pană și om al casei la toate. Conflictul piesei, legîndu-se și dezlegîndu-se în funcție de asemenea tribulații cu obiectiv matrimonial, e mai mult pitoresc decît profund, iar complexitatea personajelor — corespunzătoare. Hagi-Pană n-are mulțimea de „griji" a lui Jupîn Dumitrache, între care cea prioritară — iscătoare de atîtea peripeții și frămîntări — decurgînd din obsesia „onoarei de familist“, dar e trivial și tot atît de puțin dedat cu ale culturii ca și acela. Mentalitatea esențială îi înrudește de aproape. Ca și Jupîn Dumitrache, Hagi-Pană are conștiința însemnătății lui sociale în creștere, deci simț de clasă („oamenii de ispravă“ sînt numai cei de seama lui și a ocupațiilor lui), și e tot atît de ridicol în modul de a pricepe chestiunile politice, cînd își aruncă ochii prin ziarele croite, altminteri, după chipul și asemănarea lui: „Să vedem mai întîi ce zice această gazetă a cîrmuirii *(tușește și apoi începe a citi)*: «Nu ascultați perfidele insinuațiuni ale opozițiunii»... Ce-i asta in... insi... sinuațiuni? Pe semne de la sîn. Adică opoziția bagă mîna în sîn“ etc. Uimitoare e, aici, cum se vede, anticiparea celebrului episod cu „sufragiul“ din *O noapte furtunoasă*, dar nu mai mult decît din perspectiva a ceea ce poate înfăptui un „precursor“, care — cum ne amintim că zicea Alecu Russo — „adună materiale“ pentru „arhitecții“ de mai tîrziu. Și tot astfel e cu repulsia pe care i-o trezesc lui Hagi-Pană „răzvrătitorii“, cu modul lui de a vorbi „românește și negustorește“, comportîndu-se însă prin excelență „negustorește“, atunci cînd își înșeală mușteriii și îl instruiește și pe zelosul său ajutor în asemenea „secrete ale meseriei“. Sub posibilitățile lui Caragiale de a asigura desăvîrșită coerență unui personaj comic, mai cu seamă cînd acesta e de prim plan, se vădește atitudinea lui Hagi-Pană din finalul, altfel, atît de spumoasei comedii; fără a înceta să gîndească „negustorește“, el elogiază la urmă „frumoasa și bărbata limbă românească“ nu în modul demagogic propriu personajelor caragialeiene de felul lui, ci punînd o sinceritate în felul de a-și mărturisi convingerile care devine ambiguă, dar nu în maniera atît de fecund-comică a lui Caragiale. Îl crede autorul de bună-credință și, ca atare, exponențial, cel puțin din acest punct de vedere, pentru întreaga națiune? Intuiește că asemenea „elogiu“ al limbii române va deveni cu vremea o armă a demagogiei patriotarde pentru cei pe care Caragiale îi va califica drept „rrromâni“ sau „români verzi“? E probabilă cea de a doua atitudine, în germene, dar circumscrierea ei cu mijloace de veritabilă artă rămîne deficitară.

Celelalte personaje, foarte pitorești, menținute în contexte comice mereu de calitate, au și o atitudine caracterologică mai lipsită de inconsecvențe. Domnul Jorj e un euforic precursor al lui Rică Venturiano, „liberton“ franțuzit în vorbe, dar pezevenghi pus exclusiv pe căpătuială în fapte, poate numai prea în chip expeditiv împins de către autor să-și dea pe față adevărata natură: „*Par mon honneur*, n-am fost și nu voi fi niciodată revoluționar. *(Aparte:)* Se înțelege de la sine, că pe cît timp voi avea bani sau cel puțin un locșor în buget“ ș.a.m.d. Numa-Consule (care i-a fost o clipă în atenție și lui Eminescu, pe la 1875—1876, cînd a scris începutul de

50
50
100

comedie *Gogu Tatii*, unde apare un Pavel Intentationem, iar conflictul vizează și el o căsătorie profitabilă) e un exponent al latiniștilor epigonici, disprețuitor al tuturor celor ce „nu au consultatu Dictionarulu Societatei Academice“, socotit de el un „Monumentosu tesauru“ etc. Petrică n-are cinismul consolidat al lui Chiriac, din *O noapte furtunoasă*, dar atestă un instinct sigur în a cîștiga și încrederea lui Hagi-Pană, și mîna fiicei acestuia, Marița, care — deși se dă în vînt după „baluri“ și „voiajuri“, ca și Zița, se crede simțitoare și instruită după ce a petrecut o vreme în „pansionatul doamnei Firundtvanțig“ — nu pune atîta fermitate și fantezie în pretenții ca eroina lui Caragiale. În fine, cu ceva din trivialitatea unui Orient putrezit în urîte vicleșuguri e pețitoarea Trandafira, personaj episodic, dar care nu trece neobservat. Încît, dacă *Trei crai de la răsărit*, în pofida îndemînărilor comediografice pe care le vădește, e departe de a fi în memoria specialiștilor și publicului cît și comediile lui Caragiale, — lucrul se explică și prin neperseverența lui Hasdeu într-ale literaturii, și prin repedea ivire a unui gigant în materie de teatru comic, menit a-i arunca în umbră pe predecesori și a intimida pe urmași pentru îndelungă vreme.

*

Acesta a fost, în trăsăturile esențiale ale profilului său de beletrist, Hasdeu — poetul, prozatorul, dramaturgul: deschizător de drumuri dintre acelea care sînt duse mai departe, fiindcă orientarea lor s-a dovedit invariabil prielnică pentru urmași. A le uita ar fi păgubitor pentru scriitorii, comentatorii, cititorii avizați din orice timp, fiindcă aceasta ar fi totuna cu a ignora un moment distinctiv din devenirea literaturii noastre moderne. Și e ceea ce nu se întîmplă, după cum arată — între altele — reeditările frecvente și tot mai corespunzătoare ale operei hasdeiene în anii noștri. Am făcut distingerea cu „între altele“ pentru că există o motivare și de altă natură a viabilității scrisului hasdeian: orice iubitor de literatură îi citește într-o primă fază pe scriitorii mai vechi și mai noi ca să se instruiască, revenind mai pe urmă cu sentimentul „iscusitei zăbave“ numai la o parte dintre cei de care a luat cunoștință odinioară. Iar pentru veritabilii cunoscători, Hasdeu e unul din aceștia.

GEORGE MUNTEANU

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI CRITICE B.P. HASDEU

Institutul de istorie şi teorie literară „G. Călinescu“ şi-a propus, în urmă cu aproape un deceniu, realizarea unei ediţii critice care să cuprindă, în 20 de volume, întreaga operă a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu. S-a format, pentru prima oară, un colectiv de specialişti, din mai multe domenii de activitate (istorie literară, folcloristică, filosofie, filologie şi istorie), care şi-a asumat această temerară sarcină.

Iniţierea prezentei ediţii critice nu ar fi fost posibilă fără experienţa acumulată prin ediţiile anterioare, dintre care reţinem pe cele mai importante: *Scrieri literare, morale şi politice, I–II*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, 1937 (Mircea Eliade); *Ioan-Vodă cel Cumplit*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1943 (I. C. Chiţimia); *Scrieri alese, I*, Bucureşti, E.P.L., 1968 (J. Byck); *Etimologicum Magnum Romaniae, I–III*, Bucureşti, Editura Minerva, 1972–1976 (Grigore Brâncuş); *Răzvan şi Vidra. Trei crai de la răsărit*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973 (Mihai Drăgan); *Sarcasm şi ideal*, Bucureşti, Editura Minerva, 1975 (Mircea Zaciu); *Cuvente den bătrîni*, I–III, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983–1984 (Gheorghe Mihăilă); *Istoria critică a românilor*, Bucureşti, Editura Minerva, 1984 (ediţie şi studiu introductiv: Grigore Brâncuş, studiu şi note: Manole Neagoe).

Opera lui B. P. Hasdeu va fi ordonată pe principalele ramuri de activitate ale marelui cărturar: literatură, folcloristică, filologie, istorie, publicistică, din volume, periodice şi manuscrise. În cadrul fiecărei secţiuni, materia va fi distribuită tematic şi cronologic. Astfel, în domeniul literaturii, vom publica: volumul I, *Poezia*; volumul II, *Proza*; volumul III, *Dramaturgia*; volumul IV, *Studii şi articole literare*. Vom continua, în cadrul folcloristicii, cu volumul V, *Literatura populară*, volumul VI, *Studii și articole despre folclor* ș.a.m.d.

Ediția noastră va fi însoțită de studii introductive, note, comentarii, variante, indici, glosare, adică de un complex aparat critic util recepției științifice a textelor.

Aducem și pe această cale mulțumirile noastre Editurii Minerva care a înscris în planurile sale ediția critică *Opere* de B. P. Hasdeu, ca un act necesar în procesul valorificării moștenirii marilor personalități ale culturii românești.

EDITORII

NOTA EDITORULUI LA VOLUMUL I

Conținutul ediției. Ideea care ne-a călăuzit în alcătuirea volumului I, *Poezia*, din seria *Opere* de B. P. Hasdeu, a fost de a pune la îndemîna specialiștilor, dar și a publicului iubitor de literatură, întreaga creație poetică a marelui nostru scriitor. Pentru prima oară sînt publicate toate textele, într-o ediție critică, cu un aparat de variante, note și comentarii adecvate.

Sumarul ediției are următoarea organizare internă: A. *Antume.* I. *Din volume*; II. *Din periodice.* B. *Postume.* C. *Addenda* (poezii originale și traduceri). D. *Note, comentarii* și *variante.*

B. P. Hasdeu și-a adunat o bună parte a operei sale poetice în două volume: 1. *Poezii* (1873) și 2. *Sarcasm și ideal* (1897). Acesta din urmă conține nu numai poezii, ci și povestiri, articole, conferințe, note, într-un cuvînt „ultimii nouă ani de literatură (1887—1896), cum se specifică în subtitlu. Am introdus în ediția de față poeziile în ordinea stabilită de scriitor. Am respectat, de asemenea, locul și rolul hărăzit de autor, în sumarul culegerii *Poezii*, la două tălmăciri din Ovidiu, intitulate de Hasdeu *Ovidiu la gurele Dunării* și *Darul Dunării.* La fel am procedat și în cazul unei transpuneri din limba franceză, inclusă de poet în volumul *Sarcasm și ideal*: *„Cîntecul de leagăn" de Iulia Hasdeu.* În compartimentul de note, am reprodus *prefața* autorului la volumul din 1873, precum și articolul polemic, la adresa lui Titu Maiorescu, din fruntea volumului miscelaneu din 1897.

B. P. Hasdeu și-a selectat cu grijă poeziile din volume. În periodicele vremii au rămas un număr mare de poezii puternic angajate în realitățile social-politice de epocă. În subcapitolul *din periodice*, aproape treizeci de titluri figurează pentru prima oară într-o ediție, printre care *Testamentul poetului, Idealul poetului, Doina mea, Doine orientale, Astăzi.* Dintr-un număr de catrene nesemnate, îndeosebi din revista *Aghiuță*, am reținut, cu prudență, doar *Epitaful d-lui Oteteleșeanu*, restul de versuri citîndu-le în note. Ele sînt calambururi, efecte fără valoare literară deosebită.

O secțiune a sumarului ediției noastre o constituie poeziile *postume*. Ele se publică după manuscrise. În acest scop, am cercetat cu atenție toate filele din arhivele bucureștene, precum și cele de la Craiova, Galați, Iași, Sibiu, reținînd ceea ce părea a avea o formă cît de cît finită. Restul de pagini le-am valorificat în notele de la sfîrșitul ediției.

La capitolul *addenda*, am inclus încercările lui B. P. Hasdeu în limbile rusă și franceză, grupîndu-le în *poezii originale* și *traduceri*. Poeziile originale sînt scrise de autor în limba rusă și sînt însoțite de versiunea în limba română realizată de Raluca Tulbure și Victor Tulbure.

Ediția cuprinde și traducerile realizate de Hasdeu din rusă în franceză ale unor poezii ale tatălui său, Alexandru Hâjdeu, din polonă în franceză ale poeziilor bunicului Tadeu Hâjdeu, din germană în rusă a unui poem de Heinrich Heine și chiar din ebraică sau greacă a unui fragment din *Cîntarea cîntărilor* în limba franceză.

Criteriul de bază de care am ținut seamă în orînduirea poeziilor în ediția noastră a fost cel cronologic. Postumele nedatate au fost ordonate după succesiunea filelor din caiete. La *addenda* criteriul cronologic s-a împletit, firesc, cu cel tematic. În vraful de hîrtii de arihvă a trebuit să operăm o selecție, dată fiind starea bruionară a multora din încercările adolescentine. Dar toate paginile manuscrise văzute de noi au fost menționate la note.

Stabilirea textului. Norme de transcriere. Conform practicii obișnuite într-o ediție critică, îngrijitorul a avut în atenție alegerea textului de bază, adică cel reprezentînd ultima voință a autorului. În cazul lui B. P. Hasdeu, investigația nu a fost complicată întrucît poeziile au apărut o singură dată în volum în timpul vieții scriitorului. Din prima plachetă, *Poezii* (1873), doar cîteva titluri au mai reapărut în periodice, îndeosebi din Transilvania, unde este aproape sigur că B. P. Hasdeu n-a supravegheat retipărirea lor. Dealtfel modificările survenite sînt minime, fiind în genere urmarea manierei ortografice aplicată în revistele respective. Două cazuri sînt, totuși, de menționat. Poezia *Severin* va fi retipărită, peste treizeci de ani, cu intervenții de structură în ziarul *Apărarea națională*, la care autorul era director. Versurile *La Iulia* au fost încorporate, cu modificările autografe ale scriitorului, în conferința sa din 1903, *O nevastă romîncă*. În consecință, cu excepțiile de mai sus, unde am luat în considerare ultima tipărire, forma din volum se constituie în text de bază. Situație identică și pentru culegerea *Sarcasm și ideal*. Poeziile publicate numai în periodice se supun aceleiași

reguli a ultimei apariții sub îngrijirea autorului. La postume, textul de bază este cel aflat în manuscrise.

În transcrierea textelor, am adoptat modalitatea interpretativă, sarcină dificilă pentru o epocă marcată de nenumărate controverse cu privire la limba literară și la redarea ei prin scris, la care a luat parte B. P. Hasdeu însuși, cu autoritatea sa, recunoscută, de specialist. Ne-am străduit să cunoaștem exact părerile sale despre limbă și ortografie, precum și modul cum el le-a folosit în practică, îndeosebi în marile sale opere filologice.

Am aplicat următoarele norme generale de transcriere:

a = *ă*, în *calău* = *călău*, *sarutare* = *sărutare*. Am exceptat cuvintele în care *a* protonic este urmat în silaba următoare de un *a*: *împarat* = *împarat*, *strabate* = *strabate*;

a = *î*, în cuvinte din texte ce indică și prin alte elemente o influență a grafiilor etimologiste: *lăsand* = *lăsînd*, *tremurandă* = *tremurîndă*, *zburand* = *zburînd*;

ă = *e*, la finala substantivelor și verbelor cu tema în *i*: *dușmăniă* = *dușmănie*, *fiă* = *fie*, *juniă* = *junie*, *poeziă* = *poezie*, *Româniă* = *Românie*, *voiă* = *voie*;

ă = *î*, în cuvintele: *cărca* = *cîrca*, *căne* = *cîne* (alternant cu *cîine*), *gădea* = *gîdea*, *gărbovit* = *gîrbovit*, *grăne* = *grîne*, *îmblănzit* = *îmblînzit*, *păndind* = *pîndind*, *păne* = *pîne* (în alternanță cu *pîine*), *plăntat* = *plîntat*. Pentru unificare, am transcris în toate cazurile pe *ă* prin *î*, deși pronunția cu *ă*, la unele cuvinte (de pildă *pănă*) este atestată și astăzi;

â = *ă*: *âsta* = *ăsta*, *dâ* = *dă*, *mâi* = *măi*. În asemenea cuvinte, în ortografia latinistă, se nota cu *â* un *ă* accentuat;

e = *ă*, în cazurile în care autorul a făcut concesii curentului latinizant (prin exces extins chiar la cuvinte nelatine), sau acolo unde a neglijat notarea semnului diacritic *(ĕ)* care să ne comunice un *ă*: *apesătorii* = *apăsătorii*, *betrînă* = *bătrînă*, *brezdate* = *brăzdate*, *înse* = *însă*, *me* = *mă*, *remas* = *rămas*, *remîi* = *rămîi*, *resar* = *răsar*, *resună* = *răsună*, *resfățată* = *răsfățată*, *respuns* = *răspuns*, *restoarnă* = *răstoarnă*, *rezbate* = *răzbate*, *rezbelul* = *răzbelul*, *rezbiți* = *răzbiți*, *retăciți* = *rătăciți*, *reu* = *rău*, *se* = *să* (conj.), *seu* = *său*, *teu* = *tău*, *țeri* = *țări*, *versînd* = *vărsînd*. A fost păstrat *e* în forme arhaice, populare sau regionale, deci în cuvinte în care el reprezintă o realitate fonetică: *crepată*, *îmbetau*, *nemic*, *păserică*, *strein*. În cazul unor rime *seu/eu*, *teu /Dumnezeu*, *tei/scîntei*, *e* din formele pronominale nu a fost modificat.

e = *i*, la pluralul substantivelor feminine cu radicalul în *i*: *poezie* (pl.) = *poezii*.

e = ie, la inițială de cuvînt sau de silabă: *boeri = boieri, bubue = bubuie, fîlfăe = fîlfăie, trebue = trebuie.* Am exceptat de la această regulă pronumele *eu, el, ea* și formele verbale *este* și *era.*

Au fost păstrate formele *fer, peară, peatră, pept,* în alternanță cu *fier, piară, piatră, piept.*

é = a, în cuvinte care au cunoscut o formă mai veche cu *ea* și după labiale: *décă = dacă, dér = dar, nevéstă = nevastă, primăvéră = primăvară, zăpédă = zăpadă.*

é = ea, cînd diftongul e sub accent: *acéstă = această, céfă = ceafă, dél = deal, Nicolénu = Nicoleanu, păstréză = păstrează, plécă = pleacă, séra = seară, verdéță = verdeață;*

é = ia, la inițială, în: *écă = iacă, étă = iată, éră = iară, érnă = iarnă;*

ĕ = ă: nevĕzute = nevăzute, nĕcaz = năcaz;

ê = ă; sub accent, în cuvintele: *călêu = călău, nătărêu = nătărău;*

ê = î: avênd = avînd, putênd = putînd, pên'la = pîn'la;

i = î, la inițială, în formele latinizante: *infiit = înfiit, ingîne = îngîne, intindea = întindea.* Am transcris cu *î* cîteva grafii cu *i* din *sin = sîn, zimbitoare = zîmbitoare, zină = zînă.* Totuși rimele *chin/sin, zină/suspină* au fost menținute;

ia = ea, la imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a cu tema în *i: izbucnia = izbucnea, rătăcia = rătăcea;* după consoane africate, oclusive sau palatale, conform normelor ortografice actuale: *ghiață = gheață, giam = geam, vechia = vechea;*

Forma pronumelui demonstrativ la feminin singular, *aceia,* am transcris-o *aceea,* în baza criteriului morfologic din norma ortografică de azi.

ó = oa, sub accent, în: *bunăóră = bunăoară, flóre = floare, fôrte = foarte, grôpă = groapă, môrte = moarte, órba = oarba, óse = oase, pórtă = poartă, răstórne = răstoarne, scóte = scoate, sórte = soarte;*

ŏ = ă, în cuvinte atestînd pronunții populare: *lŏcuiește = lăcuiește, rŏtund = rătund;*

ô = î: fôntîni = fîntîni, gônd = gînd, lôngă = lîngă, rônd = rînd;

u (ŭ) final, fără justificare fonetică, a fost eliminat. Formele *astfeliu, ceriu, vînzătoriu* au fost transcrise *altfeli, ceri, vînzători,* ca pronunții moldovenești existente și azi. Un *u* parazitar a fost înlăturat și din cuvintele: (al) *douilea* = (al) *doilea, amîndoui = amîndoi.* În schimb a fost restabilit, conform grafiei actuale, în: *zioa = ziua;*

Am păstrat formele alternante *sunt/sînt, suntem/sîntem* de la indicativul prezent al verbului *a fi.* Am conservat forma latinistă *sum,* cu marcată valoare stilistică. De asemenea a fost păstrată alternanța *ei/ii* de la genitiv-dativul substantivelor feminine: *luntrii, țărei.*

d̦ = z, în: *căd̦ut = căzut, sed̦înd = șezînd, ved̦i = vezi, deschid̦i = deschizi, d̦ise = zise, spînd̦urătoare = spînzurătoare.* Sunetul *z* era redat în primele poezii publicate și prin grupul *di: radie = raze.* Am transcris *si = ș,* iar *ti = ț: sioapte = șoapte, hotiul = hoțul;*

s = j, în: *drosdii = drojdii, vrăsmașa = vrăjmașa,* potrivit normei ortografice actuale;

s = z, în poziție intervocalică sau înainte de o consoană sonoră, atunci cînd norma ortografică actuală nu recomandă scrierea cu *s: brăsdate = brăzdate, necasurile = necazurile, poesie = poezie, răsbate = răzbate, sbîrcește = zbîrcește, sboară = zboară, sgomot = zgomot, sguduit = zguduit.* La fel în neologisme pentru care nu putem stabili cu precizie filiera de pătrundere în limba română: *fantasia = fantazia, genesea = genezea, ilusiile = iluziile, marchese = marcheze.* Cuvintele *filosof, filosofie,* provenite din greacă, au fost păstrate ca atare, adică cu *s;*

s (ss) = x; essală = exală, essiliu = exiliu. Cuvîntul *esplică* l-am redat prin *explică,* chiar dacă în epocă pronunția cu *s* putea fi reală;

ch = h: Achile = Ahile, machinală = mahinală;

ch = c, în: *echo = eco, echuri = ecuri.* Hasdeu scria, alternant, *ec, psicologic.* Pentru a evita dubla consoană, am transcris *bacchanală, bacchanta* prin *bacanală, bacanta,* conformîndu-ne, astfel, Dicționarului Academiei;

ge, gi = j, în cuvintele: *agiunge = ajunge, gelea = jelea, giafuri = jafuri, giale = jale, gioc = joc, gios = jos, giunie = junie, giupîne = jupîne, giur = jur, stegiar = stejar.* B. P. Hasdeu folosea grupul *ge (gi)* pentru pronunții identice cu cele din limba literară actuală, creînd confuzii cu formele regionale reale.

qu = cv, în: *aquilă = acvilă.*

sce, sci = ște, ști, în cuvintele: *izvărăsce = izvorăște, moasce = moaște, nasceri = nașteri, povestesce = povestește, puscele = puștele, recunoasce = recunoaște, risipesce = risipește, scim = știm.*

Literele duble au fost eliminate, cînd nu reprezentau pronunții reale: *buccăți = bucăți, collecțiunea = colecțiunea, melle = mele, mollatec = molatec, offeră = oferă, sufferințelor = suferințelor.*

Numele proprii, scrise de autor sub influența grafiilor de epocă, au fost actualizate: *Alesandru* (și *Alessandru*) = *Alexandru, Boliac = Bolliac, Cogălniceanu = Kogălniceanu, Homeru = Homer, Traianu = Traian, Nicolénu = Nicoleanu.* Cîteva nume proprii, folosite de B. P. Hasdeu în mod intenționat într-o anume formă, nu au fost modificate: *Arbure, Boieresc, Costafor, Kogălnicean, Niculesco, Pano, Sezostre.*

Am conservat formele de limbă din cuvintele vechi sau populare: *acață, ald-acestea, amețî, aprile, astfeli, az* (în rimă cu obraz), *cari, cănunți* *cătră, copaciul, coprinde, dejaba, gleba, împle, încunjoară, jeacuri, lacrămi, lanță, mănunți, nestînse, obrazi, odină, poci, povoară, preveghitoare, razăm, sară, vătavul, vecinic, viersul, vitezi, zica.* De asemenea am păstrat formele specifice ale neologismelor: *acoardă, bla-manja, cas* (în rimă cu *rămas*), *cranul, depinge, despărut, dezvoaltă, firmămînt, Madoana, profum* (și *profun*), *quiriții, stomah, vagabunde.*

Punctuația scriitorului a fost, în genere, respectată. A fost respectată scrierea cu majusculă a unor cuvinte, îndeosebi în poezia filosofică: *Eu, Mine, Moarte, Românul, Turcul.*

Note și comentarii. Notele și comentariile au fost ordonate astfel: a) datele exacte ale publicării poeziei; b) procesul de elaborare, așa-zisa geneză; c) principalele referințe critice; d) scurtă istorie a temei sau motivului, precum și locul poeziei în creația scriitorului sau, cînd a fost cazul, în contextul literar al epocii.

Planul de mai sus nu a fost aplicat în mod rigid la fiecare titlu în parte. Cercul de probleme abordat a fost variat, în funcție de diversitatea tematică a poeziilor. Am avut de precizat, de exemplu, atitudini politice din virulentele pamflete hasdeiene, am explicat motourile pe care adesea le întîlnim în fruntea poeziilor sale. În notele și comentariile noastre, nu au fost neglijate informațiile așa-zise mărunte, ca, de pildă, datele minime despre unele personaje istorice, literare sau politice, pe care scriitorul le menționează. În sfîrșit, la unele informații a trebuit să renunțăm, gîndind la volumele ce vor urma în seria întregii ediții. De pildă, date privind istoria unor periodice conduse de B. P. Hasdeu *(Traian, Columna lui Traian, Revista nouă* ș.a.) au fost lăsate pentru volumele de publicistică literară și politică.

Cîteva note aparțin autorului. Am menționat aceasta prin abrevierea *n.a.*, între paranteze rotunde.

Variante. Am fost preocupați, în cadrul aparatului de variante, să consemnăm toate fazele importante în procesul de elaborare a fiecărei poezii. În consecință, am urmărit modificările fonetice, de cuvinte, versuri sau strofe. Nu am luat în considerare, la variante, reproducerea în versiuni identice a poeziilor dintr-un periodic într-altul, atunci cînd acest fapt este menționat. Cîteva poezii *(Portretul, Femeia înecată, Așteptînd* ș.a.) prezintă variante complet deosebite față de textul definitiv, reproducîndu-le ca atare.

Am numerotat versurile de la începutul pînă la sfîrșitul fiecărei poezii. Titlurile, subtitlurile și motourile au fost consemnate, la variante, separat.

*

În centrul atenției noastre au stat textul poeziilor și semnificația lor istorico-literară. Am corectat o serie de greșeli, care s-au perpetuat de la o ediție la alta. Nu considerăm necesar să polemizăm cu editorii anteriori. Vom reține, pentru nota de față, doar un singur exemplu. Poema epică *Ștefan și Radul* apare, într-o primă formă, în *Columna lui Traian* din 1870 și va fi introdusă, de-abia în 1897, în culegerea *Sarcasm și ideal*, după ce autorul îi adusese remanieri structurale în *Revista nouă* din 1888. La imprimarea în volum se strecoară o greșeală evidentă. Subtitlul apare sub forma „cîntec bărbătesc", în loc de „cîntec bătrînesc", cum stă scris în *Revista nouă* și chiar la sumarul plachetei miscelanee. Eroarea a persistat, iar criticii au glosat pe marginea vigurozității „bărbătești" a versului hasdeian.

După cum am procedat în cazul de mai sus, am coroborat toate poeziile din ediții cu forma existentă în periodice. Din păcate, nu am putut efectua aceeași operație cu forma manuscrisă. Cu excepția cîtorva poezii, opera antumă a lui B. P. Hasdeu nu beneficiază de existența unor manuscrise. În lipsa unui inventar analitic al hîrtiilor provenite de la castelul din Cîmpina, nu putem cunoaște exact ce zestre documentară a lăsat scriitorul, prin testament, lui Iuliu Dragomirescu și C. M. Ciocazan. Din cercetările efectuate de noi — atît cît ne-a fost permis — ne-am convins că ideea neglijenței autorului în păstrarea propriilor manuscrise nu se susține. Peste moștenirea documentară hasdeiană a trecut, totuși, furtuna a două războaie mondiale. Vitregia vremurilor a lăsat goluri regretabile și printre hîrtiile lui B. P. Hasdeu. Unele reușite în exhumarea manuscriselor hasdeiene ne dau dreptul să sperăm că, într-o zi, vor ieși la iveală — din arhive sau colecții particulare din țară și străinătate — prețioasele documente care acum, la întocmirea prezentei ediții, ne-au lipsit.

Nu putem încheia, fără a mulțumi Elisabetei Brâncuș și Dacianei Vlădoiu, care, cu stăruință și competență profesională, ne-au fost de un real folos în toate fazele procesului editorial al prezentului volum. Mulțumim, de asemeni, Ralucăi Tulbure și lui Victor Tulbure, care au acceptat să tălmăcească în limba română poeziile scrise în limba rusă de tînărul Hasdeu. Nu în ultimul rînd gîndurile noastre se îndreaptă cu recunoștință către colegii care au fost alături de noi, și care ne-au ajutat ca ediția critică B. P. Hasdeu să debuteze și volumul întîi, *Poezii*, să aibă configurația actuală.

STANCU ILIN

DIN VOLUME

POEZII

1873

FRUNZELE

Ut sylvae foliis pronos mutantor in annos,
Prima cadunt...

Horatius

Bubuie furtuna,
Una cîte una
Frunzele răpite
  Cad și rătăcesc:

Arborul suspină,
Însă nu se-nchină,
Înfruntînd ispite
  Peptu-i bărbătesc!

Și la primăvară,
O verdeață iară
Mugurind îmbracă
  Falnicul stejar;

Vîntul urlă-geme,
Trunchiul nu se teme,
Foile cînd pleacă —
  Altele răsar!

Arboru-i ideea,
Frunzele-s aceea
Ce-nviază țara
Ș-o rădică sus:

Cînd furtuna muge
Și fricosul fuge,
Alții iau povara
Celor ce s-au dus!

CRANUL LUI MIHAI CEL VITEAZ

Sus la Deal în monăstire
Se păstrează
O truncheată suvenire,
De trei secoli prefăcută
Într-un negru putregai.

Pleacă-ți capul, măi române,
Și oftează,
Căci din gloria trecută,
Ce zîmbise o minută,
Astăzi tot ce-ți mai rămîne
Este ceafa lui Mihai!

Ba ridică mîndra frunte —
Și-nainte!
Fă din gîndul tău o punte,
Ca să legi cu bărbăție
Timpul vechi cu noul trai;

Și privind aceste oase,
Oase sfinte,
Tu să crezi c-o să mai fie
Pentru biata Românie
Alte zile mai frumoase
Ș-un al doilea Mihai!

Cîndu-i iarnă, cînd, nu-i soare,
Cîndu-i ceață, —
Nemerind uscata floare,
Omul stă și să gîndește:
D-aș ajunge pîn' la mai!

O s-ajungi și tu, române,
Iar la viață!
Uite neaua se topește,
Iaca fulgerul trăsnește,
Vai de litfele păgîne:
Tună groaznicul Mihai!...

LA IULIA

Cînd văz o floare
Lucind la soare
Ca o lumină din curcubeu,
Mă fac o rază,
Ce colorează
Flori și mai mîndre pe chipul teu!

Cînd pe sub seară
În primăvară
Preveghitoarea cîntă cu dor,
Pintre suspine
Gîndind la tine,
Te-auz, iubito, șoptind amor!

Cînd luna-n unde
Galeș s-ascunde,
Vărsînd în valuri mii de scîntei,
Eu jur, Iulie,
Că-i mult mai vie
Văpaia dulce din ochii tei!

Cînd în altare
Vin cu-ntristare
S-ador în pace pe Cel-de-sus,

Văz pe icoană
Sînta Madoană,
Şi bietul cuget la tine-i dus!

Nemic nu-mi place!
Inima tace,
Dar mintea-ntreabă de multe ori:
Să fii tu oare
Mai dalbă floare
Decît atîtea sublime flori!

Scîntei plăpînde,
Steluţe blînde,
Să nu mai fie ca-n ochiul teu?
Să fii tu oare
Lună şi soare,
Lună şi soare şi Dumnezeu?...

Suflet, junie
Şi poezie
Astfel se-nchină la zîna lor,
Pe lîngă care
Totul se pare
O noapte neagră, un negru nor!

Suflet, junie
Şi poezie
Din cer în lume, cînd rătăcesc,
Aduc cu sine
Forme divine
Şi prin iubire le răspîndesc!

Suflet, junie
Şi poezie
Sunt călătoare p-acest pămînt:
Orice le place
Vor să-l îmbrace
În haina ţărei de unde sînt!

SEVERIN

Podul lui Traian. — Turnul lui Sever. — Corul de marinari pe un vapor italian

Închinat naţiunei italiene pentru ziua intrării M. S. Regelui Victor-Emanuel în Roma

> Si faccia lieto udendo la novella,
> E dice: Roma mia sarà ancor bella!
> (Se-nveseleşte, auzind vestea, şi zice: Roma mea va fi încă frumoasă!)
>
> Petrarca, *Canz.*, *II*

Turnul lui Sever

Ce-i nou? bătrînă punte, a ţării lungă cale
Prin douăzeci de secoli d-abia ne-a mai păstrat
O peatră spulberată, un monument de jale,
Sub unda transparentă ca-n lacrămi înecat?

Ce-i nou? bătrînă punte, tu sempiternă moaşte,
Ajunsă ca viteazul de vîrstă gîrbovit,
Ce-l vede trecătorul, dar nu-l mai recunoaşte,
Şi-n jos îşi pleacă geana moşneagul umilit.

Ce-i nou? bătrînă punte, pe care dinioare
Traian cel bun, cel mare şi cel dumnezeiesc
Aduse grîu italic în dacice ogoare
Ş-a răspîndit dintr-însul poporul românesc...

Eu văd colea pe fluviu, lăsînd în urme spume.
Cum zboară un balaur ce varsă fum și foc;
Întreabă-l: d-unde vine și ce mai veste-n lume?
În lumea ce s-agită, uitîndu-ne pe loc!...

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella,
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Podul lui Traian

Tresalt! Această limbă, sublimă și naivă,
Puternică și blîndă, infern și paradis,
Menită dezmierdării și urei dopotrivă,
Mi-a mai șoptit odată aievea sau în vis!

Tu ești cu mult mai tînăr, o turnule-nepoate,
Și stînd ca sentinelă, p-un munte pironit,
Te-a mai cruțat natura și barbarele gloate,
Pe cînd pe mine omul și valul m-au zdrobit!

Surprinde dar din culme accentele sonoare,
Purtate pîn' la țărmuri pe undele d-argint;
Ascultă, ah ascultă! Nu-ți amintești tu oare
Vibrînd aceste sonuri la cei ce nu mai sînt?

Așa grăiau titanii ce te-au plantat pe stîncă
Și m-au vîrît aicea în uriașul vad,
Cînd repetau Carpații și Dunărea adîncă
Cuvintele-nvățate la Etna și la Pad!

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella,
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Turnul lui Sever

O da, această limbă ce sună românește, —
Căci apa, murmurîndă în cuibul din izvor,
E tot aceeași apă ș-atunci cînd rătăcește
Zicînd în depărtare al țărei sale dor;

O da, această limbă... Dar tu, bătrînă punte,
Uitat-ai *palischerme, tarette* și *galei:*
Acele mîndre barce, cu Sfîntul George-n frunte
La locul unde Roma punea pe semizei?

Din Genova superbă mărfașii plini de fală,
Cu cumpăna-ntr-o mînă și cu pumnarul tras,
Vorbeau această limbă, cînd flamura itală
Dicta pe Pont, pe Istru și pînă la Caucas!

Cinci veacuri sînt d-atuncea, și altele vro zece
S-au dus de mai-nainte, de cînd eu urmăresc
Tot ce pe deal se mișcă, tot ce pe fluviu trece,
Pîndind cu nerăbdare un oaspe latinesc!...

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella,
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Podul lui Traian

O turnule-nepoate, de ce mi-aduci aminte,
Că nu mai sînt Traianii și zeii nu mai sînt?
Ani două mii aproape, culcat pintre morminte,
Eu dormitai ferice, visîndu-i pe pămînt!

Ecoul de pe mare mi-a povestit adesea
Rostogolirea urbii sub goticul picior,
Și vrînd să mă consoale, îmi tot spunea genese
Popoarelor născute din moartea mumei lor!

Dar eu lăsam să fugă răsunetul sinistru,
Făcîndu-mă a crede c-așa mi s-a părut,
Și cufundat cu peatra în primitivul Istru,
Mă cufundam cu gîndul în vechiul meu trecut!

Și dacă de-ntîmplare în dulcea-mi reverie
Mă gîdila vro vorbă cu timbrul strămoșesc,
Juram că sînt quiriții, juram că Roma-i vie,
Juram că veteranii în Dacia sosesc.

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella,
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Turnul lui Sever

Iluziuni perdute! Iluziuni amare!
Cînd mă-nălța pe mine rescriptul lui Sever,
Deja d-atunci gigantul Traian cădea-n uitare
Și Panteonul nostru se prăvălea din cer!

La Seina și la Minho, aice și la Tibru,
Teutonica năvală și zeul din Iordan
Făcînd ca vechea lume să-și pearză echilibru,
Dădea în cap lui Joe și divului Traian!

Ș-au apărut dodată popoarele postume,
Tot neamuri mai mărunte, tot viță de pigmei:
Romani prin grai și sînge. Romani prin chip și nume,
Dar unitatea Romei — n-au moștenit-o ei!

Așa-s italienii ce saltă lîngă tine
Și cîntă de pe plută vrun vers din carnaval:
Republice, ducate, regaturi arlechine,
Danțînd cancan în jurul paiațului papal!...

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella,
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Podul lui Traian

Ei au stătut în cale. Și ce-i proprește oare?
Atîtea mii de vase trecură făr-a sta...
Se uită drept încoace cu fețe zîmbitoare...
Sînt veseli... Iată unii încep a m-arăta...

Traian! Traian! — răsună, prividu-mă cu toții.
E vorba despre mine... O, neamule latin!
Cînd opera străbună admiră strănepoții,
Aproape-i deșteptarea și timpul mai senin!

A lui Sever făptură, născută-n zile sumbre,
Cînd Roma-n agonie grăbea sfîrșitul său,
Tu viața știi prin moarte și razele prin umbre,
Mărirea prin cădere și binele prin rău!

Nu mai cobi, sărmane! Auspiciele tale
Credința renvierii în mine n-au răpus!
Tu stai pe-naltul munte, dar te-ai plecat în vale;
Eu zac în trista vale, dar aspirînd în sus!...

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella,
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Turnul lui Sever

De ce-i atîta pripă p-o slabă nălucire
A rădica speranței un templu tămîiat?
Ei te-au ochit în treacăt — și tu cu fericire
Zidești p-o cătătură feericul palat!

Mulți au mai fost p-aice, s-au tot uitat la mine,
Mi-au dat ocol de două, de trei, de patru ori,
Silabisind pe peptu-mi cuvintele latine —
Și fără să-nțeleagă plecau nepăsători!

Așa croit e vulgul: o lespede antică
Reține ca prin farmec colindătoru-i mers;
Dar numai ochiul vede, iar cugetul nemică,
Și totul dup-o clipă din inimă s-a șters!

Mai bine ian ascultă, ce mai vorbesc ei oare,
Mascînd profunda bubă sub chipul lor voios:
Grimasa cea din urmă a omului cînd moare
Și simte că trăise cu totul de prisos!

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Podul lui Traian

Evoë, zi frumoasă! *Evoë*, zi măreață!
Așa, precum bacanta striga lui Adonis
În ora cînd destinul îl rechema la viață
Mai june și mai falnic scoțîndu-l în abis;

Evoë, zi măreață! *Evoë*, zi frumoasă!
Și eu striga-voi astăzi, cînd marele martir,
Latinitatea mîndră, putinte, luminoasă,
Renaște dezlănțată din negru-i cimitir!

O turnule-nepoate, i-am auzit acuma!
Italia unită le dă acest avînt!
Din cruda dezbinare ce-i frămînta ca ciuma
Nemic nu mai rînjește pe clasicul pămînt!

Ausonii toți ca unul și care mai de care,
Din culmile alpine și pîn'la Lilibeu,
Se strîng în Capitoliu la vechile-i altare
Și-n Vatican se-nchide pretinsul Dumnezeu!

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella,
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Turnul lui Sever

Italia-i departe!... În Dacia victimă,
A lui Traian vedetă, aruncă-ți ochii tăi:
Privește-o-nstrăinată fărîmă cu fărîmă,
Pe cînd legionarii se ceartă ei cu ei!

Italia-i scînteia: cînd este numai una,
Se stinge nențeleasă ca tainicul suspin!
Scîntei mai multe-i trebui, sosind apoi furtuna
Pe toate să le-ncingă într-un focar latin!

17.829 55-

Tu zici, bătrînă punte, că eu născui în lume
În zilele de doliu, cînd Roma șovăia:
D-aceea, ah, d-aceea am cunoscut anume
Teribila cangrenă ce peptu-i sfîșia!

E rău cînd gintea-ntreagă prin cuget și simțire
Nu leagă pretutindeni un singur nod roman:
Unirea la un capăt tot încă nu-i unire...
Înfrînă-ți veselia, o Podul lui Traian!

Corul de marinari

Si faccia lieto udendo la novella,
E dice: Roma mia sarà ancor bella!

Podul lui Traian

Eu n-am perdut credința în timpul mai ferice,
Cînd Dacia să scape din jugul dușmănesc
Și toată românimea se va-ntruni aice,
Precum italienii în Roma se-ntrunesc!

Biblioteca Centrală Universitară
[illegible]

Căci eu sînt începutul Provinciei Traiane,
Şi primu-i pas în lume a fost la Severin,
Şi totu-i plin în juru-mi de urmele romane,
De gloria străbună, de geniul latin!

Apoi grupaţi frăţeşte din Tisa pîn'la Mare —
O veghe depărtată trămisă din Apus —
Vor mai avea românii o ţintă şi mai mare,
Păşind p-aceeaşi cale din ce în ce mai sus:

O turnule-nepoate, eu tot nutresc speranţa
Să văz într-o cunună colosul panlatin:
Iberul, Lusitanul, şi Dacia şi Franţa
Serbînd democraţia pe Dealul Aventin!...

VIERSUL

Homer cînta mînia divinului Ahile
Şi Dante Tartarul cînta:
Poetul, cînd se naşte în amărîte zile,
Amar şi el ca lumea, nu cîntă pe copile,
Nici cupa bacanală nu-l poate îmbăta!

Şi eu cîteodată smulg harpa din tăcere,
Cînd sparge muza peptul meu,
Căci inima zdrobită răsună prin cădere
Şi saltă desperată în spasmuri de durere,
Scoţînd din agonie un ţipăt scurt şi greu;

~~O poezie neagră, o poezie dură,~~
O poezie de granit,
Mişcată de teroare şi palpitînd de ură,
Ca vocea răguşită pe patul de tortură,
Cînd o silabă spune un chin nemărginit!

Ar fi o ironie să cînt eu flori şi stele
În veacul nostru pe pămînt,
Cînd ele sunt o larvă, grimată cu văpsele,
Iar adevărul geme tempeste şi răzbele,
Blăstem, urgie, neguri, pucioasă şi mormînt!

Lăsați pedestrei proze minciuna curtezană!
Al cîntului entuziasm
Respinge veselia spoită și vicleană,
Cînd totul împrejuru-i printr-o imensă rană
Exală din cangrenă un colosal miasm!

Homer cînta mînia divinului Ahile
Și Dante Tartarul cînta:
Poetul, cînd se naște în amărîte zile,
Amar și el ca lumea, nu cîntă pe copile,
Nici cupa bacanală nu-l poate îmbăta!

FEMEIA CU CĂȚELUL

(Fabulă)

Mi-a venit azi o idee,
Văzînd pe pod o femeie,
Întocmai ca țara mea,
Vai de mine și de ea!

Un copilaș, ca o floare
Ce-mbobocește la soare,
Abia pășea pe picioare,
Mergînd singurel pe pod,
Mereu izbit de norod
Și făr-ajutor de nime
Croindu-și drum prin mulțime,
Căci mă-sa, muiere rea,
În brațe la sîn ținea,
O spurcată de cățea,
Îndopînd-o tot cu pîne
De-ți părea mamă de cîne, —
Pîn'ce pruncuțul sărman
A căzut pe-un bolovan,
Ș-a spart ceafa mititelul,
Rămînînd mumei — cățelul!

Ţara mea astăzi ori mîni
Tot asemenea o pate,
Uitînd fiii săi români
Pentru feli de feli de cîni,
Aduşi din străinătate...

Păcate!

LA ROMÂNIA

Allons, enfants de la patrie!

Purtînd pe trup înfipta gheară
Şi-n suflet drojdii de venin,
De zece ori sărmana ţară,
Rămasă-n voie la străin,
D-abia putînd să mai respire,
Mereu lovită de călăi, —
De ce te plîngi c-a ta peire
Îţi vine de la fii tăi?
O nu şi nu, iubito mamă!
Acei ce roabă te-au trădat
Prin furtişag români se cheamă,
Mînjind un nume uzurpat!

Trecut-au vagabunde gloate
Prin ospătosul tău ogor,
Şi ţi-au lăsat în urmă toate
Gogoşi de vierme rozător!
Un venetic îţi dă cu peatră,
Îţi dă un altul cu ciomag,
Primiţi la masă şi la vatră
În loc să zacă lîngă prag!

O nu și nu, iubito mamă !
Acei ce roabă te-au trădat
Prin furtișag români se cheamă,
Mînjind un nume uzurpat !

Ei nu-ți sînt fii ! Privește-i bine:
Cunoaște-ți laptele din sîn
Și din năpîrcele străine
Alege puiul de român !
Nu blăstăma victima frunză,
Ci scutur-o de negrii gîzi:
În foi să nu se mai ascunză
Cumplita droaie de omizi !
O nu și nu, iubito mamă !
Acei ce roabă te-au trădat
Prin furtișag români se cheamă,
Mînjind un nume uzurpat !

Deschide cronica străbună
La anii marilor nevoi,
Cînd soartea fulgeră și tună
Potop și flacără pe noi:
Să vezi c-acea grozavă ciumă,
Ce-n veci de veci te-a otrăvit
Ș-acuma iarăși te sugrumă, —
E veneticul înfiit !
O nu și nu, iubito mamă !
Acei ce roabă te-au trădat
Prin furtișag români se cheamă,
Mînjind un nume uzurpat !

Românul geme-n bătătură
Pe cînd străinii chiuiesc
Și urlă cîntece de ură,
Sugînd pămîntul românesc !
Iar tu, o scumpo Românie,
Tu nu știi singură ce zici,

Lovind pe fii-ți cu mînie
În loc să bați pe venetici !
O nu și nu, iubito mamă !
Acei ce roabă te-au trădat
Prin furtișag români se cheamă,
Mînjind un nume uzurpat !

Sunt mulți românii prin cătune,
Sunt mulți ca stelele din cer,
Dar norul greu cînd îi supune
Luceferii în ceață pier !
Sunt mulți românii în tot locul,
Sunt mulți ca floarea din grădini,
Dar nu s-a dezvălit bobocul
Împedecat de mărăcini !
O nu și nu, iubito mamă !
Acei ce roabă te-au trădat
Prin furtișag români se cheamă,
Mînjind un nume uzurpat !

De vrei să scapi duioasa rază
A mii de stele românești,
Tu norul ce le-nmormîntează
Din cerul țărei să-l gonești !
De vrei să smulgi plăpînda floare
Din buruieni și din scăieți,
Tu-i fă curînd un loc la soare:
Hai dară la plivit, băieți !
O nu și nu, iubito mamă !
Acei ce roabă te-au trădat
Prin furtișag români se cheamă,
Mînjind un nume uzurpat !

MUNTELE ȘI VALEA

Nebun, nebun de mii de ori
Acel ce cată grîu și flori
Pe munții rătăciți în nori:
Sunt tari, sunt nalți, sunt de granit,
Dar fruntea lor cea triumfală
Abia rodește cu sfială
Un mușchi mănunt și otrăvit.

Priviți, priviți aceste văi,
De rîulețe și de căi,
De busuioace și de clăi
Brăzdate ca un curcubeu:
Se scaldă struguru-n lumină,
Și iese mierea din albină,
Și totu-i plin de Dumnezeu !

Nu sus, nu sus la cei avuți,
În norii fumului perduți,
Se nasc fecundele virtuți:
Poporul ce suspină jos
E singur valea roditoare,
În care crește grîu și floare,
Bun și frumos !...

PORTRETUL

Baladă

Zîmbea frumoasa fată, ca floarea cînd o rază,
O rază de pe urmă mai vine din apus;
Zîmbea cu fericire, căci nu voia să crează,
Că soarele se duce, că soarele s-a dus !

Zugravul se răpede zîmbirea-i să surprinză:
Copila ce zîmbește privind p-al ei iubit !
Ca sîngele din rană, pe fărmecata pînză
Rămase mărturie surîsul amăgit !

Vîndută și gonită, ea zace sub țărînă,
Dar și din groapă cheamă pe trădătorul său:
Mustrarea-l tot împinge să ia portretu-n mînă,
Și zîmbetul victimei omoară pe călău !

COMPLOTUL BUBEI

> La descrizione che gli antichi ci hanno lasciata de'leprosi fa orrore. Nel 1321 que'miseri si consigliarono che, se trovasser modo di communicare à tutto il mondo l'orribil morbo di cui erano contaminati, potrebbere anch'essi salire in signoria ed aver parte nelle umane grandezze. E però si diedero, dicesi, a corrompere le acque con polveri velenosi, tanto in Francia che appresso al Reno...
>
> Cibrario, *Economia politica del medio evo*, lib. III, cap. 2.

I

Era-ntr-o bătrînă pădure,
Din care vrăjmașa secure
Nu smulse o creangă de brad:
P-o stîncă de fulger crăpată,
P-o rîpă de șerpi îmbălată,
P-o beznă cu fundul în iad.

În cuibul acei văgăune, —
Precum într-o cronică spune
Din secolul patrusprezeci, —
A fost o petrecere mare:
Leproșii din mii de hotare
Veniră pe mii de poteci.

Vedeai o icoană grozavă!
Tot bube, pocnind de otravă,
Pe brațe, pe coapse, pe frunți!
Otrepuri, de mult închegate,
Lipite pe răni destupate,
Ca niște oribile punți!

Obrazii lor, — cronica spune, —
Păreau ca un foc de tăciune
Cu spuză-nvălit împrejur,
Cînd negrul cu roșul s-alungă,
Trecînd pe de laturi în dungă
Alb, vînăt, și galben, și sur!

S-așează pe gînduri în iarbă,
Și buba pe bubă se-ntreabă:
Cum merge și ce-i de făcut,
În lume să nu mai domnească
Tăria și fala trupească,
Frumosul călcînd pe cel slut!

motivul [illegible]
leproșilor

Se scoală atunci din grămadă
O fiară, un monstru, o pradă
A unui sarcasm infernal:
Atît de urît că, văzîndu-l,
N-ai pune pe oameni d-a rîndul
Cu cel mai hidos animal!

Se umflă a scoate cuvîntul,
Și parcă vuiește mormîntul,
Răsună un glas din plămîni,
Pe care ca toți să-l auză,
Îl trage prin nări și prin buză,
Sudoarea curgînd peste răni!

„De prin puţuri şi izvoare
Toată lumea bea, —
Aşa el zicea, —
Fraţilor, pricepeţi oare
Cugetarea mea?

Apa-i pentru noi scăpare,
Iute la fîntîni,
Din glezne şi mîni
Daţi-le cu mic şi mare
Puroaie din răni!

Toate ţările să fie
De sus pînă jos
Şi pînă la os
Un popor de carne vie:
Lepros şi lepros!

Ha, ha, ha! Să vezi atunce
O viţă ş-un soi,
Întocmai ca voi:
Unde-i sîntul ca s-arunce
Cu peatra în noi?“...

II

Trecu d-abia o lună,
Buboşii împreună
Acum din nou s-adună
În codrul cel spurcat;
Dar nu mai este jale,
Ci rîsuri triumfale,
Sunînd în deal şi-n vale,
Ca dracii în sabat!

Aduce fiecare
Cu sine pe spinare
Bucata-i de mîncare
La prînzul canibal:
Nemăcinate grîne
Servind în loc de pîne,
Cu vrun ciolan de cîne
Sau un picior de cal!

Apoi voioasa ceată,
De stîrvuri săturată,
Încinge desfrînată
Un danţ neruşinat:
Satan rînjind se pune
Cum pompă să-ncunune
Cumplita urîciune
Cu groaznicul păcat!...

Strigaţi de bucurie,
Săltaţi de veselie,
Căci lepra cu urgie
Se mişcă pas la pas:
Prin tîrguri şi prin sate,
Cu ape-nveninate,
Ea ţările răzbate,
Puţin i-a mai rămas!

Priviţi-o cum pătrunde
În turnurile, unde
D-abia se mai ascunde
Seniorul tremurînd:
Bordeiul şi palatul,
Săracul şi bogatul,
Opinca şi-mpăratul
O vor simţi pe rînd!

Atunci din voi oricare
Va fi ușor în stare
Și el s-ajungă mare,
Căci lepra-i chiar pe tron!
Și iacă din nemică
Bubosul se rădică
Marcheze ori vlădică,
Sau cel puțin baron!

Și nu visează nime,
C-o nouă nobilime
Se urcă la-nălțime
Pe feodalul car!
O bubă moștenită,
De secoli învechită,
E cea mai strălucită:
Lepros ereditar!

În urmă, se-nțelege,
Veți născoci o lege,
Că nimeni nu s-alege
De nu va fi bubos:
Căci este cu dreptate,
Ca prin maioritate
Rătund să meargă toate
Sub cerul luminos!

O goană-nverșunată
Se va porni pe dată
În lumea cea curată
Pe bietul nesupus,
Ce nu vrea să-nțeleagă,
Că trebuie o plagă
Să fie țara-ntreagă,
Cînd buba șade sus!

Printr-un decret se schimbă
Orice idee strîmbă,
Scoțîndu-se din limbă
Că lepra e un rău;
Și după chip și seamă,
Pe pînză și p-aramă,
Veți face fără teamă
Bubos pe Dumnezeu!!...

III

Poporul încunjoară pădurea fără veste
Și-i pune foc:
Leproșii pîn'la unul, bărbați, copii, neveste,
Au ars pe loc.

Memoria lor însă p-o lespede funebră
D-atunci s-a scris,
Pe care se citește: „Creștini, fugiți de lepră
Ca d-un abis!"

De cîtva timp încoace, furtuna, pe morminte
Cutrierînd,
Se zbuciumă a șterge bătrînele cuvinte,
Străbunul gînd.

De lene uită lumea ispitele-i antice,
Și iar la sfat
Se grămădesc buboșii, visînd să se ridice —
Pîn'la Palat!...

LILICA

Cînd copilașu-mi se lipește
Plăpînd la sînul meu,
Și-l port în brațe, și-mi zîmbește,
Și-l strîng, și-l pup mereu;

Îmi pare-atunci că-s o tulpină
Ce-abia mai stă pe rădăcină,
Tot sughițînd după lumină
D-atîtea ierne-n șir,
Și iată că-ntr-o zi cu soare
Sosind o rază iubitoare,
Făcu din trestia ce moare
Să iasă trandafir:

Un copilaș ce se lipește
Plăpînd la sînul meu,
Și-l port în brațe, și-mi zîmbește,
Și-l strîng, și-l pup mereu!

ODĂ LA CIOCOI

I

Ca lacoma omidă, ce-și caută o pradă
Pe fragede mlădițe;
Ca neagra lipitoare pe sînul de zăpadă
Al dulcei copilițe;
Ciocoiule! un secol, un secol și mai bine,
Setos de dușmănie,
Sugeai în frunză sucul și sîngele din vine
În blînda Românie!

II

De groază și durere, de muncă și bătaie,
În jaf și-n umilință,
Am tot strigat, dar glasul se-neacă și se taie
D-atîta suferință;
Și ca prin codri freamăt, ca murmur în izvoare,
Așa în noi suspinul
Mai rămînea el singur să spună cum ne doare,
Cît de cumplit e chinul!...

III

Și tu rîdeai, jupîne, cu falǎ și rînjire;
Rîdeai precum un gîde,
Cînd vede capul jertfei zburat dintr-o izbire,

Se laudă și rîde;
Căci nu știai că viața, închisă-n nemișcare,
E cea mai cu putere;
Căci nu credeai c-un suflet se face și mai tare,
Călindu-se-n tăcere!...

IV

Suspinul, ca scînteia ce cade jos în paie
Sau p-un covor de spice,
Pîndind o adiere s-o umfle-ntr-o văpaie
Și-n slavă s-o ridice;
Suspinul, cînd poporul, întreg din pept îl scoate
Ș-un eco se găsește,
Suspinul, ca scînteia, turbat coprinde toate
Și-n praf le mistuiește!

V

Ca un satrap alene lungit într-o grădină
În moale cugetare,
Privind cum se ivește în ziua cea senină
Un nor în depărtare;
Așa privea ciocoiul cu genele-adormite
Suspinul României,
Și iată că-ntr-o clipă din neguri grămădite
Dă flacăra urgiei!

VI

Căci el zicea în gîndu-i, ca toți apăsătorii
În scurta lor vedere:
„Nu-mi pasă de nemica! Nu mă-nspăimîntă norii!
E aburul ce pere!..."
Da! abur este norul, suspinu-i o suflare
Ce-n aer rătăcește,
Ușoară, nesimțită, gingașă, dar în care
Un trăsnet lăcuiește!

VII

A patruzecea iarnă, a patruzecea vară
S-au dus p-a vremii roată,
De cînd prin mii de ecuri suspinului din țară
Răspunse țara toată;
Căci sunt anume timpuri, în cari o idee
Își află un răsunet,
Ș-atunci, ori niciodată, ia foc dintr-o scînteie,
Suspinul naște tunet!

VIII

Așa cea sîntă carte a Bibliei ne spune
Prin tainice cuvinte,
C-o trîmbiță de înger odată va să sune
Pe stîrvuri și morminte;
Ș-un sunet, numai unul, va face să renvie
Încenușata fire,
Căci timpul este totul: o clipă dintr-o mie
Aduce mîntuire!

IX

A patruzecea vară-mbrăcase ieri cîmpia
În busuioci și-n grîne,
De cînd suspinul nostru smulsese România
Din gheara ta, jupîne;
A patruzecea iarnă în haina-i de mireasă
Se-ndrumă după vară,
De cînd suspinul nostru pe litfa n-o mai lasă
A-și bate joc de țară!...

X

Și țara se deșteaptă, voioasă, zîmbitoare,
Plăpîndă, răsfățată;
Jos florile dezmiardă, se uită sus la soare,

De raze-nconjurată;
Scăldîndu-se-n lumină, din ce în ce mai vie,
Ca trandafiru-n rouă;
O altă simte viață, o veche bărbăție
Și o putere nouă!...

XI

Dar ce privesc, o Doamne! Eu cînt ș-acum dodată
Cutremurul m-apucă;
O ceață se lățește, o brumă-ntunecată,
O groaznică nălucă;
Ciocoii se rădică, ca hoituri învechite
Din cripta infernală,
Și ca-n trecut s-așează pe holdele-nverzite,
Răzbiți de flămînzeală!...

XII

Nu-i oare vro părere, vrun joc al fantaziei
Teribila icoană?
Tu n-ai fost mort, jupîne? Sub masca letargiei
Scăpat-ai viu din goană?
A țărei bucurie la patul morții tale
Să fie o greșeală?
Venit-ai iar în lume să-nfrunți cumplita jale
Cu fața triumfală?

XIII

Sau poate că natura, sărind din căi bătute,
Din legile-i eterne,
Cînd teancul de verdeață, din mii de flori țesute,
Pe țarină s-așterne,
Și filomela cîntă, și soarele zîmbește,
Și dragostea visează,
Atunci dodată ninge... dar neaua se topește
Sub călduroasa rază!

XIV

Un mort, ce-n cursul vieței a secerat blăsteme,
Poporul povestește
Că viermii nu-l mănîncă și nemiloasa vreme
În veci nu-l putrezește:
Cînd vine miezul nopții, cînd fulgeră și tună,
Din gaura-ngrozitoare
Strigoiul dezmorțește și iese la furtună...
Să fie asta oare?

XV

Mai știm că mortăciunea se-ntîmplă cîteodată
Să strîngă din sprîncene,
Ori ochii să deschiză, ori mîna-i înghețată
S-o lase jos alene,
Și frica ne coprinde... dar amăgirea trece
Și nu ne mai înceală:
Cadavrul nu se scoală, cadavrul este rece,
Mișcare mahinală!...

XVI

O nu! E viu ciocoiul! Nu-i vis, nu-i rătăcire,
Nu-i nea de primăvară!
Nu-i spaimă zburătoare, născută-n zăpăcire
Și gata să dispară!
Nu-i chiar nici letargia, ce lasă o pecete
Pe tristele-i victime!
O nu! E viu ciocoiul, cu bube și cu pete,
Întocmai ca-n vechime!...

XVII

Nu s-a schimbat nemica! Aceeași fudulie
De nașteri venetice
Din oameni fără nume, goniți de prin Grecie
Și pripășiți aice;

Aceeași goliciune la inimă, la minte,
La cugete române;
De jafuri, lăcomie, despreț de cele sfinte
Și lipsă de rușine!!...

XVIII

O nu! E viu ciocoiul! Nu-i mumie, nu-s moaște:
Priviți-i crunta gheară!
Și pentru ca de-ndată să-l poată recunoaște
Nefericita țară,
El trage după sine, ca-n zile denainte,
Invazia străină,
Chemînd păgîni și unguri să danțe pe morminte
În patria română!...

XIX

La luptă dar! La luptă! Să ne vedem d-aproape!...
Lăcustele-ngropate,
De n-ați strivit chiar oul, din fundul negrei groape
Învie mai turbate!
Nu mai greși d-acuma! Trecutul să te-nvețe!
La vînătoare, frate!
La vînătoare! Însă... jos puștele și bețe:
Să-i bați prin libertate!...

DORUL

I

Privind tăcuta undă,
Pe gînduri am rămas:
Cît este de profundă
La fiecare pas;
Și totuși izvorește
Din depărtate văi,
Apoi se risipește
Prin mii și mii de căi!

Asemenea-i și dorul
În peptul meu sădit:
E depărtat izvorul
Din care mi-a venit,
Și-n multe lumi străine
Cărările-i s-ascund,
Dar revărsat în mine,
Cît este de profund!

II

Cînd razele din soare,
Cătînd iubirea jos,
Pe-mbălsămata floare
Aruncă voluptos
Lumină și căldură,

Eu mă gîndesc uimit
Că ele străbătură
Un spațiu nefinit!

Și dorul meu își are
Un soare născător;
Un cer fără hotare
Străbate ș-al meu dor;
Dar prin întunecime,
Pe drumu-i răcoros,
El vine din nălțime
Și cald și luminos!

III

O rază diafană
Și undele d-azur,
De nor și buruiană
Lovindu-se-mprejur,
O sferă-nveninată
Înfruntă nencetat,
Dar flacăra-i curată
Și valul e curat!

Așa-i și doru-n lume!
În negură și spin,
Menite să-l sugrume,
Rămîne tot senin;
Nu simte și n-aude
Sarcasmul trivial:
Ispitele-i sunt crude —
Și-i pur ca un cristal!

SĂRĂCIA

Sărăcia cea flămîndă
Ca pușcașul stă la pîndă,
Cu cocoșul rădicat:
Dintr-un deget o mișcare,
Glonțul zboară cu turbare
Și vînatul a picat!

Munca tare, munca deasă,
Numai dînsa nu mă lasă
Zbuciumîndu-mă să pier:
Tocmai astfeli altădată
O cămașă ferecată
Apăra p-un cavaler!

Dar junia mea, o Doamne,
Face loc zbîrcitei toamne:
Bătrînețele-au sosit!
Zile reci și fără soare,
Ca un negru șir de cioare
Pe cadavrul părăsit!

Munca geme și suspină
Și se roagă la odină, —
Invalid neputincios,

Care după lungi campanii,
Cînd apar din nou duşmanii,
Fără voie cade jos

În zadar ca mai-nainte
Îmi azvîrl trudita minte
Colo-n sferele de sus:
Ea se-naltă o bucată,
Şi s-afundă desperată,
Ca lumina în apus!

Totuşi, surdă la durere,
Lumea strigă, lumea cere,
Lumea strînge birul ei!
Dîndu-i spirit pentru pîine
Ea-ţi dă oase ca la cîine:
Schimb de cărnuri şi idei

Şi de ţi-a săcat izvorul,
Te turteşte cu piciorul,
Scuipă ca-ntr-o cîrpă rea;
Căci pe lume n-o atinge
Că fitilul, ce se stinge,
Ars-a numai pentru ea!...

Sărăcia cea flămîndă
Stă ca un puşcaş la pîndă,
Cu cocoşul rădicat:
Dintr-un deget o mişcare,
Glonţul zboară cu turbare
Şi vînatul a picat!

VORNICUL IANCU MOŢOC

Baladă din secolul XVI

Răsturnător în curs de douăzeci de ani, vornicul Iancu Moţoc alungă pe Alexandru-Vodă şi aduce în locu-i pe un străin din Germania; dar mai la urmă dînd jos şi pe acesta, pentru a pune pe tron o nouă creatură, poporul nu-l mai ascultă, ci primeşte înapoi pe gonitul Alexandru. Vornicul fuge în Polonia, unde însă, după stăruinţa Porţei Otomane, piere descapitat în capitala Galiţiei. Testamentul acestei triste celebrităţi se află pînă astăzi la Lemberg, în Tabula Municipală, *Liber Testamentorum*, t. 2, ab anno 1554 ad 1578, p. 225.

La cetatea Leov, în ţara leşească,
Va tăia călăul p-un român fugar:
Curge tot poporul, lacom s-o privească —
Lacom s-o privească, că-i un lucru rar.

Solul din Moldova, trămis ca să ceară
Marfa cumpărată: capul cel tăiat,
Stă cu nerăbdare mai curînd să peară —
Mai curînd să peară omul vinovat.

Mii și mii de glasuri se pornesc dodată,
Ca și cînd orașul izbucnea de foc:
„Vine! vine! vine!" și-n sfîrșit s-arată —
Și-n sfîrșit s-arată vornicul Moțoc.

Dînsul alungase pe trei domni din țară,
Dînd apoi cununa unui venetic,
Care-n holda noastră, nemblînzită fiară —
Nemblînzită fiară, nu cruța nemic.

Învățat boierul să sufle și-ndată
A trînti p-un vodă, fie bun sau rău,
Cugeta să-și spele fapta-i cea spurcată —
Fapta-i cea spurcată: neamțul nătărău.

Dar sătul românul, mai crescut la minte,
Tot mereu să-ndure baterea de joc,
Nu-l mai amăgește meșter la cuvinte —
Meșter la cuvinte, agerul Moțoc.

Cel ce-nstrăinase țara prin domnie
În străinătate cată ajutor;
Însă chiar străinii sfarmă cu urgie —
Sfarmă cu urgie pe ciocoiul lor.

„Iancule!-îi zice solul din Suceava, —
Vezi tu cum pățește cel necredincios?
Astfeli toți să moară, cine cuteza-va —
Cine cuteza-va să dea domnii jos!"

„Minți, lingău de cîne, gata să iubească,
Fie chiar murdară, palma de stăpîn!
Mulți tirani zdrobit-au ș-o să mai zdrobească —
Ș-o să mai zdrobească puiul de român.

Nu-i aci blăstemul ce mă urmărește;
Vai, cu mult mai groaznic e păcatul meu!
Moartea cea mai cruntă nu mă pedepsește —
Nu mă pedepsește îndestul de greu!

Cînd românul nostru e croit să fie
Ramură domnească, viță de-mpărat,
Eu, nesocotitul, printr-o nebunie —
Printr-o nebunie domn străin i-am dat!..."

Gîdea mișcă barda. Cîrca se despică.
Ceafa după trepte zuruind cădea...
Astăzi este timpul ca lumea să zică —
Ca lumea să zică: așa-i trebuia!...

LUNTREA

Şi rîde, şi plînge, şi-ntocmai ca luntrea uşoară,
Plutind pintre valuri
Departe de maluri
Se zbuciumă inima mea.

Cînd luntrea, o Doamne, se-nalţă şi iar se coboară,
Ajunge odată
Mereu legănată
Doritul liman a vedea.

Şi eu am o ţintă, dar timpul ce fuge şi zboară
Lăsa-mă-va oare
Pe căi mişcătoare
S-ajung şovăind pîn'la ea?

Cînd luntrii se-ntîmplă că groaznicul vînt o doboară,
Cui pasă să ştie
În lumea cea vie:
Cu ce şi-ncotro se ducea?

Şi-n mine s-ascunde ferită de toţi o comoară:
D-a fi să se-nece
În unda cea rece,
Mai bine, ah, nu se năştea!...

Şi rîde, şi plînge, şi-ntocmai ca luntrea uşoară,
Departe de maluri
Plutind pintre valuri
Se zbuciumă inima mea!...

CODRUL

1580

Țiganul și clăcașul
Au fost gîndirea mea;
Stăpînul, arendașul,
Și legea lor cea grea...

C. Bolliac

HOȚUL ÎNTÎI

Ian să-mi spuneți, ce să facem ca să mai scurtăm din vreme?

HOȚUL AL DOILEA

Face-vom ce face frunza, cînd prin codru vîntul geme;
Ori vom face ca izvorul, cînd aruncă spuma lui,
Scăpărînd argint din undă pe verdeața crîngului;
Sau să facem ca securea, cînd feru-n copaci lovește,
Și copaciul nu se lasă, luptîndu-se bărbătește!
Frunza, securea, izvorul, toate murmură cu dor:
Să cîntăm și noi ca frunză, ca secure, ca izvor!...

HOȚUL AL TREILEA

Cîntecul să fie freamăt, troscot, șoaptă, toate-ntr-una;
Blînd ca dulcea sărutare, crunt și groaznic ca furtuna!...

HOȚUL ÎNTÎI

Să cînte răzașul dară!

RĂZAȘUL (*oftînd*)

De ce nu, d-aș avea cui,
Ștergîndu-mi plînsul cu plînsul, cum se scoate cui prin cui!...
Dar ce zic! Nu sum eu singur, care sufere și plînge;
Nu sum singur eu, în care doina sufletul va frînge;
Tot ca mine varsă lăcrimi, despuiați și nevoiași,
Toți acei ce-n țara noastră se mîndresc a fi răzași,
Păstrînd ca p-o sfîntă moaște crisoave, peceți, urice,
Putrezite de vechime și-n cari cu fală se zice,
Că strămoșii lor în lupte rîuri de sînge vărsînd,
Au cîștigat ca răsplată cîte-o brazdă de pămînt!...
Tune, fulgere, trăsnească cu potopul și pojarul!
Cumplită-mi este mînia! Amar îmi este păharul!

HOȚUL ÎNTÎI

Eu am auzit, bădiță, c-adecă și la munteni
Ar fi răzași ca ș-ai noștri, numiți acolo moșneni...

HOȚUL AL DOILEA

Sunt și-n Ardeal, măi fărtate; ba și-n țara ungurească!
Le zice chinezi, dar altfeli e chiar breaslă răzășească!

RĂZAȘUL

Apoi oriunde să fie, tot o soarte, tot un drac!
Tot vecinii mi-i înșeală, tot vecinii mi-i dezbrac!
Vecini de cei cu putere, cu căftane daurite,
Numai fir, numai mătase, numai cu samur blănite!
Vecini dintr-aceia cari c-o-mbrîncire, c-un cuvînt
Satul întreg prinde viață mi-l prefac într-un mormînt!
Vecini dintre cari acuma, de-i văz în cale-mi, îi spintec
Și hohotesc spintecîndu-i...

HOȚUL AL TREILEA

Dar tu ai uitat de cîntec!

RĂZAȘUL

Ba n-am uitat! Vrut-am numai sîngele să-l pun în joc,
Încît pomenind trecutul să poci cînta mai cu foc!

(Își drege glasul, își apasă cușma pe frunte și cîntă:)

Frunză verde de sălcie,
Bat-o scîrba răzășie!
Eu credeam că-i boierie,
Și-i curată calicie!
Ani întregi m-am judecat,
Sănătatea mi-am mîncat,
Și nimic n-am cîștigat!
Eu umblam la judecată,
Copii-mi plîngeau pe vatră,
Nevasta-mi era uitată!
Dar acuma Dumnezeu
A făcut pe gîndul meu,
Ca să-mi mai răzbun și eu!
Pentru dalba haiducie,
Pentru mîndra voinicie,
M-am lăsat de răzășie,
Ș-am ales judecători
Cei stejari nestrîmbători,
Ca să-mi fie frățiori!

TOȚI

Numai codrulețul drag
Dă dreptate la sărac!
Numai arcul după spate
Dă săracului dreptate!

HOȚUL ÎNTÎI

Zi, Răzașule-nainte! Zi-nainte! Nu mai sta!
Ca să știu că pere lumea, tot cu drag te-aș asculta!

HOȚUL AL DOILEA

Zi-nainte! Zi-nainte! Să te-auză sfîntul soare!

HOȚUL AL TREILEA

Uf, uf, uf! Rău mă frămîntă! Mi-e și cald, mi-e și răcoare!

RĂZAȘUL

(ia arcul în mînă și cîntă)

Frunză verde lemn sucit,
Și de cînd m-am haiducit,
Dragu-mi-i drumul cotit
Și de umbr-acoperit!
Cînd văz pe ciocoi viind,
Mă fac broască pe pămînt,
Îmi așez săgeata-n vînt,
Și mi-l iau la căutare,
De la cap pîn'la picioare,
Fără ah, fără cruțare!
Și chitesc, și socotesc,
Și cuget, și mă gîndesc,
Pe unde să-l nemeresc!
La retezul părului,
Din dosul ișlicului,
Unde-i greu ciocoiului!...

TOȚI

Las'să moară ca un cîine,
Că mult te-a căznit pe tine!
Las'să moară ca o fiară,
Că mult geme biata țară!...

(Se arată, trecînd puntea pîrîului, Ganea și Ciobanul.)

HOȚUL ÎNTÎI

Un boier aice-n codru!

CEILALȚI

(apucînd armele)

Un căftan!... Suntem trădați!...

CIOBANUL

Nu vă speriați degeaba! Ne cunoaștem, măi fărtați!
Eu vi-l aduc pe credință: eu vi-s chezaș și povață!...
Voi aveți lipsă de galbeni, el are lipsă de brață...

GANEA

Care-i căpitanul vostru?

RĂZVAN

(ieșind dintre tufe)

Ce-ți trebuie? Ce poftești?

GANEA

Pe căpitan...

RĂZVAN

Dacă-ți place, sum eu; dar tu cine ești ?

GANEA

Dumneata? Să fie oare? Bici de groază și de spaimă
De care tremură țara?...

RĂZVAN

Numai răii să se teamă!

GANEA

Dumneata Răzvan?...

RĂZVAN

Ei bine, știi acuma cine-s eu;
Spune-mi dar și tu, jupîne, cum este botezul tău?

GANEA

Nu-i vorba de nume...

CIOBANUL

Lasă, ți-oi spune eu, căpitane!
Pe nume Văscan îi zice, iar după poreclă Gane;
Feciorul lui Osip Gane ce fusese căminar...

GANEA

Eu n-am venit în pădure ca să vorbim în zadar!
Lucrul carele m-aduce trebui isprăvit îndată...
Nu-ncape nici o zăbavă...Află că iubesc o fată...

RĂZVAN

Atunci du-te la vr-un popă, dintre cei ce pentru-n zlot
Cunună soră cu frate și mătușă cu nepot!
N-ai ce căta pe la mine,
Preoțit de cruda soarte
Ca să cununi alde tine
Numai cu duhul de moarte!...
Așadar pleacă, jupîne; pleacă, vesel c-ai scăpat!...
Însă d-ai venit aice cu vr-un scop înveninat...

(Pune mîna pe pumnar.)

CIOBANUL

Nu-l speria, căpitane... Boierii sunt slabi la fire:
Brațul, haina, mintea, fața totu-i la dînșii supțire!...

RĂZVAN

Urmează-ți vorba, jupîne. Te-ascult...

GANEA

Apoi îți spuneam
C-am îndrăgit p-oarecine, firește fată de neam;
Însă din nenorocire ea n-are mamă nici tată,
Ș-unchiu-său vrea să-i răpească moștenirea cea bogată,
Luîndu-și de gînd s-o-nchiză călugăriță la schit...
Ce faptă nelegiuită! Ce lucru nepilduit!...

RĂZVAN

Sărmană!... Dar zestrea-i mare?...

CIOBANUL

Avuții nenumărate!...

RĂZVAN

Sărmană!... Mori după dînsa?...

CIOBANUL

Lîngă Nistru patru sate!...

GANEA
(dînd lui Răzvan o pungă)

Iată trei sute de galbeni. Alți trei sute negreșit
O să-ți aducă Ciobanul, după lucrul săvîrșit...

RĂZVAN

Cum o cheamă pe sărmana? Pe iubita cea bogată?

GANEA

Nu-i vorbă...

CIOBANUL

O cheamă Vidra... Știi?... A lui Moțoc nepoată!...
Și cin-oare n-o cunoaște!

RĂZVAN

Dar! Am auzit și eu...

HOȚUL AL DOILEA

Un fătoi ce călărește și-mpușcă chiar ca un zmeu!
Într-o zi am întîlnit-o alergînd la vînătoare...
E voinică, n-am ce zice! Și-i frumoasă ca o floare!

RĂZAȘUL

Știut! După ce-i din osol acelui vrednic Moțoc,
De care Moldova-ntreagă mi se temea ca de foc!

GANEA

Căpitane! Noi în vorbe perdem vremea fără treabă...

RĂZVAN

Se-nțelege!... Tu ai sete s-apuci zestrea mai în grabă!..
Spune-mi însă mai-nainte, pentru banii ce ne-ai dat
Ce vrei tu oare anume de la codru-ntunecat?

GANEA

Chiar acuma, căpitane, zece călărași în silă
Tîrăsc la călugărie pe nefericea copilă...
Monastirea nu-i departe... S-o smulgi din mîinile lor...
Dă-mi-o mie...

RĂZVAN

Te iubește?

CIOBANUL

Așa! Nu-i ceva ușor!
Vidra-i o fată semeață, ticsită cu fudulie,
Încît n-o să bage-n seamă, nici chiar pe sfîntul Ilie!...
Să iubească pe jupînul? Dec! Să-și pună pofta-n cui!...
Dumnealui știu c-o iubește, dar nu ea pe dumnealui!...

GANEA

Lasă, după cununie și iubirea o să vie!...
Dar grăbește, căpitane...

RĂZVAN

Așa-i! După cununie!
Adevărat! eu uitasem c-asta-i lege pe la voi:
Numai zestrile-nainte și iubirea mai apoi!...

Mai apoi? ba nu! iubirea nu mai vine niciodată,
Unde dintre două inimi una-i marfă cumpărată!...
Dar mai în sfîrșit, ce-mi pasă!...

CIOBANUL

Curat așa zic și eu:
De nu se iubesc boierii, pentru dînșii e mai rău!

RĂZVAN

Băieți! Mergeți cu jupînul. Ați auzit ce poftește.
Simbria-i destul de bună: face-ți treaba voinicește!

CIOBANUL

Sănătate, căpitane!...

GANEA

Niciodată n-oi uita
Slujbulița cea frumoasă ce-o mi-i face dumneata,
Și-ți făgăduiesc pe cinste, că dacă din întîmplare
Vei fi prins de cîrmuire, te scap eu din supărare:
Sum cumnat cu pîrcălabul, și vornicii amîndoi
Mi-s cam rude de departe...

RĂZVAN

Ciocoii sunt tot ciocoi!
(Către Răzașul, care vrea să plece cu ceilalți:)
Răzașule! Mai așteaptă!

RĂZAȘUL

Poruncește.

RĂZVAN
(luîndu-l de-o parte)

Cată bine!
De-i pricepe că miroasă...

RĂZAȘUL

A trădare? Las'pe mine!

RĂZVAN

Dar nu v-atingeți de Vidra... e femeie!

RĂZAȘUL

Chiar să vrei,
Răzașul nu se pogoară la bătaie cu femei!
(Ganea, Ciobanul și haiducul ies.)

RĂZVAN

Femeie... Precum pojarul se naște dintr-o scînteie,
Așa m-aprinde pe mine această vorbă: femeie!...
Femeie! De cînd pe dînsa o făcuse Dumnezeu,
El nu mai face nemica, fermecat de lucrul seu,
Și d-atunci cu mulțumire privind înflorita lume,
Zice: eu sum temelie, dar femeia este culme!...
Femeie!... Și totuși omul, de lăcomie tîrît,
Iubește nu pe femeie, ci aurul cîntărit!...
Pentru dînsul e femeie moșia cea măsurată,
O sculă prețeluită sau o pungă numărată!...
(Se aude afară un glas strigînd: Răzvane! Răzvane!*).*
Mă cheamă!... Cine să fie!...

TĂNASE
(arătîndu-se dintr-o parte)

A! Iată că te-am găsit?

RĂZVAN

Stăi!... Tu ești... Mi-aduc aminte!... Ești acel nenorocit,
Carele la Iași pe poduri oboseai strigînd „jupîne",
Pîn'să capeți o lescaie sau o fărîmă de pîne!...
Te cunosc deși d-atuncea trecut-a un veac întreg:
Trei ani cumpliți de robie...

TĂNASE

Robie? Nu te-nţeleg!
Te ştiam slobod, băiete; sprinten ca o rîndunică;
Bătîndu-ţi joc de necazuri... Zău, nu mai pricep nemică!...

RĂZVAN

Da! O robie de spaimă, cum numai duhul cel rău,
D-ar putea să biruiască, ar robi pe Dumnezeu!
Fost-am rob, fost-am în lanţuri, şi-acum inima-mi suspină,
Întîlnindu-te pe tine, carele fuseşi pricină!...

TĂNASE

Eu?...

RĂZVAN

Tu moşule! Tu singur! Asta-n veci eu n-oi uita!...
Ş-apoi iată-mă-s în codru, haiducind din vina ta;
Şi mîini, de-mi va fi ursita să mor pe spînzurătoare,
Ţi-o voi datora-o ţie...

TĂNASE

(făcînd semnul crucii)

Mie?.. Nu glumeşti tu oare?...
Să ştiu c-aşa-i adevărul, o clipă n-aş zăbovi,
Dîndu-ţi peptul meu drept ţintă, să te poftesc a lovi!...

RĂZVAN

Tu! Tu eşti oarba unealtă, împinsă de cruda soarte
Care ţese şi-mpleteşte la un loc viaţă şi moarte,
Astfel c-ades muritorul, bun ca blîndul mieluşel,
Face pozne peste pozne, făr'să ştie însuşi el!...

TĂNASE

Dar ce spui?...

RĂZVAN

Ţi-aduci aminte pe drum aruncata pungă,
Din care luaşi un galben, zicîndu-mi c-o să-ţi ajungă,
Că sunt mulţi sărmani în lume, că nu-ţi place de prisos
Pe cînd se zbuciumă fraţii simţind cuţitul la os?...
Moşule! Făcînd aceasta, puteai să gîndeşti tu oare
C-o să mă cufunzi pe mine în robia-ngrozitoare?...
Ei bine! Căzut în feare pentru-n galben ce-a lipsit,
De luai tu punga-ntreagă eu scăpam nepedepsit!..
Ha, ha, ha! Ş-apoi mai strige căpăţînele-nţelepte
C-omul ştie tot ce face, ştie tot ce-o să-l aştepte,
Uitînd c-un flutur de seară ce trece răpede-n zbor
Este-n stare să răstoarne toată prevederea lor!...
O faptă cît de frumoasă, ca o floare cu otravă,
Tăinuieşte cîteodată peirea cea mai grozavă!...
În sfîrşit, tu eşti pricină!...

TĂNASE

Dar de ce, copilul meu,
Nu m-ai vestit mai în pripă, lăsîndu-mă-n locul teu
Însumi eu să-ncarc robia pe căruntețele mele,
Şi scăpîndu-te pe tine să port lanţuri cît de grele!...
Un ţigan ce miluieşte p-un neputincios bătrîn,
Zică tot ce-i place lumea, este chiar ca ş-un român!.

RĂZVAN

Haide! Ce-a fost se trecuse!... Spune-mi acuma, iubite,
De ce-ţi tîrăşti tu la codru oasele cele-nvechite?
Cum de ţi-ai lăsat copii?

TĂNASE

Ba copii m-au lăsat!

RĂZVAN

Te-au lăsat? Nu-mi vine-a crede!...

TĂNASE

Săracii au răposat!...
În țara noastră cea mare și bogată, măi băiete,
Sunt români ce pier în foame! Sunt români ce mor de sete!
Astfel în toată Moldova păcătosului Tănas
Nici un sprijin, nici un razăm, nici un scut nu i-a rămas,
Decît numai să-și însemne peptul cu cea sfîntă cruce
Și zicîndu-și „Doamne-ajută!“ calea codrului s-apuce;
Căci d-o bucată de vreme, cerșitorind pe măidan,
Auzeam mereu tot vorbe de căpitanul Răzvan...

RĂZVAN

Cum? La Iași?

TĂNASE

La Iași, băiete, se vorbește despre tine
Felurite verzi ș-uscate, cîte nici în cap nu-ți vine!
Unii te laudă foarte ca p-un strălucit viteaz;
Alții, adică ciocoii, te sfîșîie cu năcaz,
Iar țiganii tăi... iertare! O să-mi pun lacăt la limbă,
C-alta orice nu i-aș face, degeaba! tot nu se schimbă!

RĂZVAN

Zi, moșule! zi-nainte... Eu nu mă supăr deloc!

TĂNASE

Ei bine! Țiganii zbiară că tu ești al lor proroc:
Tu o să-i scoți din cătușe, tu o să-i speli din păcate,
În tine-i toată nădejdea, fără tine nu-i dreptate!
O nebună de țigancă le-a spus c-a visat prin somn,
Că tu o s-ajungi odată nu numai jude, ci domn!

RĂZVAN

Ciudat!

TĂNASE

O blestemăție! Auzi cine să domnească!
Însuși dracul nu croiește minciună mai țigănească!
Dar nu-i vorba de țigancă... Apoi precum îți spusei,
Rămînînd singur în lume, fără copilașii mei,
Fără milă și-ndurare, fără căpătîi și vatră,
Mai rău decît chiar țiganii ce colindează cu șatră,
M-am pus pe gînduri, băiete; gînditu-m-am, răzgîndit,
Ș-acum iată-mă-s aicea, bucuros că te-am găsit!...
Nu căta că-s vechi de zile: în tinerețile mele
M-am bătut cu multe litfe, care de care mai rele,
Ba leși, ba păgîni, ba unguri, ba frînci d-ai lui Despot,
Și ce-am învățat atuncea n-am uitat încă de tot!...
Mă vezi prăpădit, dar altfel această mînă secată
Tot ar mai putea trămite dușmanului o săgeată!...
Decît să mor în orașe de cruzimea celor răi,
Mai bine voi în pădure prin mine să piară ei!...
O ființă cît de slabă sporește cînd își răzbună!
Încearcă-mă și pe mine!... Sum haiduc și pace bună!

RĂZVAN

Așa te vreau, moș Tănase! Ș-o să vezi peste puțin
C-orașu-i o lighioană și numai codru-i creștin!...
În oraș totu-i robie, cel mai mic și cel mai mare
Toți ca unul poartă lanțuri, toți ca unul gem în feare;
Fiecare slugărește și nici unul nu-i stăpîn;
Însuși Domnul cu rușine pleacă fruntea la păgîn!...
Pe cînd aicea stejarul lîngă buruiană crește,
Dar fie cît de puternic, el pe dînsa n-o robește;
Iar sălbatecele fiare ce flămînde rătăcesc
Omoară sărmana jertfă, de cumva o nemeresc,
Dar n-o-njugă-n iobăgie, ca fiara cea omenească
Care prada-i n-o ucide, și n-o iartă să trăiască!...
În oraș totul se-ngroapă și putrezește de viu
În locuință îngustă și rece ca un sicriu,
Unde suflarea se curmă, unde văzduhul lipsește,

Unde cărămidă, lespezi, lut și peatră te-nvălește;
Pe cînd aicea verdeața ne ține loc de păreți,
Ne-acopere numai frunza și numai cerul măreț,
Și jos s-așterne covorul văpsit cu mii de văpsele,
Ce singură firea-l țese din ierburi și floricele!...
Lumea totuși de departe ne numește cu fiori
Ucigași, împușcă-n-lună, hoți, tîlhari, omorîtori!...
O nu, moșule! Nu crede! Așa fost-a totdauna
Că de cel gonit se leagă clevetirea și minciuna,
Precum mușchiul se lățește pe copaci pe care-l tai,
Și nu-l lasă pîn'ce viermii nu-l prefac în putregai!
Săracul țăran ce-și perde vitișoarele sau plugul,
Robul osîndit ce fuge blăstemînd biciul și jugul,
Toți cei slabi, iubiți de soarte, de năpăști încunjurați,
Află-n codru mîngîiare și ne dau nume de frați!
Cînd privești toată Moldova părăsită-n jaf și-n silă,
Pe cei buni în neputință, pe cei răi fără de milă;
Veneticul și păgînul, cel de neam și cel bogat,
Numai ei avînd dreptate și la vodă și la sfat,
Căciuliți de toată lumea, fără grije de nemică;
O! atunci îți pare bine cînd dodată se rădică
Spaima de haiduci în țară, născuți din al țărei chin,
Precum o durere crudă naște-n pept cîte-un suspin!

TĂNASE

Urmează, frate Răzvane! Mai vorbește! Mai vorbește!..
Unda cuvintelor tale m-alină, mă răcorește!...
Sunt vorbe de sus, băiete, iar nu d-un om pămîntean!...
O Doamne! Să iasă tocmai dintr-o gură de țigan!...

VULPOIU

(de departe)

Căpitane! Căpitane!

RĂZVAN

Ce veste!

VULPOIU

(tîrînd după dînsul pe Sbierea)

O caracudă!
Am pescuit-o acuma p-uscat fără multă trudă!...

RĂZVAN

Sbierea? În mîinile mele!

SBIEREA

Chiar Răzvan!... Vai!... Sum topit!...

TĂNASE

Te cunosc și eu prea bine!

SBIEREA

(căzînd în genunchi)

Și dumneata?... Am murit!...
Sfinte Petre!... Sfîntă Ana!... Mucenice Spiridoane!...
Scăpați-mă din peire!... O să vă dau trei icoane,
Tot d-aramă poleită cu aur... ba cu argint!...

VULPOIU

Drace! Nu știam eu singur c-am pus mîna chiar p-un sfînt!
L-am găsit în drum la stînga într-o căruță stricată;
De gras ce-l vezi, de departe mi se păru că-i o roată,
Dar fiindcă vru să fugă, îi dădui un bobîrnac,
Și simții atunci d-aproape că-n roată-i ascuns un sac!
Deci acuma, căpitane, poți să-i faci răvaș la dracul,
Că tot ce-a fost bun într-însul nu mai este: iată sacul!

SBIEREA

(frîngîndu-și mîinele)

Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș-un ort!...
Sum perdut!... Prea sfîntă troiță! Maică Precistă!... Sum mort!

TĂNASE

Dați-mi cinevași o armă, căci poftesc cu poftă mare,
Să-i număr tot cîte unul vr-o zece mii pe spinare!

RĂZVAN

Eu țigan, și iată cine se laudă că-i român!..
Fraților! Priviți-l bine: eu sum rob, dînsu-i... stăpîn!..

TOȚI

Stăpîn?...

RĂZVAN

Boierule, scoală!... Nu-i frumos și nu-i cu cale
Să-ngenunchezi denaintea unui rob al dumitale!
Jupînului ce-i cu dreptul d-a ședea chiar în divan
Nu se cade să se plece de frica unui țigan!...
Scoală dar ca ș-altădată, scuipă-mă și pălmuiește,
Că vodă nu-ți cere seama și pravila nu te-oprește!
Scoală dar ca ș-altădată, și pune p-argații tei
Ca să-mi dea și dînșii palme, ca să mă scuipe și ei!
Țara-ntreagă nu-i a voastră?... Codru sau oraș, ce-ți pasă?
Oricînd și-oriunde, jupîne, sunteți tot la voi acasă!..

(Sosesc Vidra, Ganea, Răzașul și ceilalți hoți.)

RĂZAȘUL

Căpitane! Îți aducem pe nepoata lui Moțoc!
E cam cu nărav ciocoaica: n-o auzi vorbind deloc!..

VULPOIU

Bre! Ce de mai boierime! Doi jupîni ș-o jupînească!..

HOȚUL ÎNTÎI

Parcă-i la Curtea domnească!

HOȚUL AL DOILEA

O adunare aleasă!

RĂZAȘUL

(privind la Sbierea)

Haida-de! dar ăsta cine-i?... De cînd maica m-a făcut,
N-am întîlnit niciodată om mai pocit și mai slut!

HOȚUL ÎNTÎI

O gadină!

HOȚUL AL DOILEA

O șopîrlă!

HOȚUL AL TREILEA

O năpîrcă-nveninată!

RĂZVAN

Tăcere! Să fiți cu toții marturi la o judecată!
Ăst boier, pe care-acuma îl vedeți îngenunchiat
Și care la Iași se plimbă mîndru ca un împărat...

SBIEREA

Nu, nu, nu...

VULPOIU

Taci, caracudă!

RĂZVAN

Ăst boier prin răutate
Întrece gadini, șopîrle și năpîrci înveninate!...
Ca paianjenul ce țese pe furiș vicleanu-i ciur,
Și-l întinde, și-l animă, și-l acață împrejur,
Și drept din mijloc pîndește pironit în neclintire,
Așteptînd să-i intre musca în căpcana cea subțire,
Apoi lacom se răpede, bucuros c-a înșelat,
Ș-o tot rumpe, ș-o tot vîră în stomahu-i desfundat,
Și iar își cîrpește ciurul, și iar la pînză s-așează,
Și iar ochește-n tăcere nouă pradă să-i mai cază...
Astfel și boierul ăsta, de-l vedeți plin și rătund,
Să știți bine că și-ntrînsul cei mîncați de el s-ascund!...

SBIEREA

Nu, nu...

VULPOIU

Taci, că te ia naiba!

HOȚUL ÎNTÎI

Nici dracul n-o să-l primească!

RĂZVAN

Însă din jertfele sale nu-i alta ca să-l urască
Cu furie mai cumplită, cu foc mai înverșunat,
De cum Răzvan îl urșăte, setos a fi răzbunat!
Pentr-un galben, ce pe drumuri l-am găsit pe neașteptate,
El, cu pravila în mînă și pe buze cu dreptate,
Mă ia rob... rob pentr-un galben, și mă face nevăzut,
Într-un beci de mucezeală în mocirlă prefăcut,
Unde mă lega în zgardă, ca p-un cîine-n bătătură...
Îl urăsc cu cea mai cruntă și nepovestită ură!...

(Vidra face o mișcare de groază.)

TĂNASE

Răzbunare! Răzbunare!

HOȚII

Furcă!

RĂZVAN

Da! Voiesc și eu
Să-mi răzbun; dar moartea-n furcă i-ar fi prea puțin!...

SBIEREA

(căzînd jos)

Valeu!

RĂZVAN

Cruce, țeapă, glonț, săgeată... nu-i destulă răzbunare!
Vreau o altfel de pedeapsă: o pedeapsă și mai mare!...

RĂZAȘUL

Căpitane! Ian sfîrșește! Că decît să mai aștept,
Mai bine acum dodată să-i înfig măciuca-n pept!

RĂZVAN

Măi Vulpoiule, rădică-l!...

SBIEREA

(cînd îl scoală Vulpoiu)

Vai mie!... Răzvane frate!...
Mă jur c-am lăsat acasă catastișe nencheiate!
Iartă-mă!... Tocmai pe tocmai!... Fost-ai rob, te iert și eu!....
De vrei, îți voi da ș-un zapis!... Martur mi-este Dumnezeu!...

RĂZVAN

Vulpoiule, du-l din codru! Scoate-l pînă la răspînte,
Arată-i drumul cel mare și zi-i aceste cuvinte:
Iată dreapta, iată stînga, iată jos și iată sus;
Alege la deal, la vale, la răsărit, la apus;
Răzvan te-avusese-n plamă, și numai c-un semn de mînă
Ar fi putut să te facă praf, pulbere și țărînă...
Totuși uite! Nu-ți lipsește un fir dintre perii tei!
Să trăiască codrul verde! Pleacă slobod unde vrei!...

(Vidra e foarte mișcată.)

TĂNASE

Cum? Îl ierți? Îl lași să scape?...

RĂZAȘUL

Căpitane! Mi se pare
Că tu îți petreci cu glume ș-ai uitat de răzbunare!

RĂZVAN

Răzbunarea cea mai crudă este cînd dușmanul tău
E silit a recunoaște că ești bun și dînsu-i rău!

RĂZAȘUL

Astea nu se trec la mine! Doară nu-s o fată mare
Ca să crez că răzbunarea e un fleac de sărutare!...
Noi l-am prins, al nostru-i dară, al codrului, nu-i al teu!
Nu-l iert eu, bată-l năpastea!....

VULPOIU

Și nici eu nu-l iert!

HOȚUL ÎNTÎI

Nici eu!

HOȚUL AL DOILEA

Bagă seama, căpitane! Noi nu te-am ales pe tine
Ca să te pupi cu ciocoii și să ne dai de rușine!

O VOCE

Țiganul se prea gurguță!

O ALTĂ VOCE

Se cunoaște că-i țigan!

MAI MULTE

Țigan! Chiar țigan!...

RĂZVAN

Țiganul nu mai este căpitan!
(Scoate din brîu o bardă poleită.)

Cînd voi m-ați pus peste codru, dîndu-mi în mînă securea,
Jurarăți c-o să m-asculte lunca, drumul și pădurea!
Iată barda ce-a pătat-o jurămîntul cel viclean:
Dați-o unui alt mai vrednic, care nu va fi țigan!
Puneți dintre voi p-acela cine-i meșter să vă-nvețe
A năvăli-n slăbiciune, a izbi în bătrînețe,

Sau p-o singură furnică să dea iurăș cîte doi!
Așa căpitan vă trebui, dar Răzvan nu-i pentru voi!
(Aruncă barda și voiește a ieși.)

RĂZAȘUL

Haide, haide, căpitane! Te iuțești peste măsură!
Nu te perdem noi pe tine pentru astă pocitură!
(Privește încruntat la Sbierea, apoi rădică de jos securea și o dă lui Răzvan.)

Iată barda, ia-ți-o iarăși, fă ce-ți place, fă cum știi...
Dar eu unul... of, măicuță!.. l-aș tăia fășii-fășii!

VULPOIU

Să trăiască căpitanul!

TOȚI

Căpitanul să trăiască!

TĂNASE

Da, da,! Și de țigănie să nu se mai pomenească!

RĂZVAN
(cătră Sbierea)

Stăpîne, acuma pleacă!

SBIEREA

Să plec?... Cum?... Adevărat!...
O, ce om! Ce peatră scumpă! Ce suflet de matostat!..
Dar fiindcă scapi de moarte p-un creștin foarte cucernic,
O să te blagoslovească Dumnezeu atotputernic!...

RĂZVAN

Fugi, boierule, d-aice!... Fă și tu pe placul meu!
Mi-e scîrbă s-aud din gură-ți numele lui Dumnezeu!

VULPOIU
(împingînd pe Sbierea)

Mișcă! Mișcă, caracudă!

SBIEREA

Ba nu... mă rog! Fără pripă!
Mai avem o socoteală... Numai un cuvînt!... O clipă!.
Dați-mi sacul meu!... Răzvane!.. Nu mă sărăci de tot!...
Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș-un zlot!...
(Iese ghiontit de Vulpoiu.)

VIDRA

(înaintînd și întinzînd mîna către Răzvan)

Aș fi mîndră, căpitane, ca să strîng o mînă care
Nu voiește să-și răzbune, decît numai prin iertare!...

RĂZVAN

Mîna mea?... Această mînă dezmierdată de cuțit,
Arsă de foc și de vînturi bătută necontenit,
Spălată de ploi și grindini, aspră și neagră din fire,
Cuteza-va ea s-atingă mîna-ți dalbă și subțire?...

VIDRA

De cînd oamenii din codru răpitu-m-au după drum,
N-am oftat, n-am zis o vorbă, fost-am mută pîn-acum,
Oprind lacrima pe geană și-necînd în pept suspine,
Ca să nu pogor pe Vidra pîn'la ei și pîn'la tine!...
Dar nu-i pasere în lume ca să nu cînte cu dor
Cînd ziua-i plină de soare și cerul e fără nor;
Nu-i femeie să nu simță în inima-i o mișcare,
Cînd s-așterne denainte-i luminînd o faptă mare!..
Rob, țigan, haiduc, d-orunde soartea să te fi adus,
Un suflet c-al dumitale își va face loc în sus!
(Răzvan rămîne ațintit.)

TĂNASE

Aferim! Ce mai muiere! Iat-o româncuță verde!

GANEA

Ce faci, dragă jupîneasă? Ce rușine! Cine-ar crede?...
Nepoata marelui vornic și fiica unui spătar,
Dumneata să stai la vorbă... Ce-njosire!.. C-un tîlhar!

RĂZAȘUL

Căpitane, căpitane!... Fă-ți cu mine o pomană!
Dă-mi voie măcar dintr-însul să-ți fierb de prînz o tocană!

HOȚII

Da, da! să-l tăiem îndată!...

RĂZAȘUL

Să-l bucățim mărunțel,
Încît să nu se cunoască d-a fost ciocoi sau vițel!..

RĂZVAN

(ieșind din gîndire)

Cum?.. De ce-i astă urgie?.. Lăsați-l în bună pace!..
El nu v-a făcut nemica...

RĂZAȘUL

Nu cumva! Iată ce-mi place!..
Doar n-ai fost surd, căpitane!.. Nu-l mai apăra-n zadar!..
Nu l-ai auzit tu singur că te numește tîlhar?...

RĂZVAN

Eu tîlhar?.. Dar cin-a zis-o?.. Răzvan nu putea s-auză,
Căci simțirea-i se perduse, rătăcindu-se p-o buză
Din care sorbea cu-ncetul cuvinte ce-mi par mereu
Că tot încă sună, sună și răsună-n jurul meu!..
O tu, femeie măreață! tu un înger! tu o zînă!
Tu ivire minunată ce-mi răsai ca o lumină!
Să te mai auz o dată că locul meu este sus...
Așa c-ai spus-o? Mai spune-mi! Mai spune-mi încă!..

VIDRA

(cu sfială)

Am spus!

RĂZVAN

Ai spus!.. Eu credeam că-n lume nu va fi nici o ființă
Ca să-și cufunde privirea sub gunoi de umilință
Pîn'la omul care-n viață n-a gustat de nicăiri
Decît despreț și nemilă, batjocură și ocări!...
Dar știi tu oare puterea ce au cuvintele tale,
Luminîndu-mă ca raza, străcurată printr-o vale
Unde ale nopții umbre supt un văl întunecos
Ascundeau în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?
Tu mi-ai dat o lume nouă, mi-ai deschis o nouă cale!
C-un cuvînt, c-o vorbă numai, cu suflarea gurei tale,
Ca Domnul Hristos pe Lazăr, tu din moarte m-ai sculat!...
Ce putere! Ce virtute!...

RĂZAȘUL

Căpitanu-i fermecat!

RĂZVAN

Dar tu stai și taci acuma?... Îți pare rău dumitale
C-ai picurat o nădejde peste noianuri de jale!
Poate-ți mai aduci aminte cine ești? Ei bine dar
Să nu uit nici eu atunce că Răzvan e un tîlhar!

(Către Ganea)

Sum tîlhar!... Așa-i, jupîne?.. Ei da! Sum tîlhar! Firește!...
Am înțeles cum mă cheamă ș-o să mă port tîlhărește...

(Aruncînd jos o pungă.)

Na, boierule! Ia-ți punga!...

GANEA

Ba nu; ia-ți-o dumneata!...
Îți mai datoresc trei sute... Crede-mă că n-oi uita...
Ciobanul o să-ți aducă!

RĂZVAN

Nu-mi pasă de datorie!
Iată banii tăi, jupîne! Dă-mi o altfel de simbrie!..
O simbrie tîlhărească! Las' prin cîntec să ți-o spui:
Numai cîntecul deschide cugetul haiducului!
P-un deal, p-un colnic
Mergea un voinic,
Voinicul voinicilor
În țara piticilor:
Cu față voinică
Ș-o inimă mică!
Lîngă el mergea,
Și la el privea,
Și mereu ofta,
Poate că-l iubea,
O copilă dalbă
Cu galbeni în salbă,
O dulce fetiță
Cu flori în cosiță,
Cu rai în guriță!
Amîndoi mergea
Și mergînd grăia,
Și grăind zîmbea,
Cînd iată
Dodată
Pe drum mi s-arată
Stînd în calea lor
Vătavul haiducilor,
Căpitanul hoților,
Groaza veneticilor!
Și cum mi s-arată,
Privește la fată,
O vede și iată
I se face milă
De biata copilă!
Și zice apoi
Către cel ciocoi,
Către cel voinic,
Voinic de nemic:
Calea e a ta,

Mîndra e a mea,
Și de nu mi-o dai,
Hai la luptă, hai!

(Vidra își pune mîna pe frunte.)

TĂNASE

Uf, uf, ce inimă mare! Păcat, zău, că nu-i creștin!...

GANEA

Eu nu-nțeleg, căpitane... Ce vrei?... Ți-oi plăti deplin...

RĂZAȘUL

Nu-nțelegi ce este luptă?

GANEA

Luptă?

RĂZAȘUL

Luptă voinicească:
Unul p-altul să-mi apuce, unul p-altul să-mi trîntească!

GANEA

Dar căpitanu-i mai tare... mai umăros... mai cu pept.
Lesne poate să mă bată... nu se cade... n-ar fi drept!

RĂZVAN

A! Jupînului, pesemne, îi place lupta nemțește?
Dați-i săbii dumisale: să-și aleagă ce poftește!...
Pentru Răzvan e totuna: ne vom bate cum va vrea!
D-oi muri nu-i mare treabă; iar de nu, Vidra-i a mea!

(Scoate paloșul pe cînd Răzașul dă pe al său lui Ganea.)

Apucă spata jupîne!...

GANEA

(scoțînd paloșul)

Din dragoste!

CIOBANUL

Patru sate!

RĂZVAN

(năvălind)

Apără-te...

VIDRA

(descoperindu-și fața și punîndu-se între amîndoi)

Nu, Răzvane!... Nu, Răzvane!... Nu te bate!...

TABLOU FLAMAND

Baladă

Îmblînd pen odaie, tatăl cu-nfocare
Vorbea despre țară, despre Adunare,
Despre ministere, Dunăre, negoț;
Osîndea prusacul, zicînd că-i un cîine,
Franța se tot schimbă de azi pînă mîine,
Turcul n-are minte, moscovitu-i hoț.

Într-un colț de casă bunătatea-mamă
Peptena pe bietul cățeluș de damă,
Care de durere hămăia mereu.
„Ia te liniștește! Mai așteapt-oleacă!
E rușine, dragă, gura să nu-ți tacă!
Voi sfîrși odată! Nu fi așa rău!“

Fata, dulce floare, care tot visează
Că-n veci o s-o scalde rază după rază,
Și nemic nu știe de brume și nori;
Fata pe fereastră privește-n grădină
Urmărind cu ochiul șireata albină,
Care după miere colindă pe flori.

Lîngă o mesuță, aproape de fată,
Un amic al casei asculta pe tată,

Repetînd adesea: „negreșit, da-da!“
Și fiindcă tatăl nu bagă de seamă,
Pe cînd cățelușul ocupă pe mamă,
Amicul la fată lacom se uita!...

DUPĂ BĂTĂLIE

Fragment

Negrul sînge se-ncheagă pe rănile
Din ciuntate fâșii omenești;
Ici picioarele, dincolo mînile,
Cauți capul — și nu-l mai găsești!

Peste trunchiul snopit al ostașului
Trunchiul calului său credincios,
În grămadă cu trunchiul vrăjmașului,
Mortăciune de sus pînă jos!

Înainte c-o zi dalbe zorile
Străluceau pe-nverzitul covor,
Iar acuma și iarba și florile
Poartă stîrvuri pe brațele lor!

Corbi-n aer desfășură ghearele,
Sumbru croncăie ciocul flămînd...
Om cu om se mănîncă — și fiarele
Îi îmbucă la urmă pe rînd!

Și-n oglinda brumoasă a rîului,
Care curge prin vale mîhnit,
Colo jos ca-n adîncul sicriului
Se răsfrînge banchetul cumplit!...

OVIDIU LA GURELE DUNĂRII

Tristia, Lib. III, Eleg. 10

D-ar fi să-și mai aducă aminte de Nasone
În Roma vro ființă, și dacă fără mine
A mai rămas acolo ceva din al meu nume,
Să știe dar că-n țara, în care-al mării luciu
În veci nu se-ntîlnește cu zodia-nstelată,
Aici îmi duc eu traiul în sînul barbariei,
Cu fearele sarmate, cu bessii și cu geții,
Nedemni a le răspunde un eco-n versul meu!

Cît mai adie vîntul răcoritor al verei,
Avem un zid de valuri, prin care ne scutește
De cruda lor năvală curgînd la mijloc Istrul;
Vai însă cînd sosește posomorîta iarnă
Rînjind grozava-i buză, și cînd începe gleba
A cănunți cu-ncetul sub marmora de ger!

Și crivățul pornește, și neaua împle nordul,
Și cade, cade, cade: nici soarele, nici ploaia
N-o mai topesc acuma, căci frigul o-mpetrește;
Și pînă să dispară un strat, s-așterne altul,
Ș-adesea-n aste cuiburi de ghețuri îndesate
Privești într-o grămadă zăpezi din două ierni!

Ș-atîta-i de cumplită furtuna dezlănțată,
Încît răpește case, ducîndu-le departe,
Și turnuri maiestoase în praf le risipește;
Și zguduit atuncea în temelie polul,
De spaimă se-nfioară sălbatecele ginți!

Și barbarul îmbracă nădragi și pei informe,
Cît din a lui făptură d-abia se văd obrazii,
Dar pînă și prin blană dă gerul în putere;
Și pulberea de gheață pe barbă scînteiază;
Și te coprinde groaza, cînd sloiuri cristaline
Se-ncheagă pintre plete și se ciocnesc cu freamăt
L-a capului mișcare; și-n vas îngheață vinul
De-l scoți în bolovane păstrînd figura oalei,
Și-n loc a soarbe spumă, mănînci bucăți de vin!

Să mai descriu eu oare cum rîurile toate
În poduri le preface suflarea cruntei ierne,
Ș-atunci din oboseală c-un strop de apă vie
De vrei să-ți stîmperi setea, spargi întărita gheață
Săpînd adînc o groapă căscată ca un lac!

Chiar uriașul Istru, pe care nu-l întrece
A Nilului lărgime, acuma se zbîrcește
Sub viscolii de crivăț, ș-albastrele-i talazuri
Se fac o scoarță tare, și pe furiș sub dînsa
Se scurge-n toiul mării prin cele multe guri!

Și p-unde mai dăunăzi plutea corăbiarul,
S-alunecă piciorul săltînd fără sfială;
Ș-a calului copită izbește cu răsunet
În lespezi făurite din colosale valuri;
Și boii fără frică p-această nouă punte,
Sub care stau închise prăpăstii desfundate,
Alene trag căruța nomadului sarmat!

De necrezut, și totuși eu am văzut chiar marea,
Chiar marea-ncătușată d-un bloc imens de gheață:
Tăcută, neclintită sub țeasta-i lunecoasă;
Și n-o văzusem numai, dar am îmblat eu singur
Pe creștete marine călcînd ca pe țărînă...
D-aveai și tu a trece asemeni mări, Leandre,
Nu te-nghițea-n vîlvoarea-i un mai îngust abis!

Respins de ger, delfinul tot în deșert se-ncearcă
În aer să tresalte p-a mării suprafață;
Și vîntul de la crivăț, trîntindu-se cu zgomot,
Turbează făr'să poată un val din loc să miște;
Și vasele, ca-n cercuri de marmoră coprinse
De gheața ce le-ncinge, stau țepene: vîslașul
Talazurile dure azi nu le mai despică;
Și-n unda degerată, cu capete afară
Vezi peștii ce se-ncrustă, și unii mai trăiesc!

Atuncea dar cînd Pontul și Dunărea spumîndă
De iarnă-mbrățișate prin peliță de gheață
P-a Istrului lucioasă și măturată cale
Călări pe cai sălbateci vrăjmașii vin încoace,
Vestind a lor sosire săgețile ce zboară,
Și rămînînd drept urmă pămîntul despuiat!

Țăranii fug departe, lăsînd cîmpia pradă,
Și barbarul răpește puțina-i avuție,
Tot ce putu să strîngă săteanul prin sudoare:
Și carele, și turme, și sărăcia toată!
Apoi pe robi îi leagă cu mînele la spate...
Se duc, se duc sărmanii, privind cu desperare
În urma lor ogoare ce n-o să le mai vază
Și focul ce se-nalță din șubrede colibe,
Căci barbarul aprinde, doboară, mistuiește
Tot ce nu poate duce, tot ce nu vrea să ducă,
Și stoluri de victime sucumbă sub săgeata-i
În vîrf încîrligată, al cării fer supsese
Din ierburi ucigașe un suc înveninat!

Aci și-n timp de pace războiul te-ngrozește;
De nu mai vezi pe barbari, e spaima ce ți-o lasă;
Și nimeni nu cutează pe cîmp să tragă brazde;
Și țelină uitată rămîne sterp pămîntul;
Nici desfătatul strugur nu crește-n umbra viței;
Nici ferbe mustul dulce în naltele bazinuri;
Un pom nu se zărește, pe care ca-n vechime
Să scrie un Aconțiu cuvinte de iubire;
Pustie, tristă, nudă, nici arbure, nici frunză...
Fugi, fugi d-această țară, tu omule ferice!
Și totuși, din întreaga nemărginită lume
Aice, ah! aice osînda m-a trămis!

CÎNII ȘI LUPII

Fabulă

> Toată deosebirea de organism între lup și cîne se mărginește în coadă.
>
> *Duponchel*

Un cîne plin de fală,
Numit Buffon,
Celebru liberton,
Știind istoria ce-i zice naturală
Din cartea lui Biuffon,
Făcuse o-ntrunire de cînime,
Dulăi, prepelicari, zăvozi,
Mai toți nerozi,
Și le grăi din înălțime:

„Cîni
Citadini!
Voi să vă dau un sfat,
Ca om de stat.
Să ștergem urmele de barbarie,
De care mi-e rușine mie,
Căci sum civilizat.
Netoleranța ruginită,
Moștenită
Din timpii primitivi,
Vă face exclusivi,

Uitînd că lumea-i azi cosmopolită.
În secolul acesta liberal
Nu trebuie și nu se poate
A nu primi pe lupi la drepturile toate,
Căci după codul natural
Numit zoologie
Se știe
C-acești jupîni
Și ei sunt tot un feli de cîni,
Cu noi d-o singură tulpină:
Familia canină,
Avînd strămoș pe mopsul cel scăpat
În zile de potop
Făcînd un hop
În Ararat!...“

Senzațiune mare
În lătrătoarea adunare!
Cățeii mai ales
Din spirit de progres
Se distingeau prin gălăgie,
Chemînd pe lupi la hora de frăție.
Un cîne ciobănesc atunci a zis:
„Frumos e-n teorie
Și-n vis;
Dar vă poftesc la stîni,
Ca să vedeți voi armonie
De lupi și cîni!“

O fabulă pentru români,
Cam înrudită
Cu chestia israelită!

BRADUL

Cînd arde soarele de mai,
Cînd vîntul iernei geme,
Mărețul brad pe naltul plai
Stă verde-n orice vreme.

O rădăcină de colos
Și-a sfredelit în stîncă,
Și de pe stîncă maiestos
Mai sfredelește încă!

Demult cu blocul de granit
El s-a făcut totuna,
Și p-amîndoi necontenit
Îi zguduie furtuna.

Și lemn și peatră la un loc,
Verdeața-i nentreruptă
Aspiră ger, îndură foc,
Cu trăsnetul se luptă!

La pept cu viforul turbat,
La cap cu norul rece,
D-atîția ani nestrămutat
El tot așa petrece.

D-ar fi să-i dați în văi adînci
Odihnă dezmierdată,
Răpindu-i viscole și stînci,
L-ați omorî pe dată!

Cînd arde soarele de mai,
Cînd vîntul iernei geme,
Mărețul brad pe naltul plai
Stă verde-n orice vreme!

FEMEIA ÎNECATĂ

Fabulă

Pe mal șezînd
Plin de-ntristare,
Eu petreceam prin gînd
Pe rînd
Necazurile vieței solitare.

„Ce trai
De rai
A fi căsătorit!
Ce dulce armonie
Să tot iubești necontenit,
Fiind mereu iubit
Cu duioșie!
Mai în sfîrșit
Și mie
Îmi trebui o soție,
Să mor — de bucurie!"

Dodată
Iată
Aleargă oarecine,
Dînd busta peste mine.

— Bre, ce-ai pățit, vecine?
— Rău
Și bine!
Nevasta-mi a căzut în rîu:
S-a dus
Pe apă-n sus,
Și-i caut trupul eu!

— Cu voia dumitale,
Ți-a fi, prietene, cam greu,
Căci trebuia s-apuci la vale...

— Învață, măi,
Doar pe flăcăi
Ca tine!
Eu îmi cunosc nevasta foarte bine!
Ea toate le făcea pe dos,
Și prin urmare bietul val
A fost silit s-o ducă nu în jos,
Ci drept în deal:
Pe placul ei
Să-noate,
Căci altfeli nu se poate!

Destule sunt asemenea femei,
Dar nu se-neacă toate!

IONAȘCU-VODĂ

(1574)

Baladă

„Robi să nu se facă! Nu voi să mă-ncurc!
Peară tot ce-i turc!"
Astfeli Ionașcu-Vodă poruncește.
Zbîrnăie săgeata, și funebru-i cînt,
Acordat în vînt,
Șuieră prin carne ș-apoi amuțește!

„Stați! Destulă treabă"! — țipă un ciocoi,
Stolnicul Moroi,
Aducînd cu sine p-un vizir sau pașă.
„Doamne! — către vodă zice umilit, —
Focu-i potolit,
Să deschizi acuma și punga vrăjmașă!

Seraschirul ăsta, ca să nu-l omori,
O să-ți dea comori:
Gălbenași de aur parcă rupți din soare!..."
Domnul în urgie strigă: „Măi fărtați!
Dracului să-i dați
Turcul și ciocoiul p-o spînzurătoare!"

Și pe cînd armașii p-amîndoi în sus
Cioarelor i-au dus,

Zise vodă către ceata-i voinicească:
„Cine vrea să scape țara de năcaz,
  Fie bun viteaz
Și la banul naibei să nu se gîndească!“

CIOCÎRLIA

Se duce ciocîrlia spre țări mai fericite,
Lăsînd mîhnita iarnă cu viscole și ger...
Plăpînda melodie, poete-mbătrînite,
Cu-ncetul se retrage ș-iluziile per!

Natura cănunțită ș-acuma tot mai cată
Pe blînda cîntătoare cu cîntecu-i perdut!
Nu mai spera, poete, în inima-ți sfărmată
Să redeștepți avîntul doritului trecut!

Se duce ciocîrlia să cînte-n depărtare,
Acolo unde vara mai poate străluci...
Ce mai aștepți, poete? E ziua de plecare!
Vei mai cînta o dată ... dar numai nu aci!

DARUL DUNĂRII

Din Ovidiu, *Pontice*, III, 8

M-am tot gîndit, amice, din dunăreana țară
Ce ți-aș putea eu oare la Roma să trămit?
E căutat argintul, sau aurul mai bine,
Dar a-l primi nu-ți place, deprins mereu a da;
Ș-apoi în aste locuri nici s-au visat comoare,
Abia putînd o brazdă să tragă bietul plug!

P-al tău veștmînt adesea purpura strălucește:
Purpură strălucită aș vrea eu să-ți ofer;
Dar turmele sarmate dau lînă grosolană
Și n-ar putea s-o pingă o labă de sarmat;
Nici fetele nu țese, ci macină la grîne
Sau îmblă după apă cu donița pe cap!

Aice blînda viță a strugurului dulce
Nu se-mpletește verde în jurul unui ulm,
Nici arborul nu-și pleacă mlădițele-ncărcate
De fructe pîrguite sub luminosul cer:
Pelinul singur numai inform îmbracă șesul
Și nu rodește cîmpul decît amărăciuni!

Pe-ntregul țărm sinistru al mării furtunoase
Cătînd o suvenire și negăsind nemic,
Din crudul meu exiliu eu îți trămit o tolbă,
Pe care-am îndesat-o cu scitice săgeți,
Dorindu-ți ca vrăjmașii ce-i fi avînd să cază
Toți unul cîte unul sub otrăvitul fer!

În aste văgăune sălbatece și dure
Săgeata-nveninată e singurul condei,
Ce scrie-n vastul spațiu poeme sîngeroase,
Avînd în loc de versuri cadavre puse-n șir!
Războiul în turbare e Muza dunăreană:
Cu fruntea descrețită primește darul meu!

MAGDA LUI ARBURE

Baladă

Rănit pîn'la moarte, cu sabia-n mînă
Fu hatmanul Arbure prins;
Ducîndu-l departe la hoarda păgînă,
Dispare tătarul învins.

Pe cîmpul izbîndei stau corturi întinse
Voinicii cu domnul lor bînd;
De hatmanul Arbure vorba se-ncinse:
Jelea fiecare pe rînd!

Dar vodă se scoală aprins de mînie:
„Lăsați bocituri de copii!
Vitezi ca și dînsul avem noi o mie,
O mie și sute de mii!

Întreaga Moldovă de hatmani e plină,
D-un chip, d-o făptură, d-un os!
Văzut-ați, la naiba, o mumă română
Să crească un fiu ticălos?

Atunci România se șterge din lume,
Cînd țara-i din Pont în Carpați
În stare va fi să-i înșire anume
Pe cei ce-s născuți împărați!"

„Așa să trăiești!" îi răspunde dodată,
Sosit p-un căluț tătăresc,
Un tînăr cu frageda voce de fată
Vibrînd dintr-un chip îngeresc.

E fiica lui Arbure, care-n bătaie
Pe hatman l-a fost însoțit,
Lucind pintre cete ca luna bălaie
Pe cerul de nori învălit.

Cînd Magda văzuse pe falnicu-i tată
Căzut sub o droaie de răni,
Plăpînda fecioară ca fiara turbată
Izbea și mușca pe păgîni.

Acuma l-a țărei serbare venită,
Ea zice: „Și eu voi să-nchin!
Adus-am cu mine o cupă cernită:
Turnați-mi într-însa pelin!"

Ș-aruncă p-o masă, plin încă de sînge,
Un cap uricios de tătar:
„Cînd țara-i ferice, nici Magda nu plînge!
Voi bea... însă iată pahar!"

ÎN APRILE

Fragment

În blînda pădurice sorbind al primăverii
Profum redeșteptat,
Simțesc a mea ființă sub arșița plăcerii
Topindu-se treptat;
Și iacă din topirea-i încet-încet răsare
Buchetul de idei,
Precum pe cîmp zăpada topită cînd dispare
Cresc flori din sucul ei!

Abia s-așterne iarba d-aseară încolțită
Din fragedul pămînt,
Abia vezi cîte-o frunză pe creanga ce s-agită
Sub amorosul vînt,
Abia o păserică în aer ciripește
Pelerinajul seu...
Sunt toate mici, și-n toate gîndirea-mi urmărește
P-un mare Dumnezeu!

Sălbatecul își cată divinități în soare:
Giganți adoră el,
Călcînd pe nevăzute sub durele-i picioare
Un pui de gîndăcel;
Dar tocmai microscopul mai colosal mi-arată
Pe Ziditorul meu:
Într-un nemic să-ncapă a lume minunată,
Ah, iacă Dumnezeu!

Abia s-așterne iarba d-aseară încolțită
Din fragedul pămînt,
Abia vezi cîte-o frunză pe creanga ce s-agită
Sub amorosul vînt,
Abia o păserică în aer ciripește
Pelerinajul seu...
Sunt toate mici, și-n toate gîndirea-mi urmărește
P-un mare Dumnezeu!

În blînda pădurice sorbind al primăverii
Profum redeșteptat,
Simțesc a mea ființă sub arșița plăcerii
Topindu-se treptat;
Și iacă din topirea-i încet-încet răsare
Buchetul de idei,
Precum pe cîmp zăpada topită cînd dispare
Cresc flori din sucul ei!

LUI N. NICOLEANU

1866

Rîde omul, cît e june;
Cît e june, omul plînge;
Și rîzînd-plîngînd,
Cîntă cîntece nebune,
Cîntă cîntece de sînge,
Cîntă vrînd-nevrînd!

Rîsu-i o speranță plină,
Plînsu-i urma de speranță
Ruptă din apus;
Iar speranța-i o grădină
D-unde cîntecul se nalță
Drept la Cel-de-sus!

Însă iată fără veste
Focu-n spuză se preface,
Spuza pere-n vînt:
Cînd speranța nu mai este,
Tace plînsul, rîsul tace ...
Cum vrei să mai cînt!

Am ajuns o căzătură
Și privesc cu nesimțire
Împrejurul meu:
Fără teamă de tortură,
Fără dor de fericire,
Voi să cuget eu!

Suflet veșted, minte rece,
Mi-a rămas atîta-n lume
S-o tot cîntăresc:
Orice țipă, orice trece,
Să despoi de mîndru-i nume,
Masca să-i răpesc!

Tot ce-i falnic, tot ce-i mare,
Tot ce-ți place în natură,
June cîntăreț,
Nu-i așa precum se pare!
Totul merge cu măsură!
Totul are preț!

Ziua zboară, noaptea vine:
Cînd din marea vieței june
Vei sosi la mal,
O să vezi și tu ca mine,
Și ca mine tu vei spune:
Sarbed carnaval!

Pîn-atunci rîsul și jalea
Te-mpresoară și te-mbată:
Cîntă! nu-nceta!
Cîntecul deschide calea:
Cine n-a cîntat vreodată
Nu va cugeta!

SÀRCASM ŞI IDEAL

1897

ALB ŞI NEGRU

Blînda toamnă dunăreană, dezmierdîndu-ne, s-a dus.
Totu-i alb şi rece-i totul: jos, omătul; bruma, sus.
Moartă-i lumea sărbezită, peste care, fără faţă,
Fără nori şi fără soare, greu atîrnă alba ceaţă.

Şerpuieşte-n aer fumul şi se-ntinde alburiu
Din colibe, troienite ca sicriu lîngă sicriu.
În zădar privirea cată negre benghiuri în albeaţă:
Pîn'şi umbrele sînt albe pe cea marmură de gheaţă!

Însă iată, ca şiraguri de călugări în sobor,
Vezi ceva negrind în zare: ciorile pe şes cobor
Şi de spînul chip al iernei, vesel croncănind, s-agaţă...
Mult mai drag mi-e viul negru decît albul fără viaţă!

MULTIPLICAMINI

Baladă burgheză

Hagi-Tudose, vechi zaraf,
Şi-a logodit acum pe fata;
Căci, de! era fătoiul gata,
Ş-o cere coşcogea un graf.

Poveştile băbeşti ne spun
C-a fost, în vremea cea bătrînă,
Un dafin ce-nchidea pe-o zînă:
Era un Wèrtheim, dar mai bun.

Din Wèrtheim, dară, tremurînd
Şi-ncet, Hagi-Tudose scoate —
Nu pe vro zînă, ci — bancnoate,
Şi le desfăşură pe rînd.

Apelpisit şi ahtiat,
Le-nhaţă graful cu toptanul,
Ce-i mai rămîne? Deci la anul
Contesa naşte un băiat.

De bucurie nu mai pot
Cel vrednic tată şi cea mamă;
Hagi-Tudose, mai cu samă,
E chiar nebun după nepot.

În sus, în jos, ca zăpăcit,
Nepotul şi mereu nepotul!
Tejgheaua şi-a uitat cu totul
Hagi-Tudose cel zgîrcit.

Nu-i vorbă, fata şi-o iubea,
Dar pe nepot... he, altă treabă!
Mirată, fie-sa-l întreabă:
De ce nu-i astfel şi cu ea?

„De ce? mai ştiu eu... cum să-ţi zic?
La catastih, negustoreşte,
O văd că nu se potriveşte:
Tu mare eşti, el este mic.

Apoi... apoi..." — Tăcu apoi.
De unde tocmai el să ştie
Probleme din psicologie?
Şi stă, privind la amîndoi.

„El mic, ea mare, la cîntar
Fireşte-i mai uşor nepotul;
Mai scurt, de-i măsura cu cotul,
Îl poţi băga într-un sertar.

Îl poţi băga într-un sertar;
Şi dacă-i mic, iar dînsa-i mare,
E şi mai ieften, prin urmare..."
Se-ncurcă bietul tejghetar.

Sudori pe fruntea-i curg şiroi,
Simţindu-şi minţile mufluze,
Abia mai mişcă trist din buze
Şi stă, privind la amîndoi.

Într-un tîrziu, ieşind din hal,
El lasă inima-i să zică:
„Mai dulce-i camăta, chiar mică,
Decît un mare capital.

Dentîi un ghem, apoi un vraf,
Ş-atunci dobînda mai sporeşte...“

Un strănepot de-acu-l doreşte
Hagi-Tudose, vechi zaraf.

CEREBRAŢIUNEA

Pe-un clavir, ca orişicare
Dintr-o fabrică obscură,
Liszt cînta, din întîmplare,
Melodii ce mintea-ţi fură.

Clapele zburau nebune,
Prefăcute-n paseri vii,
Şi-mbinau într-o minune
Armonii cu armonii!

Isprăvind, artistul pleacă;
Şi pe loc cei gură-cască
Vor clavirul să-l desfacă:
Clapele să-i cîntărească...

Cînd un geniu sus se duce,
Doftoraşii iute sar
Bietul crier să-i apuce
Şi să-l puie la cîntar!

MATER DOLOROSA

Ești Dumnezeu, Isuse, și mîntuiești o lume
Prin moartea-ți născătoare de noile idei;
Dar mamă e Maria... ce-i pasă unei mume
De lume și nelume, cînd piere fiul ei?

Tu mori, Cel-făr'de moarte, căci alte cruci Te cheamă
În alte lumi d-a rîndul pe buni a-i mîngîia.
Ești Dumnezeu, Isuse, Maria însă-i mamă:
Piroane, ea le simte; oțet, îl soarbe ea!

Ș-aleargă rătăcită, turnînd Fecioara sfîntă
Mărgăritari de lacrimi pe calea lui Isus;
Și plînsul nu-i mai seacă, ci-ți pare că s-avîntă,
S-avîntă-naripată spre sferele de sus.

Țăranul povestește — a lui e poezia! —
Că din acele lacrimi albina s-a născut:
Amar i-e acul; mierea-i e dulce ca Maria;
Și tot pen flori colindă cătînd pe cel perdut...

ȘTEFAN ȘI RADUL

(1474)

Cîntec bătrînesc

„Bate toba la Craiova
Și s-aude în Moldova".
Zicătoare oltenească

I

Ștefan cel Mare,
Acela care
Păreche n-are
Sub sfîntul soare,
Duce o ceată
Moldovenească
În loc de plată
Să-și dobîndească
Pradă bogată
Și voinicească.

Radu cel Mare,
Acela care
Păreche n-are
Sub sfîntul soare,
i-a pus în cale,
Păzind moșia,

În deal şi-n vale,
Cîtu-i cîmpia,
Cetele sale
Din Muntenia.

Mare-i şi-i mare
Din ei orcare
Şi samăn n-are
Sub sfîntul soare;
Dar din păcate,
Doi fii d-un tată,
Meniţi a bate
Lifta spurcată,
Frate cu frate
Stau să se bată...

II

Ştefan-Vodă pleacă-n zbor
Pe cea iarbă de mohor
Denaintea oştilor,
Pîn'ce iată că-ntîlneşte
Întîlneşte şi chiteşte,
Şi chiteşte vitejeşte,
C-un stejar de buzdugan
Pe cel Radu, domn muntean;
Şi-l chiteşte, mări, drept
Lîngă inimă în piept:
Parcă fulgeră şi tună,
Sună greu şi greu răsună!

Radul stă nevătămat,
Căci la sîn mi-i înfăşat
Cu pieptarul fermecat;
Buzduganul sare-n vînt,
Apoi cade la pămînt,
Iar pe locul ce cădea,

Pămîntul se deschidea,
Şi-n gîtleju-i destupat,
Cu năvală au intrat,
Supt o negură de prav,
Buzduganul cel grozav!

Radu-Vodă, mînios,
Îşi aduce mîna jos,
Şi cînd o rădică sus
Cea măciucă s-a şi dus,
Despărţindu-se de mînă
Ca un trunchi din rădăcină;
Dar nu merge butuceşte,
Ci străbate vultureşte,
Pîn'ce iată c-a găsit
Pe cel Ştefan, domn vestit,
Fără teamă, fără frică,
Fără grijă de nimică,
Numai de Tatăl cel sfînt
Ce-i în cer şi pe pămînt!

Ştefan-Vodă, cum vedea,
Iute paloşul scotea,
Şi de feru-i oţelit,
Pe unde-i mai ascuţit,
Măciuca s-a poticnit;
Ş-apoi iată
Că dodată
Dintr-o singură bucată
Două ţăndări se făcea,
Una-n dreapta se ducea,
Alta-n stînga rătăcea,
Şi pe locul ce cădea
Toate-n ţărnă le trîntea
Şi-n pămînt se mistuia!

Vezi că cine-i pui de zmeu,
Fie greul cît de greu,
Mi-l ajută Dumnezeu;
Şi cînd doi români se bat,
Nu-i nici unul mai bărbat!

III

Pe cel pisc perdut în nor,
Sta un șoim nemuritor,
Care-și aducea aminte
Multe zile denainte,
Căci trei veacuri au trecut
De cînd mă-sa l-a făcut,
Și de-atunci
Pe munți și-n lunci
Fost-au iarnă, fost-au vară,
Dar el tot trăia în țară,
Fost-au vînturi, fost-au ploi,
Dar el tot ședea la noi.

Agerul șoiman bătrîn,
Frate neamului român,
Se uita de sus cu jale
La cei doi voinici din vale,
Și-și grăia în graiul seu:
„Cînd eram mai tînăr eu,
Moldovenii
Și Muntenii,
Ardeleni
Și bănățeni
Încă nu erau pe lume,
Toți purtînd un singur nume...
Dare-ar Domnul să mai dea
Iar așa să-i poci vedea!“

Ștefan-Vodă năzdrăvan
Auzea pe cel șoiman:
Auzea frate pe frate;
Și dînd arma după spate,
Zice: „Radule fărtate,
Nu-i cu cale a ne bate!
A ne bate nu-i cu cale,
Că șoimanii plîng de jale!
Arz-o focul dușmănie,

Să rămîi tu la domnie
Și-mi dă fiica-ți de soție:
Cu domnia-ți n-am ce face,
Dar domnița mult îmi place!“

— Taci, Ștefane, bărbărie,
Pe Maria n-o dau ție!

— Nu fi cîine, Radule,
Radule fărtatule!
Ți-am mai zis o dată, măi,
Tu-n domnie să-ți rămîi:
Decît țară de la tine,
Iau mai bine
Țări vecine
De la limbile străine,
Dar nevastă vreau de-o viță:
Porumbel și porumbiță!
Dă-mi-o dară să mi-o dai,
Că de nu, amar și vai:
Șoimii plîng, corbii vor rîde,
Între noi de ne-om ucide!

— Taci, Ștefane bărbărie!
De-ar mai fi orce să fie,
Pe Maria n-o dau ție;
Iar de-ți trebui pămînteancă,
Ia-ți muiere moldoveancă!

— Lasă gluma, Radule,
Radule, turbatule!
Pînă-i treaba la cuvînt,
Zicu-ți eu cuvîntul sfînt:
Să rămîi tu la domnie
Și-mi dă fiica-ți de soție,
Căci simțesc un aprig dor,
Dor de falnic viitor,

Ca să-mi facă ea fecior,
Fecior mie,
Nepot ție,
La doi domni o seminție,
Bun la sfat și bun la mînă,
Fire neaoșă română,
Din vulturul muntenesc
Cu zimbrul moldovenesc;
Și de-i vrea tu, de nu-i vrea,
Eu mă jur c-o fi a mea!...

IV

Lumea-i lume; vremea trece.
Iat-o lună, iată zece,
Iată c-a trecut un an.

La Suceava-i bucurie
C-a făcut doamna Marie,
A făcut un băietan.

Crească mîndru cît e bradul,
Că-i nepot lui vodă Radul
Și-i fecior al lui Ștefan!

POEZIA

În prada jalei ș-a zbuciumării
Ședeam pe-o stîncă dasupra mării,
O stîncă mică ce-abia se zare
Pe-al mării luciu fără hotare.

Plîngeam de milă, plîngeam de ciudă,
Plîngeam că lumea-i așa de crudă;
Plîngeam, și focu-mi curgînd pe stîncă
Intra cu flacări în mare-adîncă.

Răpind-o caldă valul ce trece,
Îmi scot din unde lacrima rece!

GAUDEAMUS

> Ce n'est pas d'un sommeil éternel que s'endort
> Le mourant qui s'affaisse en fermant la paupière...
> *Julie Hasdeu*

Cînd o fi să mă duceţi la criptă...
Nu pe mine, ci vasul rămas:
Docamdată în vasu-i înfiptă
O făclie sclipind din cel vas
O senină
lumină
pe-un ceas;

Cînd o fi să-mi rostiţi la cuvinte
De iubire, dulceagul volum
Ce se-ndrugă la toţi pe morminte,
Ba la unii popasuri de drum:
Să rămîie
tămîie
cu fum;

Aş dori să văd feţe voioase
Şi s-aud împrejuru-mi cîntînd:
„A scăpat o simţire din oase
Şi din carne scăpat-a un gînd,

Printre glume
din lume
plecînd !"

Şi cu suflete dragi, cari în soare
Tot adastă sosirea-mi cu jind,
Eu veni-voi la cea sărbătoare
Pe coşciugul meu, raze-mpletind,
O zglobie
chindie
să-ntind !

Să mă bucur, sătul de-a mai plînge...
Ce mai lacrimi vărsai pîn'să plec !
Aş putea, la un loc de le-aş strînge,
Înotînd prin durerea-mi să trec
Şi cea groapă
de-o şchioapă
s-o-nec !

Să mă bucur, căci omu-i o treaptă
Pe suişul cel fără de-apus,
Şi martirul meu cuget aşteaptă,
Ieri un vierme şi mîini un Isus,
Cale-lungă
s-ajungă
mai sus !

AŞTEPTÎND

Din două aripi un avînt,
Din două sonuri un cuvînt,
Din rapsodii o epopee,

Orunde-aș fi, orunde-i ea,
Noi pururea vom scînteia
Ca una singură idee!

I

Sînt trist, și trist sînt totdauna.
De cînd...? de ce să spui de cînd?
O știe soarele și luna
De-atunci privindu-mă pe rînd!

Sînt trist; nu-mi cereți veselie,
Lăsați-mă să plîng mereu.
A rîde eu? ce ironie!
Ce rîs grozav a rîde eu!

Sînt trist; și lacrima fierbinte,
Din geană-mi vecinic picurînd,
Mi-aduce singură aminte
C-am fost eu vesel oarecînd!

II

Un șir de ani, tu, rîndunică,
Pe vară te-ntorceai la noi.
Eu revedeam pe-a mea Lilică:
Eram o lume amîndoi!

Plecai la iarnă; eu aice,
Ca ursu-n vizunia sa,
Trăiam dormind; dormeam ferice:
Dormind eu te puteam visa!

În vis iernatec, numai vară
Visam mereu; apoi deștept,
Rentoarsă, te primeam eu iară,
Cu flori și frunze, pe-al meu pept!

Tu ai murit; și totu-i rece,
Și totu-i iarnă fără vis;
Dar iată-iată Moartea trece
În zboru-i cătră paradis...

Așteaptă-mă, o! rîndunică;
Pe vară ducu-mă la voi
Să-mi mai revăz pe-a mea Lilică:
Să fim o lume amîndoi!

III

Din vierme fluturul se naște
Și tu din mine te-ai născut:
Tu — floare vesel zburătoare,
Eu — nu știu ce mîhnit și slut!

De pe-nălțimi nemărginite
Pogoară-te la tatăl teu:
Să te mai văd; ș-apoi, voioasă,
Te-i duce iar la Dumnezeu!

De m-ai iubit a mia parte
Din cît eu vecinic te iubesc,
Pe-o clipă numai lasă raiul
Și vino-n sînul părintesc;

Sau, ca o stea cu mii de raze,
Întinde-o rază prin eter
Pînă la mine să străbată:
Un capăt jos și altu-n cer!

Dezmoștenit de viața vieței,
De vrei un pic să mai învii
Pe negrul jalnicul tău tată,
De ce nu vii? de ce nu vii?

De-o fi acolo-n ceea lume
Vro pedecă a crudei sorți,
Oprind pe îngeri să mai vie
La cei ce, vai! nu-s încă morți;

De-o fi, ei bine! cu-al tău zîmbet
La Dumnezeu te-nalță drept:
Zîmbește-i cum zîmbeai tu mie,
Ș-o să te lase... eu te-aștept!

Tu — floare vesel zburătoare,
Eu — nu știu ce mîhnit și slut:
Din vierme fluturul se naște
Și tu din mine te-ai născut!

IV

Și nevăzută, ea-mi răspunde:
— Nu pot veni, dar sînt;
Fii mîngăiat!...

— Ești unde?... unde?
— Nu mă căta-n mormînt!

Într-însul vei găsi o haină,
Pe mine — nu. Mi-e greu
Să-ți dezvălesc a morții taină;
Și de-aș putea, nu vreu!
Nu vreu, căci trebui a ta cruce
Pînă-n sfîrșit s-o duci:
Să suferi!...

— Numai de m-aș duce,
Rădic și mii de cruci!
Să știu că-n cele lumi senine
Iar ne-om mai revedea...
De nu-mi răspunzi, ah! altul cine
Vreun răspuns să-mi dea?
Întreb pe filosofi d-a rîndul,
Întreb...

— Nu-i întreba!
Ei toarnă și răstoarnă gîndul,
Da inimile — ba!
Cărarea vieței viitoare
De vrei s-o nemerești,
Vei ști răbda; ș-orcît te doare,
Să crezi și să iubești!
Tu vei putea să-nvingi ispita,

Căci doar ești tat-al meu!
A crede ș-a iubi, atîta
Ne cere Dumnezeu...

V

Cu groază cugetam la moarte,
Cînd tu erai în fața mea:
„Ce neagră, ce cumplită soarte
Să mor, lăsînd aci pe ea!"

Tu nu mai ești: murit-au toate!
De-atunci eu mă gîndesc mereu:
„Ce dulce vis, ce voluptate,
Cînd ea muri, să mor și eu!"

VI

Cîți ucigași ce lumea-i osîndește!
De ce un osîndit nu se găsește
Pe care eu să-l binecuvîntez?
Lovească-mă curînd orcum îi place,
Dar numai fără greș: un glonț și pace! —
Atîta mai visez!

Averea-mi s-o răpească el nu poate,
Căci colo-n cer sînt ale mele toate,
Și pe pămînt — orfan eu am rămas;
D-aceea, ah! tot rog să se găsească
O mînă de-ucigaș prietenească,
La care să mă las.

Ea m-a uitat, a morții dulce zînă,
Ea după care nencetat suspină
Și geme sufletu-mi, ca Prometeu;
Un suflet ce se zbuciumă și țipă,
Dar care-n veci nu s-a-ndoit o clipă
C-așa vrea Dumnezeu!

Ar fi ușor printr-o mișcare-a mînii
Să-mi zdrumec țeasta, să-mi zdrobesc plămînii,
Sau un pahar cu-otravă să-mi închin;
Dar a fugi, orcum, e mișelie:
Ostașul cade mîndru-n bătălie
De-i moartea-i prin Destin!

VII

Cînd vrei să mori, la doftori aleargă mai în grabă!
A lor e să omoare: aceasta-i steaua lor.
Li-i drag să curme-o viață; și fie chiar degeabă,
Ei spintecă și taie c-un aer zîmbitor:
Nici că simțești tortura! Călăi iertați de lege
D-a pedepsi cu moartea pe cel nevinovat,
Ei sînt în omenire mai regi decît un rege:
Regi fără nici o frică, regi făr'nici un soldat!
Un doftor, cel mai gîde, nu-i greu a mi-l alege:
Eu vi l-am arătat.

Dar el n-o să mai vie, căci printr-o vorbă numa,
Rînjind în glumă — dînsu-i acel nelegiuit! —
Îmi ucisese fiica, precum ucide ciuma
Cînd adiază-n treacăt spre cel nenorocit!
Nu, nu, el n-o să vie la patu-mi de durere.
Îl opintește groaza. O, Dante! tu să-i spui
Cum Ugolin cu dinții rumpea pe Ruggieri, —
Și dinții mei să simță scrîșnind în capul lui!...
Îl las să tot trăiască, dar versu-mi să-l înfiere
În veacul veacului!

VIII

Ce sănătos mi-e stîrvul! Nimica nu mă doare,
Și totuși mor.
Ființa-mi nu de boală și nu de vîrstă moare,
Murind de dor.

Zi după zi apune şi noapte după noapte,
Şi eu tot scap;
Dar nopţi şi zile-ntruna aud ciudate şoapte
În pept şi-n cap.

În orce dimineaţă, uitîndu-mă la mine,
Mă văd mai dus;
În fiecare seară, grozavă poftă-mi vine
Să plec în sus.

Cu cît îmi scade carnea, tinzînd mereu să moară
Încet-încet,
Pe-atîta cugetarea-mi s-avîntă mai uşoară:
Sînt mai poet.

Vorbesc cu nevăzutul şi dînsu-mi povesteşte;
Iar eu mă mir:
De ce, cînd sus mi-e duhul, jos nu mă mai porneşte
La cimitir?

În cer eu sorb prin suflet întreaga vecinicie,
Ş-aci-s — nimic:
Bucata-mi pămîntească încape-ntr-o cutie...
Curînd un dric!

Trec somnoros prin lume, şi numai printre stele
Mai sînt deştept:
Mă duc! mă duc la tine, lumina vieţei mele...
Nu mai aştept!

IX

E sfîntă a ta slovă, şi-i drept ca ea să fie
La maică-ta-n păstrare, ca moştile-n altar;
Dar cît e scris de tine,
Azi mîna-mi o prescrie:
Sînt ceasuri mai senine
În negrul meu amar.

Lungi nopţi prescriu, iar ziua tiparul pironeşte
Înalta-ţi cugetare: foi după foi răsar.
Cu lacrimi şi suspine,
Cînd tomul se găteşte,
Mă cred mai lîngă tine:
Băut-am un pahar!

Grăbesc! Mai sînt în sticlă vro cîteva pahare.
Tom după tom, ca raze din cer, voi repezi;
Şi lumea-atunci pe tine
Privească cu mirare,
Iar eu, o mărăcine,
Pe loc m-oi veştezi.

Cea de pe urmă foaie din mîndra-ţi moştenire
Să fie şi din viaţă-mi cea de pe urmă zi;
Şi cînd voi pune: „Fine",
S-adorm cu fericire,
Ca numai sus cu tine
Să mă mai pot trezi!

X

Aţi fost voi oare la Abrud?
Acolo-s munţii o comoară:
În peatră dă ciocanul crud,
Mai dă, mai dă a suta oară,
Tot dă sălbatecul ciocan,
Zburînd scîntei ca din balaur:
Se sparge bietul bolovan,
Ş-atunci din el s-alege aur.

Ce peatră tare fost-am eu!
Ani mulţi Ursita nempăcată
Mă tot izbea, izbea mereu,
Pîn'ce m-am spart şi eu odată;
Şi din trecutu-mi spulberat
— Un bolovan în agonie —
Gemînd, în lume-am revărsat
Odorul meu de poezie!

LA CASA DE NEBUNI

Tăcînd, c-un semn opresc trăsura:
Tăcut mă sui. Alt semn mai fac.
Plecăm făr-a deschide gura.
Birjarul, eu și caii tac.

Căci dobitoacelor cu minte
Degeaba le mai ții un spici,
Cînd ele fără de cuvinte
Pricep mai repede un bici.

Vreau să vorbesc, dar cu nebunii
În falansteru-n care unii
Sînt mari poeți și mari tribuni.
Deci: hai la casa de nebuni!

Îmi iese doftorul. — Dă-mi pace!
Cu cei mintoși eu n-am ce face,
Ș-aș vrea pe toți să-i pot uita:
Venit-am nu la dumneata...

*

În jurul meu se-ntinde un petec de grădină
Cu flori și pomi, amestec de umbră și lumină;
Iar printre ele falnici, încet, nepăsători
Pășesc, albind ca spectri, superbii visători.

În fund, tot alb ca dînșii, salcîmul înflorește
Nebun și el, mirosu-i în vînt îl risipește.
Jos la tulpina-i largă, sub desu-i coveltir,
Stă neclintit un tînăr c-o față de martir.

Privire mai senină și mai pătrunzătoare,
Mai multă bunătate pe-o buză zîmbitoare,
O frunte mai măreață, pe care cu fiori
Privești un cer cu raze și totuși plin de nori,

O față mai cu farmec, o față mai oglindă
De-naltă cugetare și de simțire blîndă,
Și totul gingaș, palid, electro-străveziu...
Eu n-am văzut-o-n viață și nu pot s-o descriu.

M-apropii. Cătătura-i pe loc mă pironește.
Rămîi într-o uimire. El galeș mă privește;
Ș-un glas ce te străbate prin timbru-i feciorесc
Răsună: „Vii la mine. O știu și te iubesc.

Cînd pentr-ntîia dată
În lumea vinovată
Al Tatălui cuvînt
S-aduc o viață nouă
M-a pogorît, ca rouă
Din stele pe pămînt,

Căzui mîhnit pe pălămidă,
Căzui pe frunză cu omidă,
Căzui pe buruieni cu spini,
Și roua cea dumnezeiască
Din bălării făcu să crească
Lămîi și rodii și măslini!

Acuma pentr-a doua oară
Din ceruri Tatăl mă coboară.

Căci răul bîntuie mai reu;
Mai rău ca orișicînd al'dată
Icoana lumii e scăldată
De sîngiuri fără Dumnezeu!

M-arăt, strigînd să stîngă
Văpaia cea nătîngă
A groaznicului tun...
Vorbesc, și-ndată gloata
Mă-mpinge la Golgoata
Și țipă că-s nebun!

Aștept Caiafii să m-apuce,
Aștept să-nfigă iar pe cruce,
Să-ndoape cu oțet pe Crist.
Prin chin solia-mi se-mplinește,
Prin moarte-mi omul se-nnoiește,
Și tu-mi vei fi evanghelist.

D-aci vor înceta războaie,
Cel tare n-o să mai despoaie
Și nu va mai răbda cel slab;
Știință, artă ș-avuție,
Unite-n pace prin frăție,
Vor curge dintr-un singur jgheab.

În cer m-adastă plata.
Piroanele sînt gata.
Loviți, loviți, mereu!
Mă doare, și-s ferice,
Căci răstignit aice
Mă-ntorc la Tatăl meu!.."

*

Un nu știu cine, scund, grăscior,
Buzat, cu fața de bujor,

Spre noi înaintează
Și-mi zice: „lasă-l că-i ursuz!
El tot postește ca Isus
Și veșnic aiurează.

Dar nu te tulbura. Pe-aice tot ce este
E numai visul meu, pe toți eu vă visez.
Dormind vă născocesc, vă țes ca-ntr-o poveste".
— Dar ce ești tu?
— Ce-s eu? Mă cheamă Chichirez.

A-ți spune tocmai ce-s, nu prea găsesc cuvinte.
În vis, sînt un nebun, de nu m-aș deștepta;
În faptă, cînd nu dorm, sînt sănătos la minte
Ș-am un stomac de lup cînd are ce mînca.

Să te mănînc sau nu? Ba. Fii acum pe pace.
În vis eu sînt sătul și nu m-auzi urlînd.
Nebunii sînt hrăniți, ș-a fi nebun îmi place,
De nu m-aș deștepta, căci adormii — flămînd.

Ce adormire, vai! Cînd trupul ațipise,
Atunci visez că trec pe lîngă un brutar.
Sînt altfel om cinstit, dar ce să faci cu vise?
În vis, îmi pare rău, furai ca un tîlhar.

O jeml-o șterpelii. Mă prinde și m-apucă.
Plecăm la comisar. Mă judecă pen vis.
Un polițai visat nu-i oare o nălucă?
O palmă îi cîrpesc, și dînșii m-au închis.

Eu îi priveam cu haz, știind că visu-i glumă,
De nu m-aș deștepta, flămînd așa cum fui;
Pe-un Cuza de-aș visa, eu îl înjur de mumă,
Ba și-l omor în vis. E vis. Ce-i pasă lui?

Un mare tărăboi urmează dup-aceea:
Toţi zbiară că-s nebun, şi ţup! aici m-aduc...
Că-i vis, o ştiu, aşa-i, dar nostimă-i ideea
Pe cetăţeni flămînzi să-i duci la balamuc!

De-atunci mănînc ticnit; am carne, pîine, poame,
Un singur rău: în vis mă satur îndestul
Ş-apoi visez c-adorm visînd că-mi este foame.
Grozav!... Dar iar visez că mă deştept sătul.

Eram flămînd. Acum petrec şi-s prea ferice.
Mai rîd de cei nebuni, mai rîd de mutra ta:
Eşti cam posac. De-ai fi aievea, eu ţi-aş zice
Ş-adormi şi tu. Ha, ha! De nu m-aş deştepta!

A! Iată cineva mai potrivit cu tine:
Moşneag posomorît cu nasul tot pe sus.
Ce vis ciudat! eu, bre, m-aş mulţumi mai bine
Pe-un Capşa să-l visez decît p-alde Isus!

*

El pleacă, iar bătrînul, un chip de moaşte sfîntă,
Surîde şi-mi întinde o mînă de schelet;
Dentîi şopteşte-n aer, privind cu ochii ţintă
În zarea dintre arbori, ş-apoi mă-ntreabă-ncet:

— L-ai auzit, ce dulce şi mîngîios vorbeşte?
— Vorbeşte cine? unde-i?
— Nici tu n-ai auzit?
Eşti surd şi tu ca dînşii! Pe toţi vă-nnebuneşte
Materia cea brută, pe toţi v-au asurzit!

Urechea-ţi nu-i ureche! Tu nu ştii c-ai în tine,
Ascuns în fundul minţii, pitit în duhul teu,
Un alt auz ce-aude din sferele senine
Pe spirite, pe îngeri, pe însuşi Dumnezeu!

Tu n-o ştii, căci ţărîna te-nlănţuie-n cătuşă,
Căci sufletu-ţi robeşte robia cea mai grea,
Căci lutu-i puşcărie, din care n-ai vro uşă,
Silit a sparge zidul de vrei să ieşi din ea!

Tu nu-l auzi sărmane? Şi cîte el mai spune!
E fiul meu, pe care în luptă la Vidin
Un glonţ îl răpusese, şi totuşi — o, minune! —
Din ceasul morţii sale trăieşte mai deplin.

Îl vezi acum? Priveşte-l!
— Nu-l văd.
— Orbire crudă!
Eşti unul dintr-aceia ce jură pe tipic
În lume să nu ştie, sub soare să n-audă
Decît ce-nvaţă-n şcoală: o buche şi nimic!

Prin văzul căpăţînei eşti vita, care crede
Că firea dat-au ochii să vezi cum să mănînci!
La om e ochiu-n suflet, privind ce nu se vede:
Mai rază decît raza, el trece şi prin stînci!

Nu-l vezi? E chipeş, mîndru, cu nimbul tot lumine,
O frunte-cer sub care doi gemeni curcubei
Cunună două stele ce m-aţintesc pe mine
Şi vin a se răsfrînge duios în ochii mei.

Sub stele... ah! ce zîmbet! Cînd peatra lăcrimează,
Din lacrima-i neştearsă se face-un stalactit;
Dar va zîmbi ş-o peatră, de i-ar fi dat să vază
Cum dînsul îmi zîmbeşte de cînd ne-am despărţit.

Şi gura-i se deschide; răsuri şi crini s-arată:
Sînt buze-n cari îmi pare că văd întregul mai!
Iar ca parfum — cuvîntu-i se-ntinde şi mă-mbată:
Ce-i muzica la oameni la îngeri este grai...

*

De fiu-său el îmi vorbea,

Iar eu vedeam pe fie-mea,
Dentîi lucind ca o scînteie
Apoi ca pasere de-argint
Plutind ușor cătră pămînt,
Și iat-o zînă de femeie!

De fiu-său cînd îmi vorbea,
Eu auzeam pe fie-mea,
Dentîi ca unda-n depărtare,
Apoi un tril, apoi un cînt,
Sunînd din cer pîn'la pămînt
Și răsunînd în sărutare!

De fiu-său el îmi vorbea,
Dar eu eram cu fie-mea,
Și sufletu-mi în fericire,
Zburînd într-un nespus avînt,
Îmi lasă corpul pe pămînt
Rostogolit în nesimțire!

*

De-atunci o duc ca și-nainte:
Privesc ce unii dreg,
Ascult ce alții spun,
Urăsc pe cei crezuți cu minte,
Și nu pot să-nțeleg,
Că n-am ajuns nebun!

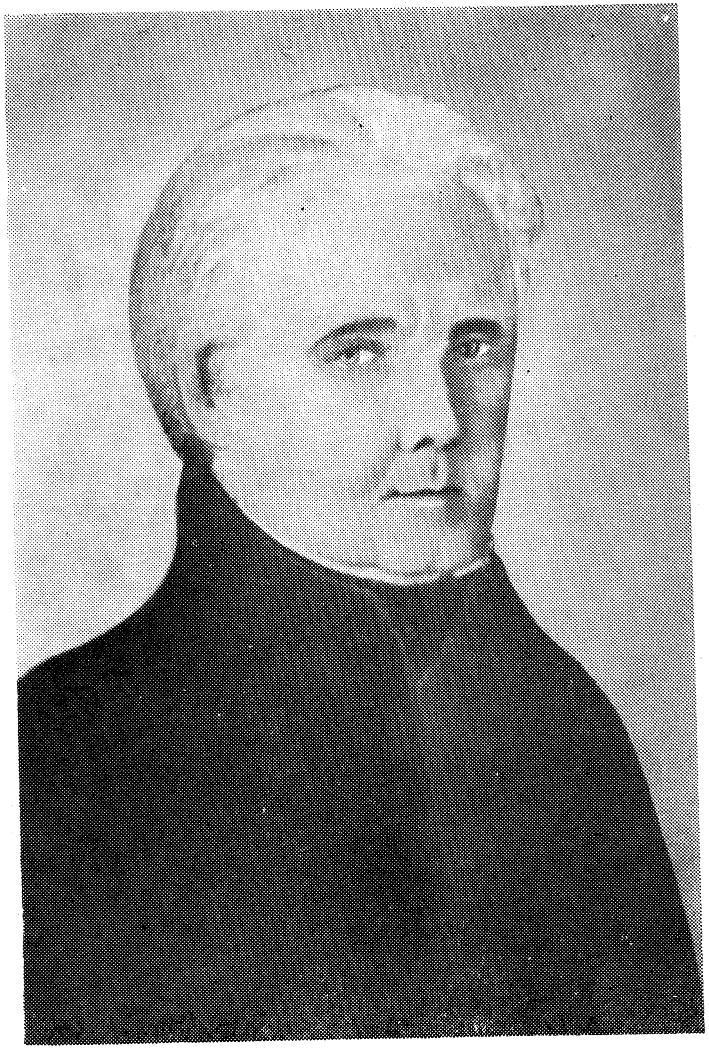

Tadeu Hâjdeu, bunicul scriitorului
(Biblioteca Academiei R. S. România, Cabinetul de stampe)

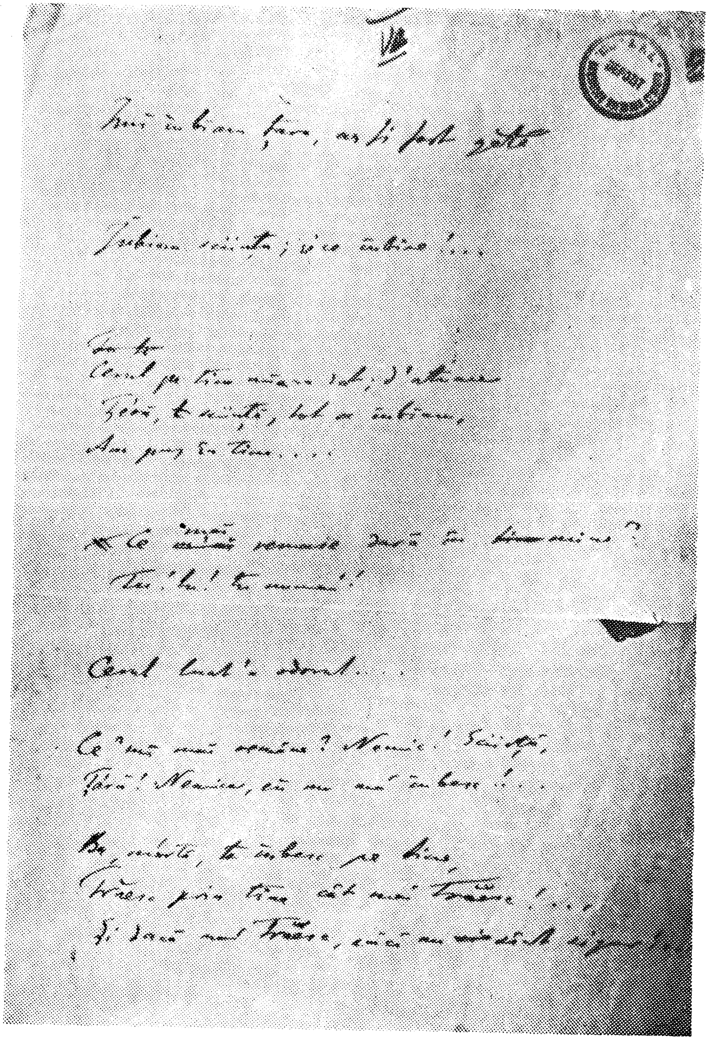

Versuri răzlețe (Arhivele Statului Craiova)

TABLE-D'HÔTE

La jubileul de 25 ani ai revistei *Familia*

Am tot glumit,
Cît am trăit
În birtășița lume;
Și-n loc de bani,
Ca mulți golani
Mîncam plătindu-i glume;
Ș-am tot glumit,
Cît am trăit
La masa cea comună.

Ș-acum glumesc,
Dar mă grăbesc:
Să plec curînd afară.
Un prînz mai prost
Nici c-a mai fost,
Nici să mai fie iară!
Am tot glumit
Cît am trăit
La masa cea comună;
Ș-acum glumesc,
Dar mă grăbesc:
Mîncați, și poftă bună!

„CÎNTECUL DE LEAGĂN“ DE IULIA HASDEU

tradus din franțuzește de B. P. Hasdeu

Nani, nani, dormi,
odorașul scump,
al mamei odor,

În culcușul tău,
de vise cerești
legănat ușor!

Îngerul duios
peste fruntea ta
s-apleacă zîmbind,

Ș-aripa-i de-argint
pe-ai tăi ochișori
îi flutură blînd.

Nani, nani, dormi,
dormi netulburat
căci mama va sta,

De-a dragul privind
rumenele fragi
pe gurița ta.

Iat-o s-a deschis,
iat-o iar s-a strîns
plăpîndu-l boboc —

Un trandafiraș
vesel zîmbitor
l-al soarelui foc!

Spicele de grîu
parcă moțăiesc
din cap lenevos;

Colo-n stejăriș
fîlfăie-n văzduh
fragedul miros.

Noaptea-ncetinel
învălește tot
de jur-împrejur,

Galeș adiind
suflu-i răcoros
c-un tainic susur.

Paserea pe somn
s-așterne-nchizînd
ochiul cel zglobiu,

Iar cernitul corb
s-ascunde pitiș
în zidul pustiu.

Din ascunzători
iese lilieci,
zburînd în tîrcol,

Şi din cînd în cînd
al bufniţei glas
cobeşte a gol.

Dormi, puiuţul meu,
de luna din cer
privit drăgălaş:

Sufletu-ţi în trup
e ca un altar
în sfîntul lăcaş!

Somnul tău aş vrea
să fie ş-al meu:
somn nevinovat!

Tu dormi făr'să ştii
al lumii amar
ş-al vieţei păcat!

Nani, nani, dormi,
odoraşul scump,
al mamei odor,

În culcuşul tău,
de vise cereşti
legănat uşor!...

DUMNEZEU

Avez-vous entendu, quand la nuit est sans voiles
La vaste mer chanter sa chanson aux étoiles?
Quelle musique, amis! Dieu parle en cette voix.
Sublime créateur de l'infini — son monde —
Dieu prête à l'océan cette basse profonde
Et l'océan chante ses lois.
Bonsoir, amis! Ce Dieu, par qui le flot murmure,
Par qui tout prend naissance, et vit dans la nature,
Qui fit ce qu'on ne peut ni comprendre ni voir,
Comme les flots des mers, comme les choeurs des anges,
Bénissez-le sans cesse et chantez ses louanges.
Au clair de lune, amis, bonsoir!

Julie Hasdeu, *Au bord de la mer*

Aş vrea să smulg din mine un cîntec, numai unul,
Un singur de pe urmă: copil întîrziat
Ce nu se naşte încă, dar, totuşi, plin de viaţă,
Duioasa mumă-l simte sub inimă zvîcnind.

Un cîntec, numai unul, acum la cărunteţe,
Ca Făt-Frumos din basmul cu „fost-au fost un moş".
E gîrbovit bătrînul, dar fiul cît un munte
Miratei lumi va zice: dintr-însul m-am născut.

Un cîntec, numai unul... Cînd soarele-asfințește
P-un alt tărîm să treacă, eternul călător
Pămîntului îi toarnă lumini mai arzătoare
Și pleacă, iar odihna s-așterne pe pămînt.

Un cîntec, numai unul! Dar rima cea cochetă
Aleargă după tineri, și eu s-o prind nu pot;
Iar cînd, răutăcioasa, s-apropie de mine,
Gîndirea mi-o ciopleşte, ieșind ceva mai mic.

A, rimă răsfățată! Crezi tu că făr' de tine
Bătrînul nu-i în stare să-și taie din granit
Un cîntec ce nu piere, un imn ursit pe veacuri,
Păretele ciclopic durat făr'de ciment?

O rimă, ce-i aceea? E haina de paradă
C-un cîrd de decorații smălțat și poleit,
Sub care toți d-a rîndul îți par că-s dopotrivă,
Ș-adesea chiar piticul se leagănă măreț.

Nu-i poezie rima. Homer și-Anacreonte,
Virgiliu și Horațiu n-au stat a făuri
Pe „*Tisa* — plînsu-m*i-s-a*...", sonoare chițibușuri
Pe-o cîrtiță menite s-o schimbe-n elefant.

Artistic e tertetul poemelor dantești,
Nu-i însă pentru Dante. Gigant cu zurgălăi!
Divina-i Comedie ar fi și mai divină
De i-ar lipsi aceste broboade pămîntești.

Shakespeare, Shakespeare cel mare, Shakespeare cel fără seamăn,
Al cărui geniu soarbe tot neamul omenesc
Precum cristalul prismei îl vezi sorbind lumina,
Shakespeare, cînd cată rimă, vai! nu mai e Shakespeare.

Tu fugi de mine? Fie! Îți mulțumesc. Odată
Fugit-ai și de Milton cel orb și prigonit,
Ș-atunci, din neputință croindu-și o putere,
A scris el fără rimă sublimul *Paradis*.

– rima

Da, tu-mi plăceai și mie în vremile trecute.
Cînd te-acățam la versuri, cum fetele din sat
Acață la cosițe cîte-un boboc de floare,
Măcar că fără benghiuri frumosu-i mai frumos.

Drăguță-i garofița cu frageda-i catrință
Din roșu și din galben, bucăți de catifea;
Drăguț e fluturașul, garoafă zburătoare,
Catifelat și dînsul, și dînsul efemer;

Dar nu-i garoafă bradul, nici acvila nu-i flutur;
Lor nu le trebui roșu și galben și pestriț:
Prin singura-i mărime se-nalță cel ce-i mare;
Cel mic se-nzorzonează, căci e pipernicit...

Un cîntec, numai unul și cel mai de pe urmă,
Aș vrea să smulg din mine... Dar unde-i? Nu-l brodesc.
Acum îl simț aice, și-l simț deja departe,
Și-l simț că-i pretutindeni, și simț că-l simț mereu.

Eu nasc o cugetare, și dînsa-și ia avîntul,
Nemic n-o mai oprește în spațiu sau în timp;
A mea-i și parcă-i alta, căci este fără margini;
A mea-i, și-i infinită, plutind în univers.

E infinit în mine nu omul cel de carne,
Nu hîrca-i infinită, ci cugetarea mea:
Artistul făr-astîmpăr ce nentrerupt îmi joacă
Pe clapele din creier, cîntînd ca p-un clavir.

Și clapele tocite se prennoiesc, se schimbă;
La locu-i nu rămîne nici una dup-un an;
Dar eu sînt tot același prin tot cel cugetasem,
Prin tot ce cugeta-voi pe clape noi sau vechi.

Clavirul, cînd se strică, eu mă silesc a-l drege,
Că m-am deprins cu dînsul, mi-e drag, m-am nărăvit;
Cînd nu se mai acoardă, îl spulber cu mînie,
Sau fără supărare îl părăsesc și plec.

Și pleacă cugetarea-mi să-și cate alte clape
P-un alt clavir...
Poete! pășește mai încet!
Nu dezvăli dodată altarul nemuririi:
Lumina-i amețește pe cei nedumeriți.

În mine-i infinitul!... Dar eu și hotentotul,
Un Cezar, un Platone, un Kant ș-un eschimos
Sîntem aceeași viță: la cel mai crud sălbatec
S-ascunde-n cugetare ceva nemărginit.

Cînd țes aceste strofe, eu simț că-i lîngă mine
Un scapăr, o scînteie cu chipul lui Darwin,
Ș-adie peste capu-mi, șoptindu-i: „omu-i muscă!
Ce-i musca? ce-i o iarbă? și ce-i un bolovan?..."

Ș-a despărut; iar glasu-i, mai răsunînd în juru-mi,
Cuvinte răsturnate mi-aduce: „musca-i om!
Din cremene-i o plantă, din plantă-i animalul,
Din om un înger naște, din înger un Isus... !"

Și cufundat în gînduri, privind cu zăpăcire
O peatră la picioru-mi rostogolită jos,
Eu o luai în palmă ș-o netezii cu milă,
Zicîndu-i: chiar în tine-i un punct din infinit!

Prin punct se-ncepe lumea. Un punct dimensii n-are,
Nemic mai fără formă și mai nepipăit;
Dar pune-l în mișcare, și linia se-ntinde,
Și linia-ți dă totul: deci, totul e-ntr-un punct.

Natura, firmamente, sistemele solare,
Cu toate cîte-n ele și printre ele sînt,
Cu-ncetul se dezvoltă din puncturi ce se mișcă,
Din puncturi ce se mișcă plecînd din Dumnezeu.

Din Dumnezeu plecate, și ele-s infinite:
Un punct nu se măsoară, fiind nețărmurit;
Din Forța cea mai forță plecînd, și ele-s forțe:
Un punct zidește sfera, căci este centrul ei.

Nu-l înțelege mintea, nu poate să-l cuprinză,
Atît de mare este și-i pare-atît de mic:
Minunea fără care în veci nu s-ar pricepe
Tot ce se-ntemeiază pe-acest nepriceput!

Așa-n orice știință izvoru-i poezia.
Chimistul și-astronomul încalecă pe sfinx,
Împinși prin miriade de micuri infinite
Ce-i duc la infinitul cel mare:Dumnezeu.

Și ceea ce născuse p-acele miriade,
Și ceea ce le-nnoadă cu Unul infinit,
Și ceea ce le-atrage unite laolaltă,
Cea mai supremă lege e legea d-a iubi!...

Un cîntec, numai unul și cel mai de pe urmă,
Voind să-l smulg din mine, l-am azvîrlit în cer;
Din cer mi-l crîmpotește în creier cugetarea,
Dar nu-i întreg: sfîrșitul rămase-n cer pribeag.

Şi cugetarea-mi plînge, tînjind de umilinţă:
„Pîn'la final — îmi zice — nu-i chip să mă rădic;
Extazul singur numai atît de sus se-nalţă;
Extazul, care leagă pe-un om cu Dumnezeu!"

Extazul... ce-i extazul? O clipă seculară,
În care vezi atîtea trăite şi trăind,
Încît un veac îţi pare, nu vrei să crezi, şi totuşi
Ştiinţa-i nevoită să murmure: aşa-i!

Cînd omul cade-n apă şi-i gata să se-nece, —
Trecînd în panoramă pe denaintea sa
Întreaga-i viaţă, viaţa-i întreagă d-amăruntul
O simte-n clipa ceea, o clipă, nu mai mult.

Cînd p-un bolnav l-adoarme un doftor ca să-l taie,
Îi ciopîrţeşte trupul, doar sufletu-n extaz
Nu ştie de durere, petrece, cîntă, joacă,
Trăieşte luni o clipă, o clipă, nu mai mult.

Extazul n-are-a face cu clapele din creier,
Deşi-n clavir răsună, spunîndu-i ce-a simţit:
O povestire lungă, cuvinte şi cuvinte,
Măcar c-a fost o clipă, o clipă, nu mai mult.

Extazul mă răpeşte. Aud Divinitatea:
„Mă-ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă-ntrebi: ce fac? iubesc.
De n-aş urzi, pe cine Mi-aş revărsa iubirea?
Ca să iubesc, Mă sfîşii, urzind din Mine lumi! 1.

Tot ce urzesc din sînu-Mi, e urzitor la rîndu-i.
Pornind din Mine, este un microcosmic Eu,
Ce l-am născut să crească în plină libertate:
Să se renască singur, mai sus şi iar mai sus.

Un germen de voinţă se mişcă chiar în peatră.
E adormit, e leneş: o umbră de impuls;

Dar cînd se redeşteaptă, mijeşte-n peatră muşchiul,
Iar de la muşchi la Spirit — se-ntinde scara-n timp.

Cu cît voinţa este mai forte, mai călită,
Cu-atîta se iuţeşte s-ajungă mai curînd,
Căci orice punct se-ntoarce pe sînu-Mi: să se-nşire
În salba de luceferi un nou mărgăritar.

Mi-e dragă chiar o peatră; dar un arhanghel! Dînsul
Din muşchi, prin suferinţe de secoli necurmaţi,
Reîntră iar în Mine, iubirea înmiită
Din tot ce el iubise în sutele de vieţi!

Atîţia taţi şi mume! atîţia fii şi fiice,
Surori şi fraţi şi soaţe şi neamuri şi amici:
Iubiri de el trăite, trăite şi rămase
Un ocean într-însul, iubit şi iubitor!

Ş-aceste oceanuri se tot desfundă-n Mine.
Mă-ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă-ntrebi: ce fac? iubesc.
De n-aş urzi, pe cine Mi-aş revărsa iubirea?
Ca să iubesc, Mă sfîşii, urzind din Mine lumi! X 2

Arhangelii, din sînu-Mi porniţi ca neşte puncturi
De mii şi mii de veacuri, apoi filtraţi pe rînd
Prin petre şi prin plante, prin animali, prin oameni
Cînd se rentorc în Mine, triumfători atleţi,

Cea rază de iubire, primită la plecare,
Mai vie şi mai vie ş-acuma curcubeu,
Îi zbuciumă, îi fierbe, îi face să urzească,
Şi Eu: din nebuloase îi las a cerne sori!

Iar cînd o omenire pe vruna din planete,
Căzută-n deznădejde, Mă strigă-n ajutor,
Dintre anrhangheli unul, ca Mesia, s-avîntă,
Jertfindu-se să scape nevinovate oi!

Şi jertfa-i Îmi închină miresme iubitoare...
Mă-ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă-ntrebi: ce fac? iubesc.
De n-aş urzi, pe cine Mi-aş revărsa iubirea?
Ca să iubesc, Mă sfîşii, urzind din Mine lumi...“ X 3

Şi cînd vorbea, Cuvîntul, urnind acele puncturi,
Le răspîndea din suflu-i, şi fiecare punct
Lua cîte-o figură, un calapod, o formă:
Materia se-ncheagă avînd o forţă-n ea...

Extazul încetează. Poetul se deşteaptă.
Mai luminos se simte: şi-n el, şi-n preajma lui.
Frînturi din amintire în creieru-i s-aşează,
Şi gîndul, ca să toarcă, apucă noul fir.

Materie şi forţă! Din Forţa cea supremă
Ce-i numai forţă, una, monadă fără ţărm,
Orice se desfăşoară, orice se desdrumează,
Rămîne forţă, însă c-un strai de individ.

Şi straiul se transformă. Prin vieţi evolutive
Treptat se subţiază, ajunge străveziu,
Nepipăit, elastic, întreţesut cu forţa,
A cării e pojghiţă: un corp molecular.

Naturalistul, care din jos în sus învaţă,
Materie visează în universu-ntreg.
Din sus în jos cu fală priveşte filosoful,
Şi-i pare numai forţă. Se-nşeală amîndoi.

Poetul singur ştie, extaticul prin care
În jos zîmbeşte cerul, pămîntul plînge-n sus;
Şi el, plăpînda harpă, vibrează totodată
Cu Dumnezeu-iubirea şi cu iubirea-om...

*

Un cîntec, numai unul şi cel mai de pe urmă,
Voind să-l smulg din mine, îl azvîrlii în cer;
Şi ca să prind fugarul, zburat-am după dînsul:
Văzui eternitatea... De ce m-am mai întors?

De ce? Căci fiecărui e dată o solie.
Mai are pîn'la ţintă apostolatul meu.
Răbdare, şi-nainte! Cînd voi sosi la capăt,
Să cînt cu serafimii:
O, Dumnezeule!

DIN PERIODICE

PORUMBUL ȘI ȘIPOTUL

Fabulă

Dedicată d. C. Hurmuzachi

Un porumb însătoșat
Zărind, spune nu știu cine,
Un șipot zugrăvit bine,
Spre el zborul ș-a-ndreptat.

El în cale întîlnește
Șipoate firești, bogate,
Apă ce dă sănătate...
Dar el le desprețuiește,
Cînd pe cel boit zărește,
Căci îl crede, de departe,
Mai bogat și rece foarte;
El dar zborul nu-ș oprește.

Ostenit de-a sa zburare
Sub șipotul cel boit,
Se zice că de-nsătare
Porumbul ar fi perit
Și căci nu s-oprisă-n cale
La șipote naturale,
Amar, amar s-a căit!

NAȚIA-i șipotul firesc,
Unde sătea-mi potolesc;
Nu la *Constituțional*
Ce nu-i șipot natural,
Ce-i șipotul falș, boit,
Unde porumb-au perit!

MUZA

În țări, nebătute de-a soarelui căi,
Unde ursul calcă peste munți de gheață,
Se pogoară muza, învălită-n ceață,
La a friguroasei Canade copii.

Iată că, din fundul vechilor păduri,
Cîntec se strecoară-n valuri întrerupte,
Zugrăvind cu dușmani sîngeroase lupte,
Oglindind nespușii frumuseței nuri.

Astfeli, lumea-ntreagă falnic străbătînd,
Oriunde s-avîntă cîntăreața zină,
Dragostea și slava ca un ec suspină:
Cătră ceriuri zboară al omului gînd.

NOAPTEA TOATĂ

Ceriul se-nvălește-n al lui negru strai,
Gălbejoasa lună nesimțit înoată:
Nu se mai aude omenescul grai
Noaptea toată!

Mica filomelă cîntă-n redișor.
Feliurind în triluri doina-i întristată:
Cîntă, și de jele parcă-i mai ușor
Noaptea toată!

Inimă-mi zdrobită! iat-a înnoptat;
Pîn'ce-i adormită zgomotoasa gloată,
Scîrba-ți ai destule ceasuri de uitat:
Noaptea toată!

LA MOARTEA CAPORALULUI CIORNEI, MĂCELAT DE RĂSPOPA COSTEA

Oricîte fie lespezile grele
Ce oasele românilor ascund,
Să le tot scald cu lacrimile mele
Cu voacea mea în ele să pătrund:
„Iubiților! Puțini am fost d-un nume
Și mai puțini acuma am rămas!“
Această soarte mi-aș alege-n lume
Ș-ar răsuna departe-al jalei glas!...

Mă uit și plîng! Mai iată o suflare
Din sfera-ne mormîntul au răpit;
Un cuget, ce l-a fraților chemare
Puterea brațului ar fi-nsutit;
O viață, ce abie ajunsă-n floare
Credea în toate, cîte un om stătut
Numește rece: visuri de amoare...
Sunt, Doamne, visuri mîndre de crezut!...

Români-s brazi, în mica lor moșie,
Prin rădăcini și ramuri împletiți:
Ist copăcel ce brad era să fie,
Priviți-l mort, priviți-l! și-l bociți!...
Un vînzători, un ucigaș de paie,
Cercă, de s-a putea nerăzbunat,
Pe rînd, pe plac pădurea să se taie...
Urzîndu-se o cale de-mpărat!...

IVEALA ȘI VISUL

Abia d-a luminei raze legănate
Lăsînd a străbate,
Rediul întindea
Umbra-i tremurîndă deasupra mea.

Paseruice-n juru-mi zburînd și săltînd,
Se-mbătau cîntînd;
Frunzetul prin șoapte și murmure-i line
Vrînd să le îngîne.

Aruncîndu-n aer mii de aromate
Într-amestecate,
Prefăcea-n covor
Mii de floricele culoarele lor.

Dulcele meu înger, într-un dulce chin,
Mă strîngea la sin:
Patimele noastre se-neca-n uitare
Prin o sărutare!

Acea mîndră zi
Pana nici penelul n-o pot oglindi...
M-ameți iveala; iat-o fură visul
Mutînd paradisul.

Dulcele meu înger, într-un dulce chin,
Mă strîngea la sin:
Prin o sărutare
Patimile noastre se-neca-n uitare!

Aruncîndu-n aer mii de aromate
Într-amestecate,
Mii de floricele culoarele lor
Prefăcea-n covor.

Paseruice-n juru-mi, zburînd și săltînd,
Se-mbătau cîntînd;
Vrînd să le îngîne
Frunzetul prin șoapte și murmure-i line.

Abia d-a luminei raze legănate
Lăsînd a străbate,
Umbra-i tremurîndă deasupra mea
Rediul întindea...

ÎN MEMORIA RAISEI CHOD...SKA

În zorile juniei mele,
Cînd inima-mi spre cer tindea,
O singură iubită stea
Ales-am dentre multe stele.
La ea gîndeam, visam de ea,
Cîntam şi mă topeam de jele...
M-aş fi răpit; ci lanţuri grele
În ţărnă sufletul oprea!

Trecut-a vrîstei dimineaţă,
Steluţ-a despărut în ceaţă;
De ce dar tot gîndesc şi cînt?

Mă-mpinge dorul meu totuna
Să răscolesc măcar lacuna,
Ce-o simt în tristu-mi firmămînt!

RÎVNA

Băietul:

Dac-aş fi cel falnic soare,
Mult iubi-te-aş, mîndră floare!
Te-aş iubi cu-acea amoare, —
Sîmţ de vifor şi de foc, —
Ce pe lume
Are nume,
Şi în ceruri ţine loc!
Ah!

Floarea:

Ce-mi spui, suflete-băiete,
Cu de luciu aur plete
Frăţioare-logofete?
Aflã dară că-n amori
Totul face
Cel ce place,
Iar nu beznele de sori!
Oh!

Băietul:

Geaba-geaba! Ştii tu, lele,
Frica inimioarei mele!
Oricîte sînt floricele,

P-un sîngur soare doresc:
Dar ca mine
Mia vine:
Te tem... și nu te iubesc!
Ah!

Floarea :

De-i așa, apoi ți-oi zice,
Că d-ai fi soare, voinice,
Toate florile p-aice
Dopotrivă le-ai iubi:
Și-atunci, dragă,
Fără șagă,
De durere m-aș topi!
Oh!

SONET CĂTRĂ LUCA STROICI

Progresul omenirei se pare-a fi grădină,
În care nu s-aclimă dodată orice flori:
Căci are mii de pofte născînda rădăcină,
Sînt viermi-n sol, în ceruri de grindină sînt nori!
Ideea, ca sămînța, pîn'ce-o privești deplină,
Se-ncoalță, se usucă, se perde-adeseori:
Căci predomnește-n lume a celor mulți rutină,
Strigînd la propășire: în fașă, drace, mori!

Lung timp răbdat-am vorba și slova moschicească,
De-mpedecam pe înșiși neo-latinii frați
În trupu-ne un sînge d-o mumă să-l gîcească,
Păstrat în străcurarea-i prin veci nenumărați:
Dar și atunci, o Stroici, pătrunzătoarea-ți minte
Cea-ntîie-n loc de „TATѪЛ“ a încercat „PĂRINTE“.

ODĂ LA DESCHIDEREA SOCIETĂȚII ROMÂNE DE LECTURĂ DE LA CERNĂUȚI

Cînt reînviarea dulcei Bucovine,
Unde Dragoș-Vodă avu cuibul său;
Căci spera c-acolo de urdii streine
Va scăpa românul în codrul mereu!

Țara, unde Ștefan-Vodă înecase
În șiroi de sînge falnici megieși;
Țara, unde omul nu poată să iase
Făr' să calce oase de tătari și leși!

Tocmai astă țară, țară ce odată
Spăimînta p-oricine nu era român,
Soarta o făcuse jertfă-ngenuncheată
La voința unui venetic stăpîn!

Nemții și polonii, neagra jidovime,
Țărișoara asta o schimbase-n han,
Unde nu s-urește dintre oaspeți nime,
Dar cu foc oftează bietul moldovan!

Jumătate secol vaiete deșerte
Aci cam cu frică eco repeta;
Nu se mai nemțise numai lumea verde,
Care cîteodată se plîngea așa:

„Mult suna-va încă chiar în cuibul țărei
Vorba nelatină, tristul *der-die-das*?
Mult va trece oare, pîn'al învierei
Să sosească-n fine așteptatul ceas?

Blînda tinerime mult mai învăța-va
Gînduri ce-s departe d-orice românesc?
Fi-va totdauna ca nici chiar Suceava
Să nu aibă-n sine petic strămoșesc?..."

Deodată însă o steluță dalbă
Apăru p-al nopții înnegrit covor;
Înc-o stea, ș-o altă, înșirînd o salbă,
Ce forma o frază din figura lor.

Neamuri se adună taina s-o citească,
Pe care s-ascunză regii n-au putut:
„Gintă de la gintă slobodă să crească,
Nu e Tibre—Rinul, Volga nu e Prut!"

După multe glasuri, vocea după urmă
Răsună atuncea, ca și din mormînt:
„Roma cea antică mi-a fost dreaptă mumă,
Dintre alte vițe cea mai mare sînt!

Am viteji făr' seamă, cari în bătaie
Frînt-au vrăjmășia-n număr înzecit:
Ștefane, Asane, Iancule, Mihaie,
De virtutea voastră cine n-a citit?!

Am o limbă veche, fraților, duioasă,
Groaznică acelor ce mă pizmuiesc:
Vrei iubirea? — am eu doina mlădioasă;
Cauți lupte? — am eu cîntec bătrînesc!

Am o țară-ntinsă, chiar o florărie:
Dunăre, Carpații, pînă la Balcan...
Dați-mi loc în lume, căci o forță vie
Renaște în peptu-mi, adormit volcan!“

Sîngele cu flacări se aprinse-n mine
Auzind dodată mult doritul cînt,
În care ș-al dulcei noastre Bucovine
Cunoscui alocuri cîte un cuvînt!

Falā vouă celor ce-ați strigat mai tare!
Fală vouă, fală, Hurmuzache frați;
Memoria voastră p-a țărei altare
Vor păstra neștearsă vecii depărtați!

Salutare ție, Pumnule cărunte *,
Inimă română, pură ca izvor!
Uită-te cum ceru-n cîteva minute
Îți împacă astăzi vechiul tău amor!

Zotta, Sbiere, Reni, Calinciuc, Costine,
Tinerii, bătrînii, vă urez pe toți!
Cînte-vă-n tot locul, cînte-vă cu mine
Ai străbunei Rome-mprăștiați nepoți!

Cernăuți, 1862

---

* La începutul anului trecut, moartea răpi pe acest mare patriot român, căruia mai cu deosibire se datorește renașterea sentimentului național în Bucovina *(n.a.)*.

ADEVĂRATUL POET

Doi dușmani făr-astîmpăr în urgie
În inima poetului se bat:
A țărnei din aproape tiranie,
Și-al cerului un eco depărtat!

În jos atîrnă-n greutate lutul;
În sus se-nalță-al însuflărei foc...
Se rumpe inima la tot minutul:
Vrăjmașii și-au ales același loc!

Cumplită-i lupta! ea se poate simte!
Dar n-o depinge-al graiului penel:
El zugrăvește plastice morminte,
Mormîntul inimei i-ascuns de el!

Sînt clipe, cînd văpaia cea sublimă
Se urcă, strălucind ca meteor:
Se pare că splendoarea se dărîmă
Pe elemîntul, ce-o oprește-n zbor!

Sînt clipe, cînd povara tîrîtoare
Întinde falnic orizonul seu,
Și-ascunde-n adîncimi mărețul soare
Al cugetărilor lui Dumnezeu!

Căzut din sfera de lumini nestînse,
Trîntit în glodul patimei lumeşti,
Poetul rîde-n amărîte plînse
Sau geme el în hohote drăceşti!

Idei contrare, cerul şi pămîntul,
Din inima sărmanului detun.
S-adună gloate spre-asculta cuvîntul...
Şi-apoi rostesc osînda: „îi nebun!“

TESTAMENTUL POETULUI

Despare rîndunica spre ţări mai fericite,
Lăsînd mîhnita iarnă cu viscolele ei...
A poeziei focuri, poete-mbătrînite,
Te leapădă d-acuma, sosindu-ţi anii grei!

În dar natura tristă tot împrejuru-şi cată
Pe paserea uşoară cu cîntecu-i plăcut...
Degeabă, ah degeabă, din inima-ţi sfărmată
Te-ncerci a scoate ecul voiosului trecut!

S-a-ntoarce rîndunica, viind o primăvară;
Iubirea-n melodie lua-va vechiu-i zbor...
Vei arunca-ntr-o vreme lumeaţa ta povară,
Şi cîntu-ţi renvia-va-n al îngerilor cor!

IDEALUL POETULUI

L-a paserei cîntare legănată,
L-al florilor balsamic aromat,
Sub cort ceresc, pe-al luncei verde pat,
Fiind copil, am adormit odată.

Pen somn, din rai îmi apărus-o zînă,
Lumina sa pe-a soarelui ștergînd...
În veci al poeziei falnic gînd
Scăldatu-s-au într-o așa lumină?!

Nu pentru ochi, guriță, sîn sau plete,
Ci pentru-un àtom din suflarea sa,
Voios întreaga viață a-i lăsa,
Înlănțuit de-a desfătărei sete!

Săltînd deasupra-mi pe-àripi de zefire,
Ea îmi șoptea c-un zîmbet nedescris:
„Iubește-mă și crede-n al tău vis:
De pe acum, poete, îmi ești mire!"

De-atunce, rătăcit prin căi perdute,
Pe-al zînei mele chip nu-l pot uita:
L-am căutat și-l tot voi căuta...
Trec anii, zile, oare și minute!

Ca să-ndulcesc cumplita-mi așteptare,
Ca să scurtez al chinului meu ceas,
În orice loc și la oricare pas
A zînei plăsmuiesc asemănare!

O parcă sîmt pe pînza-nsuflețită,
Născută sub penelul măiestresc;
În lume pare-mi-se c-o-ntîlnesc,
Cînd văd zîmbind o vèrgură-nflorită.

Privii Madoanele lui Rafaele,
Și pe-o clipeală rămăsei uimit:
La dulce fața lor m-au pironit
Speranțile iluziilor mele.

Pe ochii mei a sîmțului răpire
Făcu să cad-o magică perdea:
„Ah, iată-te! ai spus că-i fi a mea!
Mireasă-mi ești de-atunci și eu ți-s mire!"

Așa strigînd, mă repezeam spre pînză;
Cădeam, atins de raza-i la pămînt,
Și brațu-mi amăgit căta în vînt
Fantastica nălucă s-o cuprinză!

Trecea în jur prozaica grămadă
Ș-o minuna entuziasmul meu:
Pe-al inimei poetic empireu,
Pe ideal ea nu putea să-l vadă!

Ea nu știa, și cum era să știe,
Că-n al Madoanei luminat surîs
Eu unul mi-aminteam sublimul vis,
În care zîna îmi șoptise mie!

De multe ori vro floare pămîntească,
Vun îngeraş din sferele de jos,
Cînd-o lipeam la peptu-mi fioros,
De flacăra-mi voia să se fălească!

Dar eu zburam atunci spre lumea alta:
Cu ochi painjiniţi de vechiu-mi dor
Pe-al mîndrei obrăjel triumfător
Întrevedeam ursita mea înaltă!

Cînd buzele-mi sorbeau o sărutare,
Cînd mîna prin mistere se juca,
Cînd sînu-mi de oftat se rădica
Şi se lăsa-napoi cu valu-n mare;

Cînd tremuram, ţipînd de voluptate
În ultima verigă de plăceri;
Atunce beam amorul meu din ceri,
Nectarul zînei mele neuitate...

Ş-apoi trezindu-mă din rătăcire,
Cîntam duios pe tristă lira mea:
„Ah, unde-mi eşti, făgăduita stea?
Uitat-ai tu pe suferindu-ţi mire?

În arte nu eşti, nu eşti în femeie —
A idealului caricaturi!
În ele am cîntat zeieşti-ţi nuri,
Şi n-am aflat a cerului scînteie!!"

LA LEONORA ***

În poezie mlădioasă,
Prin armonii cereşti,
Ţ-aş spune cît eşti de frumoasă,
Cum sufletu-mi răpeşti
D-entuziasm, de foc, d-amoare...

Dar limba-i brută şi săracă,
N-am vorbe de ajuns:
Cîntarea-n bietul pept se-neacă,
De flacăra-ţi străpuns,
Ş-acordul rupt în eco moare!

Dă-mi voie fără de cuvinte
Să fac să mă-nţelegi:
Un singur sărutat ferbinte —
E ca poeme-ntregi
În triluri de privighetoare...

ŞTEFAN-VODĂ TOMŞA ŞI VORNICUL MOŢOC LA LEOPOLE*

Ştefan-Vodă Tomşa geme-n închisoare,
Aruncat în feare şi lipsit de soare,
Stînd cu el alături vornicul Moţoc.

„Blestemată fie oara neferice,
Cînd luai coroana!" astfel Tomşa zice;
Vornicul răspunde: „n-am avut noroc!"

Noaptea naintează umbre infernale;
Tomşa simte spaimă, îndoială, jale;
Vede împrejuru-i nu ştiu ce străin...

Vornicul zîmbeşte; geniul de noapte
Nu-i turbură mintea prin perfide şoapte,
Iar de lanţuri rîde vornicul bătrîn!

Iat-un ce albeşte în firida porţii;
Bietul Tomşa crede că se scoală morţii:
„Vornice Moţoace! ah, nu mă lăsa!"

Vornicul spre poartă îşi întoarce faţa,
Apoi răsucindu-şi liniştit musteaţa;
„Eşti nebun!" el zice la Măria sa.

Tomşa-n jos pogoară ochii plini de frică;
„Vai, sînge! Moţoace... au nu vezi nimică?
Sîngele acelor ce noi i-am jertfit!"

Vornicul îşi pune-n căpătîi o ţurcă,
Apoi pe o peatră ca pe puf se culcă:
„Noapte bună, Tomşo! e timp de dormit".

Bufa plînge jalnic, boltele răsună,
Ceru-i făr'de stele, fulgeră şi tună:
„Scoală, ah, Moţoace! iadul s-a deschis!"

Lui Moţoc nu-i pasă, lumea să se sfarme!
P-o lespede rece el ca paşa doarme,
Mîngîiat în somnu-i d-un fantastic vis.

Tomşa înlemneşte... iată o nălucă
Se rădică, creşte, de grumaz l-apucă:
„Ajutor, Moţoace, vine moartea... pier!"

Vornicul răspunde, sărind în picioare:
„Cu plecată frunte un Moţoc nu moare!"
Ş-oarecine cade sub braţu-i de fier!

Ziua cînd strecoară raza de lumină,
Tomşa se deşteaptă şi amar suspină:
Faţa-i sîngerează, e zdrobit, sfărmat...

Vornicul îl vede, ş-aducînd aminte
Lupta cea nocturnă, rîsul îl cuprinde.
„Vezi minune, Tomşo! credeam c-am visat!"

---

* Ştefan-Vodă Tomşa şi vornicul Moţoc, fugiţi în 1564 din Moldova, au fost prinşi, încarceraţi şi apoi descapitaţi în Polonia la Leopole. În această împrejurare, Moţoc se purtă cu multă demnitate, pe cînd Tomşa, din contra, se arătă pusilanim *(n.a.)*.

Poarta închisorii iată se deschide
Și pe prag apare urîciosul gîde:
Tomșa-ngălbenește, pătruns de fiori.

„Să n-aibi grijă, Tomșo! — vornicul îi zice,
Căci tu, frățioare, ai murit aice
Și d-acum înainte nu mai poți să mori!“

Cînd ajunge carul la fatala piață,
Tomșa-nțepenește, ca un sloi de gheață:
Un cuvînt, o vorbă nu iese din el.

Vornicul privește; apoi cu-ntristare,
Netezindu-și barba, zice: „rău îmi pare
Numai de atîta că mor c-un mișel!“

DRAGOSTEA

— Iubit-ai, frățioare? o tînără mă-ntreabă.
— Și pentru ce, puicuțo, s-o știi tu în zădar?
— Pen oameni merge vorba, că-mbătrînesc degrabă
Acei ce beau devreme al dragostei amar.

— Oho! socoți că fruntea-mi, ce-acum o vezi zbîrcită,
Și păru-mi, de necazuri purces a înălbi,
Sunt spuze d-a iubirei... Idee rătăcită!
Nu se-nvechește nime din grija de-a iubi!

Să nu crezi, surioaro, că gingașa amoare,
Ce-i ca fierbintea rază într-o mîhnită zi,
Menit-ar fi s-usuce o desfătată floare,
Pe care numai noaptea o poate vesteji.

— Așa-i (răspunde fata); dar întrebarea-i altă:
Ne zdrumecă simțirea închisă fără ec;
Adesea dulcea-i jale, oftarea sa înaltă,
Le-ntîmpină despretul, ca un răsunet sec!

Cînd luminoasa zînă îți apărea-nainte,
Te clătinai ca frunza, și-n buiguire stai:
Ți se orbea vederea, și fermecata-ți minte
Zidea-n mărețe visuri un epizod din rai!

Ai fi putut atuncea prin versuri înfocate
În armonii sublime natura s-o prefaci;
Dar nu-ndrăzneai, sărmane, să mergi pe căi îmblate...
Să-ntrebi cu plecăciune: duducă, ce mai faci?

În juru-i fanfaronii mi se-nvîrteau zburdatec,
Tot vorbe-mpodobite citindu-i pe de rost;
Şi tocmai fiul muzei i se părea sălbatec...
Ghicitu-te-am? Răspunde. Au nu aşa a fost?

Pe scenă, în romanuri, pen istorii antice,
În cîntece şi poate... în sînu-mi fecioresc,
Acuma şi-n vechime, aiurea şi pe-aice,
Iubirile tăcute cu lacrimi urmăresc.

Cînd ochiul meu în lume te-a întîlnit, poete,
În chipu-ţi stors şi galben, în graiu-ţi otrăvit,
A dragostei respinse întrevăzui pecete,
Ş-am zis cu pătimire: el singur a iubit!

În mica-mi florărie tufarul fără milă
Sub friguroasa-i umbră ascunse dalbul crin,
Pe-a soarelui lumină răpindu-i cu de-a silă,
Mutînd prin întunerec pe-al cerului senin.

În lipsa blîndei raze apuse mîndra floare;
Apui şi tu, bădiţă... ca floarea din tufar:
În van chemaşi la tine pe-al gîndului tău soare,
Pe-a cerului lucire dorit-ai în zădar!

— Pămîntu-i mare, dragă; mă tem că pe-a sa faţă
Afla-vei firi căzute din sfere îngereşti,
A căror suvenire p-un corpore, p-o ceaţă,
Le schimbă-n strălucoarea luminilor cereşti!

O fragedă madonă sau ocheşa spanioală,
Un biet căpşor de ceară, pe pînză reprodus,
Au magica putere ca să-i arunce-n boală,
De-i vezi topiţi în ofte din zori pîn'la apus.

O astfeli de iubire pricep-o cine ştie!
Eu unul, fără doară, nici voi căta-o-n veci!
Ea-ţi place, păpuşico, fiind o teorie,
Ce fetelor surîde la anii şaisprezeci.

Căci vouă vi se pare, încai pîn'la o vreme,
Că dragostea-n idee ar fi un ce curat;
C-o jună cumsecade e care corpu-şi teme,
Iar inimioarei sale dă voie de zburat!

Amoarea, îngeraşe, e vecinic duplicată:
Au parcă numai oameni sub lună se iubesc?
O plantă cătr-o plantă se pleacă-nduioşată
Şi două mlădiuţe într-una se-mpletesc!

Zîmbeşte copiliţa şi, cu-o şireată mînă,
În ochi-mi pironeşte doi ochi de şoimuleţ;
C-a rîndunelei cîntec, răsună vocea-i lină:
— Frumosu-i începutul, finitu-i şugubeţ!

Să presupui, de pildă, c-ai fi iubind... pe mine.
Iubitule! ce-i face văzîndu-te trădat?
Căci iată-mă-s dodată în braţele străine
A unui ca şi tine, de-o altă lepădat?

Aha! tu stai pe gînduri. Mai am o însemnare!
Să-nchipuieşti, amice, că eu rămîi a ta,
Dar ne desparte ziua cea fără aşteptare
Şi plec spre altă lume, şoptindu-ţi: nu m-uita!

Sunt cîte și mai cîte!... „Oprește-te, drăguță!
Faillite ald-acestea de mult le-am înșirat
Într-un izvod aparte, o condică micuță,
În care-nscriu deobște «de dat» și «de luat».

Trădatu-m-ai? Știu bine că totul se străcoară!
M-oi răzgîndi o clipă și ț-oi cînta amin;
Te-aș fi trădat eu singur încoace cu vro oară:
Că-i satul mări mare, și-i tot de mîndre plin!

Murit-ai! Cruda moarte cosește orice-n lume!
Un epitaf ț-oi scrie pe falnicul granit;
Și peste-o săptămînă, prin desfătări și glume,
Voi ști să-mi vindec buba din sufletu-mi rănit!

Trădatu-m-ai? Murit-ai? Iubire nu mai este!
Și doară la-ndelete, uitîndu-mă la fum,
Aduce-mi-voi aminte fantastica poveste,
În trăsături schițată-n al inimei album!

Să fim noi piramide din timpul lui Sezostre,
Iubirea ne-am clădi-o vecia de-nfruntat;
Dar numai peatra-i peatră, iar patimele noastre
Sunt ca talazul mărei, pe țărmuri aruncat!...“

A doua zi puicuța, la buzele-mi lipită,
Nennourata-i frunte pe capul meu plecînd,
Îmi murmura: „acuma cu tine-s fericită,
Cu tine sum ferice... dar nu știu pînă cînd!“

A doua zi pe sînul încîntătoarei fete,
Cu abanosul buclei nepăsător jucînd,
Ziceam: „cu tine, scumpo, plăcerea să mă-mbete,
Cu tine mă răpească... dar nu știu pînă cînd!“

LA VICTORIA

Cînd pasu-mi fără țintă pavelele măsoară,
Ducîndu-mă acasă la tristu-mi locușor,
La chiliuța-n care ființa-mi se strecoară,
C-a păseruicei ofte, ce prin pustiuri mor;
Atunci la tine, dragă! biet sufletu-mi gîndește:
De-am fi uniți, eu cîntec, tu eco, ce-mi lipsește!

Cînd viața îmi zîmbise vrun ceas sau vro minută,
Speranța-n inimoara-mi edenuri deschizînd,
Ș-acuma bucuria-mi în sîn se stinge mută,
Din nou perdeaua nopței lumine ascunzînd;
Atunci jelesc, dorito! că n-ai fost ca-mpreună
Să prelungim simțirea, ce-n pept din pept răsună!

Cînd soarta mă gonește prin zile-nveninate,
Scoțînd plînsori din ochi-mi, de neguri învăliți,
Și cat dejaba-n juru-mi măcar un chip de frate:
Văd călători, s-ajungă la scopul lor grăbiți;
Atunci te chem, promiso! durerea-i mai ușoară
Pe-ale iubirei aripi căzîndu-i grea povoară!

Cînd focul poeziei m-aruncă-n lumi sublime
Sau cugetara-mi ferbe și geme de idei:
Nici munca-mi, nici răpirea, nemic nu simte nime,

Și nime nu dezmiardă pe nou-născuții mei;
Atunci... privesc la ornic; te-aștept, iubito! vine!
Ca razele-n culoare să mă răsfrîng în tine...

10 apr. 1863

ZINCA

De cînd lumea-i lume, n-a fost altă Zincă
Ca Zinca de care mi-e vorba acum:
Mîndră ca păpușă, dulce ca budincă,
Vie ca pisică, ușoară ca fum.
Toți iubeau pe Zinca, știind că subt lună
În veci n-o să fie Zincă mai nebună.

Cum venea căldura verei voluptoase,
Pe frumoasa Zincă sigur o-ntîlneai
Pen birturi la modă, pen grădini tufoase,
Pe-oriunde cu plată e intrarea-n rai.
Și pentru ca Zinca necum să se peardă
Din jur ofițerii se țineau în gardă.

Dar viața de vară e nemica toată:
Vine carnavalul cu balu-i mascat;
Se-nvîrtește lumea curat ca pe-o roată;
Zinca se preface-n fată de-mpărat.
Am văzut, pe cinste, generali vro șeasă
Sărutîndu-i mîna ca la o mireasă.

Oricine gustat-a o singură dată
Din gurița Zincăi mîndrul paradis,

Știe ca și mine c-o astfel de fată
Poate să ne-mbete numai doar pen vis.
Marturi am o sută, pot avea ș-o mie:
Numărul tot crește ca-n furnicărie.

Un june cu nume și nu făr'de stare
Zis-a Zincăi: „Dragă! m-ai făcut nebun;
Peste-o săptămînă, — termenul nu-i mare, —
Cu tine în fața lumii mă cunun.
Numai șapte zile tu să-mi ții credință,
Numai șapte zile!...“ Fost-a cu putință?

ELOGIUL CASTRAȚIUNII

Dedic domnului Iancu S...

Într-o istorie turcească
Se scrie pentre flori de cuc,
Că cine burta vrea să-și crească
Îndată facă-se evnuc.
    D-aceea, domnilor, d-aceea
    Sunt năcăjit și turburat:
    De mult mă zbuciumă ideea
    Cu orice preț să fiu ca...strat!

Un pîntecuț, ce nu te lasă
S-aibi altă grijă de nemic,
Îți dă un aer, că nu-ți pasă
De omul slab, ce-ți pare mic.
    D-aceea, domnilor, d-aceea
    Sunt năcăjit și turburat:
    De mult mă zbuciumă ideea
    Cu orice preț să fiu ca...strat!

Istoria turcească zice
C-au fost evnuci ,viziri și pași,
Ș-Înalta Poartă fu ferice
Avînd în capu-i oameni grași.
    D-aceea, domnilor, d-aceea
    Sunt năcăjit și turburat:
    De mult mă zbuciumă ideea
    Cu orice preț să fiu ca...strat!

Ș-apoi eu unul crez ca-n dogma,
Că omul care-i foarte greu,
Murind în rai va merge tocma
Și raiul nu e-n drumul meu.
D-aceea, domnilor, d-aceea
Sunt năcăjit și turburat:
De mult mă zbuciumă ideea
Cu orice preț să fiu ca...strat!

1864

ANCHETE

Un vis

„Miezul nopții s-a ivit
Și prin lume-a răspîndit
Ceața visurilor dalbe:
Visuri negre, visuri albe,
Ce îngînă pînă-n zori
Pe sărmanii muritori"

Alecsandri

Deputații vin la treabă,
Ca să primească degeabă
Cîte doi galbini pe zi;
În Dealul Mitropoliei
Viitoriul României
Curînd se va limpezi.

Degrabă ușa-n laturi dați,
Să între domnii deputați!

Dentîi ei nu vor să crează
Că țara s-administrează:
Voiesc un aspru control!
Comisii parlamentare
Se trimit din Adunare
Să dea guvernul de gol.

Degrabă ușa-n laturi dați,
Să între domnii deputați!

Camera țipă că Stege
Finanțele nu-nțelege,
Deși-i altfeli bun băiet;
De la el danțul se-ncepe...
Cauza lesne se pricepe:
Știți că banii-s cu magnet!

Degrabă ușa-n laturi dați,
Să între domnii deputați!

Apoi se trece la Culte,
Unde se zice că multe
Și mari abuzuri s-ascund;
Monăstirile-nchinate
Trebui din scurt apucate
Pînă-n al lăzilor fund.

Degrabă ușa-n laturi dați
Să între domnii deputați!

Acuma haidem la trupe,
Cată a nu ne-ntrerupe:
Ș-aci poate vom găsi
De la fîn, de la ciuboate,
De la remont, de la toate,
Vrun clenci d-a ne folosi.

Degrabă ușa-n laturi dați,
Să între domnii deputați!

Nici chiar Orbescul nu scapă!
Îi vine rîndul să-ncapă
Și dînsul la răfuiri:
Să dea Camerei pe seamă
Spre-a se zeciui la vamă
Șosele, poduri, clădiri.

Degrabă ușa-n laturi dați,
Să între domnii deputați!

Acum dup-atîta trudă
Boierii crapă de ciudă
Că nu mai au ce căta...
Cer cuvînt! — unul strigară, —
Partea penitenciară
Uitarăm a constata.

Degrabă ușa-n laturi dați,
Să între domnii deputați!

Cinci comisari se trimete,
Panu, Sturdza și Rosetti,
Iancu Ghica și Știrbei;
Închisorile să vază,
De-s bune, de sunt în pază,
Și costă pe an cîți lei.

Degrabă ușa-n laturi dați,
Să între domnii deputați!

Visul aci se sfîrșește:
Un purice mă trezește;
Încît chiar fără să vreu
Am lăsat în pușcărie
Cinci capi din oligarhie,
Închiși prin refrenul meu:

Degrabă ușa-n laturi dați,
Să între domnii deputați!

EPITAFUL D-LUI OTETELEȘEANU

Înscriem pe acest mormînt
Un singur-singurel cuvînt
Păgîn;
Prin care mortul deputat
Renumele și-a cîștigat:
Ciapcîn.

POEZIA CE FACE UN NAPOLEON!

Pe tronul Meu sum fără pază,
În țara Mea mă știu iubit;
Întreg poporul Meu veghează
În juru-mi rădicînd un zid:
Oricare vină să Mă vază
Cît sunt acum de fericit...
Dar cine-i omul ce-acolo s-ascunde?
Un ucigaș... întrat nu știu pe unde!

EULAVIA CĂLUGĂREASCĂ

Sunt un călugăr păcătos,
Ascuns sub trista rasă:
Îmi place vinul spumegos
Zîmbind colea pe masă;
Adesea și din poloboc
Beau fără fudulie...
Și toate astea la un loc
Fac *eu la vie*!

Sunt un călugăr cerșător,
Purtînd desagi pe spate:
Întrec în cărți p-un cartofor,
Întrec pe zece, frate!
Lanscnetul, stosul, orice joc
Primesc cu bucurie...
Și toate astea la un loc
Fac *eu la vie*!

Sunt un călugăr umilit
În cap cu comănacul:
Sub chip de puică de iubit
Mă-mpac cu însuși dracul;
Pe Tița o iubesc cu foc,
Pe Safta — cu beție...
Și toate astea la un loc
Fac *eu la vie*!

Sunt un călugăr fără neam,
În mînă cu metanii:
Nemic mai sfînt pe lume n-am,
Nemic mai sfînt ca banii;
Căci banii îmi aduc noroc
În orice-mi place mie...
Și toate astea la un loc
Fac *eu la vie*!

Sunt un călugăr priceput,
Un sfînt în așteptare:
Trăiesc de oameni nevăzut,
Fără lumină mare!
Fug de orașe ca proroc,
Șez vecinic în pustie...
Căci toate cele la un loc
Fac *eu la vie*!

1864

D. KOGĂLNICEANU

1

Lui Rosset
Zice el:
O să vezi —
Zice el —
Că al meu —
Zice el —
Minister —
Zice el —
Va urma —
Zice el —
Orice sfat —
Zice el —
Ce-mi va da —
Zice el —
Foaia ta —
Zice el!

2

Lui Boleac
Zice el:
Să mă crezi —
Zice el!
C-orișicînd —
Zice el —

Și-n orice —
Zice el —
Cu Rosset —
Zice el —
Sum dușman —
Zice el —
Iar al tău —
Zice el —
Serv plecat —
Zice el!

3

La boieri
Zice el:
Sum boier —
Zice el;
La țărani
Zice el:
Sum țăran —
Zice el:
Și oricui
Zice el:
Țiu cu voi —
Zice el...
Și mereu
Zice el —
Zice el —
Zice el!!

O DOINĂ POSTUMĂ

Nu aveam o șchioapă de pămînt să-mi fie
Locul meu... acuma-mi stăpînesc mormîntul;
Și nu îndrăznește ciocoiul să vie
Să-mi stoarcă pămîntul!

Alergam ca vită, mînat de poruncă...
Mă desfăt acuma-n ticna boierească;
Ar vrea și nu poate ciocoiul la muncă
D-aci să m-urnească!

Mă bătea boierul... acum nu mă bate
Nici vîntul, nici raza ferbintelui soare;
Timpul n-a șters încă semne de pe spate,
Dar nu mă mai doare!

Îmi lipsea cămașa pe ger și pe ploaie,
Cînd ședea ciocoiul lîngă calda-i vatră;
Acum port o haină care nu se moaie;
Țărînă și peatră!

Frații și copiii, ce-au rămas în gheară,
Din a lor durere auzindu-mi cîntul,
De la ciocoime atîta să ceară
Cît mi-a dat mormîntul!

DUPĂ CITIREA ARTICOLULUI D-LUI PANO, „DREPTUL ÎNTRUNIRII", *ROMÂNUL* DE LA 18 FEBRUARIE

Un munte, — fabula ne-o spune, —
Cîndva pe-un șoarice-a născut;
Credeam că-i lucru de minune
Pîn'ce alt lucru n-am văzut!

Famosul Pano cel cu nume
Vorbea mereu și nu scria:
Gîndit-a cineva în lume
Că el a scri se pregătea?

Mulți ani în facere trecură,
Dar ziua-n fine a sosit,
Ș-un copilaș-caricatură
La rîsul lumii a ieșit!

Rosetti l-a primit în brață
Și l-a culcat pe foaia sa;
Poftim de mi-l priviți în față,
Ș-apoi ca mine veți cînta:

Un munte, — fabula ne-o spune, —
Cîndva pe-un șoarice-a născut;
Credeam că-i lucru de minune
Pîn'ce alt lucru n-am văzut!

CĂTRE O DOAMNĂ DE 39 ANI

— Un şir de ani trecuse, de cînd întîiaşi dată
Te-a întîlnit în calea-i poetul rătăcit:
Jucîndă şi plîngîndă, voioasă şi-ntristată,
Ai fost de toţi iubită... eu încă te-am iubit!

Te mai revăz acuma, şi iată-mă-s pe gînduri:
D-atuncea peste tine ce patimi n-ar fi dat!
Iubit-ai tu d-atuncea pe cîţi şi-n cîte rînduri!
Ce dracu că nici astăzi nu eşti de lepădat!

— Nu te mira, amice!. Miroasă mulţi o floare,
Dar cîtu-i ea în viaţă, îi mîngîie pe toţi;
O floare-şi perde floarea cînd cade jos şi moare:
Sum vie, iată totul... miroasă dacă poţi!

DRUMUL-DE-FER

Frunză verde buruiene,
Să trăiască Mavroghene!

De cînd drumul cel ferat
De Cameră s-a votat,
Fiecare deputat,
Vrun peşcheş a cîştigat!

Frunză verde treanca-fleanca,
Să trăiască Salamanca!

Nu-i destul c-avem ciocoi;
Ne mai trebui lanţuri noi:
Să tot curgă ca şiroi
Cîrduri de străini la noi!

Frunză verde buruiene,
Să trăiască Mavroghene!

Dînd la plată înzecit
Decum alţii au plătit,

O s-avem un drum pocit,
Cum nici nu s-a auzit!

Frunză verde treanca-fleanca,
Să trăiască Salamanca!

Țara strigă pîn'la cer,
Oameni-n robie pier:
Cerem legi dela boier...
El ne dă un drum-de-fer!

ODĂ LA PLECAREA D-LUI BOTEZ-FORĂSCU, SUPRANUMIT „TOLOLOI"

De astăzi încetează toate,
Și Camera nimic nu poate:
Nici să mai cerem în zădar!
Deși luni patru pîn-acuma
Ea a lucrat la drojdii numa
Și i-a rămas de lucru spuma...
Dar
Cum oare Camera să facă
Cînd Tololoi la țară pleacă?

D-acuma chestia rurale
S-a sprăvălit d-a dura-n vale!
Nici să mai cerem în zădar!
Deși mereu țăranii zbiară,
Deși de mult întreaga țară
E în primejdie să piară...
Dar
Cum oare Camera să facă
Cînd Tololoi la țară pleacă?

Mă crează cineva, nu crează, —
Budgetul nu se mai votează:
Nici să mai cerem în zădar!

Deși guvernul nu mai știe
Prin ce minune să se ție
Făr-o lescaie-n visterie...
Dar
Cum oare Camera să facă
Cînd Tololoi la țară pleacă?

Reforma cea electorale
Și cea constituționale...
Nici să mai cerem în zădar!
Stă Adunarea-n nemișcare
Lipsindu-i omul său cel mare
Cu capul gol ca o spinare...
Dar
Cum oare Camera să facă
Cînd Tololoi la țară pleacă?

FRAGMENT DIN ȘEDINȚA NOCTURNĂ DIN 5 MARTIE

Fost-am fost în Adunare;
Boierii care de care
Palestina apăra.

Ministrul cel președinte
A vorbit scurt și cu minte,
Încît lumea se mira:

„Ovreii sunt chiar o ciumă,
Ce țara noastră sugrumă; —
Lor drepturi vreți a le da?“

Pe loc Costafor se scoală,
Se scoală și ia parolă,
Căci nu mai putea răbda!

Se scoală și apoi zice:
„Cine nu știe aice,
Că Adam jidov era?

Crist în lume vrînd să vie,
Și-a pus pe cap o chitie,
Și perciuni încă purta!

D-aceea sufeltu-mi geme,
Cînd guvernul nu se teme
Pe ovrei a ataca.

Dar trec peste alte fapte,
Văzînd că intrăm în noapte,
Ş-aţi început a căsca!

Închei: viţa ovreiască
E sor' cu a românească...
D-acum ne putem culca!"

CĂTRE T...

(Parodie după Alecsandri)

D-aş fi, iubito, spuma uşoară,
Ce-n valuri iese dintr-un sopun;
Ţi-aş spăla faţă, gît, cosicioară...
Ţi-aş spăla toate ca un nebun!

D-aş fi, iubito, purice iute;
Fără-ncetare eu aş sălta;
Şi tot pe locuri necunoscute,
Să nu mă afle mînuţa ta!

D-aş fi, iubito, pulberea numa,
Ce se rădică de jos în sus;
Aş face... nu poci s-o spui acuma:
Tot ce se face nu e de spus!

EXTRACT DIN ALBUMUL UNEI CĂŢELUŞE

(Din „Komisches Declamatorium“)

1

Îți doresc, a mea crăiasă:
O perie moale,
Trei chiftele mari la masă
Și două pîrjoale!
Cățel fără soi.

2

La tine cuget nencetat;
Și chiar atunci cînd coconița
Îmi dă un dulce sărutat,
Aminte eu mi-aduc gurița,
Ce de ureche m-a mușcat!
Bebe, cățeluș de damă.

3

Eu nu am palaturi, nu sum beizadea
Locașul meu este supt scară;
Dar port un tezaur în inima mea:
Amoru-ți mă arde cu pară!
Cioban, dulău.

Citind această odă,
Să dai din codă!
Ector, pudel.
Pentru conformitate
Hăjdău.

TREISPREZECI!

(O baladă în genul lui Schiller)

1

De la Galați la Mărășești
Cînd drumul dărîmatu-s-au,
El cu condiții boierești
În antrepriză datu-s-au,
Ca să se facă o șosea!

2

Coconul Lascăr Catargiu,
Mufluz c-un mare pîntece,
Tot plănuia de timpuriu
Cum punga să și-o vindece:
El antrepriză a luat!

3

Ministrul, ce p-atunci a fost,
Ceruse o garànție;
Dar Catargiu nu-i tocmai prost,
Căci dete drept cvitanție:
„Răspunde toată starea mea!“

4

D-aci el banii a primit
Din visteria statului,

Ş-acum se pune pe gîndit
La tactica furatului:
Să dreagă făr-a cheltui!

5

Pen fabrice de la Galaţi
Sunt oase ce se leapădă,
Şi care de la fabricanţi
Oricine vrea — le capătă
Cu preţuri ca şi făr’de preţ!

6

Coconul nostru cum sosea,
Ia oase de la fabrică,
Şi face, frate, o şosea
Ciclopică, cantabrică,
Numească-o singur cum va şti!

7

Dar oase — lucru îndrăcit! —
Tot nu ajung d-a-binele;
Şi drumul nu s-a isprăvit:
Mi-l rîd pîn’şi găinele...
Habar nu are Catargiu!

8

Istoria nu s-a curmat;
D-aci să vezi frumoasele!
Ministru rău s-a întărtat,
S-au întărtat şi oasele...
Ce-a fi, — n-o să ghiciţi în veci!

9

Guvernul cere bani mereu;
Dar Catargiu cu zîmbete
Mi-l tot amînă ca ovreu

Din sîmbete în sîmbete,
Zicîndu-i: „eu avere n-am!“

10

Iar oasele mi-l mustră-n vis
Supt chipuri prea fantastice;
Am auzit că el le-a zis
Cuvinte cam sarcastice:
„Sînt carne, şi de oase rîd!“

11

Deci, pîn-acum nici minister,
Nici stăfiile iadului.
Nu-nfricoşează pe boier,
Semeţ ca vîrful bradului!
Dar aşteptaţi şi veţi vedea!

12

Căci este scris în prorocii:
„Coconul cu şoselele
În casa pentru datorii
O să-l mănînce ielele.“
Aşa-i şi scris, aşa-i şi drept!

13

De la Galaţi la Mărăşeşti,
Nici iernile, nici verile,
În veci să nu călătoreşti,
Nici nopţile, nici serile:
Căci vai de capul tău!

CONJURAȚIUNEA LUI FIASCO

EPOPEE ÎN 156 DE VERSURI

Sumar: Să plîng sau să rîd? să tac sau să spui? — Ce sunt boierii și unde e Iisus al d-lui Rosetti? — Enumerațiunea luptătorilor romîni și ... ovrei, dar nu turci, și nici turlaci. — Un nume țigănesc, care nu se împacă cu poezia. — Cum oglinzile servesc la formarea poporului. — Discursul d-lui Manolache Epureanu din care se naște un nor... fără ploaie. — Discursul d-lui Costafor, care se sfîrșește prin cuvîntul „în zădar!" — Discursul d-lui Arsachi, alunecos ca și capul d-lui. — D. Boierescu dezleagă nodul lui Gordias. — D. Kogălniceanu e responsabil chiar pentru păcatele lui Adam. — Situațiunea d-lui Docan față cu șampania, și efectele acestei situațiuni. — Cine a rămas de rîs?

Îmi vine a plînge; dar trebui să rîd:
Căci lucruri ciudate în Cameră văd;
Aș tace... dar pofta-mi puind-o în cui,
Cînd vorba-i de țară — nu poci să nu spui.
Am limbă, am gură, am voace, am pept:
Voi rîde, voi spune... ce dar mai aștept?

Să știți că ciocoiul, în faptă-n cuvînt,
Ca dracul, înșeală supt forma de sfînt,

Ș-ades, judecînd de pe îmbletul seu,
Biet omul mi-l crede că-i chiar Dumnezeu!
Rosetti, bunoară, odată ne-a spus,
Că vede-n Bibesco un alt Iisus;
Și, tare-n credința-i, urmează d-atunci
La zece,... mai multe zecimi de porunci!
Rosetti-i o pildă: sunt alți mai cu cap,
Cari, toate că toate, de laturi nu scap;
Deunăzi poporul întreg romănesc
Era să se... lasă să vă povestesc.

Boierii în taină ținură divan:
Oteteleșeano și Iancu Docan,
Arsachi, și Cornea și cel Costafor
Pe care ovreii de rabin îl vor,
Un domn Niculesco, un om Boieresc,
Doi frați Epurenii (frați, nu mă-ndoiesc),
Și alții, pe care tu dacă-i cunoști,
Știi bine că nu sunt nici ageri, nici proști,
Dar cea ce se zice: nici-turc-nici-turlac,
Ce dară?... proverbul o spune, eu tac!

S-adună boierii la Otetele....
Un astfel de nume e chiar o bele:
În dreapta, în stînga, îl strîmb, îl sucesc...
Degeaba! că versul e tot țigănesc!
Voi spune dar numai că locul vestit,
În care ciocoii acum au venit,
Era un salon cu atîtea oglinzi
Încît nu vedeai nici părete, nici grinzi!

Se uită boierii în sus și în jos,
Se uită din față, se uită din dos:
Oglinzile fac că oricare ciocoi,
Răsfrînt de lumină, se schimbă în doi,
În patru, în zece... mai mulți Niculești,
Mai mulți Costafori și mai mulți Boierești!
Sărmanul Arsachi privea în oglinzi
Vro zece ca dînsul pleșuvi și făr'dinți,

Iar frați-Epurenii desigur că-n veci
N-au dat pîn'acuma de alți douăzeci!
Boierii se-ngîmfă și strigă în cor:
„Aci în salon e întregul popor!"
Apoi cel mai mare din doi Epureni
Începe: „Boieri moldoveni și munteni!
Pîn-azi cu guvernul am fost noi prea buni,
Făcîndu-i o sumă de concensiuni.
Nu-i vorbă, că bunavoință era
D-a nu da nemic și nemic d-a lucra,
Nu-i vorbă... dar fie oricum, e probat,
Că multe am dat și prea mult am lucrat!
Acuma vă-ntreb: de-om tot merge așa,
Ei tot vor mai cere, și tot vor lua;
Încît la sfîrșit vom ajunge și noi
A fi patrioți... copleșiți de nevoi!"

Tăcere. Pe frunți se lățește un nor.
În fine, cuvîntul și-l ia Costafor:
„Eu crez că poziția noastră oricum
Nu-i tocmai așa de grozavă acum.
Dentîi să vedem: ce-am făcut? multe legi,
Din cari pentru țară nemic nu alegi?
Control? pensiuni? posturi? drumuri-de-fer?
Acestea-s menite chiar pentru boier!
Moșii închinate?... ne pasă puțin,
Că doare p-un popă, ș-un popă străin!
Instrucția?... vorbă! n-or merge la școli
Clăcașii bătuți, fără parte și goli!
Din legea penală am scos la pustii
Constrîngerea pentru... o știți... datorii!
În fine, o zic, o repet, o declar:
Să nu desperăm de p-acum în zădar!"
Vorbi Epureanul, vorbi Costafor;
Vorbește Arsachi de vorbele lor:
Dentîi recunoaște că ei amîndoi
Sunt vrednici d-a fi-mbrățoșați de ciocoi;
Că unul și altul au spus adevăr,
Deși se cam iau în opinii de păr;
Apoi el urmează: „În oricare cas,

Mai mult de făcut de p-acum a rămas.
E legea rurală, e votul întins...
D-om da noi și astea, curat că ne-am stins!
Dar e și mai rău, să se afle cumva,
Că noi legi acestea nu vrem a le da.
Aș vrea a le da, și aș vrea să nu dăm:
Politica cere mereu s-amînăm!"

Adînca tristeţe cuprinse pe toți,
Căci toți dopotrivă sunt mari patrioţi.
Dodată se scoală cel om Boieresc
Și zice: „Al vostru eu chiar mă numesc.
Admir ce-au vorbit oratorii tustrei,
Și are dreptate oricare dintre ei.
Noi mult am lucrat... ne-am făcut populari,
Dar jocul a fost tot cam joc de coțcari.
Poporul repetă ca un papagal,
C-al său Parlament e nespus liberal.
Dați jos ministerul, zicînd orice-ți vrea:
Găsirea de clenciuri nu-i sarcină grea.
Din noi să alegem un nou cabinet
Ș-atunci vom lucra... vom lucra la buget;

Iar legea rurală și votul lărgit
Vor sta-n așteptare d-un timp fericit;
Și Camera tot din plămîni va zbiera:
— Guvernul s-opune, Guvernul nu vra!"

Aplauze răsună. Oglinzile crap.
„Halal Boierescu! ce cap, bre! ce cap!"
Îndată se scrie trei coale de blam,
În care-ncepînd de la tata Adam
Păcatele toate făcute pîn-az
Lui Kogălniceanu s-aruncă-n obraz!

Boierii citesc, recitesc, iar citesc,
Adaugă, schimbă, îmbunătățesc,
Pun virgule, puncturi, exclamațiuni;
În fine, fac sute și mii de minuni,
Voind ca să fie perfect al lor op,
Și astfel s-ajungă d-a-dreptul la scop, —

Să cază ministrul, să cază în praf:
Căci sufere țara prin lipsa de jaf,
Căci geme poporul văzînd cu fiori
Că i se anunță un alt viitori!

Acuma ciocoii la masă se pun:
Bucatele-s bune și vinul e bun!
Să bea, să mănînce: hrisovul din ceri
Atîta de lucru a dat la boieri!
Pe stridii șampania curge spumînd,
Butelcele iute despare pe rînd,
Și iată, pîn'ce s-a adus *bla-manja,*
Docan binișor se-mbătase deja,
Ș-atuncea promite, crezîndu-se treaz,
Că-n Cameră el va citi, ca viteaz,
Chiar mîini moțiunea... Ș-acestea zicînd,
Se pleacă pe masă ș-adoarme curînd!
În vis îi apare ministrul primar,
Ce-i cade-n genunchi și-l tot roagă-n zădar,
Să nu-l pedepsească, că-i mare păcat...
Dar mîndrul Docan doarme nenduplecat!

Aci mă opresc, căci am vrut să descriu
Aceea ce alții ori știu, ori nu știu;
Pe cînd rezultatul e prea cunoscut:
Ciocoii dejab-au mîncat și-au băut!
A doua zi-n Cameră, dup-al lor plan,
Citește propunerea bietul Docan
Și cere ca blamul să fie votat...
Atunci prim-ministrul zîmbind s-a sculat,
Și-a șters ochilarii, din ochi a clipit,
Și zise: „mă credeți că sum fericit
De nu vă mai plac și de nu mă mai vreți:
A merge p-acasă dendată puteți!"
Ciocoii în clipă se moaie de tot
Și blamul în fașă muri făr'de vot,
Încît chiar de rîs au rămas tuturor:
Arsachi, Docan, Epureni, Costafor...

O GREȘEALĂ

Nevestuică frumușică
Cu copilu-n brață!
Vino-ncoace fără frică,
Ca să-l văz la față!

Vină, dragă, lîngă mine,
Nu te mai sfiește;
Ca să-l poci vedea mai bine,
Că mă-nnebunește!

Un copil curat minune,
Ș-apoi încă fată!
Parcă inima îmi spune,
Ca să-l pup o dată.

Am pupat... dar ce greșeală!
O greșeală numa!
Nu știu cum, din zăpăceală,
Am pupat pe — muma!

1864

DOINA MEA

D-aş putea eu să mi-aştern
Ca să intru în guvern
Ministru intern;
Doină, doiniţă!

De m-ar crede domnul meu
Iscălind orice-aş vrea eu
Spre binele seu;
Doină, doiniţă!

Un Kogălnicean să fiu,
Şi să nu simţ nici un frîu
Ca să fac ce ştiu;
Doină, doiniţă!

Eu aş scri un mic decret,
Camera să mi-o trimet
Să-şi facă tabiet;
Doină, doiniţă!

Şi mă jur pe ceriul sfînt,
La ţărani le-aş da pămînt,
Să-i scol din mormînt;
Doină, doiniţă!

Le-aş mai da un mare vot,
S-arătăm Europei tot
Ce românii pot;
Doină, doiniţă!

Şi atunci cu ţara-n cor
Am striga ca un popor:
„Urra, domnitor!“
Doină, doiniţă!

O POEZIE ÎN STILUL D-ȘOAREI DUNCA

Încă o dulce iluziune
Din al meu suflet a dispărut
Și o crudelă decepțiune
Să-ncerc, Zincuțo, tu m-ai făcut.
Vise de aur și dulci speranțe,
O! Cum dispare într-un moment...
Febleță, calcul sau stravaganțe...
Femeia-i unda unui torent...
Undă funestă, amăgitoare,
Ce te atrage neîncetat
Prin aparința-i încîntătoare...
Te-ncrezi într-însa? — ești încelat!
Nu-ți spun, Zincuțo, ce sentimente
Neconsecința-ți mi-a inspirat;
Dară-ți voi zice sinceramente
C-acum prestigiul s-a disipat:
Văzui scheletul ce sub o cască
Și o armură se ascundea;
Văzui — vai! — monstrul, pe care-o mască
Și o purpură-l înfrumuseța...
Văzui că floarea cea mai frumoasă
E plină — adesea d-un crud venin.
Știu ce tempesta rea, furioasă,
Produce ceriul cel mai senin.
Dacă dar, Zinco, d-azi înainte
Și eu prezința-ți voi evita;
Vei ști, femeie, ce tari cuvinte
Mă fac la tine a renunța.

ASTĂZI

Privind în jur, o neagră întristare,
O cobe rea apasă gîndul meu;
Căci nu găsesc o cale de scăpare,
Și văz că-i foarte greu!

Crescut în lanț și fără de lumină,
Din jug s-a smuls românul prea tîrziu,
Purtînd în pept otrava de rugină,
Deși mai este viu!

Fugarul rob, dup-o tortură lungă,
D-abia suflînd, o clipă s-a poprit,
Și tremură, ca nu cumva s-ajungă
Stăpînul cel cumplit!

Dar zi-i acum că nime nu-l gonește,
Și iată-l uriaș dintr-un pitic;
Și rîde, zburdă, strigă nebunește:
Nu-mi pasă de nemic!

Vai, însă cînd vrun sunet îi aduce
Un tainic semn de biciul infernal!
El nu mai știe încotro s-apuce:
La vale sau la deal!

Şi clătinat ca trestia din baltă,
Se tot întreabă însuşi el: ce vrei?
Amestecînd pe toate laolaltă:
Un haos de idei!

Ş-atunce cînd Destinul îi surîde,
Dînd sclavului un pic de adăpost,
Cu orice preţ ar vrea să fie gîde
Şi uită tot ce-a fost!

Crescut în lanţ şi fără de lumină,
Din jug s-a smuls românul prea tîrziu,
Purtînd în pept otrava de rugină,
Deşi mai este viu!...

Privind în jur, o neagră întristare,
O cobe rea apasă gîndul meu;
Căci nu găsesc o cale de scăpare,
Şi văz că-i foarte greu!...

EU ŞI EA

(Din Gablitz)

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un rîu fără murmur,
Ca o pasere tăcută,
Ca o casă, ce stă mută
Şi pustie împrejur;

Astfel sunt şi eu, vai mie,
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr'idei,
De cînd dînsa nu-i sub soare
Şi puterea-mi cîntătoare
A perit cu moartea ei!

LA NOI...

„La noi e putred mărul“ a zis de mult poetul
A zis cu desperare și a murit nebun[1]
Căci îl zdrobi durerea cînd s-a convins cu-ncetul,
Oftînd după scăpare, că nu mai este bun
Nici sîmburele însuși, speranța viitoare,
Fecioara sfiicioasă ascunsă de priviri.

O, da! un vierme sarbăd cu otrăvită boare
Rozînd fără-ncetare nu lasă nicăiri
Bucată nemînjită, și în zadar să crează
Iluzia din urmă ar vrea, că tot mai poți
Redobîndi scînteia din dispăruta rază!

I-am cîntărit, piticii! i-am măsurat pe toți!
Lucesc prin neștiință, prin penele străine,
Insecte cu o umbră mai mare decît ei,
Te-nșală-n perspectivă, dar cînd te uiți mai bine
E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei!

Rivali cu cine știe ce geniuri sublime,
Aruncă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi,
Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
E putred, putred mărul din sîmbure la noi!

---

[1] Andrei Mureșanu în poezia *Deșteaptă-te române* (n.a.).

DOINE ORIENTALE

I

Zestrea fetei

— Al tău tată nu-i bogat;
Îmi vei spune, mîndro, oare:
Ochii tăi, două comoare,
Tu de unde i-ai furat?

— Dacă vrei răspunsul meu:
Zestrea noastră cea bogată
Nu ne vine de la tată,
Ci drept de la Dumnezeu!

II

Gelozia

Pe-al meu rival ea îl trimite
Să-nfigă-n peptu-mi un cuțit,
Iar eu simțesc mii de cuțite,
Mii de cuțite otrăvite,
Căci ea cu dînsul... a vorbit!

III

Norii și floarea

De-al tău amor
Eu plîng de dor,
Și tu rîzi că mă doare!

Așa din nori
Cînd curg plînsori,
Rîde gingașa floare!

IV

Gurița și cerceii

Sus pe deal zărind o fată,
Îi zisei: aș vrea o dată
Gura să ți-o beau!
Ea-mi răspunde: măi bădiță,
Dă-mi cercei să-ți dau guriță,
Altfel nu ți-o dau.

Eu îi zic: o pungă-ntreagă
Ți-aș da, copiliță dragă,
De n-aș fi drumaș;
Dar punga-i închisă-n masă,
Masa-i într-un colț de casă,
Casa-i în oraș...

Dînsa-mi zice: cu plăcere
Ți-aș da dulcea mîngîiere
Din buze ferbinți...
— Dă-mi-o dară!... — N-am de unde,
Căci sărutul meu s-ascunde
După zid de dinți!

LA „FÎNTÎNA BLANDUZIEI"

Bătrînule Horațiu, a Romei vechi mîndrie,
De care toți latinii în veci se vor mîndri,
Iubirea-mi pentru tine azi este și mai vie
Iubindu-te pe tine, iubesc pe-Alecsandri.

ZILELE BABEI

Cinci martie sau șase, stil vechi se-nțelege.
Pămîntu-i sub ceață și ceață pe cer.
E anost. Îți vine să caști ca un rege,
Sau dormi în picioare ca un temnicer.

O Babă ursuză! Curat Baba Rada:
Nici moartă, nici vie, ceva somnoros...
Deodată din brumă sticlește zăpada
Și albe sunt toate de sus pînă jos.

Se-ntind într-o clipă troiene de spumă,
Ș-un ger — chiar omătul de frig tremura.
Natura glumește, a dracului glumă:
E luna lui marte, și nu te mira.

Fugînd pe potecă s-ajungă acasă,
O fată, o floare, un vis de amor,
Din crin în răsură de ger se schimbase
Și gerul acuma o schimbă-n bujor.

Pe drum o-ntîlnește un om vechi de zile,
Dar sufletu-i suflet: în veci buclucaș!
El cere gurița plăpîndei copile:
„Ce cald ni s-ar face! Ce cald face-ți-aș!“

Zîmbește fetica. Unchiașul suspină.
Ș-atunci cînd suspinul spre zîmbet zbura,
Vezi soarele, iată-l: căldură. Lumină...
E luna lui marte, și nu te mira!

DIN PROPERTIUS

Asear-am petrecut noi împreună
Vro cîteva momente, scumpa mea;
Dar crede-mă, că pentru totdeauna
Neștearsă umba lor va rămînea!

A patra parte din scurtuța oară
În fața lampei am vorbit, am ris,
Ș-am auzit atîtea, surioară,
Pre cîte-n veci o carte n-a descris!

Apoi cellalt patrari făr'de lumină,
Făr'de cuvinte vesel a zburat;
Și dulce cupa sa părut-a plină
De-orice mai mîndru inim-a visat.

Acum te-ntreb, Zoițo, cu sfieală
De ce dorește omul ani lungiți,
Cînd ne-a ajuns o singură clipeală
Pentru a fi așa de fericiți?

POSTUME

CĂTRĂ G.M.

Împrejuru-mi vezi cîmpii,
Codri și livezi,
Iar în ele păseri mii
Și auzi și vezi.

Împrejuru-ți văd tot curți,
Piețe, zgomot mult,
Iar în ele oameni mulți
Și văd și aud.

Gîcitură ție sînt,
Gîcitură-mi ești:
Odă lungă vrai să-ți cînt;
Vrau să-mi ciripești!

[RĂSCOAPTĂ ANI...]

Răscoaptă ani de douăzeci
Ș-o zi pe an nebună,
Căci vrea să fie jună-n veci,
Măcar o zi, dar jună:
Bînd la Cotnar, mîncînd pilav,
Croind la anecdoate...
Veneam și eu, dar sum bolnav,
Regret că nu se poate...

EPIGRAME

I

Spirìt și spìrit

Lumină vreau! Dar niciodată
Lumina-ntreagă nu ni-i dată,
Ci totdeauna c-un mister:
Spirìt acum și spìrit mîine.
Un *i* tot fără punct rămîne
Și pe pămînt și chiar în cer!

II

Să rîzi

Mucenicii din vechime
Blestemau pe gîzi;
Tu nu blestema pe nime,
Dar de toți să rîzi!
Și vei rîde și mai bine
Și de vrei a rîde bine
Mai întîi să rîzi de tine.

III

Lacrima-noroi

Pe masă mi-e corpul întins;
Cu duhne, din sus vă zic vouă:
Durerea, de-i mare, nu-i plîns,
De-i mare furtuna — nu plouă.
Al vostru fățarnic șiroi
Preface țărîna-n noroi.

IV

Moartea femeii

Moarte strig și zi și noapte;
Însă moartea șugubeață
Pune propte lîngă propte
De-mi lungește hîda viață...
Dînsa-i o muiere rea:
De-o iubești, ea nu te vrea!

MUZICA SÎNGELUI

Din tată, din al tatei tată
Noi toți Hașdeii moșteneam,
Prin muzica cea nencetată
A sîngelui de neam,

Trei lucruri mari ce-n lumea mică
P-un ticălos atom,
D-asupra firii îl ridică
Făcîndu-l om.

Pe zeu, pe țară și femeie
Iubeam aceste trei,
Aceste trei în cari se-ncheie
Mii de idei.

Aceste trei focoase stele
Izvoare de minuni,
Cari scot eroi, scot sfinți din ele,
Și scot nebuni,

Eroi, nebuni, și sfinți aceia,
Pe cari de jos aici,
Nu-i urcă banul, ci ideea
Și-i face mucenici.

ALEXANDRINAE NUGAE

Poetul nu mai este bun
Decît la regi să fie slugă
Şi să-i tot spele cu săpun
De linguşire şi de rugă,
Făcînd din pupăză — păun!

Iar de cumva el nu se-njugă
A scrie versuri chiar pe-un tun
Sau pe vro brînză de Azugă,
Atunci semeţul căpcăun
Se vede-mpins ca o zvîrlugă
Şi Curtea-i strigă că-i nebun...

Îndrugă dar prostii, îndrugă,
Trecînd ca fumul de tutun;
Dar Neamţul îţi va zice: „Pun"!

[COROANA NU DĂ GENII...]

Coroana nu dă genii, ş-ades îl înveleşte,
Cum poate sărăcia l-ar fi desfăşurat
Căci geniul prin luptă cu lumea s-oţeleşte,
Cum aurul prin pară de foc e strecurat!
Un geniu fără luptă, un geniu ce-n tămîie
De linguşiri îşi duce netulburatul trai,
De-ar fi el cît de mare, nu poate să rămîie,
Ci, somnoros, se stinge sub mantia de crai!
Voi dară, ce vă naşteţi cu fruntea-ncoronată
Cu slugi şi slugi numai pe pămînt,
Ce-i scris de voi se şterge cu viaţa-vă deodată
Şi hohotesc lingăii, cînd regii nu mai sînt.

AFARĂ VÎJÎIA FURTUNA

Afară vîjîia furtuna
Lucind zigzaguri de scîntei;
El cugeta, ca-ntotdeauna,
Cu ochii pe portretul ei,
Portretul moartei lui copile,
Portretul îngerului său!
El cugeta: „de-atîtea zile,
De-atîtea nopți chem moartea eu!
Căci moartea-i viață pentru mine
Căci viața-mi este un blestem,
Căci vreau să mor, și nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!“

Furtuna vîjîia mai tare
Și fulgera mai îndesat;
El cugeta cu-nduioșare
La trăsnetul nenduioșat:
„Ah, doar i se va face milă
De chinul meu nemărginit!
Mai roagă-l tu, a mea copilă,
Să-mi curme dorul cel cumplit.
Căci moartea-i viață pentru mine,
Căci viața-mi este un blestem,
Căci vreau să mor și nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!“

Furtuna urlă mai turbată
Și fulgerele se-ntețesc;
El cugetă la dulcea-i fată
Privind la chipu-i îngeresc
Și murmură: „de-ar vrea să deie
Din cele trăsnete ce zbier
În pieptu-mi numai o scînteie,
Atîta rog, atîta cer!
Căci moartea-i viață pentru mine
Căci viața-mi este un blestem,
Căci vreau să mor și nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!“

Furtuna iată că-ncetează
Și-acum pe cerul limpezit
Se plimbă-nvoioșat o rază
A soarelui dezbrobodit.
Dar mai grozav în pieptu-i tună,
Îi sparge inima de tot
Și strigă mintea lui nebună:
„Trăsnească-mă, căci nu mai pot!
Căci moartea-i viață pentru mine,
Căci viața-mi este un blestem,
Căci vreau să mor și nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!“

[MOARTEA SCHIMBĂ SCAIEȚI ÎN TULIPE]

Moartea schimbă scaieți în tulipe
Viața schimbă tulipe-n scaieți.
Numai moartea dă rîmei aripe
Numai moartea e viață-ntre vieți.

Să vedeți din scaieți o tulipă
Rămînînd prin al morții altoi,
Din omidă ieșind o aripă
Și-un suflet ieșind din noroi.

RENAȘTEREA

Bătrînul și copilul mergeau glumind pe cale —
Același cuget tainic în amîndoi s-ascunde.
Din nou copil să fie bătrînu-i gata-acum
Copilul mai fusese bătrîn în altă viață.
Bătrîn, copil — totuna. Atîta eu le spun:
S-ajungă fiecare din ce în ce mai bun.

[MULŢI PROŞTI AU ZIS...]

Mulţi proşti au zis ş-o să mai zică:
Hasdeu n-a isprăvit nimică...
Ei au dreptate cînd mă rîd,
Căci eu, dacă eram cu minte
Aş fi murit mult mai-nainte,
Ca gura proştilor s-o-nchid.
Mulţi proşti atîta fac de cată
Tot ce-a greşit Hasdeu vrodată:
O fac cu rost şi fără rost.
O fi, n-o fi, e sigur una:
Hasdeu muncise totdauna
Şi n-a fost niciodată — prost.

ADDENDA

POEZII ORIGINALE

К. Ф. СТАМАТИ

„Oh degli altri poeti onore e lume,
Vagliami 'l lungo studio e'l grande amore,
Che m'han fatto cercar lo tuo volume
Tu se'lo mio maestro e'l mio autore".
Dante, *La Com. Div.Inf.c.I*

Чего же умолк ты, наш добрый старик,
Певец наш дней древних, Баян наш дней новых!
От бремени ль жизни, недугов суровых,
Согбенный летами, к земле ты поник,
И голос твой громкий, как эхо Карпата,
И голос твой сладкий, как Прута струя,
Затих сам собою? Иль песня твоя,
Исконною славой Молдавы богата.
Уже не находит предметов себе
Великих, достойных, в отчизне Богдана,
В дворе Александра, и в стане Стефана,
В прекрасной Руксандры и Дафны земле?
Иль в отзыв на песни свои не встречаешь,
Симпатии братней в сердцах земляков
И вещие думы о славе отцов
На небо унесть ты с собою желаешь?

*

Маститый старик наш, ты чувством могуч,
И силою духа, как сокол свободный,
Паришь ты в той сфере, где гений народный
Скрывает величья грядущего луч
В священном кивоте народных преданий!
А много заветных глаголов и дел
Еще составляют гробницы удел,
И мы ль не повторим родные примеры
Истории старой в деяньи младых?
Ты знаешь, старик наш, как в гетской пустыне
Овидий о чуждой стране напевал,
Наш предок, Гет дикий, с любовью внимал
Тем песням, хоть были они о чужбине.

*

Ты видишь как Феникс из пепла, наш край
Воспрянул и юною жизнью трепещит,
И в будущность взоры с надеждою мечет
И верит, что древний Богданин рай
Опять мы откроем в родимой Молдове,
Как Драгош, с дружиной Румынских сынов,
Здесь, ровно тому пять веков,
Начало дал новой в Европе державе.
Собрались на праздник, на свой юбилей,
И храбрые парни, и красные девы,
И хоры готовы, что б грянуть напевы
В честь бывших, на счастье будущих дней.
Но нет запевалы! Зовут Драгомира:
Чего же молчишь ты, наш добрый старик,
Чего не затянешь ты, песни, на клик
Молдавских собратьев, Ромынского мира!

LUI CONSTANTIN STAMATI

„Oh degli altri poeti onore e lume,
Vagliami 'l lungo studio e'l grande amore,
Che m'han fatto cercar lo tuo volume
Tu se'lo mio maestro e'l mio autore."
Dante, *La Com. Div.*, *Inf.*, c.1

Rapsod vestit al țării, de ce tăcut-ai oare?
Baian al zilei noastre și-al celei de demult,
Au mult prea grei ți-s anii și cu al lor tumult
ți-au pus pe-ai vieții umeri poveri apăsătoare?
Puternica ta voce — ca în Carpați un tunet,
ori dulce mîngîioasă ca apele din Prut, —
de ce nu se aude? Ți-e oare glasul mut
că hărăzita-ți strună nu scoate nici un sunet?
Sau nu găsești azi, poate, ca-n vremi de-odinioară
mari fapte, pe măsura străbunului Bogdan
și demne de-Alexandru, de faima lui Ștefan,
în prea frumoasa Dafnei și a Ruxandrei țară?
De ce slăvita-ți muză n-o lași să încălzească
simțirea-atîtor inimi ce-au amorțit de ger?
Sau poate vrei cu tine să duci acolo-n cer
profetice balade de fală strămoșească?

*

Ca șoimu-n sfere-nalte planează gîndu-ți, unde
al neamului tău geniu păstrat ca-ntr-un chivot

străluminează datini, și viitorul tot
cu-a-nțelepciunii rază profundă ni-l pătrunde.
Și toate acele slove și năzuințe sfinte
ce-alcătuiesc și astăzi al sorții noastre drum
nu-s repetarea-n fapte prin tinerii de-acum
a ceeace strămoșii-mplinire mai nainte?
Bătrîne bard, știi bine, cu lira sa divină
trezind pustia getă, cum da Ovid cuvînt
acelui cînt în care vorbea de-un alt pămînt
dar l-ascultau toți geții cu dragoste deplină!

*

Nu vezi cum din cenușă ca Fenix țara-nvie
și freamătă și crede că pe-al Moldovei plai
vor fi să regăsească al lui Bogdan vechi rai
urmașii bravi, cu drepturi nestinse de moșie.
La fel ca Dragoș care, cu ceata-i românească,
în urmă cu cinci veacuri, venind din munți bătrîni,
purcese, în vecie, o țară de români
în marginea Evropii, aici, să și-o zidească.
La jubileul falnic, în coruri de serbare,
flăcăi viteji și fete cu chipeșe priviri
sînt gata să înalțe Moldovei preamăriri
cinstindu-i vechea falā și slava viitoare.
Pe Dragomir tu cheamă-l, cîntarea să ne-o-ngîne
dacă lipsește astăzi rapsodul și tu taci.
De ce nu vrei în strigăt cîntarea s-o prefaci,
moldave bard al nostru și-al nației române!

РУМЫН Я

Румын сердцем и душою
Люблю как братьев. За Румынов
Готов я жертвовать собою,
Рукой, умом и душою.
Лишь бы любовью святою.

SÎNT ROMÂN

Eu din români îmi trag sorgintea.
C-o sfîntă dragoste-i iubesc
și pentru tot ce-i românesc,
oricînd, și brațele și mintea
și sufletul mi le jertfesc.

СТЕФАН ВЕЛИКИЙ

Дума

Увидел я
Орел перелетал с утеса на утес.
Я видел сокола на берегах Дуная,
О, как тогда прекрасен сокол был.
На нем была корона золотая
Стефана грозный меч ему служил.
Но ястреб вдруг с стремительною силой
Напал на Севера могучего орла
И сокол все забыв: отечество и милых
Пошел в далекие края.
Зачем же без страха и
На север
Чего же он, зачем туда пошел?

ŞTEFAN CEL MARE

Cîntec

Ce falnic şoim la apa dunăreană
a fost cîndva pe ţărmuri să se vadă!
Purta slăvita lui Ştefan coroană
şi îi slujea năprasnica lui spadă.

Dar un vultan ce-n lume groază-mparte
se năpusti spre nord ca o furtună.
Şi şoimu-atunci spre alte zări, departe,
zbură, lăsîndu-şi patria străbună.
De ce-a zburat? Unde s-a dus departe?

РОМЫНСКИЕ МЕЛОДИИ

Вокруг василька собирались цветы
В своем многоцветном наряде,
Прекрасны как первые девы мечты,
Как солнце в красавицы взгляде,
Когда, в ожиданьи небес меж людьми,
О небе красотка вздыхает,
Когда, в наслажденьи начальной любви,
На милого сердцу взирает.
Собравшись шептали цветы васильку,
Шептали печально вздыхая;
Безжалостно точит и губит красу
Судьба ворожея слепая.
Сегодня, увы, загадала она
Тебе роковую кончину:
«Цветет васильком молодая весна
Ему я проклятие кину.
Увянет на век под гневом моим,
И зерна на веки изсохнут,
И, вместо него, лишь бурьяном глухим
Поля и долины заглохнут!»

MELODII ROMÂNEŞTI

De flori e albăstriţa-nconjurată
şi toate-s, în pestriţul lor sobor,
frumoase ca un vis frumos de fată
sub presimţirea unui tainic dor —
şi limpezi cum e raza ce coboară
din soarele albastrelor tării
ca să lucească-n ochii de fecioară
cu focul viu al dragostei dintîi.
Şi-n jurul albăstriţei adunate
spun florile cu întristat suspin:
cumplită soartă care se abate
azi ne urzeşte un sfîrşit hain.
Căci fără milă, oarba vrăjitoare
gîndeşte în mînia ei aşa:
prin albăstriţe-i primăvara-n floare!
Blestemul meu pe ele va cădea!
Sămînţa lor să piară în vecie
şi-oriunde-n cîmp, pe văi ori în poieni,
în locul lor, pe ţarina pustie,
să dea năvală spini şi buruieni!

[ДИТЯ! ЗАЧЕМ МЕНЯ ТЫ ЛЮБИШЬ]

Дитя! Зачем меня ты любишь
Зачем меня боготворишь
Себя ты лишь этим губишь
Меня и мучишь и смешишь!
Тебя любить я не умею
Тебя любить я не могу,
Давно, давно душой моею
Алине я принадлежу —
Она меня терзает вечно
И отвергает страсть мою,
Она трунит безчеловечно. —
Я ... я все же ее люблю
Я разлюбить ...
Хотя бы искренне хотел.
Вся жизнь моя — одно страдание
Таков безцельный мой удел!

[DE CE-MI AȚII, COPILO, CALEA]

De ce-mi ații, copilo, calea,
și mă adori ca pe un zeu?
Prin asta vei cunoaște jalea
și-mi vei spori și chinul meu.

Iubirii tale nu-s în stare
chemarea tandră s-o ascult,
căci inima, cu înfocare,
Alinii dată mi-e de mult.

Dar ea simțirile-mi curate
măcar în seamă nu le ia,
ci joc mereu de mine-și bate.
Eu totuși o iubesc pe ea.

Ferice-aș fi o viață-ntreagă
să n-o mai pot iubi defel.
Dar nimeni vraja nu-mi dezleagă
și orice drum mi-e fără țel.

[И У НАС БЫЛ ВЕК ЗЛАТОЙ]

И у нас был век златой
Был у нас Вода Стефан.
Для Молдавии святой
В век тот славный золотой
Нужен был князь и герой,
Чтобы выгнать бусурман,
Чтоб спасти свой край родной
В век тот славный золотой.
Кто же нашей родине златой
Был князем и вождем?
Кто шел за нас бесстрашно в бой,
В век тот славный золотой?
И кто жертвовал собой
С лютым сражаяся врагом?
Кто был господарь и герой
В век тот славный золотой?

[VEAC DE AUR]

Veac de aur strălucit
am avut și noi odată
și un Domn nebiruit,
Ștefan, al Moldovei tată!

Fiindcă trebuia un veac
de-nălțare și lumină,
pe acest străbun meleag,
și la noi cîndva să vină.

Și mai trebuia viteaz
și un Domn cu spada-n mînă
să ne scape de necaz
și de hoarda cea păgînă.

Cine pentru-al său norod
înfruntînd urgii amare
ne-a fost Domn și Voievod
și Moldovei i-a fost soare?

Cine pentru—al său meleag
viața și-a-nchinat fierbinte
în acel de aur veac
al Moldovei noastre sfinte?

[НАД БЕРЕГОМ МОРЯ ...]

Над берегом моря я долго сидел,
И во мрак воды глядел,
И силою думы в тот миг для меня
Вся жизнь прояснилась моя.
Я видел как волны уходят чредой,
Скрываясь в пучине седой;
Порой блеснут, и на долго потом,
Сменят[ся] туманным бугром;
Напрасно взывал я знакомку мою,
Что весело брызгнула дню;
Напрасно взыскал я меж черных валов
Знакомца угрюмый покров ...
Напрасно в пучину мой дух проникал,
Да в ней невесту искал;
Что было ... исчез[ло] ... Но где же оно?
Скажете, исчезнуть могло?
Унылого моря обширен объем,
Его не об[нимет] мой взор;
И взоры блуждают по нем,
А все-ж где-нибудь как стеной огражден
Пределами крепкими он.
Умчали века, в ожидании других,
Но море не трогало их;
Все те-же в нем волны как в перв[ые] дни
Громадной созда[нья] возни!

[PE ȚĂRMUL MĂRII...]

O vreme-ndelungă pe țărm cît am stat
și-al mării adînc l-am scrutat
a fost să se facă lumină mereu
în viață și-n cugetul meu.

Vedeam cum departe trec valuri în larg
și-n albe puhoaie se sparg,
și alte puhoaie-nspumate cum vin
și pier în adîncul marin.

Cercat-am: cît poate să fie cuprins
cu ochii imensul întins?
Cercat-am: al apelor sumbru străfund
cu gîndul cît pot să-l pătrund?

Privirile-mi însă spre valul fugar
voiau, ațintite-n zadar,
să afle cărarea pe care s-a dus
căci urmele valului nu-s.
Și totuși, puternic, de-un zid, undeva,
e marea-ngrădită și ea.

Trec veacuri, noi veacuri mereu așteptînd
și marea mereu spumegînd

se-nalță cu valuri în veșnic frămînt
dar ele aceleași îi sînt
pe care le-avuse și-n primul tumult
din vremea Genezei, demult.

[КРУГОМ МЫ СЛЫШИМ ЭХО СЛАВЫ]

Кругом мы слышим эхо славы,
Но славы дев чужих земель,
Вселеды, Маруль и Ягел,
То мирн[ая] с Вислы и Молдавы
В честь Восиды и Любуши трель.
Но и у нас был век чудесен:
О славе наших дев нет песень.

В приволье старого Дуная,
Где волны Ольты золотой,
При блеске месяца порхая
Жила княгина молодая, —
Родною правя стороной.
Княгиню ту звали Антипа
Удел княгини звали Ультина.
Тогда в державе гетской много
Было владетельных князей.

[ECOUL LAUDEI DEPLINE]

Spre slava fetelor străine, —
Vseleda, Marul și Iaghel,
se-aude-al laudei depline
ecou și deslușim în el,
din Vislea-n marginea moldavă,
mereu înălțătorul cînt
ce spune de-a Vosidei slavă
și de-al Lubușii farmec sfînt.
Un veac de măreții ne dete
cîndva și nouă Cel-de-Sus...
dar despre ale noastre fete
cîntări de slavă încă nu-s!

Pe unde Oltu-n vale-și mînă
sub lună, ape vălurind,
la maica Dunăre bătrînă
zorit s-ajungă mai curînd,
demult, sub steaua norocoasă
a unei vremi care-a trecut,
trăia o tînără crăiasă
stăpînă pe acel ținut.
Din neam viteaz își trase spița.
Domni cu-al dreptului temei.
Antina se numea domnița.
Ultina era țara ei.

Pe-aceste plaiuri minunate
și locuite-atunci de geți,
au fost mulți Domni să se arate
puternici, drepți și îndrăzneți.

[КАКОЙ-ТО ЧЕЛОВЕК ...]

Какой-то человек — кажись неграмотей, —
Уехал на войну, —
В какую-то далекую страну
От родины своей.
Четыре года он со славою сражался,
Но наконец
Свинец
В бок к молодцу пробрался
И он в отечество побрел.
Пришел — и речь с людьми заводит,
Но их понять никак не мог.
Один ему по курочьи городит,
Другой собакою кричит ...
«О, всемогущий Бог!» —
Он завопил уныло, —
«Ужель здесь толку не добьюсь?
Так лучше от отчизны снова
Больной в сражение вернусь.»
То будет некогда и с нами
От нас все будут убегать,
Если другими языками
Лишь только будем мы болтать.

[UN OARECARE OM...

Un om ce nu avuse de multă carte parte,
ci numai de nevoi,
spre nu știu ce ținuturi, de țara lui departe,
plecase la război.

Și patru ani în luptă el glorios a stat
dar pîn'la urmă iată și năpasta:
un glonte-n bătălie s-a-ntîmplat
eroului să-i frîngă-n două coasta.

Atunci, tîrîș, spre vatră se-ntoarse el rănit
dar alt necaz îl aștepta și-acasă:
toți semenii cu care s-a-ntîlnit
vorbeau acum o limbă nențeleasă.

Și tot ce se-auzea în jurul său
suna mai mult a zarvă păsărească...
Ba unul hămăia ca un dulău,
ba altul parcă-n dinți strivea o broască.

„Ajuns-am printre-ai mei un venetic
și nu știu ce-aș mai face, ce-aș mai drege,
că nu-nțeleg, din ce-mi spun ei, nimic.
Și nimeni vorba nu mi-o înțelege!

Mai bine-atunci, așa schilod cum sînt,
își spuse el, să plec la luptă iară,
decît, cu părintescul meu cuvînt,
să fiu străin în părinteasca-mi țară!

La fel va fi pe ale noastre plaiuri,
să îndurăm aceleași umilinți,
de ne-om poci vorbind în alte graiuri,
și-om da uitării graiul din părinți!

ЛОГОФЕТ ИВАН ТЫВТУ

1512

Свершил Стефан блестящий ряд побед;
Моя Молдавия вдовицею вопила;
Со всех сторон, враги под млатом бед
Готовились попрать державу без кормила.
«Спасенья нет, увы! Спасенья нет!
Похитила вождя урочная могила!...»
Вдруг смолкнула толпа, как ночи бред.
Пред появлением всезрящего светила.

Иван Словак, Стефана лучший друг,
Нам объявил указ покойного героя:
«Зовет усталый труженик досуг
Под усыпительною мрака пеленою...
Вздремните ..., а с зарей очнетесь вдруг,
Во сне защищены султанскою рукою...»

LOGOFĂTUL TĂUTU

1512

Sfîrșind de-nvins tot ce avea a-nvinge
se duce-n veacuri Ștefan să se culce.
Moldova mea de jale păru-și smulge
și ca o văduvă în hohot plînge.
„Salvare nu-i!“ Vrăjmașii ne dau roată.
Dar deznădejdea neamului o curmă
Tăutu logofătul cînd se-arată
cu-a Domnului poruncă de pe urmă:
Sub vălul nopții-n tihnă truda-și pune
povara muncii ei îndelungate.
Dormiți... Visați... Acum e pe-nnoptate
sub cerul veghetoarei semilune.
Vor fi cîndva și zările curate
în revărsații zori ai zilei bune!

ГОСПОДАРЬ ИВОНИЯ

Мазовии народ по крови нам далек,
Но памятью он мил моей отчизне;
Величия святой Молдавии пророк
В Мазовии зарю увидел жизни;
И долго меж своих терпенья ношу влек
Муж чуждый робости и укоризны, —
Пока и к нам его не кинул буйный рок,
Чтоб жертвой щегольнуть на общей нашей тризне...

Ивония, Стамбула тяжкий млат,
По подвигам Стефана кровный брат,
По смерти праведник в лице вселенной!
Ты нам урок оставил незабвенный:
«Не будь изменников, — и, трупами врагов,
Из чьих Ромын легко не выбьется оков!»

IOAN-VODĂ

De-al neamului meu sînge Mazovia-i departe
dar o iubesc din suflet și-i cînt cinstitul loc
unde-aurora vieții s-o vadă avu parte
al măreției noastre moldavul prooroc.

Cinstit în fața lumii, sfidînd trufia Porții,
în mînă cu-al dreptății străbune buzdugan,
a zguduit Stambulul dar negri i-au fost sorții
bărbatului din stirpea slăvitului Ștefan!

Ioan! A jertfei tale neștearsă mărturie
vorbește-n prăznuirea amarului tău hram
ce ne-amintește-ntruna că-n vremi de grea urgie

ne-am fi putut noi smulge din jugu-n care stam.
Dar n-au fost să se nască numai eroi pe glie...
Ne-a dat nemernicia și vînzători de neam.

КНЯЗЬ МАЛ

945

Любила Дерева́ свободу жизни дикой
В глуши вертепов сумрачной Волыни,
Откуда громом вдаль струится эхо крика,
Где смерть аль слава вшельничей дружине.
Там Игорь Киевский, клеймя святыни
Гроза далеких стран, — пал жертвою великой…
Но Ольга за него представилась уликой:
«Стал воли край бойницею княгини…».

Вождь Мал, избегнув чудом лютой мести,
Ушел на чужь, привить на новом месте,
Свободы ветку меж лесов да дебрей горных…

В Молдавии развеял он знамя чести,
И, времени на зло, в берлогах Вранчи черных
Цветет поныне дух пришельцев непокорных…

CNEAZUL MAL

945

Dereva, în păgîna-i libertate,
Trăia pe al Volinei plai stăpînă
unde ecoul tunetelor toate
cu moartea ori cu gloria se-ngînă.
Pe-altarele de el stigmatizate
fu Igor Kievleanul dat pierzării…
Dar Olga a-ntrupat voința țării
și-n juru-i țara deveni cetate.

Fugind din calea răzbunării crunte
își duse ceata, Mal, în altă zare
și în Moldova, pe cărări de munte,
și-a desfășat drapelul de onoare.

D-e atunci în Vrancea, prin păduri cărunte,
mereu al răzvrătirii duh e-n floare.

ДРАГОШ

1352—1354

ОСНОВАНИЕ МОЛДАВИИ

И рабства кроткого невыносима ноша. —
Душе ли Драгоша терпеть позор
Неволи угорской, на Провиденье ропща!?
И вот хребтом соседних тучам гор,
Дремучие леса охотой полоша,
Наш прадед вышел из теснин Марамуреша.
В пути завидел зубра княжий взор,
А зубр бежал в Молдавии простор.

Вокруг цвела природа жизнью чудной,
Тянулись нивы лентой изумрудной,
И дебри тень бросали к лону вод...

«Спасибо, зубр! — Свершен обет мой трудный:
Как Моисей, кончаю наш Исход.
В наследьи, — волю мой обрел народ.»

DRAGOȘ

1352—1354

INTEMEIEREA MOLDOVEI

Nu-i sufletul lui Dragoș făcut să se-njosească
sub sceptrul de-nrobire al unor crai străini.
În fața infamiei el cum să nu cîrtească?
Dar iată-n zare creasta acelor munți vecini.

Urmat de-ntreaga-i ceată, de sus, din Maramureș,
venea străbunul nostru cu-nsuflețit alai
ca să vîneze zimbrul, dar fiara-l duse-n iureș
pe al Moldovei dulce, senin și verde plai.

Livezi pe dealuri line își înfloreau beteala,
miresmele din cîmpuri îl îmbiau mereu —
și zise Dragoș: „Vremea-i să-mi țin făgăduiala

sfîrșindu-mi, ca și Moise, cu bine lucrul eu.
Îți mulțumesc deci, zimbre, c-a libertății fală
ce-o dobîndii, drept zestre, o las la neamul meu.“

ПАСЕЧНИК ЯЦКО

Дед Яцко, родом Рус, на берегах Молдавы
Жил, разводя богатых ульев строй,
И, с пчелами подстать, в цепи своей державы
Судил-рядил семьею родовой.

Пестрили целый край и горы, и дубравы, —
Но лаком мед, и, близкой стороной,
Он привлекал не раз татарские облавы:
Терпел старик, — и доли ждал иной.

Когда из угор, буй-тура гоняя,
В Молдавию прибрел «Молдавии отец»,
Дед Яцко-пасечник, чело склоняя,
Пришельцу знатному поднес земли венец:
«Храни наш русский мед, — а Русь святая
И мед детей твоих отхронит под конец».

MOŞ IAŢKO

Un prisăcar, Moş Iaţko, de rusă seminţie,
venind să-şi afle soarta pe malul moldovean,
trăia printre albine ce mierea aurie
i-o dăruiau să-şi ţină familialul clan.

Cu stupi bogaţi poiana şi-o-mpestriţase toată,
umplu de zumzet valea şi munţii-mpăduriţi
şi la hotar, de veghe, bătrînul nu o dată
a stăvilit năvala tătarilor cumpliţi.

Dar cînd a fost în ceasul descălecării sfinte
Stăpînul să se-arate pe glii moldoveneşti,
cu faguri proaspeţi, Iaţko, ieşindu-i înainte,
„Bine-ai venit, îi spuse, prisaca să-mi cinsteşti!
Cu mierea dulce-a ţării, al patriei părinte,
tu să-ţi hrăneşti copiii şi bravi oşteni să-i creşti!"

ОТПОР УГРОВ

Лудовик Угорский, в золоченной палате,
Из-за Планина вести новой ждет:
Согнули ль Драгоша кичливых угор рати?
В оковах ли разбитый князь идет?...
Вот трубный звук гудит в подоблачном Карпате
И в Песте зашумел гульливый сброд:
Король, пленяя чернь надеждою во взгляде,
Встречает сам вернувшийся поход.

Вожди печальны, речи их унылы:
«Непостоянна, государь, судьба...
Мы с честью бой несли, без трепета могилы.
Но с Драгошем — напрасная борьба!
Отнять ли юношу от лона милой?
Поработить ли вольного раба?»

RESPINGEREA UNGURILOR

În foișor de aur stă Ludovic și-n zare
scrutînd el vești așteaptă, pe gînduri adîncit.
Îl vor răpune oare pe Dragoș oști ungare?
În lanțuri îl vor pune pe cneazul răzvrătit?

Dinspre Carpați, departe, răzbate-un zvon de goarne
și regele tresare nădăjduind ca-n zori
victorioși oștenii vor fi să se întoarne
întîmpinați în Pesta cu cîntece și flori.

Dar triste căpetenii cu fruntea aplecată
Abia-și tîrăsc răsuflul cu pașii lor greoi:
„Stăpîne, soarta noastră a fost încrîncenată

și cumpăna izbînzii nu s-a-nclinat spre noi.
De un năprasnic paloș ni-i oastea spulberată
și nici nu-l dovedirăm pe Dragoș în război!"

ВЫБОР ЦАРЯ

Большое торжество готовится в народе,
Едва очнувшемся от ига на свободе, —
Большое торжество родному воеводе.
Молдавия подносит жезл царей
Виновнику ее начальных дней,
На зло судьбе и дикости людей.
Все блещет радостью — и в душах, и в природе
Величья разлит девственный елей.

Выходит Драгош, и могучим словом
Он общей воле шлет ответ:
«Под лучших граждан выборным покровом,
Вам должно крепнуть много лет...
Не царский нужен плод в народе новом,
А доблести врожденный свет».

ALEGEREA DOMNEASCĂ

De sărbătoare-i pregătit norodul
ce-abia ieși de sub un jug amar.
El libertății azi îi gustă rodul
și ca să fie pace la hotar

în scaun înălțîndu-și voievodul
i-aduce al Moldovei sceptru-n dar.
Și cîntă revărsata fericire
în orice suflet și pe orice ram,

cînd împlinit de-a neamului iubire
vorbește Dragoș cu întregu-i neam:
„Nicicînd n-ajungă-n scaun de domnie

cel ce coboară doar din os domnesc
ci numai cel pe care îl voiesc
toți oamenii ce-l știu de omenie.“

ПОБЕДА У БУГА

В Молдавию и Польшу направилась набегом,
Орда татар у Буга свой разложила стан;
И в пепел превратилось все бывшее над берегом
Под диким дуновеньем поганых бусурман.
Вот рать ромын и ляхов, ведома беглым чехом,
Викентием из Кутна, вождем двух чуждых стран,
Пошла врагу навстречу с веселием и смехом:
В тот день ординцам лютым был пир на славу дан!

Князь Драгош, восхищенный дружинами лихими,
Викентию из Кутна усадьбу подарил,
Которая поныне героя носит имя.

Кутнар иную почесть позднее получил ...,
Но для певца отчизны не винами своими,
А памятью победной он вечно будет мил.

BIRUINȚA DE LA BUG

Sălbateca suflare a hoardei busurmane
pătrunde în Moldova. Polonia-i pe rug.
Doar scrum rămîne-n urma puhoaielor dușmane
ce tabăra-și așează acuma lîngă Bug.
Din Kutna însă, iată, Vichentie se-arată
cu oaste încropită din leși și din români.
O, ziua ceea cruntă a fost și niciodată
n-o vor mai da uitării netrebnicii păgîni!

Ci sufletul lui Dragoș e plin de bucurie.
El, răsplătind vitejii, îi dăruiește lui
Vichentie din Kutna o sfoară de moșie

ce numele îi poartă. Și cîntărețul nu-i
să aibe-o vină dacă, în amintirea-i sfîntă,
nevestejita slavă și astăzi i-o mai cîntă.

ОСНОВАНИЕ БАИ

В Подгории руда таилась золотая.
Забытая с тех пор, как горный Рим,
Войной людей, природу промыслом смущая,
Исчез, настигнут часом роковым.
И гот, и обр, и гун[н], и орд восточных стая,
Покочевав у нас, прошли как дым...
А заповедный ключ к сокровищнице края
Остался, средь глуши, безвестен им.

Окинув взорами объем своих владений,
Князь Драгош думою во глубь земли проник,
И стал раскапывать таинственный рудник.

«Я дал свободу вам, но знаете ль значенье
Свободы в мировом уставе Провиденья.
Богатство ей близнец... богатство ей двойник».

ÎNTEMEIEREA ORAȘULUI BAIA

În munte, la Podgorii, de al naturii faur
lucrat cu dibăcie în stratul mineral,
stă părăsit acolo, strălucitorul aur,
de-oștenii mîndrei Rome, în ceasul lor fatal.
Și hoardele barbare, vandalii, goții, hunii,
pe-aici se rătăciră mereu făcîndu-și drum,
dar cheia ce descuie comorile minunii
s-o afle prin desișuri nu au putut nicicum.

Ci Dragoș știe taina adîncurilor toate
și-n taină scormonite de mîna lui îi sînt.
El neamul și-l îndeamnă: „A noastră libertate

de-acum să se îmbrace în aurit veșmînt
și-n ochii providenței așa să se arate
iar noi bogați și liberi să fim pe-acest pămînt!"

МОГИЛА ДРАГОША

Могила Рюрика России неизвестна
И Фарамонда гроб во Франции забыт:
Величия верхи достигнув в поднебесной,
Его начала внук забвением клеймит.

В Молдавии моей, в земле моей прелестной,
Останки праотцов не стережут границы, —
Но в наших душах им воздвигнут гроб чудесный,
Которого веков уход не сокрушит!

В селе Бовренах храм виднелся деревянный,
Куда с молитвами брел верный молдован,
Как брахман в Бенарес, и в Мек[к]у мусульманин.

В том крае, где теперь властитель чужестранный
Над именем своим наносит столько ран,
Сокрыт наш первый вождь, князь Драгош, богом данный.

MORMÎNTUL LUI DRAGOŞ

Nu-i cunoscut mormîntul lui Riuric al Rusiei
Şi Faramond al Franţei doarme-n pămînt, uitat.
Pe cei ce-au fost odată pe culmile ţăriei
sub pulberea uitării nepoţii i-au lăsat.

La mine, în Moldova, străbunele-oseminte
își au mărețul templu, în veci nepieritor
că-n inimile noastre noi le-am săpat morminte
și-n sufletele noastre e amintirea lor.

Spre Boureni, poteca urmînd-o, moldoveanul
la un altar din codru se va opri mereu.
(Ca-n Mecca musulmanii, ca-n Benares brahmanul).

Va-ngenunchea, de-a pururi, acolo, neamul meu
în glia ce-l păstrează în mîini cu buzduganul
pe-ntîiul domn pe care ni-l dete Dumnezeu.

АРМЯНЕ

Престол царей армянских, Анион
Включал в себя полмил[л]иона зданий;
Народы чуждые со всех сторон
То роскоши его несли поклон,
То гордо требовали тяжкой дани...
Вдруг божье разразилось наказанье:
Землетрясеньем в пепел превращен,
Пал Анион, и разбрелись армяне...

В Молдавию зашел изгнанников отряд.
Он встретил Драгоша в его державе новой
Моля поддерживать армянен быт торговый...

«Вы дурно просите; в моей семье суровой,
Нет бытов этаких: нам всяк прихожий брат,
А братству вашему, как гражданин я рад» .

ARMENII

Armenii și-aveau tronu-n Anion
dar de vecini ei n-aveau loc sub soare,
ba daruri scumpe pretinzînd: plocon,
la grele biruri și umilitoare,
Dar, iată, soarta cum i-a urgisit!
Cutremur crunt distruse Anionul
și pe armeni în lume i-a gonit
iar regii își pierdură și ei tronul.

Ca negustori pribegi, de vînt mînați,
cătară și-n Moldova să-și găsească
un adăpost, pe-o vreme, în Carpați.

Și-a fost cu cinste Dragoș să-i primească
spunîndu-le: „Cei care vin ca frați,
cu noi pot în frăție să trăiască !“

ДУМА

В сердце закралося горе угрюмое:
Рано наскучил мне свет.
Всюду гоним я тяжелою думою,
Скрыться — убежища нет!
Сам я не в силах ту думу высокую
Смертным умом разгадать ...
Слепо, безропотно вверился року я:
Видно, мне доля — страдать!
Душу она растравляет печальную,
Кудри волос серебрит!
Скоро, ах! скоро, с мольбой погребальною
В землю я буду зарыт!
Только за гробом, в том мире божественном,
Дума разгадку найдет:
Там лишь, сокрыто в покое торжественном,
Слово созданья живет!

MEDITAȚIE

O grea tristețe-n suflet se strecoară
De lume-s prea devreme plictisit.
N-am cum să fug cînd gînduri mă-mpresoară
Şi de povara lor sînt stăpînit.

Ca simplu muritor nici nu am harul
divina cugetare s-o pătrund.
Orbește beau, și resemnat, paharul
amar al sorții mele, pînă-n fund.

Tristețe-adîncă inima mi-o scurmă.
Șuvițele de păr cărunte-mi sînt.
Curînd, sfîrșindu-mi ruga mea din urmă,
va fi și eu să dorm într-un mormînt.

Dar dincolo de ale morții semne,
spre lumi cerești pleca-va gîndu-n zbor.
Acolo-n pacea slăvilor solemne
trăiește-n veci Cuvîntul creator!

[КНЯЖНА ВОЙКИЦА]

Посвящаем [...] *своим прелест* [*ным...*] *Ромынским женщинам...*]
Их покорнейший с[*луга*] *Т.А.Х*[*иждеу*]

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ

И он промчался пред полками,
Могущ и радостен как бой.
Пушкин, *Полтава*

Волнуясь в берегах лениво,
Сочь дремлет; ветерок игривый
Слегка порою проскользит
Над усыпленными волнами
Своими легкими крылами
И снова в дальный путь летит.
Порою ива молодая
Склонясь на лоно синих вод,
Листы и ветки оживляя
Речь с тихой Сочью[1] заведет,
На языке простой природы,
На языке для нас чужом!
И лепету внимают воды
Колеблясь в ложе вековом:
Понятен им язык природы!
Порой блестящей чешуею
Мелькает рыбка под водою,
Через прозрачную волну,

На миг — и вновь скользит ко-дну.
Порою ласточка коснется
Вод Сочи темно-голубых
Игривым крылышком на миг
И в поднебесье унесется!
Бывало меж игривых волн
Скользил, колеблясь, легкий челн
И в нем мелькали, словно тени,
Два неразлучные виденья:
Рыбак — красавец молодой,
С своей подружкой дорогой...
И хоры звездок золотых
Завидовали счастью их,
Порой любуясь с высоты
Союзом молодой четы!...
Но загремел оружий звон,
Раздался крик: война! война!
И от отеческих сторон
Умчал челнок — бог весть куда!

Над берегом стоят дружины,
Молчанье мрачное храня:
Забывшие свои пеленки
Троянова орла орленки,
Два рукава того-ж ручья!
Враждуют меж собой Ромыны,[2]
Одной отчизны сыновья!
Стефан, молдавский воевода,
Краса ромынского народа,
Идет на Радула войной.
На битву рать его готова:
Давно в боях закалена,
Лишь приказаний ждет она,
Взирая на вождя лихого.
И вот он молвил войску слово:
«Друзья и братья! нынче бой,
Творите Господу молитву:
Не раз Десницею Святой
Творец нас подкреплял на битву.

Сильна Валахии держава
И Радул золотом богат,
Но, братья, дело наше право,
Могуч старинный наш булат!
На вас Молдавия взирает: —
Не посрамите же себя,
Не то — отчизны ожидает
Укор и войско и вождя!»
Умолк Стефан. «Ура!» промчало
Мгновенно по рядам дружин,
И эхо грозное вершин
Соседних гор им отвечало.

И вот зажегся бой, Орлом
На вражью рать Стефан несется.
Скакун дрожит под седоком,
Стрелой летит — и пыль столбом,
Из под копыт, во след им вьется
Туманно-сизой полосой.
Раздался голос воеводы
И вот на славный кличь свободы:
«Вперед»! дружина мчит стрелой;
Кольчуги, шишаки сияют
И на клинках мечей играет
Луч солнца золотой!

Кипит во всем разгаре бой...
Вдруг чей-то меч разит Стефана,
Но, слабой движимый рукой,
Он не рассек брони стальной,
Не причинил герою раны.
Князь невредим — как будто Бог
Его хранил для нашей славы,
Хранил как дорогой залог
Побед и счастия Молдавы!
....
В бою на шаг не отстает
От князя молодой апрод[3].

Он стороною мог подметить
Врага, дерзнувшего нанесть
Удар Стефану; долг и честь
Его заставили ответить
Врагу коварному мечем.
Но, поразив его, невольно,
Вдруг сделалось апроду больно...
Он пожалел о нем!
Тот враг был так хорош собою...
Так молод... Право, жаль его!
И отуманилось тоскою
Апрода юного лицо.
И бремя грустных мрачных дум
Отягатило юный ум.

Волнуясь тихо, дремлет Сочь,
И солнце скрылось за горою,
Свод неба облекает ночь
Своею звездной пеленою.
Порой бросает из-за туч
Луна угрюмая свой луч
На поле битвы: здесь и там,
По каменистым берегам
Разбросаны тела убитых:
Под неприятельским мечом
Они почили вечным сном
В объятиях войны завидных,
Их пожалел капризный рок
И смерть послал им без печали:
Они с надеждой умирали,
Что их вождю дарует Бог
Победу над врагом отчизны.
Завидую я смерти их!
Когда бы и меня постиг
Такой конец: он лучше жизни
Без цели... средь сует мирских,
В кругу завистников коварных,
Среди изменчивых друзей,
В толпе соперников бездарных,
Бесчувственных, неблагодарных,

И недоверчивых людей!...

....

Стефан победу одержал,
А Радул, раненный жестоко,
С остатками дружин, далеко,
В свой замок Дымбовский бежал [4].

Стефан торжественно вступил
В престольный город свой, Сучаву:
Земле Молдавской покорил
Мечом он новую державу.
Уже от вековых Карпат
Его воинственный булат
До Сербии, и от Дуная
До Моря Черного-провел,
Все на пути ниспровергая,
Границы отческого края,
Прославил княжеский престол.
Осман, венгерец, лях кичливый,
Пред ним смирялись боязливо,
Сам царь Московский дорожил
Родством и дружбой воеводы,
И папа Сикст его почтил
Названьем «витязя свободы,
Атлета Християнских сил»! [5]
Чего же больше он желает?
О чем он снова помышляет?
Не даром молчаливый вид
О думах князя говорит!
О чем грустит?...

В бою при Соче
Дочь Радула пленил апрод;
В Сучавской башне дни и ночи
Она проводит, слезы льет...
В народе разнесли молву,
Что князь частенько навещает
Военнопленную княжну...

[Конец первой части]

ЧАСТЬ ВТОРАЯ

Но бледна ея грудь молодая,
И сидит она, долго вздыхая,
Видно буйную думу тая,
Все тоскует по воле...
Не грусти...
Захоти лишь — отворится клетка.
Лермонтов, *Соседка*

В безлюдной и степной стране,
Сынами Генуи торговой,
В седой, глубокой старине, —
Гласит преданье, — город новый
Основан был. (К чему? Бог весть!)
И заселен различным сбродом,
Все беглым, воровским народом,
Стекавшимся из разных мест.
Литвин, Венгерец, Лях, Татарин,
Мунтян [6], Саксонец [7], Серб, Болгарин,
Москаль... Ну, словом, всякий сброд
Имел туда свободный вход.
И город тот вокруг, на славу,
Стеною крепкой обнесли,
И стали называть Сучавой,
Кажись, по имени реки [8],
Вот вам народное сказанье!
Так передал когда-то мне
Старик, век проживший в селе,
Туманной древности преданье.
Поныне виден на стене
Высокой башни герб старинный
Андрея Дории [9]. В башне той
Полуразваленной, сырой,
В одной из келий одиноких
Томилась юная княжна.
Не раз в очах ея глубоких
Как на листке цветка сияет
Роса жемчужная порой
И луч рассвета золотой
В слезе прозрачной отражает.

Грустит, по родине вздыхает,
И пред иконою святой,
Своею чистою мольбой
Творца на помощь призывает!
Без укоризны, без сомненья,
Перенося удел крутой
С надеждою на Провиденье!
Она в плену, она во власти
Врагов отчизны и отца;
Ни в ком не возбудит участья
Ея жемчужная слеза.
В стране от милых сердцу дальной!
Никто не скажет слова ей!
Один лишь часовой печально
Стоит на страже у дверей,
Как истукан: без слов, без взгляда.
Угрюм его воинский вид
И холоден, как сталь булата.

Как очарованный, у входа
Остановился воевода.
И что же видит он? На ложе
Княжна, фату откинув, спит;
Румянец на щеках горит
И тает ... «Всемогущий Боже!»
Князь очарованный твердит:
«Как хороша она!» Безмолвно,
Восторга пламенного полный,
Стефан на юную княжну
В очаровании взирает,
И помешать он не дерзает,
Ея божественному сну! ...
Войкица раскрывает веки
Своих блестящих, влажных глаз
И с выраженьем томной неги
Глядит вокруг. «О, Боже! Князь!
Давно-ль вы здесь? ... Неужли снова
Хотите вы меня терзать?
Лишивши дочь отца родного,

Похитивши престол, как тать!?!
Уйдите. Видно и темница
Меня не в силах приютить!»

Стефан

«Увы! Я ждал вперед, Войкица,
От вас упреков. Может быть
Я заслужил ваш гнев отчасти,
Но, верьте, грусть, тоска моя
Достойны более участья,
Чем гнева. Будь что будет, я
Решился искупить пред вами
Вину случайную мою
Моими горькими слезами.
Отец ваш жив; я отдаю
Ему назад его державу ...
В награду, об одном молю:
Войкица! я тебя люблю,
Престол, побед минувших славу,
Жизнь — я готов тебе отдать! ...
Ах! Не гляди с таким укором!
К чему жестоким этим взором
Меня заранее корить?!
Вину я искупить стараюсь ...
Минувшее навек забудь ...
Перед тобой в слезах я каюсь:
Моей ... моей, Войкица, будь!»

Войкица

«Князь! Тронуть вы меня умели,
Но позабыли об одном:
Я пленница в краю чужом,
Я не свободна здесь».

Стефан

«Тебе ли
Быть пленницей! Свободна ты!
Моя держава пред тобою,
Моею будущей женою,
Смирится в прах. Твои мечты,

Малейшее твое веленье,
Осуществят в одно мгновенье
Рабов послушные толпы».

Войкица

«Но стыд быть пленницей! Позор!
Лишь кровь изгладить в состояньи:
И самолюбия страданья,
И совести укор!»

(Конец второй части)

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ

И в нашем крае в дни былые,
Когда под иго бусурман
Не низил пошло Молдован,
Непреклонимой римской выи,
Бойцы водились удалые.
Турниры были и у нас,
И девы свежими венками.
Героев награждали сами,
Пастух, боярин, воин, князь
За взгляд красотки ратовали:
Родов, чинов не разбирали!
Случалось пастуху не раз
Сразить вельможу — и в награду
Венок и пламенные взгляды
Он от красавиц получал;
Певец народный воспевал
Дела и подвиги героя...
Минуло время то святое,
В ножнах заржавил наш булат,
И только песни говорят
Нам про бытье-житье былое! [12]
Весь мир забыл, что на Дунае
Есть горемычная страна,
Которой доля суждена:
Рабою быть всегда;
Но в дни былые в этом крае
Судьба Европы решена! [13]

Все говорят про нас с улыбкой:
«Народ простой!» А чем он был!
Какие подвиги творил!
Увы! Про то весь мир великий
Забыл... давно забыл!
И вот на радость всей Сучавы,
К утехе мощных удальцов,
Стефан назначил бой на славу.
Явилось множество бойцов:
У всех глаза горят отвагой,
И руки чешутся на бой,
Все с непритворною отрадой
Глядят на площадь; дорогой
Серебряною длинной цепью
Она вокруг обведена:
Подобному великолепью
Дивится шумная толпа.
За цепью шевеля усами,
Лихие воины стоят,
О старых битвах говорят,
И безпристрастными очами
На поле бранное глядят.
«То ль дело было в наше время!
Теперь бойцы ни то — ни сё
Худое, тоненькое племя,
Что шпаг немецких лезвиё!»
Так говорили меж собою,
Труня над юношей толпою
Богатыри минувших лет,
Питомцы старые побед.

Но вдруг народ засуетился:
Стефан на вороном коне,
Среди апродов появился,
И величаво поклонился
Седым боярам и толпе,
Толкавшейся нетерпеливо,
Чтоб воеводу увидать.
Красотки искося стыдливо

На князя-витязя глядят,
Надеясь, хоть мельком, снискать
Его орлиный взгляд,
Но, не взглянувши, горделиво
Стефан проехал. В стороне
Была устроена палатка,
Камкой обтянута извне;
Лишь знойный солнца луч украдкой
По бархату скользил, играл...,
Но внутрь ея не проникал.
Под князем конь, питомец воли,
Степной Аравии дитя,
Кружит, исполненный огня;
Копытом бьет... но поневоле
Смиряется, по сторонам глядит.
И, как пред битвой, весело храпит.
Подъехал князь к палатке. Мигом
Златое стремя подает
Ему услужливый апрод;
Меж тем восторженный народ
Приветствует героя криком.
Стефан в палатке отдохнул
И снова на коня вспрыгнул,
На площадь, на бойцов взглянул,
Задумался... потом апроду
Он объявить велел народу,
Что хочет сам в борьбе лихой
Испробовать, могло ли время,
Забот и лет преклонных бремя,
Ослабить мощь руки стальной,
Окрепнувшей в борьбе кровавой?
«Пусть выйдет из среды бойцов
Кто-либо... и без дальных слов
Сразится с князем. Честь и слава,
И знатная награда ждет
Того, чье копье стальное
Одержит верх» — сказал апрод.
Бойцы безмолвны и народ
Хранит молчанье гробовое...
Вдруг князю выехал бесстрашно

Навстречу витязь удалой:
Как дева юная, прекрасный
И, как денница, молодой!
Тяжелые стальные латы
Сжимали стройный стан его,
На голове — шелом крылатый,
В руке — старинный меч булатный,
У стремени — копье.

Бойцы сразились меж собой.
Отбил копьем Стефан удачно
Удар противника лихой;
Их взоры встретились... и мрачно
Нахмурился боец младой!
И снова копья забренчали...
Поверить трудно! Господарь
Жестокий получил удар...
Герой, которым устрашали
Турчанки маленьких детей,
Чьи подвиги не раз смущали
Державы и царей,
Ребенком побежден!!... Невнятный
Шум слышится со всех сторон:
Толпе и воинам досадно,
Что господарь их побежден!

Вдруг юноша с коня спрыгнул,
К Стефану подошел... и нежно,
Сквозь слезы, на него взглянул,
И кончик ручки белоснежной
Стыдливо князю протянул...
Исчез вид мрачный, взор суровый:
Его глаза горят любовью!
И вот он молвил князю слово:
«Я искупила этой кровью
Мой плен постыдный!... Я твоя!

Клянусь, с сегодняшнего дня
Я буду жить лишь для тебя...
Твоею буду я рабою!»

. . . .

Меж тем знакомый нам солдат
Вздохнувши, проворчал уныло,
Знать правду люди говорят.

(Конец третьей и последней части)

ПРИМЕЧАНИЯ

1) Река в Валахии, на которой Стефан Великий разбил господаря Валахии Радула, по единогласному свидетельству летописцев и предания.

2) Ромынами т.е. Рымлянами называют себя Семиградцы, Валахи и Молдоване, хотя последние чаще употребляют название Молдован, как замечает уже кн. Д. Кантемир.

3) Апродами называются господарские пажи или правильнее, нечто вроде ичегланов, любимцев султана.

4) Зáмок Дымбовский или Дымбовица назван так по имени реки Дымбовица. Сюда бежал Радул, разбитый Стефаном Великим на Сочи, по словам летописцев. Григорий Уреке говорит, что Стефан, взявши этот замок, пленил в нем княжну Войкицу, мать ея, валахских царедворцев, завладел всеми сокровищами Радула, бежавшего за Дунай. Я придерживался предания, которое гласит, что княжна Войкица...

[DOMNIȚA VOICHIȚA]

Dedic [...] *fermecătoarelor mele* [...] *românce*
Al lor plecat s[*lujitor*],
T. A. H[*âjdeu*]

PARTEA ÎNTÎI

„Atunci voios și aprig ca războiul
în fruntea oștii sale a trecut."
Pușkin: *Poltava*

Cu adormitele lui valuri
se mișcă Sociul între maluri
și pe deasupra lui ușor,
abia se simte-o dulce boare
de vînt, ce-n drum spre-o altă zare
pe mai departe pleacă-n zbor.
Ici-colo, salcia pletoasă,
pe maluri, tînăra-i tulpină
spre fața rîului și-o-nclină
Vorbind cu unda somnoroasă.
Și Sociu [1]-n matca lui bătrînă
c-un murmur șoapta i-o îngînă.
Prin pînza apei străvezie
arar un peștișor tresare
și iar în adîncimi dispare
ca o săgeată argintie;

sau cîte-un pui de rîndunică
muindu-și vîrful de aripă
zglobiu coboară pentru-o clipă
și iar spre ceruri se ridică.
Iar alteori, pe înserate
o luntre lunecă ușor
cu două umbre-mbrățișate
în legănarea unui dor:
pescarul tînăr, în neștire
ca-n vis, cu draga lui plutind...
Atunci din ceruri, de uimire
cu-ascunsă patimă și jind,
privind umana fericire
mai vii și stelele se-aprind.
Dar, iată, zăngănit de arme
dă toată liniștea s-o sfarme
și-un țipăt crunt: „război, război!"
cu spaimă-n suflete pătrunde
și — Dumnezeu mai știe unde? —
îndrăgostiții amîndoi
se duc, se pierd printre răchite,
în luntrea cu lopeți grăbite.

Stau două tabere-n tăcere
pe maluri, cu priviri severe
pîndindu-se în ceas avan.
Se ceartă între dînșii frații
Români ce-s fiii unei nații
coborîtoare din bărbații
viteji ai marelui Traian.
Căci iată, al Moldovei Tată,
Ștefan, erou între eroi,
slăvit de românimea toată,
cu vodă Radu să se bată
pornește astăzi în război.
În multe bătălii călită,
oștirea lui stă pregătită
și-așteaptă al poruncii semn.
Iar Ștefan astfel își cuvîntă
înflăcăratul lui îndemn:

„Voinici cu inima bărbată,
voi, dragii mei oșteni și frați,
o rugă Domnului nălțați.
De Dreapta-o Sfîntă nu o dată
am fost în lupte apărați!
Puternică-i valaha țară,
e plin de aur Radu-al ei,
dar pentru-al vostru sfînt temei,
străbunul paloș să nu zacă
tăcut și ruginit în teacă!
Porniți la luptă, pui de lei!
Să nu dați neamul de ocară,
că altfel grea va fi dojană
pe ginta noastră moldoveană,
pe oastea și pe Domnul ei!"
Atît vorbi. Căutătura
și-o aținti apoi spre-ai săi.
Și a simțit deplin căldura
acelor inimi de flăcăi
ce i-au răspuns c-un falnic „Ura!"
înfiorînd și munți și văi.
Prelung un bucium dă semnalul.
Se-azvîrle Vodă-n șea, măreț.
Nerăbdător necheează calul

și tremură sub călăreț.
Apoi copitele-și avîntă
și drumului se-așterne-n zbor
și unde țărna o frămîntă
se-nalță o perdea de nor.
Răsună-n patru zări ecoul
sublim al glasului domnesc
ce poruncește:
„Înainte!"
Și toți năvală-n vijelii
pornesc, iar soarele fierbinte, —
răsfrînt din marele-i tării
pe zale cu-argintate ținte, —
și el ia parte-n bătălii,
pe coifuri, lănci și steaguri sfinte
jucîndu-și razele aurii.

În toiul luptelor, în grabă
cu spada-ntinsă spre Ștefan
se-arunc-orbește un oștean.
Dar lovitura lui e slabă
și vodă nu-i atins defel.
Prin oțelitele lui zale
nu trece paloșul de-oțel
și mîndru-n fruntea oștii sale
se-arată tot mai teafăr el.
Pesemne-a fost să-l dăruiască
și soarta c-un destul noroc,
căci n-are fala strămoșească
un alt Ștefan să pună-n loc.
De-aceea pronia cerească
ni l-a păstrat ca pe-un zălog.

....

Acolo unde în urgie
se-avîntă Ștefan-Voievod,
e pas cu pas în bătălie
urmat de-un credincios aprod.[3]
Și el veghind la datorie
cu cinste slujba și-a-mplinit
făcîndu-l una cu țărîna
pe-acel dușman nelegiuit
ce-asupra domnului său mîna
să și-o ridice-a îndrăznit.
Dar mila-l prinse cînd sărmanul
văzu, lăsînd privirea-n jos,
pe cel răpus. Era dușmanul
atît de tînăr și frumos!
„Păcat de el că înainte
mi-l scoase ceasul blestemat!
Alminteri, zău, l-aș fi crutat..."
și-a spus cu-ncețoșată minte,
cu sufletul împovărat,
ștergîndu-și lacrima fierbinte,
aprodul trist și-ngîndurat.

Cu somnoroasele lui unde
Se scurge Sociul liniștit.

Dă soarele în asfințit
și după dealuri se ascunde.
A nopții mantie-nstelată
o-mbracă zările pustii.
Pe cerurile ei tîrzii
se plimbă luna-ndurerată
și raza-i tristă și-o revarsă.
pe cei ce-n nemurire duși
acuma zac pe cîmp răpuși
cu fața în țărîni întoarsă.
Se vede soarta-ndurătoare
o moarte blîndă le-a trimis.
Cum zac pe cîmpul de onoare
ei parcă-mbrățișează-n vis
pămîntul strămoșesc pe care
al biruinții steag e scris
cu jertfa lor triumfătoare.
Sublim li-i somnul-n veșnicie!
Eu moartea lor o pizmuiesc
și-un astfel de sfîrșit doresc
să-mi fie hărăzit și mie!
Căci mult mai bun mi-ar fi ca traiul
trîndav al patimei lumești
în care nu poți să-ntîlnești
decît trădarea, putregaiul
și amici din cei cu două fețe,
cu suflet sterp și venetic,
nesimțitori la frumusețe,
vicleni și lași și de nimic.

....

Rănit în bătălie, Radu
cu cîți osteni i-au mai rămas,
trecîndu-i Dîmboviței vadul,
înfrînt spre țara lui s-a tras. [4]
Dar în Suceava, sub mari arce
de flori, în cîntec de norod,
în Scaunu-i domnesc se-ntoarce
Ștefan, cu-al biruinței rod.
Din falnicii Carpați și pînă
în Serbia, departe-n zări,

și de la Dunărea bătrînă,
la țărmul vechi al Negrei Mări,
de spada lui cutezătoare
și nendoită de furtuni
sînt puse semne de hotare
pămînturilor din străbuni.
Osmanul, ungurul, poleacul,
cu teamă, slava-i recunosc.
Ca rudă și prieten, placul
i-l face țarul de la Mosc;
iar papa Sixt, cu-al sanctității
lui har îl laudă deplin,
numindu-l „Prinț al libertății“
și-„Atlet al neamului creștin“!
Ce oare încă de la soartă
și altceva ar mai fi vrut
că umblă-atît de abătut
de parcă-o mare grijă poartă?
Ce nouri îi întunecară
mîndria lui de voievod?
Ce gînduri negre oare-l rod?

La Soci, pe-a Radului fecioară
în lupte-a prins-o un aprod.
Și-acum, Domnița-ntr-o chilie
e-nchisă-n turnul sucevean
și-și plînge viața în robie
și-și blestemă pe-al său dușman.
Ci șoapte-n tîrg, clevetitoare,
încep să umble despre Domn
că ziua-ntreagă tihnă n-are
și noaptea-ntreagă n-are somn.
Că tot spre turn își face cale
să vadă cu Domnița ce-i?
Că zi și noapte-i dă tîrcoale
și e topit de ochii ei...

[Sfîrșitul părții întîi]

PARTEA A DOUA

E-atîta jale-n tînăr pieptul ei
Căci dorul libertății o ucide.
Obrajii-s pali. Dar în priviri livide
Se-ascund răzvrătitoarele scîntei.
Ci nu sta întristată... Doar să vrei
Și poarta temniței se va deschide!

Lermontov: *Vecina*

În vremi ce sînt demult purcese,
pe-un cîmp paraginei lăsat,
ai Genovei negustorese
feciori cetate-au înălțat.
Dar nu știm nici de ce-o zidiră,
nici pentru cine și nici cînd.
În ea muntenii locuiră,
apoi s-au pripășit pe rînd
din lumea-ntreagă toți fugarii
de-un slobod drum aici atrași:
litvanii, ungurii, tătarii,
muscali, bulgari, sîrbi, leși și sași
și toți cîți vînturați ca pleava
să vie prins-au obicei.
Cetății i s-a spus Suceava
după un rîu din preajma ei.
Așa îmi fuse povestită
de un unchiaș sfătos și bun
legenda ei învăluită
de ceața unui timp străbun.
Coloane drepte-i țin frontonul
pe-un zid ce încă-i nesurpat
și stă și azi pe el blazonul
lui Andrei Doria sculptat.
Acoperit de mușchi și viță
se-nalță sumbru și temut
un turn și tînăra Domniță
în el cu jale-a petrecut.
Din geamul scund, spre zări, tăcută,

cu ochii marii suferinți
privea spre țara ei pierdută
și suspina după părinți.
Iar pe obrajii ei, amare,
ca pe petala unei flori,
dau licăr de mărgăritare
și lacrimile uneori.
Dar ea, smerită sub icoană,
îngenunchea cu gînd supus,
punîndu-și fără de prihană
nădejdea toată-n Cel-de-Sus.

Acum ea zace zăvorîtă
într-o chilie mohorîtă
de dorul patriei tînjește
și-n nimeni milă nu trezește.
O vorbă nimeni nu-i să-i spuie
că-n preajma ei un altul nu e
decît străjerul de la ușă,
ursuz, cu chipul de cenușă,
tăcut și fără de privire,
într-o cumplită-ncremenire.

Ci Ștefan către turn cutează
și-n prag ajuns, se minunează.

La baldachin perdeaua-i trasă
și-n așternutu-i de mătasă
c-o sfîntă nevinovăție
Domnița-n visul ei zîmbește.
Roșața din obraji e vie
apoi ca neaua se topește
și-ntreaga, dulcea ei suflare
e numai dor și desfătare.

„O, Doamne, îngeresc i-e somnul!"
vrăjit își zice Ștefan Domnul
veghind în prag și-ar fi în stare
un veac întreg, în nemișcare
aici să stea, să tot privească
făptura ei dumnezeiască.

Voichița pleoapele-și ridică
în dulce revărsat de zori.
Cu ochii galeși visători,
privește-n jur. Deodată strigă:
Ah, Voievodul! Și aici
vii toată tihna să mi-o strici!
Om rău, cum oare te înduri
de tată să desparți o fiică
și țara ca un hoț să-i furi
și stăpînirea să i-o iei?
Ce mîrșăvie venetică
te-aduse iar în ochii mei?
Hai, fugi din cale-mi! Pleacă! Piei!

Ștefan

Cu multă vreme înainte,
Voichițo, vai! am așteptat,
cu sufletul îndurerat,
dojenitoarele-ți cuvinte.
Mîhnirii tale îi sînt vina.
Păcatul să-l răscumpăr vin.
Căci vieții tu îmi ești lumina
și numai ție mă închin.
Trăiește tatăl tău. Întreagă
îi dau moșia înapoi!
Și tronu-i dau căci tu mi-ești dragă
și doar pe tine eu te voi!
Arată-te îndurătoare
cu ale mele suferinți!
Ți-aștern și slava-mi la picioare
și falnicele-mi biruinți —
dar tot ce-a fost urît odată
uitat rămînă în vecii.
Îți cer cu inima curată,
Voichițo, Doamna mea să fii!

Voichița

Măria-ta, ce mișcătoare
cuvinte te pricepi să spui!

Dar uiți că-ntemnițată-s oare?
Și unde? Și din vina cui?

Ștefan

De ce cu-atîta nedreptate,
Voichițo, mă mîhnești mereu?
Au n-ai întreaga libertate?
Nu în robia ta sînt eu?
Întinde-mi, scumpo, dalba-ți mînă
și toți oștenii mei te vor
cinsti ca Doamnă și Stăpînă
a Domnului și-a Țării lor!

Voichița

Dar chinu-ntemnițării mele
cum poate fi uitării dat?
Doar sîngele-ar putea să spele
acest înjositor stigmat.

(Sfîrșitul părții a doua)

PARTEA A TREIA

Și-n țara noastră-n vremi trecute
cînd încă neamul moldovean
își mai păstra a sa virtute
de neînduplecat Roman
robiei neplătindu-i biruri,
erau petreceri și la noi
și se făceau și-aici turniruri
în care se-ntreceau eroi.
Și toți atunci pe-aceeași treaptă,
de la păstori pîn-la boieri,
cu Domnul țării-n luptă dreaptă
uitau de rang, de neam, de-averi.
Iar fetele, ca o răsplată,
împodobeau pe-nvingători
cu o cunună minunată
din cele mai frumoase flori.

Și-avea nu-ntotdeauna parte
slăvitul țării Voievod
cununa gloriei s-o poarte
ci omul simplu din norod.
Atunci, cu-nflăcărată odă
toți barzii îl suiau în slăvi
pe cel ce-l întrecea pe Vodă
cu vitejeștile-i isprăvi.
Și către el cătau cu-ardoare
priviri focoase de femei
că nici nu mai știa sub soare
mai mare fericire ce-i.
O, vremi de înălțare sfinte!
Pe plaiurile strămoșești
de ele, azi, ne-aduc aminte
doar cîntecele bătrînești.
Căci fala veche-a fost să piară
și lumea-ntreagă a uitat
că e la Dunăre o țară
c-un neam atît de apăsat.
Ba, unii spun chiar și-n batjocuri
că-i neam robiilor menit...
Dar ce-a fost el pe-aceste locuri
ce fapte mari a săvîrșit,
cum, înfruntînd Sublima Poartă
și-atîți bezmetici venetici,
tot el a Europei soartă
o hotăra, luptînd, aici,
sub vînturile vremii toate
de care n-a putut fi zmult!
Vai, toate-acestea, din păcate,
uitate sînt demult, demult.

Ci iată, strălucește slava!
Bat toate tobele-n Suceava
căci Ștefan-Vodă hotărăște
voinicii-armura să și-o-ncingă
și să se lupte bărbătește
iar cel ce-i mai viteaz, să-nvingă!
Și-arată sărbătoarea fața.

Un freamăt viu cuprinde piața
cu flamuri mari împodobită,
cu lanț de-argint împrejmuită.
Ĭar dincolo de lanț se-ndeasă
cu veselie zgomotoasă
mulțimea mustăcioasă care
așteaptă-ntrecerea cea mare.
Bătrînii cu nepărtinire
privind a luptei îndîrjire
pe tineri vrînd să-i necăjească
încep în glumă să vorbească:
„Ehei, în vremea dinainte
erau mai falnici luptătorii
și-aveau și sînge mai fierbinte!
Azi de nimic nu-s buni feciorii,
abia pot sufletul să-și tragă
că-ntrînșii n-au un pic de vlagă!
E drept că vremea ni se duse...
Da-n vremea noastră altfel fuse."

De-odată însă, o mișcare.
Înconjurat de-aprozi, călare
în piață intră Voievodul
încins cu vitejeasca-i spadă.
Voios salută el norodul
care se-nghesuie să-l vadă.
Frumoasele, uitînd sfiala,
spre el și ele dau năvala.
În ochii lor ca-ntr-o oglindă
vor chipul Domnului să-l prindă.
Dar Ștefan-Vodă mîndru trece
cu ceata care îl petrece
tăindu-i pîrtie prin lume,
ducîndu-l către-un cort anume
drapat cu scumpe catifele,
cu stema zimbrului pe ele.
Un slujitor în grabă mare
o scară aurită-i pune
și îl ajută să coboare
căci anevoie se supune
trăpașul lui ca un tăciune,

de seminție-arabicească,
deprins în lupte să gonească
și care-acum, nervos, în jocul
copitelor, frămîntă locul.
Văzduhul fierbe de urale
în lauda Măriei-sale
și cîntece de bucurie
cinstesc măreața lui domnie.
Da-n cort e tihna lui de-o clipă
că iar ca șoimul se-naripă
și ager iar pe cal se-aruncă
lăsînd aprodului poruncă
să deie zvon în tot norodul
că fi-va astăzi Voievodul
cu cei viteji să se întreacă,
dorind să afle, astfel, dacă
povara grijilor și anii
cei mulți în luptă cu dușmanii
nu i-au știrbit cumva nesațul
de-a-și încleșta pe spadă brațul.
Și dă aprodul glăsuire
poruncii întru împlinire:
„Din lupători, acela cine
la glorie și cinste ține,
să iasă, dacă e în stare
cu-al țării Domn să se măsoare!
Răsplată mare îl așteaptă
pe cel ce-nvinge-n luptă dreaptă!“
Atîta doar aprodul zise.
Mulțimea toată-ncremenise,
suflarea și-o opri și vîntul.
Și toți tăcură ca mormîntul.
Dar iată, prinde-un glas să zică:
„Eu îndrăznesc!“ și se ridică
un mîndru cavaler în zale.
E-n floarea semeției sale,
frumos la chip ca o fecioară
și tînăr ca o primăvară.
Călare către Domn pornește.

Pe frunte coifu-i strălucește.
La scară, lancea-i scînteiază.
Din nou încremenește gloata.
De-ntrecere vitejii-s gata.
Cu lancea, unul către altul,
călare își pornesc asaltul.
Și Ștefan știe să abată
întîia lance-nverșunată.
A doua oară se-ntîlniră
și lăncile iar zăngăniră.
Pe Ștefan însă îl înfruntă
o lovitură și mai cruntă
și-i greu să crezi! El se prăvale
cu stropi de purpură pe zale.
Un murmur de nemulțumire
străbate-ntreaga-nsuflețire.
Eroul cu al cărui nume
pe prunci puteau să-i înspăimînte
cînd îl rosteau, turcoiace mume,
acum de un copil înfrînt e!

Ci sprinten de pe calu-i sare
frumosul tînăr și viteaz.
Privirile nu-i sînt amare
deși-i curg lacrimi pe obraz.
În suflet nu-i mocnește sfada
și negre gînduri nu-l mai rod.
El mîna-i albă ca zăpada
și-o-ntinde către Voievod
Și-i spune: „Astăzi dau uitării
tot chinul ce l-am suferit
căci eu rușinea-ntemnițării,
cu sînge azi, am ispășit.
Dar fi-va ție să se-nchine,
de-aci nainte viața mea
și jur că numai pentru tine
eu voi trăi, Măria-ta!“

Un singur om, cel ce-nainte
privise-ntrecerea tăcut,
aceste ultime cuvinte
ce tîlc ascund, a priceput.

(Sfîrșitul părții a treia și cea din urmă)

NOTE

[1] Rîul din Valahia, pe malurile căruia Ștefan cel Mare l-a învins pe Radu, domnul Valahiei, așa după cum ne mărturisesc toți cronicarii și legenda.

[2] Românii, adică romanii, e numele pe care și-l dau ardelenii, valahii și moldovenii, cu toate că, așa cum a și observat prințul D. Cantemir, aceștia din urmă întrebuințează adesea numele de moldoveni.

[3] Aprozii se numeau copiii de casă ai domnului [...] un fel de „icioglani“ turcești, favoriți ai sultanului.

[4] Castelul „pe Dîmbovița“ sau „Dîmbovița“ este numit astfel după numele apei Dîmbovița. Aici, după spusele cronicarilor, a fugit Radu, învins de Ștefan cel Mare la Soci. Grigore Ureche spune că Ștefan a luat cu asalt castelul, închizînd în el pe Domnița Voichița, pe mama ei, pe curtenii Valahiei și a pus mîna pe toate bogățiile lui Radu, care a fugit dincolo de Dunăre. Eu m-am ținut de legenda care spune că Domnița Voichița ...

TRADUCERI

ГАРАЛЬД ГАРФАГАР

Из Гейне

На дне океана Гаральд Гарфагар
Живет средь подводных палат
С прекрасною Феей: и дряхл, он, и стар,
Но фея умеет остынувший жар
В Гаральда груди пробуждать!...

Давно околдованный силой красы
И чарами феи морской,
Меж жизнью и смертью проводит часы
В раскошных палатах, на лоне воды
Норманов могучий герой!...

Ундина на персях лилейных своих
Ласкает Гаральда, резвясь,
Ласкает он пряди волос золотых,
Любуется вспышками он огневых
Ундины-волшебницы глаз!

Когда-то в нем пламень воинский горел,
Когда-то могучий герой,
Бесстрашен и грозен на бой он летел,
Теперь-же с годами давно ослабел
В нем викингов дух боевой.

Порою Гаральд прерывает свой сон,
Он слышит: шумят паруса,
Волною хрустальный дворец потрясен
И снова все тихо — в мечтаниях он
Лениво смежает глаза.

Порою сквозь рев непрестанный валов,
Он слышит воинственный крик
Норвегии хладной бесстрашных бойцов,
И в нем пробуждается к славе любовь,
Но это — на краткий лишь миг!

Порою он слышит: поют моряки
Народную думу о нем...
Тогда вспоминает он прежние дни,
Когда, словно вихорь, носились они
Далеко... с огнем и мечом!

И горько он плачет, и слезы он льет:
Он жаждет испробовать сил,
Но вдруг... к Гарфагару Ундина прильнет
Руками его обовьет...
И старец о прошлом забыл!

HARALD HARFAGAR

din Heine

Trăiește azi craiul Harald Harfagar
bătrîn, în adîncuri de mări,
cu zîna frumoasă și plină de har
ce-ntruna-i aprinde al inimii jar
cu dulcile ei sărutări.

Ce gîrbov se-arată! El umerii grei
și-i are și creștetul nins.
Iar zîna cu ochii de tandre scîntei
pe Harald, sub vraja privirilor ei
îl ține de-a pururea prins.

Și nimeni nu știe de-i mort, sau de-i viu
văzîndu-l cum doarme-n alint,
pe patul de apă, în umed pustiu,
sub brațul Undinei cu păr auriu,
ce-i mîngîie părul de-argint.

Mărețele-i fapte de-acum în apus
văpăile slavei își sting
căci vremea ce trece pecetea și-a pus
pe trupul și spada din care s-a dus
viteazul lui duh de viking.

Din vis cîteodată tresare trezit
de-al luptelor crîncen ecou.
Palatul și-l vede de-un val zguduit,
dar peste o clipă, de somn moleșit,
el ochii-și închide din nou.

Și-i pare că iarăși aude strigări
din recele țărm scandinav
chemîndu-l eroic să plece în zări
cu pînzele toate în freamăt, pe mări,
furtuna s-o-ntîmpine brav.

Amar și-amintește de zilele cînd,
în graiul natalei țărîni,
matrozii un cînt despre el îngînînd
veneau de departe, pe marea vuind,
cu torțe și spade în mîini,

Cu lacrimi de gheață, atunci, pe obraz
își plînge tărîmul pierdut —
dar zîna-l cuprinde duios de grumaz
și-l face să-și uite trecutul viteaz
din nou cu-al ei dulce sărut.

[J’AI PEU D’ÉCLAT...]

La Sulamite

J’ai peu d’éclat, peu de beauté, mais j’aime;
Mais je suis belle aux yeux de mon amant;
Lui seul il fait ma joie et mon tourment.
Mon tendre coeur n’aime en lui que lui-même.

De mes parents la sévère rigueur
Me commanda de bien garder ma vigne;
Je l’ai livrée au maître de mon cœur;
Le vendangeur en était assez digne.

Le chaton

Non, tu ne te connais pas;
O ma chère Sulamite!
Rends justice à tes appas,
N’ignore plus ton mérite.
Solomon dans son palais
A cent femmes, cent maîtresses,
Seul objet de leur tendresse,
Et seul but de tout leurs traits.
Mille autres sont enfermées
Dans ce palais des plaisirs,
Et briguent par leurs soupirs
L’heureux moment d’être aimées.
Je ne possède que toi;

Mais ce sérail d'un grand roi,
Ces compagnes de sa couche,
Ces objets si glorieux,
N'ont point d'attrait qui me touche.
Rien n'approche sous les cieux
D'un sourire de ta bouche,
D'un regard de tes beaux yeux.
Sais-tu que ces grandes reines,
Dans leurs pompes si hautaines,
A ton aspect ont pâli?
Leur éclat s'en est terni.
Défaites, humiliées,
Malgré leur orgueil jaloux,
Toutes se sont écriées:
Elle est plus belle que nous!

La Sulamite

Le maître heureux de mes sens, de mon âme,
De tous mes voeux, de tous mes sentiments
Me fait gouter de fortunés moments.
Soutenez-moi, je languis, je me pâme,
Je meurs d'amour, versez sur moi des fleurs,
Inondez-moi des plus douces odeurs.

Que sur mon sein mon tendre amant repose;
Qu'en s'endormant de moi-même il dispose;
Qu'il soit à moi dans les bras du sommeil;
Que de ses mains il me tienne embrassée;
Que son image occupe ma pensée;
Et qu'il m'embrasse encore à son réveil.

Le chaton

Que les baisers ravissants
De ta bouche demi-close
Ont enivré tous mes sens!
Les lys, les boutons de rose
De tes deux globes naissants
Sont à mon âme enflammée

Comme les vins bienfaisants
De la fertile Idumée.
Et comme le pur encens
Dont Tadmon est parfumée.
Sous les murs de Pharaons,
A travers les beaux vallons,
Les cavales bondissantes
Ont moins de légèreté;
Les colombes caressantes,
Dans leurs ardeurs innocentes,
Ont moins de fidélité.

Thaddée Hasdeu

CORBEAU

Fable

Le corbeau ayant remarqué que l'aigle pendant trente jours restait
sur sa couvée, „Dieu soit loué ! à présent j'ai appris enfin,
dit-il en lui-même, pourquoi l'aigle peut si haut
planer, pourquoi il est plein de force et a le regard pénétrant.
Or, je profiterai à l'instant même de cette nouvelle science !“
Il couva donc pendant trente jours. Et après? Il lui naquit des... corbeaux.

Thaddée Hasdeu

LE HÉRON

Fable

Un héron affamé, mais gourmet
alla à la chasse de poissons.
Le matin, il vit des brochets,
mais il se dit: chétive nourriture !
A midi, il voit des corassins.
„A d'autres un pareil morceau !“
Et pendant qu'ainsi, au milieu de l'étang
le héron attendait jusq'au soir,
n'en pouvant plus de faim et ne trouvant même un brochet,
il avala enfin une ... écrevisse.

Thaddée Hasdeu

ROSSIGNOL

Fable

Un matin le rossignolet dit à l'alouette:
„Oh ! je sais bien pourquoi tu t'élances si haut.
C'est pour que la terre ne puisse pas distinguer
ta voix geignante et lugubre.“
Je le communique à vous, ô poètes ! mes collègues qui planez trop haut.

Alexandre Hasdeu

DÉDICACE

A la lumière de l'étranger
je travaille
aux tableaux de ma patrie
avec le pinceau de l'étranger.
Vous, frères Roumains,
pardonnez-moi,
car dès l'enfance, c'est à l'étranger
que j'ai été élevé.
Mais dans le monde de l'étranger
qui est celui qui pourrait être juge
des tableaux roumains ?
Bien que je viens de loin, de l'étranger,
vous, frères Roumains,
acceptez-moi,
car le critique de l'étranger
est un mauvais juge !
Ce n'est qu'avec le pinceau de l'étranger
que je travaille,
mais les couleurs du tableau
ne sont pas tirées de l'étranger !
Vous, frères Roumains, aimez-moi,
car dans le monde même de l'étranger
je vous suis resté bien fidèle !

Alexandre Hasdeu

CHANSON SUR LA MOLDAVIE

A quoi bon chanter toujours le même,
toujours la sainte Moldavie?
Vraiment, c'est ennuyant et drôle
d'entendre toujours le même motif!
Chante plutôt l'amour, le vin,
les cartes, la pétillante jeunesse,
que toujours le même et le même,
toujours la sainte Moldavie!
Oui, je chante toujours le même,
car la sainte patrie
m'a donné une inspiration
indivisible et unique,
et ce serait un sacrilège
de la remplacer par un rêve arbitraire,
voilà pourquoi je chante toujours le même,
la sainte chanson de mon coeur.
Oui, je chante toujours le même,
mais les sons de la chanson sont neufs et frais.
As-tu vu le lit du Pruth
indivisible et unique
sous le courant qui roule par dessus?
Ses eaux, ses ondes ne sont pas les mêmes,
bien que le même soit leur cours éternel:
les eaux se renouvellent,
les ondes sont toujours fraiches.

Alexandre Hasdeu

FRAGMENT D'UN TABLEAU

Vous est-il jamais arrivé, tard dans la nuit ténébreuse,
d'être assis seul dans une chaumière isolée,
contemplant inquiet, au milieu du silence général,
par la lourde pensée de votre âme mélancolique,
la timide lueur qui, comme un trait argenté,
à travers le voile grésillin des fenêtres délabrées,
est projetée sur le mur par la triste lune,
ainsi qu'un galon blanc sur la planche du cercueil?
J'aime bien ce messager de la nuit mystérieuse.
Que m'importe si l'oeil semble y voir le présage de la mort!
Que m'importe si un amer pressentiment trouble mon âme,
en étouffant la voix de l'esprit qui raisonne!
Je suis habitué à chercher ma consolation dans la tristesse,
et avec la pensée du tombeau je suis fiancé
par les gaies chansons que fredonnent des hôtes insupportables
près du grabat de mon agonie vivace!
Vous avez peur!... Pleins de l'élan de l'espérance,
à quoi bon rêver d'avance le tombeau?
Et rien que pour écarter l'angoisse,
vous êtes prêts, insolemment, à allumer la bougie.
Allumez-la! et une lumière pétillante va se répandre,

et il se cachera, ce voyageur de la lune, taciturne
comme le silence du caveau mortuaire, comme le départ de la vie,
comme la danse muette des ombres des trépassés.
Voilà donc que la lumière s'est étendue dans la chaumière enfumée;
mais la sombre pensée de nouveau, à loisir,
se tapit et chuchotte à travers le bruit du silence:
quoi! elle nous effrayait, le demi-lumière moribonde de la lune,
et il nous a suffi d'un vouloir momentané
pour chasser ce précurseur du tombeau brumeux...
Oh non! pour moi, hélas! une demi-lumière de la Nature
est bien plus claire que ne saurait l'être un incendie des bougies!

Alexandre Hasdeu

TERCETS DEDIÉS À LA MOLDAVE

O ma compatriote! Tu es plus douce que toutes les vierges,
mais Dieu et le monde t'ont oubliée.
Ta beauté n'a pas trouvé un poète
qui la saluat avec un couplet.
Qu'as-tu donc fait pour t'attirer cette colère générale,
si grande que les tiens même ne te célèbrent pas?
Anacréon pour les vierges de l'Héllade
cueillait des fleurs sur le Parnasse;
pour un regard d'amour, pour un moment de grâce,
Pindare leur dédiait ses rêveries.
Et les vierges jouissaient de ces chants,
et les poètes jouissaient de l'accueil de la beauté.
Les Romaines ont été chantées par l'heureux Catulle
et par Calve, par le voluptueux Properce,
et par le chaste Tibulle; souffrant, les chantait aussi
le malheureux Ovide. Et l'echo de leurs
élégies est éternel; éternel est le beau-sexe de Rome.
Au-dessus de tout le monde ont été élévées
les fières vierges de l'Italie
par l'octave de Dante et par le sonnet de Pétrarque.
Sous le ciel de ces fées fortunées poète plane après poète
et le nombre des poètes est égal à celui des psychés.
Le troubadour entrelaçait des couronnes d'or
pour les nobles Françaises,
tandis que le jongleur, chanteur de foire,
fredonnait pour leurs soubrettes.
Del Padron et Hermiguez chantaient
la beauté des Espagnoles et des Portugaises.
Au milieu des ténèbres de la nature septentrionale
il ne brillait alors que l'arc-en-ciel d'amour,

et le minnesinger armé du foudre de l'ode,
grondait là les louanges des vierges de son pays;
et les peuples prêtaient foi aux chansons,
et les vierges fleurissaient de plus en plus.
Christopoulus, en cherchant l'étoile du bonheur,
ne la trouvait que dans les yeux de sa Romaïque;
les rêves de la Fontaine de Vancluse furent imités
par Kisfaludy pour y envelopper les traits de sa Hongroise.
Baki mettait la beauté de la Turque-au-dessus des charmes de Zuleïka.
Saadi, pour les vierges-roses de son Chiraz
enfilait en présent les perles de ses gazels;
ainsi que le sentier qui mène à un oasis,
les vierges de l'Arabie étaient suivies par Antar;
célébrées jadis par Roustwel et Tsachruchadsé,
les Georgiennes le sont à présent par Sazandar.
Adam Mickiewicz chante les vierges de la Lithuanie;
Padurra, celles de l'Ukraïne; Benediktoff-celles de Moscou
et Tégner la jeune Suédoise!... Il n'y a qu'une seule
qui ait été oubliée par les poètes et c'est ma compatriote chérie!
Un grand poéte a bien sejourné chez nous et tout lui allait à merveille.
Malgré la prétendue sauvagerie de notre pays,
nous avons trouvé du laurier, pour que son front
en fût couronné par nos vierges.
Et que de vierges, mon Dieu, fleurissaient devant lui!
Il les aimait, paraît-il; mais il ne chantait que
les Kalmouques et les Bohémiennes,
sans avoir laissé un vers,
un seul vers en l'honneur de la Moldave.
Certes, il préférait les cris orageux
et le choeur effréné des bacchantes!
O compatriote! Tu es plus douce que toutes les vierges!
et pourtant il n'y a pas de poète pour toi.
Si mon crayon était moins timide,
je prendrais sur moi de dessiner ton portrait,
et alors, dans une galerie, c'est à côté de Vénus
qu'il serait placé par le monde!

Alexandre Hasdeu

CHANSON POPULAIRE ROUMAINE

Pourquoi, ô Roxande! fixes-tu ainsi tes yeux noirs
sur le héiduque de la forêt de Keghetsch?
Pourquoi, ô Roxande! ton sourire passionné
joue-t-il sur tes lèvres vermeilles?
Pourquoi encore, ô Roxande! découvres-tu ton sein,
ton sein blanc comme celui d'un cygne?
C'est en vain, ô Roxande! que tu fixes ainsi tes yeux noirs
sur le héiduque de la forêt de Keghetsch!
C'est en vain, ô Roxande! que ton sourire passionné
joue sur tes lèvres vermeilles!
C'est toujours en vain, ô Roxande! que tu découvres ton sein, ton sein blanc
comme celui d'un cygne!
J'aime la couleur noir: c'est la couleur noire de la poudre,
la couleur noire des maisons brûlées.
J'aime la couleur vermeille: c'est la couleur vermeille de la flamme,
quand elle jaillit d'un canon de fusil.
J'aime la couleur blanche: c'est la couleur blanche du linceul
sur les cadavres de mes ennemis tués.

Alexandre Hasdeu

GERME ROUMAIN

Qu'allons nous devenir? Dieu le sait;
mais ce n'est pas en vain que de la chute,
sous les coups des alarmes,
Dieu a sauvé notre patrie!
Notre nation n'a pas encore pu
prendre son essor: nous sommes une énigme.
Qu'allons nous devenir? Dieu le sait,
Lui qui a sauvé notre pays de la chute.
Tout fleurit dans sa propre saison.
C'est ainsi que nous aurons aussi notre temps!
Et alors est-ce comme une rose chère
que nous fleurirons dans la saison?
ou bien est-ce comme une simple violette
que nous développerons le germe prédestiné?
La saison le fera connaître.
Attendez! tout vient avec le temps.

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

POEZII

1873

Apariția volumului *Poezii* era anunțată, în revista *Columna lui Traian*, încă din 1872: „Peste cîteva zile iese de sub presă, din Editura Laboratorilor Români, într-o ediţiune executată cu toată eleganța artei tipografice, într-un volum în 8° de 150 pagine, *Poezii* de B. P. Hașdeu“[1]. O notiță era inserată și în *Convorbiri literare*: „B. Petriceicu-Hăjdeu. *Poezii.* De vînzare la librăria Socec et C-nie. Prețul 1 l.n. București, 1872“ [2] [sic!]. El va apărea însă de sub teascurile tipografiei bucureștene din strada Academiei, nr. 19, în prima jumătate a lunii martie 1873. Așa ne asigură un anunț din periodicul *Ghimpele*: „A ieșit de sub tipar: *Poezii* de B. Petriceicu-Hasdeu. Prețul: 1 leu 50 b. pe hîrtie bună, 1 leu pe hîrtie ordinară. De vînzare la toate librăriele.“ [3]

Pe copertă și pe pagina de titlu a volumului, autorul a așezat drept moto o frază din Petőfi, în original și traducere: *„S ki új utat tör; gaz és tüske várja* ... Cine rumpe o cale nouă așteaptă pulbere și scaieți...“

Culegerea era însoțită de următoarea prefață: „Niciodată n-aș fi cutezat a scoate la lumină această anatomie a suferințelor mele, dacă nu știam că unora li place sumbra și violenta pictură a lui Caravaggio, în care vezi numai oase și mușchi în loc de frageda și catifelata carne.

Genul imperios al inspirațiunii mele poetice oferă aspra idee sub o formă dură.

---

[1] *Columna lui Traian*, an III, nr. 37/144, 1 decembrie 1872, p. 327.

[2] *Bibliografie română*, *Convorbiri literare*, an. VI, nr. 12, 1 martie 1873, p. 468.

[3] *Bibliografie*, *Ghimpele*, an. XIV, nr. 4, 11 martie 1873, p. 3. Anunț repetat în nr. 6, 25 martie 1873, p. 3.

Mai multe bucăţi din colecţiunea de faţă, bunăoară *Viersul*, *Lui N. Nicoleanu* şi altele, explică pînă la un punct ţiţînele sociale, pe cari se mişcă acest fenomen psicologic.

De cîte ori mi s-a întîmplat a fi dulci şi molatec, mă miram eu însumi.

Iacă o prefaţă, în care un autor se face fără milă propriul său critic!"[1]

B. P. Hasdeu n-a intenţionat să ne schiţeze o *ars poetica*, fiind un adversar al închistărilor de şcoală clasicistă. *Prefaţa* nu este nici un manifest în genul celor de factură romantică sau avangardistă. Savantul cita, totuşi, în mod semnificativ, pe Michelangelo Merisi o Amerighi da Caravaggio (1573–1610). Deşi sîntem înclinaţi să credem că pe B. P. Hasdeu l-a atras mai mult insolitul vieţii pictorului italian, textul prefeţei lasă să se întrevadă că marele savant era avizat asupra sensului şi valorii estetice a operei lui Caravaggio. El menţiona „sumbra şi violenta pictură", „în care vezi numai oase şi muşchi". Ceea ce ne sugerează poetul este tocmai asocierea şocantă a unor impresii şi sentimente extreme: explozia culorilor şi, totuşi, tristeţea de declin, de amurg ce se degajă din tablourile pictorului italian.

Poezia lui B. P. Hasdeu a circulat mult în presa vremii, constituind obiectul unor aprecieri critice foarte diferite, uneori total opuse. Titu Maiorescu îşi va minimaliza adversarul, trecînd pe Hasdeu poetul alături de Aricescu, Tăutu şi Bolliac[2]. Poziţia mentorului „Junimii", cu autoritatea-i cunoscută, a influenţat receptarea liricii hasdeiene. Drept urmare, I. L. Caragiale efectua o operaţie de exhumare, antologînd, în revista *Epoca literară* (1896), cîteva „din scrierile ... mai vechi" ale lui B. P. Hasdeu, pe care le găsea „remarcabile"[3]: poeziile *Bradul*, *Muntele şi valea*, *Eu şi ea*, *La noi*, *Ovidiu la gurele Dunării* şi „un giuvaer regăsit", nuvela *Micuţa*. Mihai Străjanu şi Gheorghe Adamescu încercau, la sfîrşitul secolului, să introducă poezii de Hasdeu în manualele şcolare.

Nicolae Petraşcu, într-un studiu sintetic din *Literatura şi arta română* (1897), credea că omul de ştiinţă şi-a pus amprenta asupra poeziei, dar A. D. Xenopol afirma, dimpotrivă, că toate însuşirile geniului hasdeian „pluteau într-un val de poezie"[4]. Neojunimistul Mihail Dragomirescu opina

---

[1] B. Petriceicu-Hasdeu, *Poezii*, Bucureşti, Tipografia Laboratorilor Români, 1873, p. III–IV.

[2] Titu Maiorescu, *Direcţia nouă în poezia şi proza română* (1872), în vol. *Critice*, Bucureşti, „Minerva", 1908, p. 169.

[3] I. L. Caragiale, *D. B.-P. Hasdeu*, *Epoca literară*, nr. 1, 15 aprilie 1896, p. 1.

[4] A. D. Xenopol, *B. P. Hasdeu*, *Românul literar*, tom. VI, nr. 19, 23 septembrie 1907, p. 249.

că Hasdeu a fost „poetic în proză şi prozaic în poezie"[1], iar Ovid Densusianu, de pe alte poziţii estetice, considera pe poet „absolut romantic", iar „lirismul" său „copilăresc": „uneori vedem şi cîte o idee mai puţin obişnuită, scînteieri mai puternice şi o calitate care trebuie să li se recunoască e vioiciunea expresiunilor, vibraţiunea aceea pe care n-o poate da decît un spirit superior"[2].

O dată cu stingerea ecourilor critice ocazionate de săvîrşirea din viaţă a lui B. P. Hasdeu, uitarea s-a aşternut peste o mare parte a operei sale, poezia lui rămînînd a fi gustată doar în cercurile restrînse ale unor admiratori fervenţi: N. I. Apostolescu, C. M. Ciocazan, Iuliu Dragomirescu, C. D. Fortunescu, dr. C. Istrate, Liviu Marian, Barbu Lăzăreanu. Acesta din urmă se străduia să dovedească, în 1932, că versurile lui Hasdeu au un ritm variat, rimă rară, invocaţii surprinzătoare, conchizînd că e un „extraordinar poet"[3].

Începutul unui reviriment avea să fie marcat de către ediţiile care au apărut în preajma centenarului naşterii enciclopedicului om de cultură. E. Dvoicenco cercetează manuscrisele scriitorului şi tipăreşte volumul *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu* (1936), incluzînd în paginile lui o serie de poezii necunoscute, printre care şi poemul *Domniţa Voichiţa*. În *Introducere*, ea detecta, în poetica lui Hasdeu, o deplasare de la romantism la realism, după modelul oferit de Lermontov, care-l influenţase în tinereţe. Hasdeu însuşi, în *Cuvînt înainte* la primul număr al *Revistei noi* (15 decembrie 1887), recunoştea: „fost-am şi realist à la Zola într-o vreme, ba chiar înainte de Zola". În 1937, Mircea Eliade îngrijea două tomuri de *Scrieri literare, morale şi politice* din vasta operă a lui B. P. Hasdeu. Luînd în considerare întreaga creaţie hasdeiană, tînărul editor îl considera un „geniu romantic[4]", relevînd *„setea de monumental*, de grandios" a unei întregi perioade dintre 1821–1880 în literatura română.

Discuţiile ce s-au purtat în presă în jurul acestor adevărate evenimente editoriale au influenţat vizibil viziunea critică asupra personalităţii lui B. P. Hasdeu. Critici de autoritate vor examina cu atenţie literatura sa în contextul întregii opere. G. Călinescu, într-o cronică din 1937, la volumul I, B. P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale şi politice*, amendează dur

---

[1] Mihail Dragomirescu, *Grigorescu şi Hasdeu*, *Convorbiri*, an. I, nr. 18, 15 septembrie 1907, p. 705.

[2] Ovid Densusianu, *B. P. Hasdeu*, *Vieaţa nouă*, an. III, nr. 17, 1 octombrie 1907, p. 368.

[3] Barbu Lăzăreanu, *Hasdeu-poetul*, *Vremea*, an. V, nr. 253, 1 septembrie 1932, p. 7.

[4] Mircea Eliade, *Introducere* la vol. B. P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale şi politice*, I, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă, 1937, p. II.

„firea exaltată“ [1] a lui Mircea Eliade, care ar fi exagerat selectînd prea multe poezii lipsite de valoare („maculatură“) pentru ediția sa. În *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (1941), criticul și istoricul literar, cu un ton vizibil schimbat, va creiona un memorabil portret marelui scriitor Hasdeu, văzînd în el un „geniu universal“ care „a izbutit aproape peste tot“. Comparînd la acest nivel planurile, lirica o considera „cea mai slabă“: „Poetul exuberează, dar e arid, fără percepția furtunilor naturii, mai mult invectiv, sarcastic, polemic, fără obiect precis“[2]. Tot ca o reacție la sus-numita ediție, Pompiliu Constantinescu respingea metodic diversele aspecte ale poeziei lui Hasdeu: „Meritele d-lui Eliade nu sunt de glosator critic al lui Hasdeu, ci de pasionat editor critic, de admirator global, închinător la mitul hasdeian“[3]. Afirma Mircea Eliade că *Odă la ciocoi* este „cea mai reușită satiră politică din literatura română“, Pompiliu Constantinescu îi răspundea că e „gazetărie curată“: „Dacă e vorba să ne arătăm preferința pentru literatura satirică a lui Hasdeu, nu la citata odă ne vom opri, găsim cu mult superioară, prin vioiciunea ritmului, prin expresia concisă, fabula *Cîinii și lupii*, bucată într-adevăr antologică; fără aplicație de circumstanță, fabula merită să fie reprodusă într-un manual de limba română. Iar dacă ne e îngăduit să facem o antologie a antologiei d-lui Eliade, am mai indica *Femeia înecată*, o fabulă în duh antonpannesc, elegia *Luntrea*, interesantă ca factură metrică și cursivitate, cele două traduceri în versuri albe din Ovidiu, una din *Tristia* și alta din *Pontice*, cu destulă fermitate a expresiei, deși fără suplețea originalului, și chiar efemeridele din *Aghiuță*, reproduse în *Addenda*, sunt mai autentic hasdeiene, prin calambur, prin ironie și sprinteneală, decît insuportabil de retoricele lui compoziții epice, filosofice și lirice“[4]. O contribuție asemănătoare are Șerban Cioculescu în *Istoria literaturii române moderne* (1944). „Activitatea versificatorului — aprecia reputatul critic — e mai mult neînsemnată decît inegală“ [5]. Concluzia severă era trasă, în fond, pe baza unor imputări reale aduse „artistului“: „izbutirile sau neizbutirile stilistice sunt efecte ale hazardului, ca la o natură spontană și vivace, cu scăpărări numeroase, dar a cărui lipsă de gust sau autocontrol se resimte“.

---

[1] G. Călinescu, *Poeziile lui Hasdeu* (cronică literară), *Adevărul literar și artistic*, an. XVIII, nr. 879, 10 octombrie 1937, p. 15.

[2] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1941, p. 324.

[3] Pompiliu Constantinescu, *B. P. Hasdeu*, *Vremea*, an. X, nr. 510, 24 octombrie 1937, p. 9.

[4] *Ibidem*.

[5] Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, București, Casa Școalelor, 1944, p. 140.

Poezia lui B. P. Hasdeu devenise, astfel, obiect de dispută între critici. Analizele concrete vizau un număr mare de poezii și, în ciuda aprecierilor negative, întreaga dezbatere a reușit să readucă în actualitate una din cele mai mari personalități ale secolului al XIX-lea.

O schimbare de accent se produce în exegeza hasdeiană prin Tudor Vianu. Dacă G. Călinescu credea că, în ediția Mircea Eliade, „două trei poezii erau de ajuns ca să ne facem o idee de ușurința lui de versificație“ [1], Tudor Vianu scria, parcă în replică: „O încercare de restituție literară în favoarea poetului Hasdeu a fost făcută o dată cu ediția critică a operelor lui alese, publicată de d-l Mircea Eliade la Fundația pentru Literatură și Artă, în 1937. Dar publicația aceasta nu reproduce toate versurile, demne a fi cunoscute, ale lui Hasdeu și editorul nu se oprește deloc în introducerea sa, cuprinzînd de altfel atîtea alte vederi interesante, asupra sectorului liric din opera scriitorului mult prețuit. Rămîne deci deschisă întrebarea privitoare la originalitatea lui Hasdeu în poezia lui, la sunetul pe care l-a făcut să se audă în simfonia liricei noastre din a doua jumătate a veacului trecut“ [2]. Estetul îl va așeza pe B. P. Hasdeu în contextul epocii. Va observa și el că poetul „n-are totdeauna gustul sigur“, iar lirica sa vădește, uneori, exagerări ale expresiei sau chiar „eclipse ale decenței“, dar diagrama aprecierilor lui este evident pozitivă. Prin analizele sale, Tudor Vianu decelează, în poezia celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, un „romantism negru“, „epoca unui baroc“, în cadrul căreia așeza „inspirația sumbră și violentă“ hasdeiană: „Macedonski a izbutit să depășească aceasta formulă și locul lui mai însemnat în literatura vremii provine tocmai din succesul eliberării sale din constrîngerile acestei formule. În interiorul ei, Hasdeu pare talentul cel mai de seamă și locul lui merită mai bine precizat“ [3]. În aceeași notă, de cordială apreciere, se menținea și Perpessicius: „Baladele lui aduc culoare și nerv și, fie că evocă execuția vornicului Iancu Moțoc, la Liov, fie că vituperează împotriva boierilor în cunoscuta sa *Odă la ciocoi*, fie că învie într-un tablou grotesc cortegiul leproșilor din *Complotul bubei*, baladele lui, în care aluziile la stările contemporane străbat învelișul alegoriilor, se desfășoară cu dramatism, într-o atmosferă sumbră și cu un vers lapidar“ [4]. Reluînd o idee a lui Tudor Vianu, George Munteanu afirma că „prin creația sa poetică de tinerețe, strînsă în volumul din 1873, Hasdeu se încadrează într-o zonă distinctă a romantismului românesc“, el reprezentînd „cel mai bine" o „tendință de *Sturm-und-Drang* în condițiile specifice *postpașoptiste*; vrem să spunem că față cu decepțiile provocate de căderea revoluției, care resuscitează un anumit pesimism preromantic (și temele corespunzătoare) la mai toți poeții Unirii, Hasdeu reafirmă poziția luptătoare, sfidează adversitățile curentului contrarevoluționar care se întărea de la un an la altul, și prin aceasta e cel mai aproape de natura intimă originară a *Sturm-und-Drang*-ului, de tenacitatea și caracterul tumultuos al inspirației lui[1]." Cu aprecieri critice ponderate, I. C. Chițimia încearcă o analiză a poeziei hasdeiene prin prisma biografiei, fiind de părere că printr-un „registru poetic larg și uneori cu note înnoitoare, creația de poet a lui B. P. Hasdeu merită să fie mai mult accentuată decît s-a făcut pînă acum, el nefiind numai prozator și dramaturg cum de obicei s-a opinat" [2]. Punînd o surdină la entuziasmele criticilor și istoricilor literari anteriori față de poezia lui Hasdeu, Mihai Drăgan crede că autorul volumului *Poezii* din 1873, deși „notabil în atîtea rînduri", „rămîne totuși cu nostalgia marii poezii": „Probabil că o explicație trebuie găsită în concepția sa despre poezie care-l ducea la *fetișizarea ideii* în detrimentul contemplării și sensibilizării ei în imagini memorabile. Hasdeu crede exagerat că *poezia* se află mai mult în exterior decît în zonele ascunse ale sufletului pe unde *ideile* ar fi putut trece în ceasurile tainice de inspirație ca să se înalțe apoi în haine de sărbătoare"[3].

---

[1] G. Călinescu, *Poeziile lui B. P. Hasdeu* (cronică literară), *loc. cit.*

[2] Tudor Vianu, *B. P. Hasdeu poetul*, în vol. *Figuri și forme literare* București, Casa Școalelor, 1946, p. 86.

[3] *Ibidem*, p. 94.

[4] Perpessicius, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, în vol. *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948—1956)*, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 527.

Mircea Zaciu va repune în discuție modernitatea poeziei lui B. P. Hasdeu. El este conștient că lirismul hasdeian este „cel mai adesea noroios și năpădit de o verbozitate anulatoare de orice fior", dar secționează, totuși, „țesutul acestei poezii" de dragul unor „frumuseți neașteptate", „flăcări în noapte", după expresia călinesciană. Și revelațiile criticului conduc la asociații neașteptate: „accente ale strigătului macedonskian", „principiul cosmic al iubirii", amintind „răsucirea versului lui Cerna", „prevestiri ale figurației din Tradem și Bacovia", „legănarea de vers a lui Alecsandri, ascunzînd melodii pilatiene și voiculesciene"[4]. În densa-i pledoarie critică, Mircea Zaciu se sprijină atît pe „cultura poetică hasdeiană", cît și pe „relația dintre *veac* și *poezie*", în expresia ei intimă, nu discursivă: „Viziunea modernă a acestei poezii trebuie deci căutată în substratul mobilurilor sufletești, mărturisind ulcerarea, oroarea, dezarmarea la asaltul continuu al violenței" [5].

---

[1] George Munteanu, *B. P. Hasdeu*, București E.P.L., 1963, p. 68.

[2] I. C. Chițimia, *B. P. Hasdeu*, în vol. *Istoria literaturii române*, II, București, Editura Academiei R.S. România, 1968, p. 82.

[3] Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, Iași, Editura Junimea, 1972, p. 223.

[4] Mircea Zaciu, *Postfață*, la vol. B. P. Hasdeu, *Sarcasm și ideal*, București, Editura Minerva, 1975, p. 245.

[5] *Ibidem*, p. 240.

Scriitorul însuși se exprima în acest fel, într-un fel de testament spiritual din perioada amurgului său: „Și scormonind în viața mea pînă în straturile copilăriei celei mai fragede, am găsit pretutindeni suferință, pretutindeni tentațiune, pretutindeni problema cea mare a vieții" [1]. Ultimul și cel mai valoros vlăstar al unui complex arbore genealogic voia parcă să compenseze apropiata extincție a neamului Hasdeilor printr-o strălucire deosebită. Iată una din explicațiile tendinței sale de a umbla pe căi nebătute în artă, a „duritătii" poeziei sale. „Dar nu cumva duritatea programatică ascunde în fond spaima nemărturisită a unei singurătăți? Și nu e *sarcasmul* (ca blazon afișat) o platoșă sentimentală disimulînd tactica defensivă de autoapărare?"[2].

Dar conștiința lui B. P. Hasdeu purta în ea încărcătura veacului, atît sub aspect național, cît și ca stare politico-socială. Tensiuni conflictuale, fără posibilitatea rezolvării definitive, acționează *percutant*, prin șocuri (nu *penetrant* ca la romantici) asupra planului creației, determinînd — pe căile mediate ale reflectării artistice — relieful cunoscut al poeziei hasdeiene. Chiar și acele „valori ale ostentației, ale aparenței" [3] — cum se exprima un estetician francez (Marcel Raymond) — sau însemnele unor forme decăzute, cum ar fi artificiul, poza, redundanța (un manierism *sui-generis*, numit de un Hatzfeld *barochism*) sînt propulsări ale aceleiași sfîșieri lăuntrice: „Toată lirica lui Hasdeu se explică prin această nevoie de exhibare și prin refuzul calofiliei, suspectată de efeminare"[4].

FRUNZELE

A apărut întîi în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 7/69, 15 februarie 1871, p. 27. Semnată *Hăsdeu*. Reprodusă, sub aceeași iscălitură, în *Foaia Societății „Romănismul"*, an. II, nr. 2—5, mai-august 1871, p. 149. Inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 1—2. Reluată, sub semnătura *B. Petriceicu-Hașdeu*, în *Turnul Colții*, nr. 1, 8 august 1888, p. 4. Cu titlul *Stejarul*, versurile, semnate *B. P. Hasdeu*, au mai fost publicate în *Calendarul literar ilustrat*, 1894—1895, p. 100.

În textul de bază din 1873, precum și în toate celelalte variante — cu excepția ultimei reproduceri — versurile sînt precedate de un moto în limba latină: „Ut sylvae foliis pronos mutantur in annos, / Prima cadunt ... Horatius". Urmînd însemnările lui P. B. Hasdeu de pe un volum ce i-a aparținut (Horace, *Odes et epodes*, Tome deuxième, Paris, Librairie de L. Hachette et Cie, 1859) și care azi se păstrează la Arhivele Statului din București, sub cota H600, am stabilit că citatul din marele poet latin este extras din *Epistola către Pisoni*, pe care Quintilian a numit-o *Arta poetică*. Pentru înțelegerea contextului, reproducem un semnificativ paragraf, din care fac parte versurile reținute de Hasdeu drept moto pentru poezia sa:

---

[1] Arhivele Statului București, ms. 1508, f. 185.

[2] Mircea Zaciu, *op. cit.*, p. 239.

[3] Marcel Raymond, *Baroque et Rennaissance poètique*, Paris, 1964. Apud Edgar Papu, *Barocul ca tip de existență*, 1, București, Editura Minerva, 1977, p. 31.

[4] Mircea Zaciu, *op. cit.*, p. 240.

> Prin înșirarea prudentă și—aleasă — a cuvintelor capeți
> Mare distincție-n scris dacă printr-o -mbinare măiastră,
> Faci dintr-un termen uzat unul nou. Dacă este nevoie
> Să exprimăm cu noi semne idei pînă-atuncea ascunse,
> Să făurim chiar cuvinte de care Cethegii-n tunică
> n-au auzit, și licența-i admisă cînd e cu măsură;
> Vorbele noi născocite-or să aibă cîndva o valoare,
> Dacă venind din izvoare grecești sînt ușor mlădiate.
> Oare, romanii să deie un drept lui Ceciliu și Plaut
> Neîngăduit lui Virgiliu și Variu? Văzut rău de ce sînt
> Pentru un spor ce-l pot face, cînd limba lui Cato și Enniu
> A-mbogățit al strămoșilor grai și a pus în lumină
> Nume-nnoite de lucruri? Căci fost-a permis și-o să fie
> Să folosești un cuvînt însemnat cu a zilei pecete.
> *După cum codrii în anul spre capăt își schimbă frunzișul,*
> *Tot așa vine și rîndul cuvintelor vechi să dispară*
> *Iar cele noi înfloresc și ca tinerii capătă vlagă.*
> Morții îi sîntem supuși și-ale noastre. Căci marea-i primită
> În ale portului țărmuri și apără flota de vînturi,
> Lucru regesc, sau că mlaștina stearpă și bună de vîsle,
> Astăzi hrănește orașe vecine și suferă plugul,
> Sau că un rîu și-a schimbat al lui curs neplăcut pentru holde,
> Cale mai bună-alegîndu-și, sînt fapte-omenești ce-au să piară,
> Dar vrednicia și farmecul limbii rămîne-or de-a pururi?
> Multe cuvinte căzute-or renaște și iar au să cadă
> Cele ce-s în prețuire acum, dacă astfel vrea uzul,
> El, cel puternic, mereu îndreptar, călăuză-a vorbirii.[1]

Citarea lui Horațiu, în fruntea poeziei care deschidea volumul din 1873, se înscrie într-o tradiție familială, bunicul și tatăl său obișnuind adesea a-și pune poeziile sub autoritatea unor motouri din scriitorii clasici. Ca o coincidență, Tadeu Hâjdeu, bunicul, își preceda *Oda I*, dintr-un volum rămas în manuscris, tot cu un moto din Horațiu: „Hic ames dici pater atque princeps“[1]. Nu există îndoială că B. P. Hasdeu citise pe Horațiu în original încă din tinerețe. În jurnalul scriitorului, găsim următoarea însemnare: „Odată, într-o toamnă rece și umedă, noi eram pe front în împrejurimile Ociacovului, pe țărmul Mării Negre. [...] Eu scoteam din coif o ediție minusculă a lui Horațiu, mă plimbam, citeam, mă entuziasmam de toate, și aceasta mă încălzea nu mai puțin decît razele sclipitoare ale soarelui, decît mantaua soldățească și decît ceva între *kașa* și *kiseli*, preparat în cazanul escadronului.“[2]

Dar *Epistola către Pisoni* a constituit mereu, în istoria culturii, prilej de definire a unor poziții noi, după cum constata însuși marele Goethe: „Dieses problematisches Werk wird dem einen anders vorkommen als dem anderen, und jedem alle zehn jahre auch wieder anders“. Alegerea de către B. P. Hasdeu a *Artei poetice* a lui Horațiu drept emblemă pentru versurile sale sugerează o ipoteză în interpretarea poeziei *Frunzele*, în acord cu vasta lui cultură filologică: strofele cu care debutează ciclul din 1873 ar fi o metaforizare în lanț a unor idei despre rolul și destinul cuvintelor.

O posibilă relație livrescă s-ar mai putea stabili între poezia lui Hasdeu și lucrarea naturalistului german, Alexander von Humboldt, intitulată *Cosmos*, citată adesea de autorul român, în traducerea lui Frolov, într-un studiu manuscris, în limba rusă, despre Giambattista Vico[3]. Opera savantului german, *Kosmos. Enturf einer physichen Weltbeschreibung*, apărută în cinci volume, între anii 1845—1862, la Stuttgart și Tübingen, domină, pînă astăzi, toate studiile valoroase pe tema sentimentului naturii în literatură și artă. În *Considerațiuni introductive*, Al. von Humboldt face o precizare fundamentală: *sentimentul naturii* nu se confundă și nu trebuie restrîns la *sentimentul naturii frumoase* și, mai ales, la procedeul literar al *descrierii naturii frumoase*, cu care ne-au obișnuit romanticii. El introducea sintagma „das Gefühl, der freien Natur“ și, pe baza ei, dedică un întreg capitol ipostazelor sentimentului naturii atît la popoarele vechi cît și la cele moderne. Chiar atunci cînd vorbește de „natura frumoasă“ el o înțelege îndeosebi ca o colaborare spirituală a omului cu natura.

---

[1] Horatius, *Opera omnia*, 2. Satire. Epistole. Arta poetică. Ediție critică de Mihai Nichita. Traducere Ionel Marinescu. București, Editura Univers, 1980, p. 311—313.

---

[1] Tadeu Hâjdeu, *Dumy Ojczyste Słowiańskia*, Arhivele Statului București, ms. 1508, f. 124.

[2] E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1936, p. 249—250.

[3] B. P. Hasdeu, *Giambattista Vico*, Biblioteca Academiei R. S. România Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V, ms. 2.

De altfel, pentru B. P. Hasdeu, „naturalist“ și „poet“ par a fi două noțiuni complementare. Cel puțin așa reiese dintr-o lucrare a savantului de la sfîrșitul vieții, în care aprecia pe italianul Mantegazza pentru că era „naturalist și poet totodată, adică așa după cum ar trebui să fie toți poeții și toți naturaliștii, căci nimic nu e mai poetic ca natura și nimic nu e mai natural ca poezia“[1].

Dar oricîtă informație erudită — de înțeles la un savant de talia lui Hasdeu — am presupune că a intervenit în geneza poeziei *Frunzele*, fundamental rămîne acel sentiment al comuniunii cu natura, ivit încă din copilărie, în atmosfera edenică a moșiei părintești. Într-o epistolă din perioada maturității, scriitorul încerca să sugereze fiicei sale, Iulia, ceva din mirajul satului natal: „Să știi că la Cristinești vara e admirabil. Călduri mari nu sînt niciodată. Apoi avem lîngă casă o grădină colosală, în care eu, cînd eram de 7 ani, făceam 7 000 de nebunii, urcîndu-mă pe copaci și jucîndu-mă cu un arici, de la care au rămas poate nepoți sau strănepoți.“ [2] Sentimentul naturii, despre care Al. Philippide scria că se constituie într-o „trăsătură distinctivă a fenomenului literar românesc, în ce are el mai profund și mai durabil“ [3], va conduce, în poezia lui B. P. Hasdeu, la cristalizări distincte. Caracterul original al poeziei *Frunzele* iese și mai mult în evidență dacă o raportăm la mulțimea de compuneri poetice din epocă, gen *Salutare naturii* (Radu Ionescu), *Amorul la țară* (C. D. Aricescu) sau *Viața la țară* (Al. Depărățeanu), ținta sarcasmului lui G. Topîrceanu, toate suprasaturate de descrieri nostalgice, lacrimogene. Totuși, poezia lui B. P. Hasdeu rămîne tributară „atmosferei specifice poeziei române de pînă la Macedonski“, o atmosferă „funciar naturistă, anticitadină, moralizant-idilică“ [4].

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Foaia Societății „Românismul“* = *B*; *Poezii* = *C*; *Turnul Colții* = *D*; *Calendarul literar ilustrat* = *E*.

Titlu: *Frunzele A, B, C, D*: *Stejarul E*.

V. 6 Însă nu se-nchină, *C, D, E*: Totuși nu se-nchină, *A, B*.

V. 20 Ș-o rădică sus: *A, B, C*: Ș-o ridică sus: *D, E*.

---

[1] B. P. Hasdeu, *Sic cogito*, București, Editura Socec § Comp., 1907, p. 95.

[2] Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu, *Documente și manuscrise literare*, vol. III, București, Editura Academiei R. S. România, 1976, p. 265.

[3] Al. Philippide, *Scriitorul și arta lui*, București, E.P.L., 1968, p. 162.

[4] Adrian Marino, *Opera lui Alexandru Macedonski*, București, E.P.L. 1967, p. 211.

CRANUL LUI MIHAI CEL VITEAZ

Poezia apare, pentru prima oară, în revista *Columna lui Traian*, an. II, nr. 31/93, 23 august 1871, p. 119, cu titlul *La cranul lui Mihai cel Viteaz*. Reprodusă de *Foaia Societății „Românismul“*, an, II, nr. 2—5, mai-august 1871, p. 147—148. În cele două periodice, versurile, semnate *Hăsdeu*, poartă, în final, însemnarea: „Monastirea Dealul“. După includerea în volumul *Poezii* din 1873 (p. 3—5), cu titlul *Cranul lui Mihai cel Viteaz*, ea va fi reluată în *Familia*, an. XIV, nr. 2, 5/17 ianuarie 1878, p. 9 (cu precizarea sursei: culegerea din 1873) și în periodicul *Turnul Colții*, nr. 3, 17—18 august 1888, p. 4. Iscălită, în ambele periodice, *B. P. Hasdeu*.

Nu avem un studiu de sinteză despre Mihai Viteazul în literatură, deși faptele glorioase ale marelui voievod au inspirat pana multor scriitori și imaginația populară din întregul sud-est european. Ion Heliade Rădulescu publica, în 1845 și 1859, două cînturi dintr-o epopee intitulată *Mihaida*, urmînd îndeaproape poemul lui Torquato Tasso, *Gerusalemme liberata*. Într-un întreg paragraf, Heliade făcea un adevărat arbore genealogic al familiei Basarabilor, pe care B. P. Hasdeu îl va emenda în *Istoria critică a românilor*. Nicolae Bălcescu scrisese *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, tipărită la începutul deceniului al șaptelea al secolului trecut de Al. Odobescu, devenind modelul operei hasdeiene, *Ion-Vodă cel Cumplit*. Dimitrie Bolintineanu introducea în volumele apărute între 1847—1859 un întreg ciclu de poezii dedicate domnitorului român: *Cea de pe urmă noapte a lui Mihai cel Mare*, *Mihai scăpînd stindardul*, *Moartea lui Mihai Viteazul*, *Mihai și călăul*, *Mihai și Transilvania*, *Călugărenii*.

Dintre străini, amintim pe Stavrinos care a scris în limba greacă, o poemă, tipărită întîi la Veneția în 1638 și tradusă în românește, la 1837, de Teodor Eliat, prieten al lui Anton Pann. Un alt grec, Gheorghe Palamed, dădea în Polonia o cronică rimată (1607), cunoscută și tradusă tîrziu în România (1905).

Toate aceste opere n-ar fi fost posibile fără o circulație intensă a unor cîntece populare [1]. B. P. Hasdeu lua cunoștință, încă în casa părintească de la Cristinești, de culegerea de „poezii populare“ a lui Vasile Alecsandri din 1852—1853, culegere care cuprinde și *Cînticul lui Mihai Viteazul*.

Poezia *Cranul lui Mihai cel Viteaz*, ocupînd un loc distinct în creația românească pe această temă, este, prin factura populară a versurilor, în directă filiație cu doina haiducească din colecția lui Alecsandri, chiar dacă, ulterior, *Cînticul* s-a dovedit a fi nu o creație autentic folclorică, ci o compunere a bardului de la Mircești.

---

[1] Vezi T. T. Burada, *Cîntecul lui Mihai Viteazul la românii din Macedonia*, *Convorbiri literare*, an. XXV, nr. 11—12, 1 martie 1892, p. 1127—1128 și Al. Iordan, *Mihai Viteazul în folclorul balcanic*, București, 1936.

În descendența poeziei lui B. P. Hasdeu, menționăm poema lui Ciru Oeconomu, intitulată *Capul lui Mihai Viteazul*, datată: „Tîrgoviște, iulie 1886".

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Foaia Societății „Românismul"* = *B*; *Poezii* = *C*; *Turnul Colții* = *D*.

Titlu: *Cranul lui Mihai cel Viteaz C, D*: *La cranul lui Mihai cel Viteaz A, B.*
V. 5 Într-un negru putregai. *A, C, D*: Într-un negru putrigai. *B.*
V. 12 Ba ridică mîndra frunte— *C, D*: Ba rădică-ți mîndra frunte —*A, B.*
V. 31 Iaca fulgerul trăsnește, *C, D*; Iată fulgerul trăsnește, *A, B.*

LA IULIA

Poezia apare, pentru prima oară, în revista *Satyrul*, an. I., nr. 10, 10 aprilie 1866, p. 2—3. Semnată cu pseudonimul *Wang-pon-ki.* Reprodusă, sub semnătura *B. P. Hasdeu*, în *Familia*, an. V, nr. 1, 5/17 ianuarie 1869, p. 3. Autorul va relua poezia, aducîndu-i modificări substanțiale, în periodicul său, *Columna lui Traian*, an. III, nr. 2/112, 10 genar 1872, p. 9. Semnată *Hasdeu.* În această formă, va fi introdusă în volumul *Poezii* din 1873 (p. 6—9). Din volum, *La Iulia* va fi reprodusă în foița efemeră, *Turnul Colții*, an. I, nr. 1, 8 august 1888, p. 4. Iscălită *B. Petriceicu Hasdeu.* Versurile vor fi integrate, spre sfîrșitul vieții, într-o comunicare academică tipărită separat, cu titlul *O nevastă romancă în traiul pămîntesc și-n viața după moarte.* O conferință academică și mai multe ședințe extraacademice de ..., București, Editura Librăriei Socec, 1903. La Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei R.S. România se păstrează, fragmentar, manuscrisul acestei conferințe (mapa I, ms. 9). Pe filele 5—6, B. P. Hasdeu lipește paginile poemei *La Iulia* din placheta apărută cu 30 de ani mai înainte, schimbînd ordinea ultimelor două strofe și modificînd formele grafice: *valluri* = *valuri*; *stellute* = *steluțe*; *lucindŭ* = *lucind*; *multŭ* = *mult*; *galeșŭ* = *galeș*; *dérŭ* = *dar*; *giunia* = *junia*; *giurŭ* = *jur*; *anima* = *inima.* Avem, astfel, la dispoziție singura poezie antumă cu corecturi autografe. În consecință, forma din manuscrisul mai sus menționat se constituie în text de bază pentru ediția noastră.

La Iulia este o apoteozare a soției sale, Iulia Petriceicu Hasdeu, născută Faliciu, moață din Roșia Abrudului, ridicată, în comunicarea academică din 7 martie 1903, la rangul de prototip al femeii romance, gata la orice sacrificiu: „Am cunoscut-o la 1863. Ne-am cununat în București la 10 iunie 1865 în bisericuța lui Sf. Ilie din Gorgani. Primul an al căsătoriei noaster ne-a fost unul din cei mai sărăcăcioși ai vieții mele. Cînd ne-am dus la cununie, Iulia mea nu avea nimic, iar eu aveam în pungă doi poli din care am plătit și popei. Dar cît am fost de fericiți, cît de plini de credință în ajutorul de Sus! Atunci am publicat eu poezia: *La Iulia.* [...] Pînă la căsătoria mea în 1865, eu am scris cîteva articole de ziare, vreo cîteva broșure și o colecțiune de documente, iată tot. Eram o noapte despre zori de zi, nu însă dimineață; eram o mică parte din *eu* al meu, o parte obosită și dezgustată. De atunci încoace, prin nevastă-mea, deodată eu m-am simțit întreg și luminos." [1] Poezia *La Iulia* va fi remarcată, pentru virtuți prozodice, într-o lucrare de teorie literară. Se precizează că poezia lui B. P. Hasdeu ar fi preluat tipul strofic practicat de logofătul Enache Văcărescu *(Într-o grădină)*, care, la rîndul lui, s-ar raporta la un model de strofă ronsardiană, cu un remarcabil destin european [2].

Versurile sînt, totuși, ocazionale. În ediția Mircea Eliade din 1937, poezia *La Iulia* nu e selectată. Mai mult, ea e confundată, în notele editorului [3], cu o altă poezie, intitulată *Dedicațiune*, ce prefațează poema dramatică *Răzvan și Vidra*, începînd cu ediția a treia din 1869.

Un imbold în compunerea unui asemenea gen de poezie i-ar fi putut veni lui B. P. Hasdeu din opera bunicului său, Tadeu Hâjdeu. Nepotul păstrase cu grijă manuscrisele în limba polonă ale lui Tadeu, printre care și un lung poem din 1816, intitulat *Do mojey żony (Către soția mea).* [4] Un fragment (în original și traducere) îl va integra într-o lucrare a sa de la sfîrșitul secolului trecut: „Această floare, cea mai dragă pe calea vieței mele, am cules-o și mulțumescu-ți, o Dumnezeu al nemurirei! căci deși în urmă m-ai lovit cu asprime, dar acea floare nu mai înceta de a înflori ca trandafirul și niciodată, în rotirea cea schimbătoare a sorții mele, ea nu m-a amăgit nici în dragoste, nici în virtute. Din contra, îmi era mîngîierea cea binefăcătoare în întristare; mă îmbărbăta în goană, și prin jocul ei inocent, oricît de crud îmi era traiul, mă simțeam fericit la culme cu dînsa; recunoștința cea sinceră mă silește a o spune pe față: *acea floare miraculoasă ești tu, Valeria mea!*“ [1]

---

[1] B. Petriceicu-Hasdeu, *O nevastă romancă în traiul pămîntesc și-n viața după moarte*, București, Editura Librăriei Socec, 1903, p. 12 și 15.

[2] Cf. Vladimir Streinu, *Versificația modernă*, București, E.P.L., 1968, p. 138.

[3] Mircea Eliade, *Iulia, soția lui Hasdeu* (Note), în *ed. cit.*, vol. II, p. 341.

[4] Biblioteca Academiei R. S. România, ms. slav 645. Tadeusza Hyzdeu. *Pisma rózne wierszem i proza w. Bassarabiy.* Tom czarty, f. 3^v—5^r.

Biografii familiei Hasdeu sînt unanimi în a recunoaște calitățile morale ale Iuliei Faliciu: „În copilăria sa, Iulia Faliciu luase parte și la revoluția lui Avram Iancu. Ea ținuse în mica mînă ageră ucigașa pușcă și ca veverița, din vîrful asprelor stînci, doborîse mulți vrăjmași. Cu acest prilej, un glonte puțin cavaleresc i-a izbit piciorul și toată viața a purtat urma ranei vindecate. Ceva mai mult: doamna Hasdeu a fost oarecînd și poetă. Iată o calitate pe care o revelez pentru prima oară. Și cunosc o poezie a sa, alcătuită în anul 1859, pe care o reproduc întocmai aici. *La speranța.* O speranță-nșelătoare / Pentru ce m-ai amăgit ./ Nu mă lingușeai tu oare, / C-un viitor fericit?“ [2] etc., etc. Asemenea calități ar explica cum tînărul Hasdeu, nestatornic în dragoste, amator de nenumărate aventuri [3], devine dintr-o dată un soț iubitor. Frumusețea „moțoaicei“ era însă deosebită. Tîrziu, spre sfîrșitul vieții ei, Angelo de Gubernatis, vizitînd castelul de la Cîmpina, în 1898, va vorbi de „sa grande beauté“, „flétrie par une immense douleur“[4]. Paul Cornea, pe baza studierii corespondenței de familie, constata că doamna Hasdeu era „aprigă și încăpățînată“, și, prin 1881, îi cădea în mînă o anonimă care va schimba radical traiul lor conjugal și va marca tragic — fără voia lor — destinul unicei lor fiice: „cu o mînie și o precipitare explicabile doar dacă admitem o stare de criză latentă, în relațiile dintre soți, d-na Hasdeu decide să părăsească domiciliul conjugal și să se refugieze la Brașov, împreună cu Iulia, pe-atunci în vîrstă de 12 ani neîmpliniți. Afectat profund de cele întîmplate, savantul se disculpă într-o scrisoare patetică, declarînd calomnioase acuzațiile ce i se aduc: el furnizează argumente rezonabile și face jurăminte care par sincere (deși nu infirmă ipoteza unui « pas greșit »). D-na Hasdeu nu era însă omul care să dea înapoi. Ea nu numai că nu se lasă înduplecată de suplicații și promisiuni, ci hotărăște brusc, sub imperiul

---

[1] B. P. Hasdeu, *Sic cogito*. Edițiunea III, București, Editura Librăriei Socec § Comp., 1895, p. 222.

[2] [Iuliu Dragomirescu], *Hasdeu. Viața și activitatea lui (12). Acțiunea*, an. VII, nr. 1668, 26 septembrie 1908, p. 2. Poezia menționată a apărut în *Familia*, an. IV, nr. 44, 16/28 septembrie 1868, p. 56.

[3] „Oricîtă bravadă ar fi în aceste pagini [de jurnal — n.n.], Hasdeu a confirmat mai tîrziu vocația lui erotică [...] Însemnările, telegrafice, mișună de nume de femei: Katia, Rosalia, Olga, Sofia, Irina, Liza, Anghelina, fata unui Grigoriev, Evghenia Ilinicina. Își petrece vremea prin restaurante, se bate în duel și e rănit, își vinde cronometrul din lipsă de bani [...] E neliniștit, nestatornic, ca Childe Harold, iubit de femei ca orice om fatal. El le răsplătește cu infidelități cinice, cu o inconstanță sarcastică“ (G. Călinescu, *op. cit.*, p. 321 și 322).

[4] Apud M. Eliade, *Iulia, soția lui Hasdeu*, în Note la *ed. cit.*, II, p. 342.

surescitării și al vindicației, să se stabilească cu Iulia la Paris, sub motiv că fata trebuie să-și desăvîrșească formația în străinătate. În felul acesta, n-avea obligația să revină acasă și-și justifica părăsirea căminului, evitînd clevetirile și scandalul; pe de o parte, îi oferea fiicei posibilitatea de a studia într-un mare centru de cultură, ceea ce fusese probabil plănuit încă de mult între soți, dar amînat pentru o scadență ulterioară.“ [1] Alte scrisori ne-o arată pe Iulia dădăcindu-și soțul, încercînd să-i direcționeze chiar activitatea: „Îmi scrii că ești la Iași și că ai ținut acolo un discurs [. . .] nu l-am cetit, căci nu l-am văzut în jurnale, însă ceea ce pot să-ți spun este că eu nu mă bucur de asemenea discursuri. [. . .] Cu ce scop ai vorbit? Nu cumva vrei să te apuci iar de politică? Uitat-ai oare parola ce ți-ai dat în publicitate d-a nu te mai amesteca în politică? Gîndeam că seriozitatea *Columnei*, cum au început să iasă în anul acesta, va goni toate acele fumuri deșarte care trec într-o clipă fără a lăsa vreo urmă-n calendar și că chiar dușmanii d-tale vor fi siliți să înghiță veninul ce îl vărsau contra d-tale. Ce îmi faci însă? Vii și sapi subt edificiul ce l-ai clădit cu atita muncă și sudoare în curs de atîția ani. P-aci să vorbește că ți-ai pierdut rezonul; ba că îți văpsești părul, ba că ți-ai ras mustețile împreună cu barba și multe altele pe care mi-e silă să le mai scriu. Pentru mila lui Dumnezeu, nu te mai cionti, lasă-ți barba și fii odată om serios.“ [2]

În *Satyrul* și *Familia* o variantă complet deosebită față de textul de bază:

Cînd văz o floare
Lucind la soare,
Ca o lumină din curcubeu;
Mă fac o rază,
Ce colorează
Mai mîndră floare pe chipul tău!

Cînd pe sub seară,
În primăvară,
Priveghitoarea cîntă cu dor;
Pintre (*Familia*: Printre) suspine
Gîndesc la tine:
Te-auz, iubito, vorbind d-amor!

---

[1] *Corespondența lui B. P. Hasdeu — Iulia Hasdeu:* un *„Bildungsroman“ epistolar*, în vol. *Documente și manuscrise literare, III, loc. cit.*, p. 9.

[2] *Documente și manuscrise literare, loc. cit.*, p. 95. Scrisoare din Paris, nedadată (probabil octombrie 1882).

Cînd luna-n unde
Pe-ncet s-ascunde,
Vărsînd în valuri blînde scîntei; *(Familia*:
schintei;)
Îmi pare mie,
Că-i *(Familia*: Că e*)* mult mai vie
Văpaia dulce din ochii tei!

Tainica noapte,
Cu line-i șoapte,
Cînd mă ridică la cer în vis ...
Cu tine-aice
Sum mai ferice
Ca fără tine în paradis!

Cînd la altare
Vin cu-ntristare
S-ador *(Familia*: Și-ador*)* în pace un Dumnezeu;
Văz pe icoană
Sînta Madoană,
Și cuget ... cuget la chipul teu!

Să fii tu oare
Mai mîndră floare,
Decît al verei eden smălțat?
Să nu mai fie
Vro melodie
Ca simplu-ți freamăt de sărutat?

Mai blînde focuri
În alte locuri
Să nu mai fie ca-n ochii tei?
Să fii tu, dragă,
O lume-ntreagă?
Să nu mai fie alți dumnezei?...

Suflet, junie
Și poezie
Astfel se-nchină la zeul lor,

Pe lîngă care
Totul le pare
O noapte neagră, un negru nor!...

SEVERIN

Poema *Severin* apare, mai întîi, în periodicul *Columna lui Traian*, an. II, nr. 13/75, 20 martie 1871, p. 45–46. Iscălită *Hăsdeu*. Reluată în *Foaia Societății „Românismul“*, an. II, nr. 1, aprilie 1871, p. 19–26, sub semnătura *Hasdeu*. Este inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 10–22. Reprodusă în *Turnul Colții*, nr. 2, 11 și 12 august 1888, p. 3–4. Semnată *B. Petriceicu Hasdeu*. O ultimă apariție antumă în *Apărarea națională*, an. III, nr. 75/650, 4 aprilie 1902, p. 1. Semnată *Hasdeu*. Aici poezia se publică la rubrica *Panlatinismul în România*. Cîteva rînduri prefațează versurile: „Entuziasmul întîmpinat de studenții români în Italia, același entuziasm la primirea artistului italian Mascagni în București, mă îndeamnă a reproduce aci o odă româno-italiană, pe care am publicat-o sînt acum treizeci de ani și mai bine“.

Poezia *Severin* are un subtitlu: *„Dialog. Podul lui Traian. — Turnul lui Sever. — Corul de pe un vas-abur italian“*. În *Apărarea națională*, din subtitlu lipsește denumirea de *Dialog*, iar *Corul de pe un vas-abur italian* este înlocuit prin *Corul de marinari de pe un vapor italian*. La sumarul numărului din *Columna lui Traian* este trecut un alt subtitlu, *La unitatea Italiei*, care indică evenimentele politice ce au stimulat imaginația poetică a lui B. P. Hasdeu.

Dedicația, de altfel, precizează că poemul este „închinat națiunei italiene pentru ziua intrărei M.S. Regelui Victor-Emanuel în Roma“. Printr-o politică înțeleaptă, Victor-Emanuel II (1820–1878) va reuși să unească, rînd pe rînd, micile state italiene sau să le smulgă dominației străine: în 1859 — Lombardia, în 1860 — ducatele centrale Romagna și Toscana, apoi regatul celor două Sicilii, în 1866 — Veneția, în 20 septembrie 1870 — Roma, constituind astfel statul modern italian. La 26 ianuarie 1871, Roma va fi proclamată capitala Italiei. Victor-Emanuel II, prin victoriile militare asupra invadatorilor străini, printr-o politică tolerantă, prin colaborarea și prietenia cu elemenentele revoluționare ale epocii (Cavour, Garibaldi), s-a bucurat de o mare popularitate, numele său fiind legat de fondarea națiunii italiene.

Versurile lui Hasdeu sînt prefațate de un moto (care devine refren în poezie) din canțona a doua, *Spirto gentil*, de Francesco Petrarca. La Arhivele Statului din București se păstrează, sub cota H 729, o ediție care a aparținut lui B. P. Hasdeu (*Rime* di Francesco Petrarca, con l'interpretatione di Giacomo Leopardi. Seconda edizione. Firenze, Felice Le Monnier, 1847), pe care sînt însemnate versurile alese drept moto.

Surprinzător, toți cei care au urmărit pătrunderea operei lui Petrarca în România nu amintesc nimic de B. P. Hasdeu. Ramiro Ortiz [1], de pildă, înregistrează conștiincios referințele lui Ienăchiță Văcărescu la Petrarca din prefața gramaticii sale, sonetele lui G. Asachi din 1836, versurile petrarchiene reținute drept moto de Al. Depărățeanu în *Doruri și amoruri* din 1861, traducerea a trei sonete de către G. Panu în *Convorbiri literare* din 1873, în fine creația Iuliei Hasdeu. Sînt citate versuri și fragmente de versuri din Petrarca: *Lasso, che son ! che fui ! (Lassitude)* ; *. . . or veggio et sento. Che per aver salute ebbi tormento, E breve guerra per eterna pace (Le rêve du poête)* ; *. . . volendo parlar, cantava sempre (Canevas)* și *Pétrarque à Laure.*

Poema *Severin* are, indubitabil, un substrat politic. B. P. Hasdeu exprima, de fapt, opinii de politică națională, așa cum sînt oglindite în ziarele sale *Traian* și *Columna lui Traian.* În acest context, de întrepătrundere a politicului cu literatura, nu ne miră deloc faptul că versuri patriotice din *Canțonierul* lui Petrarca (și chiar din canțona a doua) sînt citate de autor într-un articol de fond din periodicul său *Traian,* în care cerea organizarea unui *Congres panlatin la Paris*: „astăzi sau niciodată trebuie să cugetăm cu seriozitate a scăpa de spini, de cremene, de vrăjmași, de corbi, de noapte, revenind cu grabă la scumpele penate ale naționalității române: latinism, numai latinism, nemic decît latinism" [2]. Iar, cu puțin timp înainte de publicarea poeziei *Severin,* într-un discurs în care își propunea să deștepte sentimentele patriotice la concetățenii săi, B. P. Hasdeu punea în relație latinitatea și românismul: „Am început prin imagini triste: Sedan și Paris. Voi încheia, domnilor, printr-o perspectivă de speranță. Capitala Italiei se mută la Roma. Latinitatea n-a pierit. Trăiască românismul!" [3]

Militantismul pentru latinitate îi era imputat lui Hasdeu imediat după apariția ziarului *Traian* : „A pune numele unui împărat roman în capul unui jurnal, într-adevăr ideea are oarecare nostimadă; dar ce însemnează acest nume? este el un drapel sub care voiește a se ocroti de la început membrii de redacțiune al acelei foi? Domniile lor ne spun că «în cer și pre pămînt

---

[1] Ramiro Ortiz, *Per la fortuna del Petrarca in Rumania* (1783—1928), București, Imprimeria Națională, 1930.

[2] Hajdeu, *Politica, Traian,* an. I, nr. 30, 6 iulie 1869, p. 117.

[3] *Cauzele și rezultatele cosmopolitismului.* Discurs președențial la inaugurarea anului III al Societății „Românismul", rostit în ședința publică din 24 genar 1871. *Columna lui Traian,* an. II, nr. 7/62, 15 februarie 1871, p. 26.

tot ce se înalță și tot ce luminează, tot ce-i mare și tot ce-i durabil se numește *Traian* [1]!»" Era observată chiar o contradicție între poziția din periodicul în discuție și tezele susținute în trecut *(Foița de istorie și literatură,* iulie 1860*)* cu privire la originea poporului român, cînd combătuse exagerările școlii latiniste. Astfel, publicistul A. Vizanti, într-o scrisoare deschisă adresată lui B. P. Hasdeu, își amintea de „corecta-i vorbire și excelentele lecțiuni ce-mi da dumnealui cîndu-mi era profesor și cînd învăța pre studenți că *nesmintit* să-și caute originea naționalității la *daci,* iar nu la coloniștii romani aduși de împăratul Traian" [2]. Cu toate exagerările întîlnite, uneori, în articole polemice sau unele greșeli datorate stadiului cercetărilor la un moment dat, B. P. Hasdeu a avut mai totdeauna o poziție justă în considerarea elementelor de substrat, dacice, alături de stratul romanic în formarea poporului român.

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Foaia Societății „Românismul"* = *B*; *Poezii* = *C*; *Turnul Colții* = *D*; *Apărarea națională* = *E*.

Subtitlu: *Podul lui Traian. — Turnul lui Sever. — Corul de marinari pe un vapor italian. E*: *Dialog. Podul lui Traian. — Turnul lui Sever. — Corul de pe un vas-abur italian. A, B, C, D.*

Dedicație: Închinat națiunei italiene pentru ziua intrărei M.S. Regelui Victor-Emanuel în Roma. *E*: Închinat națiunii italiane pentru ziua intrărei M.S. Regelui Victor-Emanuele în Roma. *A, B, C, D.*

V.4 O peatră spulberată, un monument de jale, *C, D, E*: O peatră izolată, un monument de jale, *A, B.*

V.13. Ș-a răspîndit dintr-însul poporul românesc . . . *E*: Ș-a răsădit dintr-însul poporul românesc? *A, B, C*: Ș-a răsădit într-însul pămîntul românesc? *D.*

V. 25 Mi-a mai șoptit odată aievea sau în vis! *C, D, E*: Îmi mai șoptea odată aievea sau în vis! *A, B.*

V. 94 Așa-s italienii *(C, D*: italianii*)* ce saltă lîngă tine *C, D, E*: Așa-s italianii, ce trec pe lîngă tine *A, B.*

V.103 Atîtea mii de vase trecură făr-a sta . . . *C, D, E*: Să fie un pericol-atuncea n-ar cînta. *A, B.*

V.116 Tu stai pe-naltul munte, dar te-ai plecat în vale; *C, D, E*: Tu stai pe naltul munte, dar căutînd în vale, *A, B.*

---

[1] *București, 18 aprilie, Presa,* an. II, nr. 64, 19 aprilie 1869, p. 253

[2] A. Vizanti, *D-lui redactor al ziarului „Traian", Adunarea națională* an. I, nr. 27, 10 august 1869, p. 3.

V.117 Eu zac în trista vale, dar aspirînd în sus!... *C, D, E*: Eu șez în trista vale, dar aspirînd în sus! *A, B*.

V.123 A rădica speranței un templu tămîiat? *C, D, E*: A rădica speranței un templu înstelat? *A, B*.

V.136 Grimasa cea din urmă a omului cînd moare *C, D, E*: Grimasa de pe urmă a omului ce moare *A, B*.

V.147 Și eu striga-voi astăzi, cînd marele martir, *C, D, E*: Și eu striga-voi astăzi, cînd ceea ce mi-i drag: *A, B*.

V. 148 Latinitatea mîndră, putinte, luminoasă, *C, D, E*: Latinitatea mare, putinte, luminoasă, *A, B*.

V.149 Renaște dezlănțată din negru-i cimitir! *C, D, E*: Renaște dezlănțată din negru-i sarcofag! *A, B*.

V.153 Nemic nu mai rînjește pe clasicul pămînt! *C, D, E*: Nemica nu mai geme pe clasicul pămînt! *A, B*.

V.162 Italia-i departe!... În Dacia victimă, *C, D, E*: Italia-i departe... În Dacia martiră, *A, B*.

V.164 Privește-o-nstrăinată fărîmă cu fărîmă, *C, D, E*: Privește cum vrăjmașii străini o bucățiră, *A, B*.

V.165 Pe cînd legionarii se ceartă ei cu ei! *C, D, E*: Pe cînd legionarii se ceartă între ei! *A, B*.

V.168 Scîntei mai multe-i trebui, sosind apoi furtuna *C, D, E*: Scîntei mai multe-i trebui, viind apoi furtuna *A, B*.

VIERSUL

Publicată întîi în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 15/125, 11 aprilie 1872, p. 113, sub semnătura *Hăsdeu*. Este preluată de revista tinerilor D. Aug. Laurian și Stef. C. Michăilescu, *Tranzacțiuni literare și științifice*, an. I, nr. 5, 15 aprilie 1872, p. 118—119. Poema este precedată de următoarea notă: „O poezie de mare artă. Are însă defectul ... de a nu ne surprinde: este improvizată de d. Hasdeu". La sfîrșit se specifică că se reproduce după *Columna lui Traian*. Cu o singură modificare, regăsim *Viersul* în volumul *Poezii* din 1873 (p. 23—25).

Redactorul *Tranzacțiunilor* ... folosea cuvîntul „improvizat" fără să dea expresiei nici un fel de înțeles peiorativ. Șerban Cioculescu va observa, însă, că „izbutirile sau neizbutirile stilistice sunt efecte ale hazardului, ca la o natură spontană și vivace, cu scăpărări numeroase, dar a cărui lipsă de gust sau autocontrol se resimte"[1]. Dar Mircea Zaciu făcea o precizare importantă: „Nu ne aflăm în prezența unui diletant, ci a unei conștiințe care concepea Poezia într-o accepțiune foarte largă, chiar dacă mult diferit de modalitățile proprii secolului nostru"[2]. Cu accent pe idee, nu pe expresie, eliberîndu-și dureros și încrîncenat propriile trăiri interioare, cu rădăcini sociale adînci („țițînele sociale pe cari se mișcă acest fenomen psicologic"), B. P. Hasdeu practică nu poezia uscată a unui savant, ci versul debordînd de imaginație pe registrul „durerii crude și deznădejdii". Tudor Vianu afirmase convingător: „Conștiința felului său poetic, Hasdeu a turnat-o, de altfel, și în versuri, într-un fel de *ars poetica* a sa, în poezia *Viersul*, din 1872, vrednică a fi citată nu numai pentru interesul confesiunii pe care o cuprinde, dar și pentru accentul ei aspru și viril, atît de caracteristic, ca și pentru ilustrarea acelei exagerări a expresiei prin care Hasdeu — este drept s-o recunoaștem — depășește uneori norma unui gust măsurat."[3]

George Munteanu făcea o relație interesantă între *Viersul* lui B. P. Hasdeu și poezia de început a lui I. L. Caragiale, *Versuri*: „Cea mai semnificativă, în genul acesta, e întinsa poemă *Versuri — Amicului C. D.*, apărută cu semnătura I. Luca Caragiale în numărul din 1 octombrie 1874 al *Revistei contimporane* (publicată și de *Ghimpele*, în nr. 42, 1874), care reia aproape textual — numai că în sens obidit-resemnat, nu în acela îndîrjit-sarcastic — o imagine din viforosul poem hasdeian *Viersul* (1872). Hasdeu făcuse un refren inițial, subînțeles după aceea, reluat în final, din: «*Homer cînta mînia divinului Ahile, / Și Dante Tartarul cînta*»; Caragiale modifică accentele afective: «*Dac-ai trăi, desigur, ți-ai renega și muza, / Și geniul, și lira, și mută ți-ar fi buza; / Mînia lui Ahile mă jur de-ai mai cînta.*» «Ideea» poetică, fără expresivitatea echivalentă, dar nu străină de atitudinile eminesciene din ulterioarele *Icoană și privaz* ori *Scrisoarea II* (1881), e aceeași lipsă de ecou printre semeni, în posteritate, a poetului ce planează cu gîndul prea prin înalturi."[4]

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Poezii* = *B*.

V. 6 Și eu cîteodată smulg harpa din tăcere, *B*: Și eu cîteodată smulg harpa-mi din tăcere, *A*.

---

[1] Șerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 149.

[2] Mircea Zaciu, *op. cit.*, p. 245.

[3] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 86.

[4] George Munteanu, *Istoria literaturii române. Epoca marilor clasici*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1980, p. 451.

FEMEIA CU CĂȚELUL

Apare întîia oară în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 32/94, 30 august 1871, p. 124. Semnată *Hăsdeu*. Preluată întocmai de revista *Foaia Societății „Românismul"*, an. II, nr. 2–5, mai-august 1871, p. 154. Cu unele modificări, fabula intră în sumarul volumului *Poezii* (1873), p. 26–27.

Versurile au vădite asemănări cu fabula *Muma și copilul* de G. Sion, dintr-un volum al acestuia recenzat de B. P. Hasdeu, în *Columna* .... Hasdeu o consideră „ingenioasă", întrecînd, „prin originalitate și prin execuțiune, producerile analoage ale răposatului Donici și ale d-lui Grigore Alexandrescu".[1] Afirmînd că „lira este un fel de beție, în amețeala căreia nu încape minciuna" Hasdeu considera că G. Sion ar fi, „fără s-o știe el însuși", antimonarhist. Comentariile lui Hasdeu vin să demonstreze – dacă mai era nevoie – că aluzia la cîinii „aduși din străinătate" viza familia domnitoare a lui Carol de Hohenzollern [2].

B. P. Hasdeu nu cultiva cu insistență specia fabulei, deși, încă din perioada studiilor, am întîlnit în manuscrisele sale încercări de această factură, inedite: *Privighetoarea și cintezoiul*, *Hoțul și moșierul*, *Doi frați* [3]. În ceea ce privește *Femeia cu cățelul*, formal avem de-a face cu o pseudofabulă, autorul ignorînd deliberat „teoriile preconcepute" în materie de poetică: „Bidpai scria pentru indiani, fără să fi avut în vedere regulile neamțului Lessing: de ce oare să cerem păzirea lor de la d. Sion, cînd scrie pentru români?" [4] George Munteanu vedea o „similicoincidență de înțelesuri" între „povestea" în versuri a lui I. L. Caragiale din *Ghimpele* (1873), intitulată *Șarla și ciobanii* și „fabula" hasdeiană *Femeia cu cățelul* [5].

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Foaia Societății „Românismul"* = *B*; *Poezii* = *C*.

V. 7 Abia pășea pe picioare, *C*: D-abia pășea pe picioare, *A*, *B*.
V. 10 Și făr-ajutor de nime *C*: Fără ajutor de nime *A*, *B*.
V. 14 *După acest vers, în A și B mai există 2 versuri, omise în C*: Și pe ea o preveghea (*B*: priveghia) / Să nu peară numai ea

---

[1] B. P. Hasdeu, *Elementul monarhic în cele „101 fabule" de d. George Sion*, *Columna lui Traian*, an. I, nr. 9, 30 martie 1870, p. 4.

[2] Vezi și Mircea Eliade, *Hasdeu și domnitorul Carol*, în *ed. cit.*, II p. 324–331.

[3] Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V, ms. 31.

[4] B. P. Hasdeu, *op. cit.*

[5] George Munteanu, *op. cit.*, p. 450.

LA ROMÂNIA

Poezia se tipărește, prima oară, în periodicul *Columna lui Traian*, an. II, nr. 21/83, 31 mai 1871, p. 79. Semnată *Hasdeu*. Va trece fără modificări în volumul *Poezii* (1873), p. 28–32.

Se pare că versurile au fost scrise cu ocazia aniversării a 50 de ani de la Revoluția lui Tudor Vladimirescu. Încă din 10 septembrie 1870, revista *Columna lui Traian* lansează un apel pentru adunare de fonduri în vederea organizării unei serbări, la București, în amintirea Domnului Tudor: „Nici o foaie nu ni răspunsese la acel apel. L-a înțeles însă Societatea «Românismul», și l-a însușit cu entuziasm, a lucrat cu espansiva căldură a junimii și ieri în 6 iuniu, pe cîmpia Cotrocenilor, unde fusese tabăra eroului din 1821, chiar față-n față cu palatul Măriei-sale Vodă, s-a serbat memoria aceluia ce gonise pe fanarioți din țară, memoria aceluia ce ne scuturase de jugul lipitorilor din afară, memoria aceluia ce spulberase străinismul de pe tronul lui Mircea cel Mare [...] Peste o sută de juni, mai mulți reprezintanți din comerț, învățămînt și celelalte profesiuni liberale, toate satele de primprejur, bărbați, femei, copii, veniră în modul cel mai spontaneu să participe la apoteoza lui Domnu Tudor. Estazul general a fost în culme."[1] Societatea „Românismul" ținuse o ședință solemnă încă din 24 ianuarie 1871, cînd B. P. Hasdeu rostise un important discurs: *Cauzele și rezultatele cosmopolitismului* [2]. Pe Cîmpia Cotrocenilor, tot el va deschide festivitățile din 6 iunie: „Niciodată România nu va scoate din sînul său flori și poame, dacă nu va soarbe mai întîi măduva puterii și a virtuții, sucul iubirii și al sacrificiului, aburul sîngelui vărsat pentru țară, din mormintele acelora cari s-au făcut ei pulbere pentru ca să ni lase nouă sufletul! Grăunții cei putreziți în pămînt ai neamului romănesc sunt oasele unui Mircea, Ștefan, Mihai, Greceanu, Miron Costin, Horia, Șincai, sute și mii. [...] Cu anul 1821 se începe istoria modernă a României; cu anul 1821 se curmă veacul nostru de mijloc, periodul de întunerec, epoca de rușine sub jugul plăcintarilor din Țarigrad, un lung secol de palme pe divina icoană a lui bade Traian; cu anul 1821 se redeșteaptă din dureroasa-i letargie conștiința națională a ramurei latine de pe țărmii Dunării."[3]

Din cauza motoului, constituit din primul vers al *Marseillesei*, s-ar fi putut crede că ar fi vorba de vreo influență a evenimentelor Comunei din

---

[1] [B. P. Hasdeu], *Buletin interior*, *Columna lui Traian*, an. II, nr. 22/84, 9 iunie 1871, p. 83.

[2] *Columna lui Traian*, an. II, nr. 7/69, 15 februarie 1871, p. 25–26.

[3] *Discursul de deschidere al d-lui B. P. Hasdeu, președintele Societății „Românismul", la serbarea pe Cîmpia Cotroceni în memoria lui Tudor Vladimirescu*, *Columna lui Traian*, an. II, nr. 22/84, 9 iunie 1871, p. 83 și 84.

Paris, care, în acea primăvară a anului 1871, își desfășura eroicele lupte. În „buletinele exterioare“ ale *Columnei* ... se relatează însă laconic evenimentele și fără a se lăsa impresia că sensul istoric al acestei mișcări revoluționare ar fi fost înțeles. La serbarea de la Cotroceni, Gr. G. Tocilescu, în discursul său, va recita în întregime poezia lui B. P. Hasdeu, eliminînd însă — oare în mod voit? — versul moto *„Allons, enfants de la patrie!“*[1]

MUNTELE ȘI VALEA

Apare, pentru prima dată, în *Columna lui Traian*, an. I, 1870, nr. 55, 9 noiembrie 1870, p. 4. Semnată *Hâsdeu*. Va fi inclusă, fără modificări esențiale, în volumul *Poezii* (1873), p. 33–34. Reluată în *Calendarul pentru toți romånii*, an. XVIII, 1893, p. 101. Iscălită *B.P. Hăjdeu*. Va fi reprodusă, la sfîrșitul secolului, de I. L. Caragiale în revista sa, *Epoca literară*, an. I, nr. 9, 10 iunie 1896, p. 1. Autorul *Scrisorii pierdute* obținuse de la bătrînul savant un fel de autorizație de a republica unele din creațiile sale literare: „Am avut alaltăieri plăcerea să revăz pe onor. d. B. P. Hasdeu, și fără mult încunjur l-am rugat dacă nu vrea chiar să ne dea din cînd în cînd cîteva rînduri, să ne permită măcar a reproduce în *Epoca literară* cîte ceva din scrierile d-sale mai vechi, pe cari publicul actual nu le mai poate găsi ... [...] Onor d. Hasdeu a binevoit să ne acorde această permisiune. Dar cum e omul, totdeauna nemulțumitor, am îndrăznit a-l mai ruga să ne dea și o scrisoare cel puțin de trei rînduri, în care să ne consemne în scris această permisiune. Totdeauna scrisorelele oamenilor mari către cei mici îi ridică în opinia celor mici pe cei mari și pe cei mici în opinia publică — este un schimb amabil de ridicări reciproce. La aceasta spiritualul academic mi-a răspuns:

— Reprodu ce vrei, dar scrisoare nu-ți dau.

— Pentru ce?

— Unde ai văzut tu om serios ca mine să dea hîrtie la mînă unui cioflingar ca tine.

Fără o glumă nu se putea[2].“

I. L. Caragiale va tipări, în *Epoca literară*, și alte bucăți literare ale scriitorilor generațiilor anterioare, totul constituindu-se într-un fel de antologie, reflectînd gustul marelui nostru clasic.

---

[1] Gr. G. Tocilescu, *Mișcarea din 1821*, *Columna lui Traian*, an. II, nr. 25/87, 28 iunie 1871, p. 97.

[2] I. L. Caragiale, *D. B. P. Hasdeu*, *loc. cit.*

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Poezii* = *B*; *Calendarul pentru toți românii* = *C*.

V. 6 Abia rodește cu sfială *B*, *C*: D-abia rodește cu sfială *A*.
V. 18 Poporul ce suspină jos *B*, *C*: Poporul, care geme jos, *A*.
V. 20 În care crește grîu și floare, *B*, *C*: Ce-i dat să crească grîu și floare, *A*.

PORTRETUL

Publicată mai întîi în periodicul *Din Moldova*, an. I, nr. 3, 1862, p. 43. Semnată *B. P. H-ŭ*. Reluată în *Columna lui Traian* an. III, nr. 13/123, 28 martie 1872, p. 97, aducîndu-i-se schimbări structurale. Iscălită *Hasdeu*. Cu această formă este inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 35–36.

Autorul adaugă poeziei, încă din *Columna* ..., subtitlul *Baladă*, în intenția de a-i atenua caracterul de copie după natură. Oricum, motivul portretului, ca o caracterizare exterioară obiectivată a conștiinței judecător, este foarte modern, deși foarte vechi[1]. B. P. Hasdeu îl putea întîlni la Gogol, pe care tînărul redactor îl cultiva în publicația sa *Din Moldova*. Poezia se înscrie, apoi, pe linia preocupărilor sale de „fiziognomie“ din acea perioadă, al căror rod va fi *Filosofia portretului lui Țepeș*.

Reproducem, în continuare, prima formă a poeziei, publicată în *Din Moldova*, diferită față de ediția de bază:

Plăpîndă ca o roză ce soarelui zîmbește,
Ea mă privea-n tăcere, vînînd în ochii mei
Simțirea diafană, ce-amoare se numește,
Și tremură surîsul pe gurița ei.

Pictorele, ca hoțul, pîndi acea clipeală:
Penelul, ca pumnarul, zîmbire-a pironit;
Ca sîngele din rană, pe pînza infernală
Rămas-a mărturie surîsul amăgit!

---

[1] Pentru circulația motivului în literatura europeană, vezi: Max Hauttmann, *Der Wandel der Bildvorstellungen in der dt. Dichtung u. Kunst des romantischen Zeitalters*. În: Festschr. H. Wölfflin, München, 1924, S. 63–81; Gilbert Kranz, *Das Bildgedicht in Europa. Zur Theorie und Geschichte einer literarischen Gattung*, Paderborn, 1973.

Frumoas-am izgonit-o! Un calcul fără milă
Iubire-a smuls plîngîndă din vînzătorul sîn ...
D-atunci ochesc portretul: m-ochește-a mea copilă;
Și p-ucigaș ucide prin zîmbetu-i senin!

COMPLOTUL BUBEI

Poezia apare, mai întîi, cu titlul *Conjurațiunea leproșilor* și subtitlul *Baladă*, în *Traian*, an. I, nr. 97, 31 decembrie 1869, p. 391—392. Semnată *Hasdeu*. Reprodusă în *Calendarul României pre anul 1871 de la Crist*, an. XIV, 1870, p. 98—100, cu titlul *Complotul bubei (1311)*. Reluată apoi, cu titlul, simplu, *Complotul bubei*, în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 20/82, 24 mai 1871, p. 75. În locul subtitlului *Baladă*, din *Traian*, se introduce o propoziție semnificativă pentru substratul politic al poemei: „Se dedică d-lor Costaforu, Mavrogeni, Maiorescu, Negruzzi, Pogor etc., etc." Iscălită *Hasdeu*. Inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 37—45, autorul renunță la dedicația din *Columna* ... O ultimă apariție antumă în *Cuvîntul*, an. II, nr. 5—6, mai 1905, p. 33—37, cu semnătura *Hașdeu*.

Cu excepția ultimei publicări, versurile sînt precedate de un moto, în limba italiană, din lucrarea *Della Economia politica del medio evo* a istoricului și omului politic italian, contele Giovanni-Antonio-Luigi Cibrario (1802—1870). B. P. Hasdeu era în posesia ediției a cincea a acestei cărți, apărută la Torino în 1861, astăzi păstrată la Arhivele Statului din București, sub cota H 1646. În periodicele *Traian*, *Calendarul României*, *Columna lui Traian*, motoul avea un paragraf în plus față de textul de bază: „La faccia rassomigliava ad un carbone semispento; era seminata di pustule durissime, verdi alla base, a punta bianca. Il fronte solcato di profonde piaghe dall'uno all'altro osso temporale. Gli occhi sanguigni, il naso affossato ed ulcerato. La voce a guisa di cane infreddato".[1] În volumul *Poezii* din 1873, autorul renunță la propozițiile de mai sus, descrierea înfățișării leproșilor fiind aidoma redată în unele strofe din poezie. În cuprinsul motoului se menționează anul 1321, an cînd ar fi avut loc un complot al leproșilor,

---

[1] „Fața semăna cu un tăciune pe jumătate stins, fiind presărată cu buboaie tari, verzi la rădăcină și cu vîrful alb. Fruntea brăzdată cu plăgi adînci de la o tîmplă la alta. Ochii însîngerați, nasul scobit și plin de ulcerații. Vocea ca a unui cîine rebegit". (Luigi Cibrario, *Della Economia politica del medio evo*, II, Torino, Eredi Botta, Tipografi-editori, 1861, p. 20). În arhiva de la Biblioteca Academiei R. S. România, mapa IV, ms. 2, se găsesc 18 pagini cu extrase din această lucrare, ca documentare a lui B. P. Hasdeu pentru variatele sale lucrări.

eveniment ce stă în centrul fabulației „baladei" lui B. P. Hasdeu. Numai că, printr-o eroare, autorul trece, în primele variante, data de 1311, după cum reiese și dintr-un complicat exercițiu aritmetic cuprins în prima strofă a poeziei din *Traian* și *Calendarul României*: „O cronică, scrisă de mînă / Pe-un petic de piele bătrînă / Ni spune un lucru ciudat./ Cinci veacuri și șase decade,/ Din care un an se mai scade,/ Cu-ncetul de-atunci au zburat." În epocă, Gr. H. Grandea aprecia îndeosebi acest debut al poemei, într-un articol cu multe pasaje despre Hasdeu poetul[1]. Ulterior, strofa i-a fost imputată autorului ca eclipsă a gustului său artistic: „Pas de te mai împărtășește, după un asemenea exercițiu, din frumusețea diabolică, din sublimul strofelor ce urmează"[2]. Dar B. P. Hasdeu însuși va renunța, încă din varianta publicată în *Columna lui Traian*, la prima sextină, înlăturînd, astfel, și neconcordanța de date (1321 sau 1311), specificate anterior în moto, titlu și versurile de debut.

Tendința savantului de a-și încărca poeziile cu motouri, precizări de date istorice sau digresiuni de tot felul a fost greșit interpretată: „Din cîte păcăleli a scornit în semiseculara-i carieră literară și polemistică, cea mai strașnică păcăleală a lui Hasdeu a fost aceea de a face pe oameni să nu-l ia în serios ca poet, să-l creadă cel mult un cronicar duhliu, sau un erudit care dă unele amănunte interesante și în versuri. Om rebarbativ, cu o veșnică grijă parcă de a speria și deconcerta pe cei mai ademenibili cetitori de versuri. O poezie de concepție ori de puternică inspirațiune el găsește mijlocul de a o zbîrli cu adnotații *cum notis variorum*, cu motouri."[3]

Același istoric literar observă, însă, că balada *Complotul bubei* ar fi „medievală prin cuprins și prin intenții"[4]. Într-adevăr, B. P. Hasdeu era avizat în spațiul poeziei medievale, al cărei ritm și distribuție strofică o studia într-o pagină manuscrisă"[5]. Or, tocmai „în evul mediu, publicul era departe de a cere unei scrieri unitatea subiectului și coeziunea interioară a construcției. Dimpotrivă, digresiunea *(egressio, excessus)* era considerată ca un element de o deosebită eleganță"[6].

---

[1] Gr. H. Grandea, *Starea literaturei noastre. Cîțiva poeți noi*, *Presa*, an. III, nr. 232, 22 octombrie 1870, p. 927. Articolul republicat în nr. 234, 24 octombrie 1870, p. 935.

[2] Barbu Lăzăreanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu. Umorul, farsele și poezia lui*, București, 1927, p. 136.

[3] *Ibidem*, 134—135.

[4] *Ibidem*, 135.

[5] Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa II, ms. 6.

[6] Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și evul mediu latin*, București, Editura Univers, 1970, p. 577.

Poezia *Complotul bubei* a fost divers apreciată de critici. Tudor Vianu descoperă virtuți lirice deosebite: „Motivele sale preferate sînt zvîrcolirea conștiinței chinuite și descompunerea cărnii bolnave a omului, nebunia și moartea“. *Complotul bubei* „este în întregul ei un apolog străbătut de accentele unei morale nietzscheene *avant la lettre*, cu probabile intenții de satiră socială, în care se înscriu viziunile de groază ale unui romantism negru“[1]. G. Călinescu este mai restrictiv și, deși reține excelența unui „prînz de leproși vagabonzi“, crede că poezia în întregul ei „nu purifică oroarea în policromia verbală“[2]. Șerban Cioculescu îl socotește pe B. P. Hasdeu, în *Complotul bubei*, un „pamfletar cultivînd macabrul ca șarjă socială“, manifestînd predilecție „pentru zugrăvirea teratologiei, în care viziunea plastică e covîrșită de intenția moralistului“ [3]. G. Munteanu crede și el că „vehementul pamflet“, „cu încă prea mult verbiaj sau excesivă înregistrare de amănunte teratologice, anticipează prin cîte un vers mai izbutit aceeași poezie de tonalități caravaggiene pentru care se simțea destinat autorul. Așa încît, hotărît lucru, în opoziție sistematică față de «sfera înveninată» a puternicilor zilei, Hasdeu începea să scrie poezie de circumstanță în cel mai autentic sens goethean al termenului.“ [4] În fine, un exeget avizat în campaniile politice ale publicistului B. P. Hasdeu va reține și el „satira“ *Complotul bubei*: „Ea e stîrnită de spaima justificată a poetului că minciuna grupării conservatoare va izbuti să se strecoare în conștiința suveranului, infectînd-o ca o adevărată lepră. Peste noianul de invective, plasticizate în culori stridente, de un contrast poate prea căutat, dăinuie încă imaginea amețitoare a codrului haotic, una din cele mai sugestive din cîte a putut să conceapă inspirația lui Hasdeu [5].“ Ovidiu Papadima, ocupîndu-se îndeosebi de forma poemului, considera *Complotul bubei* o „viziune dantescă“, „dăltuită în ritmul acela abrupt, care își schimbă neașteptat măsurile după proporțiile tabloului“ [6].

VARIANTE

Traian = *A*; *Calendarul Românței pre anul 1871 de la Crist* = *B*; *Columna lui Traian* = *C*; *Poezii* = *D*; *Cuvîntul* = *E*

---

[1] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 88–89.

[2] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 324.

[3] Șerban Cioculescu, *op. cit.*, p. 144.

[4] George Munteanu, *Introducere* la vol. B. P. Hasdeu, *Scrieri alese*, I, București, E.P.L., 1968, p. XXXIII.

[5] Vasile Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1974, p. 139.

[6] Ovidiu Papadima, *Hasdeu regăsit*, în vol. *Creatorii și lumea lor*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 64.

Titlu: *Complotul bubei C, D, E*: *Conjurațiunea leproșilor A*: *Complotul bubei (1311) B*.

Subtitlu: *Omis în B, C, D, E*: Baladă *A*.

Dedicație: *Omisă în A, B, D, E*: (Se dedică d-lor Costaforu, Mavrogeni, Maiorescu, Negruzzi, Pogor etc ..., etc.) *C*.

Moto: La descrizione che gli antici ci hanno lasciata de'leprosi fa orrore. Nel 1321 que'miseri si consigliarono che, se trovasser modo di communicare à tutto il mondo l'orribil morbo di cui erano contaminati, potrebbero anch'essi salire in signoria ed aver parte nelle umane grandezze. E però si diedero, dicesi, a corrompere le acque con polveri velenose, tanto in Francia che appresso al Reno ... Cibrario, *Economia politica del medio evo*, lib. III, cap. 2. *D*: La descrizione che gli antichi ci hanno lasciata de'leprosi fa orrore. La faccia rassomigliava ad un carbone semispento; era seminata di pustule durissime, verdi alla base, a punta bianca. Il fronte solcato di profonde piaghe dall'uno all'altro osso temporale. Gli occhi sanguigni, il naso affossato ed ulcerato. La voce a guisa di cane infreddato. Nel 1321 que'miseri si consigliarono che, se trovasser modo di communicare à tutto il mondo l'orribil morbo di cui erano contaminati potrebbero anch'essi salire in signoria ed aver parte nelle umane grandezze. E però si diedero, dicesi, a corrompere le acque con polveri velenose, tanto in Francia che appresso al Reno ... Cibrario, *Economia politica del medio evo*, lib. III, cap. 2, *A, B, C*: *Omis în E*.

În A și B, poezia începe cu o strofă care nu mai apare în versiunile ulterioare:

O cronică, scrisă de mînă / Pe-un petec de piele bătrînă, / Ni spune un lucru ciudat. / Cinci veacuri și șase decade, / Din care un an se mai scade, / Cu-ncetul de-atunci au zburat.

V.1 Era-ntr-o bătrînă pădure, *C, D, E*: Era într-o veche pădure, *A, B*.

V.2 Din care vrăjmașa secure *C, D, E*: De unde vrăjmașa secure *A, B*.

V.7 În cuibul acei văgăune, — *C, D, E*: În cuibul acel neferice, — *A, B*.

V.8 Precum într-o cronică spune *C, D, E*: Precum cronicarul îi zice *A, B*.

V.9 Din secolul patrusprezeci, — *C, D, E*: La leatul mai sus arătat, — *A, B*.

V.11 Leproșii din mii de hotare *C, D, E*: Leproșii din patru hotare *A, B*.

V.12 Veniră pe mii de poteci. *C, D, E*: Veniră cu cîrduri la sfat. *A, B*.

V.23 Trecînd pe de laturi în dungă *C, D, E*: Trecînd pintre ele în dungă *A, B*.

V.28 În lume să nu mai domnească *D, E*: Ca-n lume să nu mai domnească *A, B, C*.
V.37 Se umflă a scoate cuvîntul, *C, D, F*: Se umflă să scoață cuvîntul, *A, B*.
V.45 Așa el zicea, — *C, D, E*: *Omis în A, B*.
V.50 Din glezne și mîni (*E*: mîini) *C, D, E*: *Omis în A, B*.
V.55 Și pînă la os *C, D, E*: *Omis în A, B*.
V.60 Întocmai ca voi: *D, E*: Întocmai ca noi: *C*: *Omis în A, B*.
V.61 Unde-i sîntul ca s-arunce *D*: Unde-s sfinții ca s-arunce *C*: Unde-i sfîntul ca s-arunce *A, E*: Unde-i sfîntul să ne-arunce *B*.
V.62 Cu peatra în noi?" ...*A, B, D, E*: Cu petrele-n voi?..." *C*.
V.66 În codrul cel spurcat; *C, D, E*: În codrul cel uitat; *A, B*.
V.77 Cu vrun ciolan de cîne (*E*: cîine) *C, D, E*: Pe lîngă os de cîne *A, B*.
V.87—88 Strigați de bucurie, / Săltați de veselie, *B, C, D, E*: Strigați cu bucurie, / Săltați cu veselie, *A*.
V.97 D-abia se mai ascunde *C, D, E*: Acum se mai ascunde *A, B*.
V.98 Seniorul tremurînd: *B, C, D, E*: Stăpînul tremurînd: *A*.
V.104 Va fi ușor în stare *C, D, E*: Ușor va fi în stare *A, B*.
V.106 Căci lepra-i chiar pe tron! *C, D, E*: Căci lepra e pe tron! *A, B*.
V.128 Se va porni pe dată *C, D, E*: Se va porni dindată *A, B*.
V.129 În lumea cea curată *C, D, E*: Pe lumea cea curată: *A, B*.
V.130 Pe bietul nesupus, *C, D, E*: Rebelul nesupus, *A, B*.
V.134 Cînd buba șade sus! *C, D, E*: Cînd buba este sus! *A, B*.
V.143 Poporul încunjoară pădurea fără veste *A, B, C, D*: Poporul înconjoară pădurea fără veste *E*.
V.152 Cutrierînd, *A, B, C, D*: Cutreierînd, *E*.

LILICA

Versurile cu acest titlu apar, mai întîi, în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 28/138, 1 august 1872, p. 217. Semnate *Hasdeu*. Poezia este reluată în volumul *Poezii* (1873), p. 46—47.

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Poezii* = *B*.

V.10 Sosind o rază iubitoare, *B*: Sosindu-i raza iubitoare, *A*.

ODĂ LA CIOCOI

Apare, mai întîi, în *Românul*, an. XIII, 19 februarie 1869, p. 154, cu titlul *Odă la boieri*. Semnată *B. P. Hâjdeu*. Reprodusă în *Sentinela română*, an. VI, nr. 195, 20 februarie 1869, p. 79—80. Reluată în *Familia*, an. V, nr. 9, 3/15 martie 1869, p. 98—100. Într-o notă, la rubrica *Literatură și arte*, se spune că „această poezie frumoasă o scoatem din ziarul *Românul*", apreciindu-se că „d-l Hajdeu în această operă a sa a dat espresiune simțămintelor române din toate părțile". Virulenta satiră, „manifest negru contra politicii conservatoare" [1], se trage într-o broșură separată: *Odă la boieri* de B. Petriceicu-Hâjdeu (București, Tipografia C.A. Rosetti, str. Colței, nr. 42), adăugîndu-i-se subtitlul: *1848—1869*. Broșura era popularizată în revista *Familia*: „*Odă la boieri*, 1848—1869, prețul 10 bani. Se află de vînzare în librăria d-lor Socec et comp. în București".[2] Poezia este reluată, sub semnătura *Hăsdeu*, în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 23, 28 mai 1870, p. 2. Subtitlul este actualizat: *1848—1870*. Inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 48—55, cu titlul schimbat în *Odă la ciocoi*. Reprodusă în *Alegătorul liber*, an. I, nr. 49,4 iunie 1875, p. 3, cu o notă însoțitoare: „Contra obiceiului său d-a nu publica poezii, *Alegătorul liber* găsește de cuviință a publica următoarea *Odă la ciocoi*, luată din colecțiunea de poezii a d-lui B. P. Hasdeu și care este, după noi, o poezie de actualitate." Tipărită, fragmentar la sfîrșitul secolului, în *Gazeta poporului*, an. I, nr. 180, 10/22 septembrie 1895, p. 1, cu titlul vechi, din broșură: *Odă la boieri (1848——1869—1895)*. Se observă că redacția a adăugat, în paranteză, și anul publicării, vrînd să sugereze permanența versurilor. Într-o notă se explică: „reproducem cîteva strofe din celebra *Odă la ciocoi* a d-lui Hasdeu, pe cari mulți le-au uitat și mulți nu le cunosc. Într-aceste versuri este descris, în culori vii, cadavrul boierilor, sau al ciocoilor de astăzi."

În variantele dinaintea publicării în volumul din 1873, „oda" are un moto, un extras din cronicarul Ion Neculce: „Așia socotesc eu cu firea mea aceasta proastă: cînd va vré Dumnezeu să facă să nu fie rugină pe fer, și turci în Țarigrad să nu fie, și lupii să nu mănînce oile în lume, atunci poate, nu vor fi nici fanarioți în Moldova și nici în Țara Muntenească, nici vor fi boieri, nici vor puté mînca aceste două țări așa cum le mănîncă ..." Fragmentul l-am identificat a fi din *Letopisețul Țării Moldovei*, capitolul *Domnia a doa a lui Dumitrașco-Vodă Cantacuzino*.[3]

---

[1] Marin Bucur, *C. A. Rosetti*, București, Editura Minerva, 1970, p. 292

[2] *Literatură și arte, Familia*, an. V, nr. 10, 9/21 martie 1869, p. 118.

[3] Ion Neculce, *Opere, Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*. Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Strempel, București, Editura Minerva, 1980, p. 301.

În *Românul*, *Familia*, broșură și în *Columna* ... pamfletul purta, la sfîrșit, data de 11 februarie 1869, amintind de un alt 11 februarie, cînd, în 1866, fusese detronat Alexandru Ioan Cuza. Complotul a fost pus la cale de către „monstruoasa coaliție“ (numită astfel chiar de către Hasdeu), în cadrul căreia un rol l-a jucat și C. A. Rosetti. Să ne reamintim de șarjele memorabile de la săptămînalul *Aghiuță*, cînd Hasdeu înfiera pe „ilustrul comedian de la Caimata“, „Berlicoco demagog“, „nodul coalițiunii“, tocmai pentru pactizarea cu partida conservatoare boierească. Acum, însă, era un moment de relații amicale între C. A. Rosetti și B. P. Hasdeu și sarcasticul pamflet va fi trimis ziarului *Românul* cu o scrisoare însoțitoare privind cauzele politice concrete care au stimulat imaginația poetului: „D-lui redactore al ziarului *Românul*. Domnule redactore, În ultimele ședințe ale fostei Camere, ajungînd și eu a înțelege perfecțiunea noii stări de lucruri în România, am apărat cu mult zel ministeriul actual. Am demonstrat atunci, cu procesele-verbale ale parlamentului în mînă, cum că cabinetul d-lui Dimitrie Ghica păcătuise la fiecare pas contra națiunii și contra constituțiunii, numai din dorința de a-și realiza programa primitivă, împăcînd toate partidele. Astfel amicii politici ai d-lor Beust și Andrassy au fost trimiși să ne reprezinte la Paris și la Constantinopole: națiunea română insultată pentru împăcarea partitei austro-maghiare. Astfel desființarea districtului de Bolgrad, propusă și patronată în modul cel mai imperativ, pînă a face din ea o cestiune ministerială: constituțiunea română insultată pentru împăcarea partitei guvernatorului de la Chișinău. Astfel d-l Macedonski pus contra legii în capul armatei și devenit apoi singura cauză a dizolvării unei reprezentațiuni naționale; țara și pactul fundamental insultate pentru împăcarea unei partide anonime, în misterele căreia inițiase pe d-l prim-ministru, o epistolă ocultă de la Paris ... Încetînd de a fi deputat și persistînd totuși în simpatiile mele pentru oamenii astăzi la putere, de vreme ce nu-i mai pot apăra de pe tribună, m-am decis de a le adresa o odă căreia sper că veți binevoi a-i acorda un mic loc în coloanele ziarului d-voastră. Primiți, domnule redactore, etc. B. P. Hăjdeu“. Acest text este inclus și în broșură (p. 3–4). În periodicul condus de el, Hasdeu introduce și o nouă prezentare a versurilor: „În februarie 1869, *Odă la boieri* a fost publicată în ziarul *Românul*; coalițiunea cu aristocrația din 1868 se rupsese și acea din 1870 nu se înnodase încă. Reprodusă în broșură, această poezie s-a vîndut atunci numai în București în trei mii de exemplare. Acum este timpul s-o scoatem din nou la lumină, de astă dată în *Columna lui Traian*, un organ decis a nu se contrazice în vecii vecilor.“ Cînd scriitorul transcrie versurile pentru

volumul *Poezii* din 1873, el renunță la orice fel de explicații și chiar la moto, schimbînd titlul în: *Odă la ciocoi*.

Virulența atacului lui B. P. Hasdeu a fost puternic resimțită de adversarii săi politici. De pildă, ziarul *Presa* dedică un editorial evenimentului, a doua zi după imprimarea pamfletului în *Românul*, încercînd a discredita pe autor: „să nu mai uite nimeni că vocația literară a domnului Hajdău se manifestă mai cu seamă în timp de alegeri, cînd domnia sa nu e deputat și cînd speră a deveni.“[1] Cîteva săptămîni mai tîrziu, ecourile încă nu se stinseseră, deoarece, în aceeași gazetă, se vorbește de B. P. Hasdeu ca autor al „odei ciomăgașe de mai deunăzi“[2]. Și tot într-un editorial reținem o discuție despre existența sau neexistența boierilor la noi, articol care justifică parcă schimbarea titlului de mai tîrziu[3].

Pamfletul este — după N. Iorga — „o armă“, un atac „violent și crud contra boierilor“[4]. În ciuda deosebirilor mari în aprecierea creației poetice a lui B. P. Hasdeu, criticii au comentat elogios *Odă la ciocoi*. Mircea Eliade conchide chiar că poema „este, fără îndoială, cea mai reușită satiră politică din literatura română“[5]. Mihai Drăgan crede că părerea editorului filosof este „exagerată“, dar și el notează că „versul are sclipiri de coasă și prevestește, surprinzător de sigur, cadențele din coșbucianul *Noi vrem pămînt*“[6]. Spirit fervent, autorul își legitima cu prisosință ideile teoretice asupra artei — pe care le risipise într-o polemică, din periodicul *Lumina* (1863), cu C. Negruzzi — idei critice după care „manifestarea politică poate și trebuie să fie inclusă în literatură“[7]. Tudor Vianu, I. C. Chițimia și Mircea Zaciu scot în evidență tonurile de poezie modernă, simbolica poemului transgresînd „ținuta conjuncturală a satirei, asimilînd pentru cititorul contemporan noi sensuri istorice posibile“.[8]

---

[1] *București, 20 februarie 1869*, *Presa*, an. II, nr. 24, 21 februarie 1869, p. 93.

[2] *București, 11 martie 1869*, *Presa*, an. II, nr. 40, 12 martie 1869, p. 157.

[3] *București, 7 martie 1869*, *Presa*, an. II, nr. 37, 8 martie 1869, p. 145–146.

[4] N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, București, Editura Adevărul, 1934, p. 21.

[5] Mircea Eliade, *Introducere*, în *ed. cit.*, p. LXVII.

[6] Mihai Drăgan, *op. cit.*, p. 217.

[7] Al. Dima, *Bogdan Petriceicu-Hasdeu, scriitorul*, în *Analele Academiei R. P. România*, vol. XIII, 1963, p. 254.

[8] M. Zaciu, *op. cit.*, p. 241.

VARIANTE

Românul = *A*; *Odă la boieri* (broşură) = *B*; *Columna lui Traian* = *C*; *Poezii* = *D*.

Titlu: *Odă la ciocoi D*: *Odă la boieri A, B, C.*

Subtitlu: *Omis în A, D*: *1848—1869 B*: *1848—1870 C.*

Moto: *Omis în D*: „Aşia socotesc eu cu firea mea aceasta proastă: cînd va vré Dumnezeu să facă să nu fie rugină pe fer, şi turci în Ţarigrad să nu fie, şi lupii să nu mănînce oile în lume, atunci poate nu vor fi nici fanarioţi în Moldova şi Ţara Muntenească, nici vor fi boieri, nici vor puté mînca aceste două ţări aşa cum le mănîncă..." Ion Neculce. *A, B, C.*

V.5 Ciocoiule! un secol, un secol şi mai bine, *D*: Boierule! Cinci veacuri cinci veacuri şi mai bine, *A, B, C.*

V.7 Sugeai în frunză sucul şi sîngele din vine *D*: Sugeai tu-n frunză sucul şi sîngele din vine *A, B, C.*

V.10 În jaf şi-n umilinţă, *D*: De jaf şi umilinţă, *A, B, C.*

V.11 Am tot strigat, dar glasul se-neacă şi se taie *A, B, D*: Am tot strigat, dar vocea se-neacă şi se taie *C.*

V.17 Şi tu rîdeai, jupîne, cu fală şi rînjire; *A, B, D*: Şi tu rîdeai, jupîne; rîdeai cu fericire; *C.*

V.19 Cînd vede capul jertfei zburat dintr-o izbire, *D*: Ce vede capul jertfei zburat dintr-o izbire, *A, B, C.*

V.20 Se laudă şi rîde; *A, B, D*: Se bucură şi rîde; *C.*

V.23 Căci nu credeai c-un suflet se face şi mai tare, *C, D*: Căci nu credeai c-un suflet se face mult mai tare, *A, B.*

V.25 Suspinul, ca scînteia, ce cade jos în paie *C, D*: Suspinul, ca schinteia, ce cade jos în paie *A, B.*

V.26 Sau p-un covor de spice, *A, B, D*: Sau p-un polog de spice, *C.*

V.31 Suspinul, ca scînteia, turbat coprinde toate *C, D*: Suspinul, ca schinteia, turbat coprinde toate *A, B.*

V.33 Ca un satrap alene lungit într-o grădină *D*: Ca un satrap la umbră lungit într-o grădină *A, B, C.*

V.35 Privind cum se iveşte în ziua cea senină *D*: Privind cum se iveşte, cînd ziua e senină, *A, B, C.*

V.37—40. Aşa privea ciocoiul cu genele-adormite / Suspinul României, / Şi iată că-ntr-o clipă din neguri grămădite / Dă flacăra urgiei! *D*: Şi iată (*C*: iacă) într-o clipă furtuna sparge cerul / Cu flacăra urgiei ... / Aşa din adormire nesocotea boierul / Suspinul României! *A, B, C.*

V.45 Da! abur este norul, suspinu-i o suflare *D*: Un abure e norul, suspinu-i o suflare, *A, B*: Un abur este norul, suspinu-i o suflare, *C.*

V.49 A patruzecea iarnă, a patruzecea vară *D*: A douăzecea iarnă, a douăzecea vară *A, B, C.*

V.52 Răspunse ţara toată; *D*: Răspunse lumea toată; *A, B, C.*

V.55 Ş-atunci, ori niciodată, ia foc dintr-o scînteie, *C, D*: Ş-atunci, ori niciodată, ia foc dintr-o schinteie, *A, B.*

V.63 Căci timpul este totul: o clipă dintr-o mie *D*: Căci vremea este totul: o clipă dintr-o mie *A, B*: O oră dintr-un secol, o clipă dintr-o mie *C.*

V.65 A patruzecea vară-mbrăcase ieri cîmpia *D*: A douăzecea vară-mbrăcase ieri cîmpia *A, B*: A douăzecea vară gătise ieri cîmpia *C.*

V.66 În busuioci şi-n grîne, *D*: În busuioc şi-n grîne, *A, B, C.*

V.69 A patruzecea iarnă în haina-i de mireasă *D*: A douăzecea iarnă, în haina-i de mireasă, *A, B, C.*

V.79—80 O altă simte viaţă, o veche bărbăţie / Şi o putere nouă! ... *A, B, D*: O altă simte viaţă, cu veche bărbăţie / Şi cu putere nouă!... *C.*

V.81 Dar ce privesc, o Doamne! Eu cînt ş-acum dodată *D*: Dar ce privesc, o Doamne! Eu cînt şi deodată *A, B*: Dar ce zăresc, o Doamne! Eu cînt şi deodată *C.*

V.85 Ciocoii se rădică, ca hoituri învechite *D*: Boierii se rădică, ca hoituri învechite *A, B, C.*

V.91 Tu n-ai fost mort, jupîne? Sub masca letargiei *A, B, D*: Tu n-ai murit, jupîne? Sub masca letargiei *C.*

V.93 A ţărei bucurie la patul morţii tale *A, B, D*: A ţărei sărbătoare la patul morţii tale *C.*

V.97 Sau poate că natura, sărind din căi bătute, *A, B, D*: Au nu cumva natura, sărind din căi bătute, *C.*

V.99 Cînd teancul de verdeaţă, din mii de flori ţesute, *D*: Cînd teancuri de verdeaţă, din mii de flori ţesute, *A, B*: Cînd teancul de covoare, din mii de flori ţesute, *C.*

V.100 Pe ţarină s-aşterne, *D*: Cîmpiele aşterne, *A, B, C.*

V.101 Şi filomela cîntă, şi soarele zîmbeşte, *A, B, D*: Şi filomela cîntă, şi soarele clipeşte, *C.*

V.104 Sub călduroasa rază! *D*: Şi teama încetează! *A, B, C.*

V.110 Din gaura-ngrozitoare *A, B, D*: Din bolta-ngrozitoare *C.*

V.113 Mai ştim că mortăciunea se-ntîmplă cîteodată *D*: Sau poate că cadavrul, se-ntîmplă cîteodată *A, B, C.*

V.123 Nu-i spaimă zburătoare, născută-n zăpăcire *D*: Nu-i spaimă zburătoare, ce naște-n zăpăcire, *A*, *B*: Nu-i spaimă zburătoare, născînd din zăpăcire *C*.

V.124 Și gata să dispară! *D*: Grăbită să dispară! *A*, *B*, *C*.

V.125 Nu-i chiar nici letargia, ce lasă o pecete *D*: Nu-i chiar nici letargia, lăsîndă o paloare *A*, *B*: Nu-i chiar nici letargia, ce-nfige, o paloare *C*.

V.127 O nu! E viu ciocoiul, cu bube și cu pete, *D*: O nu! E viu boierul! La trai și la culoare *A*, *B*, *C*.

V.132 Și pripășiți aice; *D*: Și pripășiți p-aice; *A*, *B*, *C*.

V.133 Aceeași goliciune la inimă, la minte, *D*: Aceeași goliciune de inimă, de minte, *A*, *B*, *C*.

V.134 La cugete române; *D*: De cugete române *A*, *B*, *C*.

V.137 O nu! E viu ciocoiul! Nu-i mumie, nu-s moaște: *D*: O nu! E viu boierul! Nu-i mumie, nu-s moaște: *A*, *B*, *C*.

V.140 Nefericita țară, *A*, *B*, *D*: Nenorocita țară, *C*.

V.143 Chemînd păgîni și unguri să danțe pe morminte *A*, *B*, *D*: Chemînd evrei și unguri să salte pe morminte *C*.

V.146 Lăcustele-ngropate, *A*, *B*, *D*: Lăcusta cea-ngropată, *C*.

V.147 De n-ați strivit chiar oul, din fundul negrei groape *A*, *B*, *D*: De nu-i strivești chiar oul din fundul negrei groape *C*.

V.148 Învie mai turbate! *A*, *B*, *D*: Răsare mai turbată! *C*.

V.149 Nu mai greși d-acuma! Trecutul să te-nvețe! *D*: N-om mai greși d-acuma! Trecutul să ne-nvețe! *A*, *B*: Am mai pățit adesea! Trecutul să ne-nvețe! *C*.

V.151 La vînătoare! Însă ... jos puștele și bețe: *D*: La vînătoare! Însă ... nu puștele și bețe! *A*, *B*, *C*.

V.152 Să-i bați prin libertate!... *A*, *B*, *D*: Ci sacra libertate! ... *C*.

DORUL

A apărut întîi în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 52, 19 octombrie 1870, p.4. Semnată *Hăsdeu*. A fost reluată în volumul *Poezii* (1873), p. 56—58,

Tudor Vianu vedea, în poezia *Dorul*, o prefigurare a sentimentului din *La steaua* de M. Eminescu: „nu lipsește, din poezia acestui om bogat prin atîtea posibilități interioare, și latura unei inspirații mai suave ca în poezia *Dorul*, din 1870, care ne amintește în chip atît de curios ritmurile de mai tîrziu ale lui Eminescu și chiar tema sa în poezia *La steaua*, apariția unui

sentiment în sufletul omenesc încărcat de trecutul și adîncimile pe care le-a străbătut pînă la ivirea lui în lumină“ [1] .

La începutul secolului al XIX-lea, exista la noi o lirică a dorului răspîndită îndeosebi prin manuscrise sau prin intermediul lăutarilor. Este așa-numita zonă a cîntecului de lume, la care și-au adus contribuția Costache Conachi, Iancu Văcărescu, Anton Pann ș.a. Iancu Văcărescu publică chiar o poezie cu titlul *Dorul deplin*, pe care Ovid Densusianu o atribuie lui Conachi [2], scrisă însă de poetul muntean prin anii 1810—1819, după întoarcerea sa de la Viena, cînd lecturile sale indică frecventarea lui Wieland, Delille, Parny ș.a.

Meditația lirică a lui B. P. Hasdeu poate fi mai puțin apropiată de poezia preromantică și romantică, deoarece tropii poeziei sale își au originea în literatura populară românească, autorul încercînd „o definiție a noțiunii pe care o exprimă, atît de complex și profund, termenul românesc « dor »“[3].

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Poezii* = *B*.

V.12 Din care mi-a venit, *B*: Din care l-am primit, *A*.

V.34 Și undele d-azur, *B*: Și unda cea d-azur, *A*.

SĂRĂCIA

Publicată întîi în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 14, 20 aprilie 1870, p. 4. Iscălită *Hasdeu*. Reprodusă, sub semnătura *B. P. Hasdeu*, în *Calendarul României pre anul 1871 de la Crist*, an. XIV, 1870, p. 103. Inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 59—61.

În *Calendarul României* ..., versurile sînt precedate de un moto: „Ski új utat tör: gaz és tüske varja ... Cine rumpe o cale nouă îl așteaptă spini și scaiete ... Petőfi“. Motoul va fi trecut, în 1873, pe coperta volumului *Poezii*.

---

[1] Tudor Vianu, *op. cit.*, p. 91.

[2] Ovid Densusianu, *Asupra unei poezii a lui Iancu Văcărescu*, *Noua revistă română*, vol. 1, nr. 11, iunie 1900, p. 484—486. Vezi și Ion Vîrtosu, *Note istorice din geneza liricii culte moderne (Poezia „Dorul deplin“ și lirica românească la începutul secolului trecut)*, *Revista de istorie și teorie literară*, an. XXX, nr. 1, ianuarie—martie, 1981, p. 5—17.

[3] I. C. Chițimia, *op. cit.*, p. 681.

Două strofe din poezia *Sărăcia* (v. 25–36), scrise de marele scriitor pe un portret al său dăruit lui H. Lecca, sînt publicate, ca „inedite", în ziarul *L'Indépendance roumaine*, 25e année, no. 7445, 16/29 avril 1901, p. 3, de către redactorul Em. Cerkez, care inițiase o anchetă literară. În legătură cu aceasta, Barbu Lăzăreanu nota: „Se poate ca d. Em. Cerkez, declarînd inedite versurile lui Hasdeu scrise în josul unui portret, s-o fi făcut într-adins, pentru a-și răzbuna un colaborator, mult jignit de Bogdan Petriceicu Hasdeu. Cînd d-nii M. Pashcano și Em. Cerkez au întreprins în numele ziarului *L'Indépendance roumaine* o anchetă (în felul aceleia întreprinsă de Jules Huret de la *Figaro* [1]) asupra următoarelor chestiuni: Este acum o criză în literatură? Încotro se îndreaptă noua mișcare? Punctul nostru culminant literar trebuie să-l căutăm în prezent sau în trecut? Cine a scris cea mai curată limbă românească? — întrebărilor acestora Hasdeu a refuzat să răspundă. Adică a răspuns omul, dar în așa chip cum știa dînsul să răspundă cînd n-avea poftă de răspuns. A răspuns scurt și înțepător. Citez și traduc: « Hasdeu pînă acuma n-a avut *onoarea* de a cunoaște pe d. Michel Pashcano, și ca atare nu nădăjduiește să imple vreun gol în *l'Indépendance roumaine* unde d. Michel Paschcano apreciază trecutul, prezentul și viitorul desăvîrșirii noastre literare. O anchetă mult mai serioasă ar fi de făcut în România asupra prezumțiunii și furiei de a se ilustra fără de muncă și fără de suferință ». Atît! și de bună seamă d. Em. Cerkez și-o fi zis: dacă tu, B. P. Hasdeu, nu ai onoarea de a cunoaște pe d. Pașcanu, eu mă voi lipsi de onoarea de a-ți cunoaște poeziile. *Această* onoare d. Em. Cerkez o împarte cu miile de cititori români, cari nu știu de existența unui poet numit Hasdeu (pe savantul cu acest nume, pe poznașul și spiritistul Bogdan Petriceicu îl cunosc ei de bine de rău)." [2]

S-ar putea ca poezia *Sărăcia* să exprime o stare personală de lipsuri și nevoi. La datele cunoscute, privind situația financiară jenantă a scriitorului, adăugăm informația următoare. La 1 noiembrie 1871, B. P. Hasdeu împrumuta 680 lei de la A. Vretos din București. Nu-și poate plăti datoria decît prin intervenția portăreilor, în februarie 1877, în urma unui lung proces. [3]

---

[1] Ancheta lui Jules Huret, invocată de Cerkez și Pașcanu, s-a desfășurat în ziarul *L'Echo de Paris* (Cf. *Enquête sur notre évolution littéraire par Em. Cerkez et M. Paschcano, L'Indépendance roumaine,* 24e année, no. 7327, 11/24 décembre 1900, p. 1). Prima personalitate intervievată este B. P. Hasdeu, urmat de I. L. Caragiale.

[2] Barbu Lăzăreanu, *op. cit.*, p. 132–134.

[3] Arhivele Statului Ilfov, Tribunalul jud. Ilfov, secția I civilă. Dosar nr. 63/1874. Publicată de C. Popescu-Cadem în *Manuscriptum*, an. VII, nr. 4/25, 1976, p. 170–172.

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Calendarul României pre anul 1871 de la Crist* = *B*; *Poezii* = *C*.

Moto: *Omis în A, C*: S ki új utat tör: gaz és tüske várja ... Cine rumpe o cale nouă îl așteaptă spini și scaiete ... Petöfi *B*.
V.2 Ca pușcașul stă la pîndă, *C*: Stă ca un pușcaș la pîndă, *A, B*.
V.5 Glonțul zboară cu turbare *A, C*: Zboară glonțul cu turbare *B*.
V.8 Numai dînsa nu mă lasă *A, C*: Numai munca nu mă lasă *B*.
V.37 Și de ți-a săcat izvorul, *A, C*: Dacă ți-a secat izvorul, *B*.
V.47 Glonțul zboară cu turbare *A, C*: Zboară glonțul cu turbare *B*.

VORNICUL IANCU MOȚOC

A apărut întîi în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 16, 30 aprilie 1870, p. 2–3. *Reluată în Calendarul României pre anul 1871 de la Crist*, an. XIV, 1870, p. 97–98. A fost introdusă în sumarul volumului *Poezii* (1873), p. 62–65.

Subtitlul *Baladă din secolul XVI*, din *Columna lui Traian* și volumul *Poezii*, este înlocuit în *Calendarul României* ... printr-o datare: *1564*.

Figura vornicului Moțoc este punctul de pornire și al altor poezii (și chiar al unui „romanț", *Ursita*), toate înscriindu-se în cadrul mai larg al tematicii patriotice și de inspirație istorică.

Mihai Drăgan găsește această creație „înaripată de o simțire adevărată", apropiindu-l, în această privință, de Alecsandri și Negruzzi (Hasdeu îi numea „scumpii mei maeștri"), „dar și de Bolintineanu pe care îl ironizează odată spunînd că în lirica lui « găsiți tot ce se găsește în Victor Hugo » (*Aghiuță*, nr. 13 din 6 februarie 1864)" [1]. George Munteanu scria despre aceleași versuri: „deși le imprimă nu știu ce înfrigurată mișcare interioară, de autentică esență baladescă, autorul își desfășoară subiectele în maniera cea mai nereușită a lui Bolintineanu, cu dialoguri retorice și alte inutile indicații de regie, care vor să împingă aluzia în prim plan, stricînd apoi totul cu finalul fățiș moralizator" [2]. Aluzia se referă la „domnul străin", pe care B. P. Hasdeu îl combătea în acei ani prin toate mijloacele.

---

[1] Mihai Drăgan, *op. cit.*, p. 215.

[2] George Munteanu, *op. cit.*, p. XXXII.

Motoul savant vrea să indice o convingere a enciclopedistului după care între „cronică“ și „poezie“ există o „intimă înrudire“, ele fiind „strîns legate“.[1]

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Calendarul României pre anul 1871 de la Crist* = *B*; *Poezii* = *C*.

Subtitlu: *Baladă din secolul XVI A, C*: *(1564) B*.
V.26 În străinătate cată ajutor; *A, C*: La străin acuma cată ajutor; *B*.
V.35 Mulți tirani zdrobit-au ș-o să mai zdrobească — *A, C*: Mulți tirani zdrobește ș-o să mai zdrobească — *B*.
V.38 Vai, cu mult mai groaznic e păcatul meu! *A, C*: Vai, cu mult mai crîncen e păcatul meu! *B*.
V.39 Moartea cea mai cruntă nu mă pedepsește — *A, C*: Moartea cea mai crudă nu mă pedepsește — *B*.

LUNTREA

A apărut întîi în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 53, 25 octombrie 1870, p. 2. Semnată *Hâsdeu*. A fost reluată în volumul *Poezii* (1873), p. 66–67.

Ideea poeziei o găsim exprimată și într-un foileton politic publicat în anul 1869: „Călătorul, îndrumat spre o țintă obscură și necunoscută, cînd simte pedecele grămădindu-se sub pasu-i, ce șovăiește fără voie, călcînd spini și cremene; cînd vede împrejuru-i vrăjmași ce-l ochesc dintr-ascuns, pîndind momentul oportun, iar corbii legănîndu-se în aer, în așteptarea hoitului; cînd cugetă la apropierea nopții, sub al căreia văl cernit spinii devin mai ghimpoși, cremenele mai ascuțite, vrăjmașii mai îndrăzneți, corbii mai rapaci și victima lor comună mai slabă; ei bine, el își aduce aminte locul de unde a purces, casă, masă, frați, amici, iubire și este peste putință ca să nu dorească c-un avînt nebiruit a fugi înapoi, precum pîrăul, izbindu-se de o stîncă, pe care nu poate s-o spargă, se întoarce în brațele izvorului“.[2]

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Poezii* = *B*.
V.2–3 Plutind pintre valuri / Departe de maluri *B*: Departe de maluri / Plutind pintre valuri, *A*.

---

[1] B. P. Hasdeu, *„Cronicele Românieiˮ de Kogălniceanu*, *Columna lui Traian*, an. III, nr. 31/141, 15 septembrie 1872, p. 273.

[2] *Cronica politică*, *Traian*, an. I, nr. 30, 6 iulie 1869, p. 117.

V.6–7 Ajunge odată / Mereu legănată *B*: Așa legănată / Ajunge odată *A*.
V.9 Și eu am o țintă, dar timpul ce fuge și zboară *B*: Și sufletu-mi are o țintă, dar timpul ce zboară *A*.

CODRUL

Publicarea actului al doilea, *Răzbunarea* al piesei *Răzvan și Vidra*, în volumul de *Poezii* din 1873, cu titlul *Codrul* a constituit una din reacțiile lui B. P. Hasdeu față de critica violentă și nedreaptă a lui Petru P. Carp împotriva „dramei istorice în cinci acturi“, cu ocazia tipăririi celei de-a doua ediții. Acesta îl taxase pe autor drept „pseudopoet“, iar opera sa „elucubrațiune“, inaderentă la „prozodia românească“: „Acum ce rămîne din o dramă fără acțiune și fără caractere? Cîteodată stilul. În această privire însă suntem în drept a bănui autorului o ușurință neiertată. Ritmul și ideea sunt necontenit jărtfite rimei și imaginile deșteaptă de multe ori idei contrare cu intențiunea autorului.“ [1] Desigur, B. P. Hasdeu voia să dovedească contrariul și, la apariția celei de-a treia ediții, în anul 1869, va insista pe ideea de „poem“, cele cinci „acturi“ devenind „cînturi“, iar drama va fi denumită „poemă dramatică“. În privința prozodiei va indica sursa inspirației sale: versificația veche românească. În fruntea piesei este publicată o poezie autentică în stil modern, intitulată *Dedicațiune. Soției mele Iulia Petriceicu-Hajdeu*: „Cumplita sărăcie ș-invidia vicleană / Danțau în jurul meu: / În inimă durere, ș-o lacrimă pe geană, / Și-n pept suspinul greu! // Tu însă, ca o lampă, rămasă-n mîngîiere,/ Cînd faclele s-au stîns, / C-o rază de iubire sorbeai acea durere, / Secai amarul plîns! // Suspinul singur numai îmi sta mereu în cale: / Oftam făr'să voiesc; / Ca umbrele, ce-n fața luminei matinale / De noapte ne-amintesc! // În orele d-acelea de sumbră poezie,/ C-o mînă-n mîna ta,/ Am scris această dramă, ce-n viață-mi o să fie / Ca floarea: nu m-uita!// Precum se-nchează unda, de veacuri picurată / P-o stîncă nencetat, / Așa oftarea-mi lungă aice-i închegată:/ Suspin cristalizat! // Mînia mizantroapă a omului în goană, Sarcasmul infernal,/ Le vezi în astă carte, înfipte-ntr-o icoană,/ Cu vîrful de pumnal! // Și cui să-nchin eu oare, cînd timpul se răzbună, / Ecoul amorțit / Al unor viscoli care, cu tine dempreună,/ Atunce l-am simțit?//

---

[1] Petru P. Carp, *Răzvan-Vodă. Dramă istorică în cinci acturi de d. B. P. Hasdeu*, *Convorbiri literare*, an. I, nr. 18, 15 noiembrie 1867, p. 248.

O tu, ce chiar suspinul îl împărţeai cu mine, / Făcîndu-l mai uşor:/ Tăiai oftarea-ntreagă în două mici suspine,/ Unite prin amor! ... "[1]

La sfîrşitul volumului mai înainte citat, aflăm un *Apendice. Modeluri de veche limbă şi versificaţiune română:* I *Din Psaltirea diaconului Coresi* (1577). *Psalmul 149;* II *Poeziele satirice de Miron Costin* (1670). 1. *Cătră cititor. Viaţa lumii.* 2. *Stihuri împotriva zavistiei;* III *Extracte din Psaltirea versificată a mitropolitului Dosoftei* (1671). *Din psalmul 41. Din psalmul 45. Din psalmul 53. Din psalmul 63. Din psalmul 97. O improvizaţiune la lectura psalmului 123. Epilog la Psaltire. Epigraful la zimbrul din armele Moldovei;* IV. *Din Cazania mitropolitului Varlam.* (1641—43). *Foaia 56. Foaia 157. Foaia 212. Foaia 372.* Atît *Dedicaţiunea* cît şi *Apendicele* spun cîte ceva despre geneza „poemului dramatic“, şi, implicit, despre fragmentul introdus de B. P. Hasdeu în sumarul volumului său de *Poezii* din 1873. N. I. Apostolescu reia chestiunea ascendenţei prozodice a poemului hasdeian într-un studiu de specialitate: „Vers 1866, B. P. Hasdeu, historien, philologue et en même temps poète, écrivit un poème dramatique en cinq parties. Il mettait en scène la vie, les aventures et la fortune du prince de Moldavie Răzvan qui régna à la fin du XVIe siècle. Hasdeu employa dans ce drame une langue aux allures archaïques; non seulement il y mit à profit ses connaissances étendues en linguistique et en histoire, mais il voulu y employer la versification de Costin et de Dosithée, depuis si longtemps oubliée.“[2] L. I Curuci, în 1974, se va referi direct la versificaţia din *Răzvan şi Vidra*: „O singură dată versul silabic, dispărut la acea dată, [...] apare la Hasdeu în drama poetică *Răzvan şi Vidra.* Calificăm acest apel la sistemul de vers silabic drept tribut plătit epocii vechi, în care are loc acţiunea dramei. Scopurile artistice l-au obligat să împrumute stilului trăsături arhaice. Printre alte mijloace (lexic, atmosferă ş.a.) este adoptat în acest scop versul egal în silabe (16/15) fără alternări regulate ale silabelor accentuate şi neaccentuate.“[3] Dar, cu aproape un deceniu înainte, Vladimir Streinu considera o „eroare“ ideea că, în prozodia veche românească, ar fi fost folosită „cantitatea“ silabelor şi, cu atît mai mult, preluarea procedeului de către B. P. Hasdeu[4].

---

[1] B. Petriceicu-Hasdeu, *Răzvan şi Vidra*, Bucureşti, Tipografia Lucrătorilor Asociaţi, 1869, p. V—VI.

[2] N. I. Apostolescu, *L'ancienne versification roumaine* (XVII & f. XVIIIe siècles), Paris, Librairie ancienne Honoré Champion, Éditeur, 1909, p. 51.

[3] L. I. Curuci, *Versul moldovenesc (A doua jumătate a secolului XIX)* Chişinău, Editura Ştiinţa, 1974, p. 41.

[4] Vladimir Streinu, *Versificaţia modernă*, Bucureşti, E.P.L., 1966 p. 123 şi 166.

TABLOU FLAMAND

Publicată iniţial în *Lumina*, an. 1863, nr. 17, p. 80, cu titlul *Un tablou flamand* şi semnată *B. P. H-ŭ*. Reprodusă, cu titlul *Un tablou de familie*, în *Aghiuţă*, an. II, nr. 24, 3 mai 1864, p. 181. Reluată în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 18/128, 2 mai 1872, p. 141, cu un titlu schimbat: *Tablou flamand*. Semnată *Hasdeu*. Inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 107—108.

În *Columna* ... şi volumul *Poezii*, autorul adaugă şi un subtitlu: *Baladă*.

VARIANTE

Lumina = *A*; *Aghiuţă* = *B*; *Columna lui Traian* = *C*; *Poezii* = *D*.

Titlu: *Tablou flamand C, D*: *Un tablou de familie A*: *Un tablou flamand B*.
Subtitlu: *Baladă C, D: Omis în A, B.*
V.4 Osîndea prusacul, zicînd că-i un ciine, *C, D*: Osîndea pe turcul pentru că-i un cîne, *A, B*.
V.5 Franţa se tot schimbă de azi pînă mîine, *C, D*: Franţa se preface de azi pînă mîne *A, B*.
V.6 Turcul n-are minte, moscovitu-i hoţ. *C, D*: Neamţu-i fără cuget, moscovitu-i hoţ ... *A, B*.
V.9 Care de durere hămăia mereu. *C, D*: Care-n nerăbdare hămăia mereu. *A, B*.
V.10 „Ia te linişteşte! Mai aşteapt-oleacă! *C, D*: „Ian te linişteşte; mai aşteapt-oleacă; *A, B*.
V.11 E ruşine, dragă, gura să nu-ţi tacă! *C, D*: Îi ruşine, dragă, gura să nu-ţi tacă! *A, B*.
V.12 Voi sfîrşi odată! Nu fi aşa rău!“ *C, D*: Apoi zău, Jujucă, nu fi aşa rău ...“ *A, B*.
V.13—16 Fata, dulce floare, care tot visează / Că-n veci o s-o scalde rază după rază, / Şi nemic nu ştie (*C*: Neştiind de iarnă), de brume şi nori; / Fata pe fereastră priveşte-n grădină, (*C*: Privea pe fereastră în mica grădină,) *C, D*: Fata, dulce floare, neatinsă de-albine,/ Şedea lîng-o masă, cu faţa la mine / Cu foc de purpură pe obraji de crin; / Eu ţineam în mînă o carte uitată *A, B*.
V.17 Urmărind cu ochiul şireata albină, *C, D*: Cînd priveam la mumă, cînd pîndeam pe tată, *A, B*.
V.18 Care după miere colindă pe flori. *C, D*: Şi-notam cu ochii-n al copilei sîn! *A, B*.

V.19–24 Omise în A, B.

V.22 Şi fiindcă tatăl nu bagă de seamă, *D*: Însă cînd bătrînul nu băga de seamă, *C.*

DUPĂ BĂTĂLIE

A fost publicată întîi în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 20/130, 15 mai 1872, p. 159. Semnată *Hasdeu*. Introdusă în volumul de *Poezii* (1873), p. 109–110.

Se înscrie perfect în „estetica" autorului sintetizată în prefaţa plachetei din 1873. Sumbrul şi violentul sînt aici în drepturile lor, ca o aspră condamnare a „banchetului cumplit" pe care-l reprezintă războiul. Subtitlul „Fragment" nu vrea să însemne dorinţa unei continuări, sau publicarea unei părţi dintr-un poem mai întins rămas în manuscris, ci, pur şi simplu, o stare de spirit, prin care autorul vrea să sugereze comuniunea sa, temporală şi spaţială, cu infinitul şi întregul univers. Cineva îi aruncase, odată, în faţă caracterizarea dispreţuitoare de *om-fragment*. B. P. Hasdeu îi răspunde într-o şedinţă academică: „Un X într-o bună dimineaţă îşi închipuieşte că mă va zdrobi dîndu-mi epitetul de *om-fragment*. Ei bine, eu primesc epitetul. Orice porţiune a infinitului este un fragment. Un fragment este şi o rază a soarelui, un fragment şi soarele însuşi, un fragment este întreaga sistemă solară. De ce să nu fiu şi eu un biet fragment? Fiecare fragment, însă, are o misiune pe care o îndeplineşte în sfera totalităţii".[1]

Un istoric literar, admirator al poetului Hasdeu, scria: „Nu ştim dacă această poezie poate fi socotită ca o epică a păcii; dar e una care dezmeticeşte (francezul spune: *elle dégrise*). Iar celor obişnuiţi cu epica veche — cea eroică — li se acordă o despăgubire. Dacă nu prin vocabular, dar prin dactilele multe cari sînt departe de a fi calme, Hasdeu le-a dat, încalte, *ritmul* delirului ditirambic."[2]

OVIDIU LA GURELE DUNĂRII

Traducerea în versuri libere a elegiei 10 din *Tristele*, cartea a treia de Ovidiu este publicată prima oară în *Columna lui Traian*, an. III, nr, 29/139, 15 august 1872, p. 233. Semnată *Hasdeu*. În iuxtă este transcris şi textul latin în original. Reluată în *Columna* ..., an. III, nr. 34/144. 1 decembrie 1872, p. 318–319, poezia fiind încorporată textului *Istoriei critice a românilor*, publicată de Hasdeu în foileton. Reprodusă în *Familia*, an. IX, nr. 32, 19/31 august 1873, p. 369–370. Iscălită *B. P. Hasdeu*. Inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 111–115. Reprodusă în *Convorbiri literare*, an. VI, nr. 11, 1 februarie 1873, p. 430–431, însoţită de o notă: „Extragem din cartea de poezii a d-lui B. P. Hasdeu următoarea traducere". Elegia apare din nou în cele două ediţii ale *Istoriei critice a românilor*, din 1873 (p. 225–227) şi 1875 (p. 216–218). Poezia este citată fragmentar (v. 26–34) într-un articol politic despre ţăranul român din ziarul bucureştean *Binele public*, an. IV, nr. 189/973, 31 iulie 1882, p. 1. Redată în întregime de către M. Străjanu (colaborator al *Convorbirilor* ...) în cuprinsul studiului *Ovidiu*, publicat în „organul clubului profesoral din Craiova", *Vocea română*, an. I, nr. 11, 1 martie 1883, p. 6–8. Introdusă în *Almanah literar ilustrat*, an. I, 1886, p. 137–141. Semnată *B. P. Hăsdeu*. Din *Almanah...* este reprodusă în *Universul*, an. IV, nr. 214, 19 august 1887, p. 2 şi apoi în *Tribuna*, an. IV, nr. 189, 22 august/3 septembrie 1887, p. 754. Reluată în *Calendarul „Curierului"* an. XV, 1888, p. 70–72. Iscălită *B. P.Hăşdău*. Inclusă încă o dată în *Convorbiri literare*, an. XXV, nr. 11 şi 12, 1 martie 1892, p. 956–959. Solicitîndu-i-se un text pentru numărul jubiliar, cu ocazia împlinirii a 25 de ani de la apariţia revistei, Hasdeu nu trimite nimic, redacţia optînd pentru reproducerea traducerii din Ovidiu, indicîndu-se sursa: „*Conv. lit*, an. VI, 1 febr. 1873". I. L. Caragiale publică tălmăcirea, într-o suită de opere hasdeiene, în *Epoca literară*, an. I, nr. 10, 17 iunie 1896, p. 1.

Tălmăcirea elegiei trebuie pusă în legătură directă cu activitatea sa de istoric[1]. Într-adevăr, el începuse să publice, în *Columna lui Traian*, încă din 1871, număr de număr, opera sa capitală *Istoria critică a românilor*. Aici, Ovidiu este pus alături de Herodot şi i se dedică un număr de 44 de capitole. În capitolul 29, *Importanţa lui Ovidiu pentru istoria Daciei*, citim: „ceea ce lipseşte în Erodot se poate supleni pînă la un punt din Ovidiu. Marele poet al Sulmonei, gonit din Roma de către August la anul 9 după Crist, a tărăgănat o dură viaţă de opt ani între geţi şi sarmaţi la gurele Dunării."[2] Precizările de mai departe arată clar că opera lui Ovidiu era pentru savantul român un document istoric foarte preţios: „Petrecerea lui Ovidiu la Tomi, unde scrisese cele două lungi plîngeri ale sale, *Tristele* şi *Ponticele*, ne privesc aci în două feluri:

---

[1] Apud G. Munteanu, *op. cit.*, p. XXIII.

[2] Barbu Lăzăreanu, *Cu privire la Hasdeu*, I, Bucureşti, „Cultura românească", 1927, p. 19.

---

[1] Vezi şi Aurelian Sacerdoţeanu, *Concepţia istorică a lui B. P. Hasdeu*, în *Studii. Revistă de istorie*, an. X, nr. 5, 1957, p. 141–159.

[2] B. P. Hasdeu, *Ovidiu*, în *Istoria critică a românilor*, vol I. „Întinderea teritorială — Nomenclatura —. Acţiunea naturei." Ediţiunea II revăzută şi foarte adausă. Bucureşti, Imprimeria Statului, 1875, p. 215.

1. El vorbește ca vecin despre țărmul danubian nordic, de unde-l amenințau nencetat invaziunile barbare și ghețosul suflu al crivățului;

2. Însăși constituțiunea geologică și climaterică a Dobrogei nu se deosebește de a Munteniei de jos, de care o desparte fluviul nu printr-o linie paralelă, ci perpendiculară, încît este în fond aceeași zonă [. . .] Din ambele poeme ale lui Ovidiu noi am ales trei bucăți, care ni se par a-l rezuma în privința istoriei naturale a regiunii: elegiele 3 și 10 din cartea III a *Tristelor* și epistola 8 din cartea III a *Ponticelor*. Deși le traducem în versuri, totuși n-am modificat întru nemic ideea poetului, conservînd-o cu aceeași fidelitate cu care au redat-o în proză germanii sau francezii“[1].

Elegia 3 din *Tristele* n-a fost selectată de B. P. Hasdeu pentru publicare independentă. Ea a rămas, astfel, în *Istoria critică* . . . de unde o reproducem, împreună cu mențiunea traducătorului: „în ultimii ani ai vieței, Ovidiu trămitea soției sale la Roma următoarea epistolă:

Nu-i mîna mea ce-ți scrie, căci o durere crudă
Mă ține-n nemișcare pe strat de suferință,
Coprins de neagra spaimă ca nu cumva ursita
Aice să mă-ngroape la capătul din urmă
Al unei lumi pe care nici o cunoașteți voi!

Gîndește-te o clipă! Mă-nconjură sarmații
Și geții mă-npresoară, și-n mijloc între dînșii
Mă zbuciumă durerea, eu cetățean al Romei,
Aci-n această țară, în care ceru-i sumbru
Și apele sunt grele, ba pînă și țărîna —
De ce? nu poci pricepe, dar simț că-mi dă fiori!
Nu-i casă mai comodă, nu-i hrană mai gustoasă!

Vrun meșter să m-ajute cu ierburi descîntate,
Sau un amic s-aducă vro dulce mîngîiare
Și cu povești plăcute să-mi mai scurteze timpul . . .
Ah, unde sînt acestea! și numai suvenirea,
Ce-i cu atît mai vie cu cît sum mai departe,
Îmi spune c-altădată pe toate le-am avut!

Și te-am avut pe tine, a tuturor regină!
Tu, care-mi împli peptul, soțio neuitată!
Și glasul meu te cheamă, deși te știu aiurea;
Ș-o noapte fără tine, o zi nu poci petrece;
Chiar în delir — mi-au spus-o acei ce mă veghează —

---

[1] *Ibidem*, p. 216.

Cu mințile perdute repet eu al tău nume;
Și ce zic! n-ar fi-n stare nici însăși agonia,
Cînd limba se lipește morțiș de cerul gurei
Și nu-i vrun suc în lume ca s-o mai dezmorțească,
Nici însăși agonia nu mi-ar opri avîntul
Zîmbindu-mi vro speranță să te revăz dodată,
Și plin d-o nouă viață, eu aș striga: iubesc!“[1]

Tălmăcirile sînt publicate în capitolul 30 al *Istoriei critice*, intitulat *Imaginile danubiane ale lui Ovidiu*, Hasdeu subliniind versurile considerate document și trecînd în notă originalul latin, pentru eventuale confruntări. Chiar și titlul pe care îl dă B. P. Hasdeu elegiei, *Ovidiu la gurele Dunării*, indică o poziție a sa, științifică, atestînd locul unde a trăit și a murit marele poet latin: la gurile Dunării, în pămîntul românesc dintre Dunăre și Marea Neagră.

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Familia* = *B*; *Poezii* = *C*; *Almanah literar ilustrat* = *D*; *Calendarul „Curierului“* = *E*.

V.2 În Roma vro ființă, și dacă fără mine *A, B, C*: În Roma vreo ființă, și dacă fără mine. *D, E*.
V.7 Cu fearele sarmate, cu besssii și cu geții, *A, B, C*: Cu fiarele sarmate, cu bessii și cu geții, *D, E*.
V.9 Cît mai adie vîntul răcoritor al verei, *A, B, C*: Cît mai adie vîntul răcoritor al verii, *D, E*.
V.15 Și crivățul pornește, și neaua imple norodul, *A, B, C, E*: Și crivățul pornește și neaua umple nordul, *D*.
V.27 Cît din a lui făptură d-abia se văd obrazii, *A, B, C*: Cît din a lui făptură d-abia se văd obrajii, *D, E*.
V.30–31 Și te coprinde groaza, cînd sloiuri cristaline / Se-ncheagă pintre plete și se ciocnesc cu freamăt *A, B, C*: Și te cuprinde groaza, cînd slouiri cristaline / Se-ngheață printre plete și se ciocnesc cu freamăt *D, E*.
V.37–38 Ș-atunci din oboseală c-un strop de apă vie / De vrei să-ți stîmperi setea, spargi întărita gheață *C, D, E*. Ș-atunci din oboseală de vrei să-ți stîmperi setea / C-un strop de apă vie, spargi întărita gheață *A, B*.
V.46 S-alunecă piciorul săltînd fără sfială; *A, B, C*: Alunecă piciorul săltînd fără sfială; *D, E*.

---

[1] *Columna lui Traian*, an. III, nr. 34/144, 1 decembrie 1872, p. 319–320.

După V.51, urmează, în A și B, două versuri eliminate ulterior: De necrezut, și totuși sum martorul pe care / Nemica nu-l împinge s-ascunză adevărul.

V.52 De necrezut, și totuși eu am văzut chiar marea, *C, D, E*: Și trebui să mă credeți: eu am văzut chiar marea, *A, B*.
V.55 Și n-o văzusem numai, dar am îmblat eu singur *A, B, C*, : Și n-o văzusem numai, dar am umblat eu singur *D, E*.
V.56 Pe creștete marine călcînd ca pe țărînă ... *C, D, E*: Pe culmile marine călcînd ca pe țărînă ... *A, B*.
V.63 Și vasele, ca-n cercuri de marmoră coprinse *A, C*: Și vasele, ca-n cercuri de marmoră cuprinse *B, D, E*:
V.66—67 Și-n unda degerată, cu capete (*D, E*: capetele) afară / Vezi peștii ce se-ncrustă, și unii mai trăiesc! *C, D, E*: Și-n unda degerată cu capete-afară / Vezi pești ce se-ncrustează, și unii mai trăiesc! *A, B*.
V.98 Aice, ah! aice osînda m-a trămis! *A, B, C*, : Aice, ah! aice osînda m-a trimis! (*E*: trimes.) *D, E*.

CÎNII ȘI LUPII

A apărut întîi în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 4/114, 24 ianuarie 1872, p. 25. Semnată *Hasdeu*. Inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 116—118.

Abordînd ideea influenței lui La Fontaine în literatura română, Vladimir Streinu observa că toți fabuliștii noștri se caracterizează „prin versificația neregulată, care rezultă din imitarea tipografică a indiscutabilului clasic. Singur Hasdeu, fiind ca versificator mai înzestrat decît ceilalți, deși fabulist incidental, atinge într-un fel cursivitatea și « aerul natural » din La Fontaine." Criticul citează începutul fabulei *Cînii și lupii*, și conchide: „Sînt acestea chiar versuri libere, cum va crede Ovid Densusianu (cf. *Evoluția estetică a limbii române. Epoca contemporană*, 1938 și *infra*, p. 182—1883)? Pînă la un punct, lucrul e de nesusținut. Absența strofei-tip și, ceea ce este mai însemnat, a versului-tip aproximează versul liber. Dacă fabula și alături de ea, anecdota *Femeia înecată*, scrise cu egală îndemînare eterometrică, ar fi fost însoțite de conștiința inovației, despre care nu avem însă nici un indiciu, data tipăririi lor în volum *(Poezii*, 1873*)* le-ar fi înfățișat pe drept cuvînt ca primele încercări românești de acest fel; așa cum le cunoaștem sînt, desigur, cele mai reușite imitații de versificarare neregulată, în sens francez."[1]

Din aceeași sferă tematică, în revista *Aghiuță* (an. I, nr. 3, 17 noiembrie 1863, p. 21—23), se află o fabulă, intitulată *Lupii, oile și cîinii*, semnată *Ghimpescu*. Iuliu Dragomirescu o atribuie lui B. P. Hasdeu și o publică integral în *Tribuna Basarabiei* (an. IV, nr. 211, 30 martie 1936, p. 5—6).

---

[1] Vladimir Streinu, *Versificația modernă*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 147.

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Poezii* = *B*

V.7 Dulăi, prepelicari, zăvozi, *B*: Buldogi, dulăi, prepelicari, zăvozi, *A*.
V.18 Moștenită *B*: Ce-i moștenită *A*.
V.29 Și ei sunt tot un feli de cîni, *B*: Și ei sunt cîni, *A*.
V.32 Avînd strămoș pe mopsul cel scăpat *B*: Avînd strămoș pe mopsul, ce-a scăpat *A*.
V.43 „Frumos e-n teorie *B*: Frumos în teorie *A*.
V.49—50 Omise în A.

BRADUL

A apărut întîi în *Lumina*, nr. 17, 1863, p. 80. Semnată *B. P. H-u.* A fost reprodusă în *Aghiuță*, an. II, nr. 24, 3 mai 1864, p. 182. A fost reluată, sub semnătura *Hasdeu*, în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 17/127, 24 aprilie 1872, p. 134. A fost introdusă apoi în volumul *Poezii* (1873), p. 119—121. Reluată în *Familia*, an. XXX, nr. 3, 16/28 ianuarie 1894, p. 25. Semnată *B. P. Hașdeu*. A mai apărut în *Amicul copiilor*, an. IV, nr. 2, mai 1894, p. 44. Iscălită *B. P. Hașdeu*. Cu titlul *Bradul — 1870* —, I. L. Caragiale va reproduce poezia în *Epoca literară*, an. I, nr. 8, 3 iunie 1896, p. 1.

B. P. Hasdeu rămăsese impresionat, încă din copilărie, de pădurile de brazi ale Moldovei: „Îmi aduc aminte foarte viu de impresia pe care mi-au produs-o, demult, în copilărie, brazii de pe muntele Ceahlău, din nordul Moldovei. Asemenea unor uriași fantastici ei surprind pe călătorul visător prin mîndra lor nemișcare, prin măreția lor chipeșă."[1] Însemnarea este făcută într-un studiu de folclor comparat, în limba rusă, datat 1853, despre balada *Inelul și năframa* din culegerea lui V. Alecsandri. În aceste pagini manuscrise, B. P. Hasdeu compară imaginea bradului din cîntecele dacoromâne cu silueta „pinului îndrăgostit" din Lermontov. Citînd pe Plinius și pe Vico, el identifică sursa „asemănării unui tînăr chipeș cu un brad" în credințele vechi ale tracilor. Motivul bradului e prezent în doină, în orația de nuntă, în cîntecul funerar, în colindă și în alte ritualuri și credințe populare. Hasdeu sintetizează, astfel, o simbolică folclorică bogată, creînd o poezie alegorică proprie.

Bradul sugerează criticilor cît de departe mergea Hasdeu, în poezie, față de Alecsandri din *Doine și lăcrimioare*. Nicolae Iorga, care nu găsea cuvinte să deplîngă îndeajuns „timpul pierdut de acest spirit original și puternic cu alcătuirea foii de caricaturi și de satiră *Aghiuță*“ — ce cuprindea, printre altele, „glume de un gust îndoielnic“ și „versuri care n-au măcar spirit și în care se cheltuiesc atîtea sforțări pentru o rimă nouă“ — aprecia poezia *Bradul*: „Din grămada acestor deșănțări se ridică numai prin ideea pe care o cuprinde și prin cumpătarea formei apologul *Bradul*, care ar merita să fie reprodus în întregime.“[1] G. Călinescu, în genere sever cu lirica lui B. P. Hasdeu, cita, într-o cronică literară, două strofe din poezia *Bradul*, notînd lapidar: „versurile prevestesc pe Eminescu“.[2]

---

[1] Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa I, ms. 21. Vezi și *Manuscriptum*, an. X, nr. 4/37, 1979, p. 40.

VARIANTE

Lumina = *A*; *Aghiuță* = *B*; *Columna lui Traian* = *C*; *Poezii* = *D*; *Familia* = *E*; *Amicul copiilor* = F.

În A și B o variantă total diferită față de textul de bază:

Văzut-ați mîndrul brad în plai
Stînd verde-n orice vreme,
Sau (*B*: Cînd) arde soarele de mai,
Sau (*B*: Cînd) vîntul iernei geme!

El falnic sufere pe rînd
Și arșița și gheața,
Și fulgerul pen stînci zburînd,
Și viforul și ceața...

Acuma-n douăzeci de ani
De chinuri nentrerupte,
El s-o deprins cu-ai săi dușmani,
S-o înrudit în lupte!

Să-i dați odihnă-n locul șes,
În liniștita vale...
Lipsit de traiul său ales,
El s-a usca de jale!

V.5—16 omise în F.

V.7 Și de pe stîncă maiestos *D*: Și de pe stînca-i maiestos *C*: Și de pe piatră maiestos *E*.

V.9 Demult cu blocul de granit *C, D*: Demult cu stana de granit *E*.

---

[1] N. Iorga, *op. cit.*, p. 21.

[2] G. Călinescu, *Poeziile lui B. P. Hasdeu, loc. cit.*, p. 15.

FEMEIA ÎNECATĂ

A apărut întîi în *Din Moldova*, nr. 2, 1862, p. 27—28. Semnată *B. P. H-u*. A fost reluată în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 11/121, 13 martie 1872, p. 81. Semnată *Hasdeu* și datată *1862*. A fost introdusă în volumul *Poezii* (1873), p. 122—124.

Reproducem, în continuare, varianta publicată de Hasdeu în revista *Din Moldova*, care diferă substanțial față de textul de bază:

Era Buhluiul mare,
Pe țărm șezînd,
În gînd,
Pe rînd,
Treceam neajunsurile vieței solitare.
„D-aș fi căsătorit!
— Spusei atunci destul de tare —
Ce trai
De rai
Să tot iubești și tot să fii iubit
Neadormit!
Ce dulce armonie!
D-acuma dar, oricum să fie,
Îmi trebui mie
O soție,
Nurlie,
Durdulie,
Hazlie,
Vie,
În scurt, cu merite — o mie:
Să mor de bucurie!“
Dodată,
Iată
C-aleargă înspre mal
Un oarecine,
Dînd busta peste mine:
La față — om, la fugă — cal,
Altminte nătărău!
— Bre, ce-ai pățit, vecine?

Pesemne doagele nu ți-s depline?
— Rău și rău!
(Răspunde călătorul meu)
Nevasta mi-a luat-o drăguțul de pîrîu:
S-o dus! tot mări-dus!
Și-i caut trupul eu!
— Ți-a fi, prietene, cam greu;
Căci trebuia s-apuci la vale
A cursului bătută cale,
Iar nu p-aici în sus!
— Învață alții, măi,
Doar pe flăcăi
Ca tine!
Femeia mi-o cunosc prea bine!
Ziceam că „sînt“, țipa că „nu-s“;
Mergeam spre răsărit, striga că „spre apus“;
L-amiazi i se părea că-i noapte;
Și astfel pentru toate!
Deci,
Să-nțelegi,
Că ea în veci
Nu poate
În chip obicinuit să-noate;
Și rîul să fi fost oricît de furios.
Săracul val
Fu nevoit s-o tragă nu în jos,
Ci tot la deal:
Să scape bucuros!

IONAȘCU-VODĂ

A apărut prima oară în periodicul *Din Moldova*, nr. 1, 1862, p. 12, sub iscălitura *B. P. H-u*, avînd ca subtitlu anul *1574*. A fost selectată pentru volumul *Poezii* (1873), p. 125—126, la subtitlu adăugîndu-se și denumirea de *Baladă*.

Comentatorii citează versurile din 1873, dar indică în mod constant — după Mircea Eliade — data primei compuneri (1862), uitîndu-se că e

vorba aproape de două poezii deosebite. Inspirația istorică constituie o permanență a scrisului lui B. P. Hasdeu. Patriot înflăcărat, el va cînta ca un aed al timpurilor moderne faptele de vitejie ale domniilor române pentru apărarea acestui neam și a acestui pămînt. Veacul preferat este al XVI-lea. Reproducem, în continuare, varianta din 1862:

Sîngele roșește cîmpul din belșug;
Otomanii fug;
Iată că-i ajunge oastea românească!
„Zmeilor, ucideți!“ sună tot mereu:
Vai, amar și-aleu!
D-o așa năvală Domnul te ferească!

„Robi să nu se prinză: nu voi să mă-ncurc
Taie tot ce-i turc!“
Astfeli Ionașcu-Vodă poruncește.
Pala duce hora; al săgetei cînt
S-acordează-n vînt
Și în pept de dușman falnic amuțește!

Nu mai vezi păgînii; vrau să zic, de-i cați,
Îi privești culcați:
Iarba înnegrită d-azi li-i așternutul!...
Inima-mi tresare, cîndu-n cărți citesc,
Cît de bărbătesc
Fostu-ni-a odată, fostu-ni-a trecutul!

—

D-unde pînă unde vine un boier:
Zanea vistier,
Aducînd cu sine un vizir sau pașă.
„Doamne!“ — cătră vodă zice umilit —
„Focu-i potolit:
Să deschidem dară punga cea vrășmașă!

Bogătașul ista, capu-și spre-a păstra,
Poate număra
Petre scumpe, aur și argint — comoare!“...
Domnul cu iuțeală strigă: „Măi fîrtați!
Dracului să dați
Turcul și boierul pe-o spînzurătoare!“

CIOCÎRLIA

A apărut în volumul *Poezii* (1873), p. 127–128. Editorul din 1937 nota: „N-am găsit cînd și unde a fost publicată această poezie"[1].

Versurile sînt o parodie subțire a pastelului de tip Alecsandri. Apelativul „poete-mbătrînite" vizează direct pe bardul de la Mircești.

DARUL DUNĂRII

Traducerea din *Ponticele* lui Ovidiu a apărut întîi în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 30/140, 1 septembrie 1872, p. 249. Semnată *Hasdeu*. În subsolul paginii – textul original latin. A fost reprodusă integral în *Istoria critică a românilor*, *Columna lui Traian*, an. III, nr. 34/144, 1 decembrie 1872, p. 319. Lucrarea menită a apăra ideea continuității noastre pe aceste locuri, împotriva unor teorii la modă atunci, puse în circulație îndeosebi de Rösler, va apărea în volum în 1873 (ediția princeps), urmată la scurt timp (1875), de ediția a doua, „revăzută și foarte adausă". Poezia – „document" va apărea în volumul *Poezii* (1873), p. 129–131, cu o singură modificare față de *Columna* ...: cuvîntul *hemeiul* înlocuit prin pelinul (v. 17).

Barbu Lăzăreanu includea, într-o efemeridă, *Pentru versurile lui Hasdeu*, o scrisoare a unui profesor care nu-i admira poezia originală, dar – în schimb – îi aprecia traducerea cîtorva epistole din *Ponticele* și *Tristele* lui Ovidiu. Bibliotecarul Academiei conchide: „Împărtășind – nu pe de-a-ntregul – entuziasmul pe care cititorul nostru îl exprimă față de tălmăcirea din Ovidiu (admirăm și noi chipul în care traducătorul a ocolit pe soarbe-zeamă, înlocuindu-l cu soarbe-spumă), nu sîntem de acord în ce privește poezia *originală* a lui B. P. Hasdeu. Printre stihuri vremelnice, se găsesc în opera acestuia destule *poezii*. Sînt elegiile pe care le-a scris după moartea fiicei sale Iulia; e poema *Dumnezeu*"[2].

MAGDA LUI ARBURE

A apărut întîi în *Ateneul român*, mai-iunie 1861, p. 61, cu titlul *Ștefan cel Mare și hatmanul Arbure*. Semnată *B. P. Hajdeu*. A fost reprodusă, sub semnătura *B. P. H-u*, în *Lumina*, nr. 13–14, 1863, p. 27. Publicată

---

[1] Mircea Eliade, Note, în *ed. cit.*, I, p. 393.

[2] Barbu Lăzăreanu, *op. cit.*, p. 18.

apoi în *Calendar pentru toți, profetic, amuzant și popular*, an. VI, 1867, p. 81. Reluată, cu titlul *Magda lui Arbure*, în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 34/144, 1 decembrie 1872, p. 313. Semnată *Hasdeu* și subintitulată *Baladă*. Poema a fost inclusă în sumarul volumului *Poezii* (1873), p. 132–134. Reprodusă, cu semnătura *B. P. Hasdeu*, în *Familia*, an. X, nr. 26, 30 iunie/12 iulie 1874, p. 301. Va mai fi publicată peste douăzeci de ani, în *Amicul copiilor*, an. IV, nr. 7, octombrie 1894, p. 200–201. Fără subtitlul *Baladă* și semnată *B. P. Hasdeu*.

În primele variante, din perioada ieșeană, accentul cădea asupra figurii lui vodă Ștefan, cu discursul lui patriotic, în genul lui D. Bolintineanu. Ulterior, poezia este mult amplificată, în prim plan trecînd viteaza fiică a lui Arbure, Magda. În ultimele versuri, din cele douăzeci adăugate în *Columna* ..., este descris gestul teatral al Magdei care aruncă pe masă capul unui tătar, cerînd să i se toarne pelin în țeasta sîngerîndă, pentru a bea cu domnul țării din „cupa cernită". În acest fel remaniată, fără a mai fi nici chiar pomenit numele lui Ștefan, balada se apropie mai bine de alte poeme „dure" din volumul *Poezii*. Cît de departe sîntem – chiar în cadrul romantismului – de versurile tatălui său, Alexandru Hâjdeu, în care glorifică pe *Ștefan cel Mare*, deși ambele inspirații vin – pentru a-l parafraza pe Dosoftei – din „rădăcina cea veche": „Viteazul voievod Ștefan,/ ținînd hotaru-n rînduială,/ făcu sub cerul moldovean / să urce-a libertății falã / și ungur, leș sau busurman / spre noi să cate cu sfială"[1] etc., etc.

În manuscrisele începuturilor lui B. P. Hasdeu sînt de semnalat cîteva pagini, conținînd un fragment de roman istoric și un bruion de schiță dramatică, purtînd același titlu: *Arbore*[2].

În *Etymologicum Magnum Romaniae*, B. P. Hasdeu dădea cîteva note biografice, la cuvîntul *Arbure*, pe baza *Letopisețului* lui Grigore Ureche și a cărții lui Wickenhauser, *Moldowa oder Beiträge zu einem Urkundenbuche*, Czernowitz, 1877: „Fiu al unui pîrcălab de Neamț, Luca Arbure devine unul din sfetnicii cei mai de încredere ai lui Ștefan cel Mare. [...]. Acesta este vestitul *hatman Arbure*, devenit erou legendar al poeziei istorice române."[3] Sînt citate, în continuare, versuri din *Aprodul Purice* de Costache Negruzzi și din *Santinela* de Costache Stamati.

---

[1] Versuri în limba rusă, publicate de Tatiana Gălușcă-Crîșmaru și Teodora Chemale, în traducerea Ralucăi și a lui Victor Tulbure, în *Manuscriptum*, an. VIII, nr. 2/27, 1977, p. 67.

[2] Publicate de E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 81–84.

[3] B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae, Dictionarul limbei istorice și poporane a românilor*, tomul II, București, Stabilimentul grafic Socec & Teclu, f. a., p 1483.

VARIANTE

Ateneul român = *A*; *Lumina* = *B*; *Calendar pentru toți* = *C*; *Columna lui Traian* = *D*; *Poezii* = *E*; *Familia* = *F*; *Amicul copiilor* = *G*.

Titlu: *Magda lui Arbure D, E, F, G*: *Ștefan cel Mare și hatmanul Arbure A, B, C*.
Subtitlu: Baladă *D, E, F*: *Omis în A, B, C, G*.
V.1 Rănit pîn' la moarte, cu sabia-n mînă *D, E, F, G*: Rănit în bătaie, cu arma în mînă *A, B, C*.
V.3 Ducîndu-l departe la hoarda păgînă, *D, E, F, G*: Ducîndu-l cu sine în oarda (*C*: la țara) păgînă, *A, B, C*.
După V.4, în A și B, urmează o strofă omisă ulterior: Suceava și Ștefan serbează izbînda;/ Dar nemene nu s-a-ntrebat:/ „Mulți oare periră (*B*: perit-au)? Mulți oare-n osînda / Cumplitei robii au picat?"
V.5 Pe cîmpul izbîndei stau corturi întinse *D, E, F, G*: În mijlocul curței (*C*: În curtea domnească) stau mese întinse, *A, B, C*.
V.8 Jelea fiecare (*B*: fieșicare) pe rînd! *B, C, D, E, F, G*: Vorbea fieșicare pe rînd. *A*.
V.10 „Lăsați bocituri de copii! *B, C, D, E, F, G*: Nu-mi plac bocituri de copii! *A*.
V.11 Vitezi (*G*: Viteji) ca și dînsul avem noi o mie, *D, E, F, G*: Viteji ca acela avem noi o mie, *A, B, C*.
V.12 O mie și sute de mii! *A, B, D, E, F*: O mie, o sută de mii! *C*: Ba sute și sute de mii! *G*.
V.13 Întreaga Moldovă de hatmani e plină, *D, E, F, G*: De hatmanii Arburi moșia mi-i (*C*: Moldova mi-e) plină, *A, B, C*.
V.16 Să crească un fiu ticălos? *A, B, D, E, F, G*: Să nască un fiu ticălos? *C*.
V.17 Atunci România se șterge din lume, *D, E, F, G*: Atuncea Moldova s-a stinge din lume, *A, B*: Cînd Ștefan cel Mare în țară domnește, *C*.
V.18 Cînd țara-i din Pont în (*A, B*: din mare-n) Carpați *A, B, D, E, F, G*: Atuncea să știți, feții mei, *C*.
V.19 În stare va fi să-i înșire (*A, B*: ea fi-va să-nșire) anume *A, B, D, E, F, G*: Că hatmani de frunte el lesne găsește *C*.
V.20 Pe (*A*: Pre) cei ce-s născuți împărați!" *A, D, E, F, G*: Pe-acei ce-s născuți împărați!" *B*: În cel după urmă bordei!" *C*.
V. 21–40 omise în A, B.
După V.20 urmează, în C, o strofă total diferită față de textul de bază: D-abia sfîrși vodă, voinicii rădică / Paharele lor voinicești;/ Ș-un strigăt puternic văzduhul despică:/ „Tu, Doamne, în veci să domnești!"
V.22 Sosit p-un căluț tătăresc, *D, E, F*: Sosit pe un roib tătăresc, *G*.
V. 25–40 omise în C.

ÎN APRILE

A apărut pentru prima dată în volumul *Poezii* (1873), p. 135–137. „Fragmentul" – cum e subintitulată – prefigurează poezia metafizică de mai tîrziu a autorului. Teoretic, B. P. Hasdeu descifrase – cu zece ani mai înainte o necesitate în evoluția organică a literaturii române: crearea poeziei filosofice.

LUI N. NICOLEANU

A apărut întîi în *Satyrul*, an. I, nr. 5, 6 martie 1866, p. 3. Semnată cu pseudonimul *Puang-hon-ki* și cu titlul *Amicului meu San-huang-ki*. Reprodusă, cu titlul *Amicului meu N. N*, în *Familia*, an. V, nr. 29, 20 iulie/1 august 1869, p. 338–339. Semnată *B. P. Hajdeu*. A fost inclusă în volumul *Poezii* (1873), p. 138–140, cu subtitlul *1866*. Există și o variantă manuscrisă autografă, păstrată la Biblioteca „V. A. Urechiă" din Galați (ms. II/91), cu titlul *Amicului N. Nicoleanu*, iscălită *B. P. Hăjdeu* și datată 14 noiembrie 1865".

Anume versuri din această poezie („Am ajuns o căzătură / Și privesc cu nesimțire / Împrejurul meu":), prin care poetul voia să exprime deprimarea, G. Călinescu le găsea „vulgare" [1]. Tudor Vianu, dimpotrivă, apreciază întreaga poezie ca una din cele mai reușite, bazîndu-și interpretarea liricii hasdeiene și pe aceste versuri. După el, George Munteanu, Mircea Zaciu, Mihai Drăgan ș.a. adoptă aceeași atitudine. Într-o prefață la un volum de versuri al lui Haralamb Lecca, B.P. Hasdeu explică „rîsul" și „plînsul" poetului nevoit să trăiască într-o „atmosferă dușmană speranței și credinței", înveninată „de vro treizeci de ani" de „ciumoasa școală a lui Schopenhauer": „un Shakespeare, un Goethe, un Schiller, un Victor Hugo nu se gîndește la sine însuși, iperbolizînd pînă la sublimitatea ridicolului meschinele sale mizerii personale: el repercută și reproduce într-o minunată prismă durerile altora, sufere suferințele aproapelui, ușurează chinurile neamului omenesc asumîndu-și chintesența lor, este un martir al altruismului. Și chiar atunci cînd înalță un imn de fericire ca și atunci cînd tună sau cînd geme, poetul nu este el, ci un ecou. [...] Poet și egoist sînt două noțiuni cari se exclud una pe alta.[2]"

---

[1] G. Călinescu, *op. cit.*

[2] *Lecca*, în vol. *Haralamb G. Lecca*, Prima. 1890–1895, București, 1896, p. 7.

VARIANTE

Ms. II/91 = *A*; *Satyrul* = *B*; *Familia* = *C*; *Poezii* = *D*.

Titlu: *Lui N. Nicoleanu D*: *Amicului N. Nicoleanu A*: *Amicului meu San-huang-ki B*: *Amicului meu N.N. C*.
V.1—2 Rîde omul, cît e june;/ Cît e june, omul plînge; *D*: Cît e june, omul plînge; / Rîde omul cît e june; *A, B, C*.
V.4 Cîntă cîntece nebune, *D*: El în cîntec plînsu-și stinge *A, B, C*.
V.5 Cîntă cîntece de sînge, *D*: Rîsu-i în cîntec depune: *A, B, C*.
V.7 Rîsu-i o speranță plină, *D*: Rîsul e speranța plină, *A, B, C*.
V.8 Plînsu-i urma de speranță *D*: Plînsu-i rază de speranță *A, B, C*.
V.18 Cum vrei să mai cînt! *D*: Oare cum să cînt? *A, B, C*.
V.19 Am ajuns o căzătură *D*: Dar eu sînt... ș-orice ființă *A, B, C*.
V.20 Și privesc cu nesimțire *D*: Are-o țintă-n armonie *A*: Are-un scop în armonie *B. C*.
V.21 Împrejurul meu: *D*: Cu destinul meu: *A, B, C*.
V.22 Fără teamă de tortură, *D*: Om lipsit de suferință *A*: Dezbrăcat de suferință, *B, C*.
V.23 Fără dor de fericire, *D*: Despoiat de bucurie *A*: Nemișcat la bucurie, *B. C*.
V.26 Mi-a rămas atîta-n lume *D*: Care altă soartă-n lumea *A, B, C*.
V.27 S-o tot cîntăresc *D*: Eu să-mi mai găsesc *A*: Vrei să-mi nemeresc? *B,C*.
V.28 Orice țipă, orice trece, *D*: Decît numai orice trece *A*: Fără numai, tot ce trece *B, C*.
V.29 Să despoi de mîndru-i nume, *B, C, D*: Să numesc eu al său nume *A*.
V.34 Nu-i așa precum se pare! *D*: Totu-i altfeli cum se pare *A*: Nu e astfeli cum se pare *B, C*.
V.35 Totul merge cu măsură, *D*: Totul are o măsură, *A, B, C*.
V.37 Ziua zboară, noaptea vine: *B, C, D*: Ziua scade, seara vine: *A*.
V.39 Vei sosi la mal, *A, D*: Vei ieși la mal; *B, C*.
V.42 Sarbed carnaval! *D*: Totu-i carnaval. *A*: Ies, din carnaval! *B, C*.
V.43 Pîn-atunci rîsul și jalea *D*: Pîn-atunci, în rîs și-n jale, *A, B, C*.
V.44 Te-mpresoară și te-mbată: *D*: Prin speranță te îmbată, *A, B, C*.

SARCASM ȘI IDEAL

1897

Volumul *Sarcasm și ideal. 1887—1896. Ultimii nouă ani de literatură* a apărut în anul 1897, la București, Editura Librăriei Socec § Comp., din Calea Victoriei, nr. 21. Pe prima pagină ne întîmpină o dedicație: „Fiicei mele Iulia. Ale tale dintru ale tale.“ Cartea este însoțită de următoarea prefață: „ « D. Hasdeu s-a apucat de redacția unei noi reviste, dar mai ales de spiritism, și începe a perde și calitatea cea mai picantă a stilului d-sale: în proporția în care devine spiritist, încetează de a fi spiritual ». Titu Maiorescu (*Critice*, ediția nouă, 1893, t. III. pag. 54).

Oare așa să fie?

Logică-i?

Critică-i?

Logica: o revistă nouă nu se împacă cu stilul picant.

Critica: Hasdeu a perdut stilul picant din cauza spiritismului.

Pica-i-ar în cap să-i pice logicului critic o picătură de minte mai picantă!

Renunțînd de astă dată la orice stil verbal, fie picant, fie nepicant, eu mă voi mărgini a trimite d-lui Maiorescu un mare semn de întrebare *capitali stylo*.

Așadară:

?

?

?

8 decembre 1896 Hasdeu“.[1]

---

[1] B. P. Hasdeu, *Sarcasm și ideal*, București, Editura Librăriei Socec § Comp., 1897, p. nenumerotată. La Arhivele Statului din București se păstrează manuscrisul primei file a prefeței (ms. 1508, f. 297).

În viața lui B. P. Hasdeu se consumase o etapă importantă, marcată dramatic de moartea fiicei sale Iulia Hasdeu. Volumul *Sarcasm și ideal* este rodul activității literare a scriitorului la unul din principalele sale periodice, *Revista nouă*, publicație lunară apărută la București între 15 decembrie 1887 și 15 septembrie 1895. Caracterul miscelaneu al revistei se repercutează asupra sumarului volumului din 1897. El cuprinde poezii, proză, teatru, articole de critică și polemică literară (între care vestitele *Zacherline*), articole politice, recenzii și pagini tulburi de meditație metafizică. În paginile acestei frumoase publicații, vor răbufni vechile adversități față de Titu Maiorescu și de direcția *Convorbirilor literare*. Așa se explică reacția în lanț a lui Titu Maiorescu din *Critice* și a lui Hasdeu din prefața volumului *Sarcasm și ideal*. Mentorul junimist atinsese, fără menajamente, un punct dureros: rătăcirile în neant ale unui tată ce-și pierduse unica fiică. Volumul *Sarcasm și ideal* se constituie, astfel, într-o veritabilă demonstrație: „ultimii nouă ani de literatură" nu înseamnă spiritism, ci creație autentică.

Poeziile cuprinse în volum (p. 154–201) sînt în majoritate litanii după dispariția Iuliei. Dar cîteva sînt scrise și publicate înainte de tragicul eveniment (*Alb și negru, Multiplicamini, Mater Dolorosa, Ștefan și Radul*), ceea ce constituie o dovadă a continuității, ținînd de „vigoarea" și „natura talentului meu", [1] cum se exprima poetul însuși. Deși creația sa din ultima perioadă își adăugase trăsături noi, ea nu convinsese și, în epocă, dominant va rămîne punctul de vedere maiorescian. La puțin timp după apariția volumului *Sarcasm și ideal*, Titu Maiorescu va consemna sever, într-un raport academic asupra cărții lui M. Străjanu, *Principii de estetică*, unde fuseseră reținute cîteva citate din poezia hasdeiană: „În privința exemplelor alese de autor, s-ar putea face oarecari obiecțiuni. Între altele, *Negriada* d-lui Aron Densușianu, din care autorul extrage lungi pasagii ca exemplu de poezie epică, îi pare subscrisului o lucrare îmbrăcată numai pe dinafară cu vestmîntul epopeei, dar lipsită de orice inspirare poetică. Asemenea citatele din așa-numitele «poezii» ale d-lui Hasdeu nu ne par la locul lor. Celebrul nostru coleg, în numeroasele sale scrieri, este mai totdeauna ager, adeseori spiritual, uneori satiric, dar niciodată poetic."[2] Alexandru Macedonski scria insinuant, în 1896, despre „marele poet" Hasdeu: „se află oameni pentru cari d. Hasdeu este poet fruntaș [...]. Dar d. Hasdeu, oricît de mare erudit este, este mai mult temperament de poet, înzestrat cu genialitate desigur, cu o superacuitate de simțire uimitoare, dar este o natură și un caracter de o mobilitate așa extremă, încît manifestațiunile sale, din cauza lipsei continuității nu au putut să aibă decît o autoritate și o înrîurire momentană și, uneori, cu totul superficială [1]." Poetul „nopților" folosea abuziv, împotriva lui Eminescu, un citat din *Revista nouă*, respingînd pînă la urmă atît poezia eminesciană, cît și pe B. P. Hasdeu, în favoarea curentului de la *Literatorul*.

Volumul *Sarcasm și ideal* nu a fost comentat de critica curentă la apariția sa, poate și din cauza tematicii sale preponderent legate de moartea Iuliei Hasdeu. Dar, într-un portret encomiastic, din 1897, Nicolae Petrașcu afirma că la Hasdeu „partea beletristică era secundară", iar poeziilor le lipsesc uneori „forma, armonia și justețea artistică".[2] În mod semnificativ, poemele lui B. P. Hasdeu cuprinse în volumul din 1897 erau abordate, la cumpăna celor nouă veacuri, aproape exclusiv din unghiul de vedere al tehnicii versificației.[3]

ALB ȘI NEGRU

A apărut întîi în *Revista nouă*, an. I, nr. 3, 15 februarie 1888, p. 103, cu titlul *Din iarnă*. Semnată *B. P. Hasdeu*. Va fi reprodusă, cu același titlu și cu aceeași semnătură, în *Amicul copiilor*, an. I, nr. 13, octombrie 1891, p. 306. Inclusă, în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 154, cu titlul schimbat: *Alb și negru*.

Într-o scrisoare din 27 ianuarie 1888, a lui B. P. Hasdeu către soție și fiică, aflate la Paris, găsim știri interesante despre cumplita iarnă ce bîntuia în țară și în București: „La noi niciodată iarna n-a fost mai aspră. Zăpadă nemaipomenită și frig siberian. De aceea lupii domnesc în toată puterea cuvîntului. În districte 2 popi au fost mîncați de acești «cîini ai lui Sf. Petru», după cum crede poporul (vezi în *Etymologicum* la cuvîntul *Apostol*). Ceva mai mult, lupii au mîncat 3 călărași cu caii lor, după ce bieții oameni se apăraseră cu săbii, astfel încît săbiile s-au găsit rupte (ce mai săbii! negreșit, nu de Toledo!). În București lupii s-au arătat pînă la

---

[1] B. P. Hasdeu, Scrisoare f.d. către soție și fiică, aflate la Paris, în *Documente și manuscrise literare, ed. cit.*, p. 391.

[2] Titu Maiorescu, *Raport...*, *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXI, 1898–1899. Partea administrativă și dezbaterile. București, Institutul de arte grafice „Carol Göbl", 1899, p. 460.

---

[1] Alexandru Macedonski, *Început de însănătoșire*, *Tribuna liberă*, an. I, nr. 1, 15 mai 1896, p. 2.

[2] N. Petrașcu, *Hasdeu*, *Literatură și artă română*, an. II, nr. 1, noiembrie 1897, p. 9.

[3] Vezi, de pildă, N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques francais sur la poésie roumaine*, Paris, 1909, p. 351–352.

Șosea; ba unul, trecînd bariera, a rătăcit pînă la casele lui Pascal de lîngă casele Cutzaridoaiei, unde șezusem noi și unde Lilicuța văzuse pe îngeri zburînd. Cu toate astea, acest frig e sănătos, mai sănătos decît umezeala de la Paris și rău va fi numai cînd se va topi zăpada. Atunci să mă vedeți cu botforții!"[1] Acesta ar fi primul imbold pentru compunerea unui pastel de iarnă. Pentru că pe următoarea pagină a aceleiași scrisori citim: „Mai supun [...] la severa critică a Lilicuței încă o poezie, un pastel-terțet inspirat de teribila noastră iarnă. Contactul cu tînăra pleiadă de poeți și artiști de la *Revistă* a redeșteptat în mine de mult adormita inspirațiune, ș-apoi cu o energie pe care n-o înțeleg eu singur." [2] Poezia lui B. P. Hasdeu și mai ales scrisoarea produc o violentă reacție doamnei Iulia Hasdeu, care pune pe fiică să-i scrie soțului, într-un post-scriptum, următoarele rînduri, atenuate doar de umorul Lilicăi: „Maman me charge encore, comme d'habitude, de t'écrire de sa part les lignes suivantes: Article 1-er. Elle s'etonne de la fantaisie qui t'a pris si subitement de faire des vers. (Note que je ne partage pas du tout son opinion et que je ne comprends pas du tout pourquoi elle ne veut pas que tu fasses des vers, et surtout de jolis vers ... enfin! je m'en lave les mains, et c'est elle qui parle.) Elle trouve que tu as l'air de vouloir te rajeunir et que tu ferais mieux de laisser aux « jeunes » gens le soin d'orner la « jeune » « Revue » des fleurs de leur « jeune » poésie. Elle prétend que cela ressemble au caprice qui, il y a quelques années, t'a poussé à te faire raser, comme un assassin qui voudrait ne pas être reconnu (raprochement doublement bizarre! mais assez comique). Donc, selon ma chère mère, point de dents, point de poésie, comme disait le vieux Corneille".[3] În scrisoarea imediat următoare, nedatată, B. P..Hasdeu se disculpă: „Acum un cuvînt aparte iubitei mele soțioare, adecă jumătății mele contradictorii. Barbă ca barbă, acolo sînt învins; dar poezia nu e tînără, ci mult mai bătrînă decît filologia. Voltaire numai la bătrînețe a început a scrie romanuri, iar Goethe era de 80 de ani cînd a scris a 2-a parte din *Faust*. Negreșit, altfel se inspiră tînărul și altfel moșneagul; eu însă crez că nu se inspiră mai rău, ci numai altfel. Luînd asupră-mi direcțiunea activă a unei reviste literare, eu eram dator să dovedesc că nu sînt o ilustră *ruină*, ci că am conservat toată vigoarea în proză și-n poezie; și sper că am dovedit-o. În însăși natura talentului meu, ca o trăsătură esențială, intră varietatea ocupațiunilor. Ce să fac? Așa sînt eu"[4].

---

[1] *Documente și manuscrise literare, ed. cit.*, p. 386.

[2] *Ibidem*, p. 387.

[3] *Ibidem*, p. 389, scrisoare datată: „Paris, le 5 février 1888".

[4] *Ibidem*, p. 391.

Cu asemenea „dezvăluiri" epistolare, trebuie să dăm dreptate acelora care văd în această poezie o demonstrație, chiar „o replică iernii lui Alecsandri" [1], mai ales că în același număr 3/1888, B. P. Hasdeu va polemiza și cu Alecsandri și cu Eminescu în *Scrisoare către Gheorghe din Moldova*.

VARIANTE

Revista nouă = *A*; *Amicul copiilor* = *B*; *Sarcasm și ideal* = *C*.

Titlu: *Alb și negru C*: *Din iarnă A, B*.
V.3 Moartă-i lumea sărbezită, peste care, fără față, *C*: Moartă-i lumea cea albită, peste care, fără față, *A, B*.
V.7 În zădar privirea cată negre benghiuri în albeață: *C*: În zădar privirea-ți cată negre benghiuri în albeață: *A, B*.

MULTIPLICAMINI

A apărut întîi în *Revista nouă*, an. I, nr. 4, 15 martie 1888, p. 149. Semnată *B. P. Hasdeu*. Introdusă în sumarul volumului *Sarcasm și ideal* (1897), p. 155–157.

Geneza acestei poezii trebuie pusă în legătură cu nuvela *Hagi-Tudose*, pe care Barbu Delavrancea o publică în primul număr al *Revistei noi*, la care era redactor. Emilia St. Milicescu notează: „B. P. Hasdeu se inspiră din nuvela lui Delavrancea în « balada realistă » *Multiplicamini*, al cărei personaj, zaraful Hagi-Tudose, își privește nepotul ca pe o dobîndă și-și așteaptă strănepotul cu plăcere, ca pe o dobîndă a dobîndei la capital". [2] Despre nuvelă și, în genere, despre activitatea lui Delavrancea, B. P. Hasdeu și fiica sa Iulia schimbă păreri în corespondență. Primind numărul prim al *Revistei noi*, Iulia Hasdeu îi scria tatălui în 8 ianuarie 1888: „Et maintenant un petit mot sur le contenu de cette jolie *Revue* [...] Je me suis aussi beaucoup amusée à la ***Nouvelle*** de de la Vrancea, qui est, à mon humble avis, une des meilleurs qu'il ait faites." [3] L-a „amuzat" probabil și pe B. P. Hasdeu și a decis să-i dea o replică ironică mai tînărului său colaborator de redacție.

G. Călinescu găsea poezia „trivială", „printr-o pretenție de humor amar detestabilă" [4], citind strofa a doua. Ovidiu Papadima crede însă că, în

---

[1] Barbu Lăzăreanu, *op. cit.*, p. 34.

[2] Barbu Delavrancea, *Opere*, I, București, E.P.L., 1965, p. 370.

[3] *Documente..., ed. cit.*, p. 378.

[4] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, *loc. cit.*, p. 324.

„poemele“ *Multiplicamini* și *Tablou flamand*, B. P. Hasdeu „satirizează crunt deliciile minore ale vieții burgheze“ [1].

VARIANTE

Revista nouă = *A*; *Sarcasm și ideal* = *B*.

Subtitlu: *Baladă burgheză B*: *Baladă realistă A*.
V.2 Și-a logodit acum pe fata; *B*: Și-a logodit acuma fata; *A*.
V.3 Căci, de! era fătoiul gata, *B*: Căci, de! era demult ea gata, *A*.
V.4 Ș-o cere coșcogea un graf. *B*: Ș-o cere — mai ales — un graf. *A*.
V.52 Decît un mare capital. *B*: Căci fără muncă se rădică, *A*.
V.53 Dentîi un ghem, apoi un vraf, *B*: Crescînd ca spuma peste val. *A*.
V.55 Un strănepot de-acu-l dorește *B*: Un strănepot acum dorește *A*.

CEREBRAȚIUNEA

A apărut întîi în *Revista nouă*, an. III, nr. 2, 15 mai 1890, p. 62, cu titlul *Fabulă*. Semnată *B. P. Hasdeu*. A fost introdusă, fără modificări, în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 158. Versurile sînt scrise după tragica dispariție a fiicei sale, cînd tema morții îl obseda în lungi poeme filosofice. Pînă și diatriba la adresa „doftorașilor“ o vom regăsi în mai multe strofe din poezia *Așteptînd*.

Teama că, după moarte, cineva i-ar lua creierul spre cercetare era însă reală, din moment ce în niște pagini manuscrise, intitulate *Cugetări testamentare*—datate „1 septembrie 1889“, nota expres: „Nu permit nimănui să mă ciuntească după moarte, să mă disece, să îmi scoată crierul și să-l cîntărească, și alte secături de această natură. Nu în volumul și nu în greutatea unui crier reșede puterea lui, ci într-un element nemăsurabil și neponderabil, căruia puțin îi pasă de mărimea căpățînei. Mai bine să credeți că am fost un dobitoc, mai dobitoc decît cel mai dobitoc dintre doftori, dar lăsați cadavrul meu în pace. Negreșit, soarta acestui corp nu mă va interesa dindată ce voi scăpa de dînsul; însă în ajunul scăpării, ca ultimă condescendință pentru acest corp ticălos, vreau să-l scap și eu de judecata măgarilor. După cum n-am permis nimănui să se atingă de crierul fiicei mele, care era un geniu colosal în alăturare cu mine, tot așa doresc și cer ca să fiu lăsat și eu intact, fără nici o tăietură, fără nici o zgîrietură.“ [2]

---

[1] Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p. 64.
[2] *Literatura și arta română*, an. XIII, nr. 4, 5 și 6, 25 aprilie, 25 mai, 25 iunie 1909, p. 101.

Numele marelui pianist și compozitor maghiar Franz Liszt, într-o poezie de B. P. Hasdeu, poate fi pus în legătură cu moartea acestuia doar cu cîțiva ani mai înainte (1886) și cu ecourile din presă ale acestui eveniment. Presupunem că savantul va fi fost la curent cu datele privind vizita lui Liszt în țările române (1846—1847) și cu articolele scrise, cu acest prilej, de Cezar Bolliac și Gheorghe Asachi. În *Curierul român*, ziaristul bucureștean notează: „Luni 9 decembrie 1846. Zeul pianului se află de patru zile în capitala noastră. Astă-seară și-a dat cel dintîi concert în sala domnului Momolo și își propune a mai da încă două [. . .] Artistul și clavirul era una, cîntătura sa se stingea și se anima într-un somnambulism prin regii mistice și miinile-i băteau mecanicește ivoarurile ce aduceau toate glasurile creației la melodii variate de ăst geniu creator, la concerte divine. Liszt nu bate pianul ca ceaialaltă lume muzicală; el are o manieră a sa, o metodă cu totul a sa. Ziceam totdauna că muzica este pentru glas numai și mai mult sau mai puțin pentru cutare sau cutare instrument, dar nu auzisem pe Liszt, nu auzisem acest pianoforte ce coprinde toate instrumentele inventate și neinventate încă și note la care nu se poate nici coborî nici înălța glasul omenesc“ [1]. Să mai adăugăm, la acest lung citat, titlurile a două poezii dedicate celebrului muzician: *Liszt* de I. Văcărescu și *Lui Liszt* de G. Asachi.[2]

Imaginea unui muzician în centrul unei poezii vine oarecum în contradicție cu unele declarații ale lui B. P. Hasdeu privind un fel de „incapacitate invincibilă“ față de această artă. Iată cum „repartizează“ el talentele și înclinațiile familiei sale: „Julie Hasdeu hérita également de ses trois ascendants son aptitude générale pour la poésie, son penchant pour la philosophie idéaliste et sa facilité pour les langues; mai son goût spécial pour le théatre, elle l'a dû seulement à son père et à son bisaïeul, de même que son caractère enjoué et sa pointe satirique. Son amour pour la chevalerie, probablement aussi sa sincerité et son mépris pour l'affectation, elle l'a hérité surtout de son bisaïeul; et c'est uniquement de lui qu'elle a reçu son talent pour la peinture et pour la musique, deux arts pour lesquels son père et son grand père avaient eu une sorte d'incapacité invincible, tandis que, par contre, ils aimaient les recherches historiques et philologiques, que Julie Hasdeu, aussi bien que son bisaïeul, trouvait trop arides.“ [3]

În ceea ce privește titlul, *Fabulă*, el nu indică vreo realitate de gen, ci dimpotrivă, libertățile pe care B. P. Hasdeu și le ia față de această specie.

---

[1] Apud Octavian Beu, *Franz Liszt în țara noastră*, Sibiu, 1933, p. 41—42.
[2] *Ibidem*, p. 58—60.
[3] *Atavisme* în *Oeuvres posthumes de Julie B. P. Hasdeu, Chevalerie*, Paris, Librairie Hachette, 1890, p. 281—282.

MATER DOLOROSA

A apărut în *Revista nouă*, an. I, nr. 2, 15 ianuarie 1888, p. 76. Semnată *B. P. Hasdeu*. Reluată în *Amicul copiilor*, an. II, nr. 5, august 1892, p. 159. Iscălită *B. P. Hasdeu*. Inclusă în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 159. Iuliu Dragomirescu publică facsimilul manuscrisului poemei *Mater Dolorosa* în *Tribuna Basarabiei*, an. IV, nr. 212, 27 aprilie 1936, p. 5. Textul, semnat *B. P. Hasdeu*, este aidoma celui tipărit în *Revista nouă*. De neînțeles este data indicată pe facsimil: „6 decembre 1901". Să fie o copie manuscrisă ulterioară? Mai degrabă credem că o mînă străină a adăugat pe vechiul manuscris, din epoca *Revistei noi*, datarea de mai sus pentru a-i sublinia caracterul de „inedit", așa cum de altfel este prezentat, în mod fals, de către redacția periodicului.

Geneza acestei poezii se împletește cu ultimii ani ai vieții Iuliei Hasdeu. Titlul poeziei îl găsim, *expresis verbi*, într-un fragment de scrisoare a Iuliei Hasdeu către o prietenă a sa, Florica [1] din București. Din epistolă, expediată din Paris înainte de sărbătorile de Paști în anul 1887, reiese că sora „adresantei", Maria, suferise o nenorocire, murindu-i un copil, împrejurare care îi prilejuiește Iuliei fraze sincere de mîngîiere: „Nous comptons, maman et moi, passer l'été prochain en Roumanie: nous y visiterons la Moldavie et aussi la belle cathédrale d'Argeș, cette merveilleuse eglise qui est comme consacrée par un triple deuil maternel: que ta soeur se souvienne de ces trois mères dont les figures gracieuses et mélancoliques ajoutant un charme profond à la cathédrale de Négoé-Voïévode; qu'elle pense à Florica murée avec son fils à la mamelle, à la princesse Despina tenant sur ses genoux son enfant mort, et à la reine Elisabeth offrant à Dieu l'âme pure de sa fille unique, et, puisque Pâque arrive, qu'elle songe aussi à cette divine Mater Dolorosa dont l'humanité pieuse a sanctifié le désespoir maternel." [2] Această împrejurare care mai revine și în alte scrisori ale fiicei către tată [3], se pare că stă la baza poeziei ce va fi publicată în *Revista nouă*.

---

[1] În ciclul *Confidences*, o poezie este intitulată *A Florica* (datată „Bucarest, août 1886") și va fi inclusă de B. P. Hasdeu în *Oeuvres posthumes de Julie B. P .Hasdeu. Chevalerie*, Paris, Librairie Hachette — Bucarest, Librairie Socec, 1890. Citām o strofă:

> Amie, il n'a pas cette douce ivresse
> Qu'éprouve mon cœur, lorsque auprès de toi
> Je sens dans ma main ta main qui la presse
> Et ton cher regard se fixer sur moi! (p.155).

[2] Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa III, ms. 9, f. 4.

[3] *Documente și manuscrise literare, loc. cit.*, p. 342 și urm.

Înainte de a încredința-o tiparului, B. P. Hasdeu îi expediază fiicei la Paris poezia în manuscris. Iulia se pronunță scurt: „Ta poésie sur Mater Dolorosa est belle. Je t'en parlerai la prochaine fois en détail.[1]" Iulia Hasdeu se va limita însă, într-o scrisoare viitoare, doar la felicitări: „Nous avons reçu hier matin le second numéro de la *Nouvelle Revue* [...] Tous mes compliments. Si vous écrivez toujours ainsi, l'avenir de la Poésie roumaine sera assuré, du moins pour quelque temps. Je ne te parle plus de M.M. de la Vrancea, Gion, Racoviță, ni de ta poésie sur la légende de l'abeille, car tu connais mes sentiments là-dessus." [2] În *Etymologicum Magnum Romaniae* B. P. Hasdeu menționează, într-adevăr, la cuvîntul *albină* — printre multe altele — și o legendă după care albina ar fi sfîntă. El urmărește motivul în mitologia occidentală (citînd pe Eugène Rolland cu *Faune populaire de la France* și pe Angelo De Gubernatis cu *Mitologie zoologique ou les légendes animales*) conchizînd că „numai la români, printr-o imagine de cea mai înaltă poezie, poporul ne asigură că: «Albina este făcută din lacrămile Maicei-Domnului...» (Dumbravă, Neamț, c. Uscații). De aceea e mieroasă, dar și te doare totodată" [3].

VARIANTE

Revista nouă = *A*; *Amicul copiilor* = *B*; *Sarcasm și ideal* = *C*.

V.2 Prin moartea-ți născătoare de noile idei; *C*: Prin moartea ce dă viață la noile idei; *A*, *B*.

V.8 Piroane, ea le simte; oțet, îl soarbe ea! *C*: Piroane, ea le simte; oțetul, dînsa-l bea! *A*, *B*.

V.12 S-avîntă-naripată spre sferele de sus. *C*: Înaripat în zboru-i, spre sferele de sus. *A*, *B*.

V.14 Că din acele lacrimi albina s-a născut: *C*: Că din acele picuri albina s-a născut: *A*, *B*.

ȘTEFAN ȘI RADUL

A apărut întîi în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 41, 23 august 1870, p. 2—3. Semnată *Hăsdeu*. Reprodusă în *Calendarul României pre anul 1871 de la Crist*, an. XIV, 1870, p. 100—102. Reluată în *Revista nouă*, an. I, nr. 5, 15 aprilie 1888, p. 169–171. Semnată *B. P. Hasdeu* și datată „1888, Mărțișor". Inclusă în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 160–166.

---

[1] *Ibidem*, p. 380. Scrisoare din 8 ianuarie 1888.

[2] *Ibidem*, p. 388. Scrisoare din 5 februarie 1888.

[3] B. Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor* I, București, Editura Minerva, 1972, p. 528.

În *Columna lui Traian* și *Calendarul României*, poezia are un subtitlu, anul *1474*, și un moto din *Cid-Campeador*, în original (limba spaniolă) și în traducere românească: „*Asis'parten unos d'otros como la unia de la carne ... Așa se despart unii de alții ca unghia de la carne...*" Varianta din *Columna* ... are înscrise, la sfîrșit, locul și data compunerii: „Pușcăria din Văcărești, 16 august". Precizarea pare exactă, deoarece, între 2 august și 20 august 1870, revista lui Hasdeu — ce ieșea de obicei de două ori pe săptămînă (miercurea și sîmbăta) — își încetează apariția. Într-un *Aviz*, publicat cu o casetă specială pe prima pagină a nr. 40 (20 august), găsim o primă explicație: „În curs de opt zile, d. Hăsdeu a suferit toată rigoarea arestului. Nu voim totuși ca abonații noștri să se poată plînge cîtuși de puțin de neregularitatea ziarului, chiar cînd ea provine dintr-o forță majoră. Pentru cei trei sau patru numeri neapăruți, noi oferim o indemnizare mai mult decît echivalinte. Dd. abonați, pe un an și pe șase lune vor primi: *Istoria toleranței religioase în România*, iar acei pe trimestru — drama *Răzvan și Vidra*, fiecare din cîte 5–6 coale de tipar. Astfel ne achităm cu prisos. Am ruga însă ca și abonații cei neplătiți pînă acum să fie tot atît de scrupuloși. *Columna lui Traian* este persecutată de toți ... ." [1] Un prim interogatoriu i se ia în ziua de 9 august, în legătură cu „ciudata revoluțiune" de la Ploiești: „Se zice că într-o dimineață d. Candiano-Popescu ar fi rădicat în Ploiești stindardul revoltei, proclamînd detronarea lui Carol I și inaugurarea unui regim republican sub președința d-lui Nicolae Golescu"[2]. Ar mai fi fost arestați și alții, „cu grămada": colonelul Cretzulescu, căpitanul Mălinescu, maiorul Radu Mihai, Costache Panaiotu, Răchtivanu, Ciocîrlan, Serurie, Ion Brătianu la Pitești, Misail la Slatina, Stologianu la Craiova etc. „Comedia din Ploiești" — ironizată și de I. L. Caragiale — este folosită dibaci de guvern „spre a revărsa foc și urgie peste toată suflarea neguvernamentală, cu unica miraculoasă excepțiune a *avocaților* și a *boierilor*"[3]. Substratul arestării scriitorului este dezvăluit de însuși Hasdeu: „Procesul instrucțiunii arată clar și limpede cum că singurul motiv al închiderii mele a fost dorința superioară de a desființa prin mijloace indirecte *Columna lui Traian*, sau cel puțin de a o abate pe nesimțite din calea cea dreaptă prin șicane și prin intimidare" [4]. Autorul înfățișează și condițiile concrete

---

[1] *Aviz, Columna lui Traian*, an. I, nr. 40, 20 august 1870, p. 1.

[2] Hasdeu, *Buletin interior, Columna lui Traian, loc. cit.*

[3] *Ibidem.*

[4] Hasdeu, *București, 19/30 august 1870, idem.*

ale arestării și detențiunii. El mărturisește, imparțial, că, la pușcăria Văcărești, „întreținerea materială a arestaților a fost foarte bună", dar din punct de vedere moral, impută autorilor descinderii: „modul ilegal cu care mi s-a oferit temnița printr-un simplu *mandat de aducere*; barbarele piedice ca nu cumva să-mi poci revedea nici măcar speriata familie din sînul căreia mă răpise un funebru cortegiu de poliție" [1]. Aceasta ar fi starea de spirit a lui B. P. Hasdeu cînd scrie *Ștefan și Radul*, baladă aspră în prima formă, datată cu ultima zi a detențiunii sale. În restructurarea pe care o suferă, varianta din *Revista nouă*, datată „Mărțișor, 1888", poezia devine mai „cavalerească" și mai patriotică, fără însă a cîștiga și în calități artistice.

Varianta din *Revista nouă* va aduce modificări importante primei inspirații, schimbînd nu numai cuvinte, ci renunțînd la strofe întregi și adăugînd un final nou de 63 de versuri, în care vodă Ștefan cere de soție pe fiica Radului, frumoasa Maria, care-i și dăruiește, în cetatea Sucevei, un fiu, „fire neaoșă română", demn urmaș al vulturului muntenesc și al zimbrului moldovenesc. Balada este împărțită în patru părți, însemnate cu cifre romane. Motoul inițial livresc, este înlocuit cu o populară „zicătoare oltenească", indicînd, indirect, zona folclorică a baladei care, probabil, a stat la baza inspirației poetului. Îngroșarea elementelor populare concordă, de altfel, cu subtitlul nou: *Cîntec bătrînesc*, menționat ca atare și în sumarul anual al revistei. Dar, cînd poezia este tipărită, aproape identic, în volumul *Sarcasm și ideal* se strecoară o greșeală de tipar și, în loc de „cîntec bătrînesc", este imprimat „cîntec bărbătesc". În sumarul volumului, subtitlul apare corect și firesc în forma de „cîntec bătrînesc".

Tematic, poezia *Ștefan și Radul* amintește de poemul în limba rusă *Domnița Voichița*, care se referă la același eveniment și anume lupta dintre Ștefan cel Mare și domnul muntean Radu-Vodă, sfîrșită prin căsătoria cu fiica acestuia. (Vezi și notele noastre la *Domnița Voichița*.) Data exactă a răpirii fetei Radului este 1473, așa cum stă scris în cronicile timpului, iar relația între cele două creații este sesizabilă doar în punctul de pornire, *Ștefan și Radul* fiind tributară într-o măsură covîrșitoare imaginației baladești populare.

---

[1] *Ibidem.* Hîrtiile privind arestarea lui B. P. Hasdeu și interogatoriul la care a fost supus au fost publicate de Constantin Popescu-Cadem în *B. P. Hasdeu în fața instanței, Manuscriptum*, an. VII, nr. 4/25, 1976, p. 166–172.

VARIANTE

Columna lui Traian = *A*; *Calendarul României* = *B*; *Revista nouă* = *C*; *Sarcasm și ideal* = *D*.

Titlu: *Ștefan și Radul C, D*: *Ștefan și Radu A, B*.
Subtitlu: *Cîntec bărbătesc D*: *(1474) A, B*: *(1474) Cîntec bătrînesc C*.
Moto: „Bate toba la Craiova / Și s-aude în Moldova". *Zicătoare oltenească. C, D*: „Asis' parten unos d'otros como la unia de la carne ... *Așa se despart unii de alții ca unghia de la carne ...*" *Cid-Campeador. A, B.*

În A și B o variantă total deosebită:

Ștefan cel Mare,
Acela care
Păreche n-are
Sub sîntul soare,
Duce o ceată
Moldovenească,
În loc de plată
Să dobîndească
Pradă bogată
Și voinicească!

Radu cel Mare,
Acela care
Păreche n-are
Sub sîntul soare,
Îi pune-n cale,
Păzind moșia,
În deal și-n vale
Cîtu-i cîmpia,
Cetele sale
Din Muntenia ...

Mare și mare
E fiecare,
Și seamăn n-are
Sub sîntul soare,
Dar din păcate,
Doi fii d-un tată,
În loc d-a bate

Litfa spurcată,
Frate cu frate
Vor să se bată!...

Frunză verde de bujor!
Ștefan-Vodă pleacă-n zbor
Pe cea iarbă de mohor,
Denaintea cetelor,
Pîn'ce iată-l că-ntîlnește,
Întîlnește și lovește,
Și lovește vitejește
Cu cumplitu-i buzdugan
Pe cel Radu, domn muntean,
Și-l izbește mări drept
Lîngă inimă în pept:
Sună greu și greu răsună,
Parcă fulgeră și tună!

Radu stă nevătămat,
Căci la pept e înfășat
Cu peptarul ferecat,
Ferecat și fărmecat:
Buzduganul zboară-n vînt,
Apoi cade la pămînt,
Iar pe unde se proptea (*B*: el zăcea)
Pămîntul se desfăcea,
Și-n gîtleju-i destupat
Cu năvală au intrat,
Supt o negură de prav,
Buzduganul cel grozav!

Radu-Vodă mînios
Își aruncă mîna jos,
Și cînd o rădică sus —
O măciucă s-a și dus,
Despărțindu-se de mînă
Ca un lemn de rădăcină,
Dar nu merge butucește,
Ci străbate păsărește,
Pîn'ce iat-o c-a găsit
Pe cel Ștefan, domn vestit,

De nime nebiruit,
Fără teamă, fără frică,
Fără grije de nemică,
Numai de Tatăl cel sînt,
Ce-i în cer și pe pămînt!

Ștefan-Vodă cum vedea,
Iute paloșul scotea,
Și cu feru-i oțelit,
Pe unde-i mai ascuțit,
Măciuca ș-a potrivit,
Ș-apoi iată
Deodată
Dintr-o singură bucată
Două țanduri se făcea,
Una-n dreaptă se ducea,
Alta-n stînga rătăcea,
Și pe unde se trîntea,
La pămînt toate turtea,
Pîn'ce s-a turtit și ea!

Ca tulpina bradului —
Buzduganul Radului!
Ca trunchiul stejarului —
Măciuca Ștefanului!
Dar să fie nouă brazi,
Nu se teme un viteaz;
Și stejarii la voinic,
De-ar fi nouă, tot nemic;
Că pe cine-i pui de zmeu,
Fie greul cît de greu,
Mi-l păzește Dumnezeu,
Și cînd doi români se bat
Nu-i nici unul mai bărbat!

Pe un pisc perdut în nor
Sta un șoim nemuritor,
Carele ținea aminte
Multe zile denainte,
Căci trei veacuri au trecut
De cînd mă-sa l-a născut,

Și de-atunci
În munți și-n lunci
Fost-au iarnă, fost-au vară,
Dar el tot trăia în țară,
Fost-au vînturi fost-au ploi,
Dar el tot ședea la noi!...

Șoimuleanul cel bătrîn,
Frate neamului român,
Se uita cu foc de jale
La cei doi voinici din vale,
Și gîndea în gîndul său:
Cînd eram mai tînăr eu,
Nici muntean,
Nici moldovean
Încă nu știam în lume,
Căci aveau un singur nume ...
Dare-ar Domnul să mai dea,
Tot așa să-i poci vedea!

Pușcăria din Văcărești, 16 august

V.80 Toate-n țărnă le trîntea *D*: Toate la pămînt trîntea *C*.
V.120 Că șoimanii plîng de jale! *D*: Că și șoimii plîng de jale. *C*.
V.135 De la limbile străine, *D*: De la limbele străine; *C*.

POEZIA

A apărut în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 167.

GAUDEAMUS

A apărut întîi în *Revista nouă*, an. II, nr. 9, 15 septembrie 1889, p. 335—336. Semnată *B. P. Hasdeu*. Reluată în *Familia*, an. XXVI, nr. 18, 6/18 mai 1890, p. 205. Semnată *B. P. Hașdău*. Inclusă în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 168—169. La Arhivele Statului din Craiova, în Fondul Fortunescu, se păstrează o strofă manuscrisă care intră în sfera ideatică a poeziei *Gaudeamus*. Ea poartă titlul *Lacrima-noroi*[1] și este reprodusă în ed. de față la p. 231

---

[1] Publicată de Ion Deaconescu și Stelian Cincă în *Manuscriptum*, an. X, nr. 1/34, 1979, p. 124.

Perpessicius, într-un studiu din 1956, citează în întregime poezia *Gaudeamus*, comentînd condițiile în care a fost scrisă: „Ca un rege Lear purtînd în brațe corpul neînsuflețit al Iuliei, bătrînul părinte a smuls inimei sale, ca dintr-o liră vibrîndă, o infinită varietate de sonuri, alternînd suavitatea cîntecului de leagăn cu imprecația și cu extazul mistic, în giulgiul căruia înfășoară fantasma incoruptibilă și pururi prezentă a odorului pierdut. De aceea — și Iorga avea dreptate să reclame o tîrzie reparație pentru o poezie ca *Gaudeamus*, peste care se trecuse ușor — cît de umană e sălbatica bucurie cu care poetul salută clipa eliberării de cele pămîntești, la gîndul mult așteptatei întîlniri. Cadența însăși, și Hasdeu e unul din cei mai abili iscoditori de ritmuri, sporește rezonanța de vesel cîntec studențesc, contrastînd atît de mult cu intensitatea durerii.“ [1] G. Munteanu vorbește și el de „anapeștii sălbatici ai acestei poezii, simulînd o veselie sălbatecă“ [2], de „umorul negru“ care singularizează cu putere poezia *Gaudeamus*.

VARIANTE

Revista nouă = *A*; *Familia* = *B*; *Sarcasm și ideal* = *C*.

V.1 Cînd o fi să mă duceți la criptă ... *C*: Cînd o fi ca să duceți la criptă *A, B*.
V.2 Nu pe mine, ci vasul rămas: *C*: Nu pe mine, căci eu nu mă las, *A, B*.
V.3 Docamdată în vasu-i înfiptă *C*: Dar pe vasu-mi, în care-i înfiptă *A, B*.
V.4 O făclie sclipind din cel vas *C*: Cea făclie sclipind din cel vas *A, B*.
V.9 De iubire, dulceagul volum *C*: De iubire, sau altfel orcum *A, B*.
V.10 Ce se-ndrugă la toți pe morminte, *C*: Ce se țin cam la toți pe morminte, *A, B*.
V.11 Ba la unii popasuri pe drum: *C*: Ba la unii se spun și pe drum *A, B*.
V.18 Și din carne scăpat-a un gînd, *C*: Și din carne scăpat-a cel gînd *A, B*.
V.30 Ce mai lacrimi vărsai pîn' să plec! *C*: Ce de lăcrimi (*B*: lacrămi) vărsai pîn'să plec, *A, B*.

AȘTEPTÎND

A apărut întîi în *Revista nouă*, an. II, nr. 3, 15 martie 1889, p. 88–94. Introdusă în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 170–178.

---

[1] Perpessicius, *op. cit.*, p. 528.
[2] George Munteanu, *B. P. Hasdeu*, *loc. cit.*, p. 82.

În fondurile Arhivelor Statului din Craiova au ajuns, prin filiera C. M. Ciocazan — C. D. Fortunescu, un lot de manuscrise [1], printre care și cîteva bruioane ale poemei *Așteptînd*.

Reproducem, în continuare, alte încercări pe aceeași temă, din același fond craiovean:

[I]

Trăind în astă lume, iubind în cealaltă,
De cînd ea nu mai este ...
Citesc, studiez, ce-i după moarte ...
Icari filosofi ...
Dar Ea apare ...

— O umbră mult iubită ...
— O clipă numai, tată ...
De vrei să afli taina,
În cărți n-o căuta ...
Întreabă lumea toată ...
Țăranul cel mai prost ...
Sălbatecul ...
Știe mai mult decît Kant și Hegel!

[II]

Îmi iubeam țara, aș fi fost gata
Iubeam știința; și ce iubire!...
Cerul pe tine mi-a dat; de-atuncea
Țară, știință, tot ce iubeam
Am pus în tine ...

Ce mai rămase dară în mine?
Tu, tu! tu numai!

Cerul luat-a odorul ...

---

[1] Despre drumul parcurs de aceste manuscrise și semnificația lor, vezi comentariile lui Ion Deaconescu și Stelian Cincă, *Ultimele versuri*, *Manuscriptum*, an. X, nr. 1/34, 1979, p. 119 și articolul nostru *Pe urmele manuscriselor hasdeiene*, *idem*, p. 124–126.

Ce-mi mai rămîne! Nimic! Știință,
Țară! Nimic, eu nu mai iubesc? ...
Ba, moarte, te iubesc pe tine
Trăiesc prin tine cît mai trăiesc! ...
Și dacă mai trăiesc, căci nu sînt sigur!...

[III]

Văzut-ați voi la mine de aur?
Ciocanul a izbit o piatră grosolană,
Sub cruda izbire ea s-a făcut bucăți,
Și-n centrul s-a arătat aur
Nenorocirea cea mai cumplită
M-a izbit pe mine;
Credeam că-s mort, că-s dus pentru totdauna,
Dar din acea izbire a ieșit la lumină poezia,
Care era ascunsă în mine ca aurul in piatră.
Sînt nebun?

[IV]

Din tată și din tata tatei, doi uriași în gîndul meu,
Prin moștenire-mbogățită, prin cîntecul de-același sînge
Ce-n neamuri binecuvîntate nu scade, ci crescînd mereu
Se tot înalță, se rădică, pîn'ce în mersul său atinge
O țintă care, chiar de veacuri i-a fost menită prin Destin,
Ș-atunci se șterge ca problema ce-i dezlegată pe deplin;
Din tată și din tata tatei, născui eu două mari iubiri!

În partea a VII-a a poemului *Așteptînd* există un adevărat pamflet la adresa „doftorilor" și mai ales la adresa unuia: „Eu vi l-am arătat" — zice Hasdeu și din acrostih reiese numele „Calenderu". Următoarele strofe lămuresc și mai mult lucrurile: „Îmi ucisese fiica" — zice clar tatăl îndurerat. Din corespondența scriitorului aflăm că familia apelase la cel mai bun medic de atunci în boli de tuberculoză, dr. Nicolae Calenderu (1835—1902), profesor la Facultatea de medicină din București, medic primar la Spitalul Brîncovenesc, specialist [1] în boli de plămîni, autorul unei cărți tratînd despre *Tuberculoza după profesiuni*. Într-o scrisoare din perioada bolii Iuliei, B. P. Hasdeu scria: „tot așa mi-a spus și Calenderu: în două luni cel mult d-șoara va fi pe deplin sănătoasă, dacă se va păzi de răceală, va mînca bine, va bea vin bun și nu va frecventa sălile de cursuri, nu va abuza de muncă. Prin urmare, lucrul este terminat; despre licență în anul acesta nici vorbă, dacă Lilicuța este, după cum iscălește în ultima scrisoare: «fille respectueuse et obéissante». „Prin mai 1888, tatăl disperat aleargă iar la doctor și scrie celor două Iulii la Paris: „Aseară am văzut pe Calenderu, i-am descris boala, i-am povestit constultațiile lui Grauchet și a lui Jaccoud. A aprobat pe deplin cura și mi-a spus că este *catarrhe pulmonaire*".[1] Nu există îndoială că, la sosirea în țară, bolnava a intrati sub tratamentul reputatului profesor. Deznodămîntul tragic n-a putut fi însă evitat. Un contemporan apropiat tatălui îndurerat va nota: „Hasdeu, impresionabil, lovit în ce avea el mai iubit, mai mîndru, mai de viitor, suferi enorm, dar fu cu desăvîrșire, față nedrept, cu bietul d-nul N. Kalenderu, ultimul medic curant al copilei, și care nu avea nici o vină. Dar așa era el, cînd apuca într-o parte nu se putea opri. A scris contra acestuia pînă și blestemuri, ceea ce depășea orice margine, și slăbea chiar și durerea, cu care mulți se făceau părtași la lovitura crudă a marelui învățat."[2]

N. I. Apostolescu, care era autorul studiului, *L'ancienne versification roumaine (XVIIe — XVIIIe siècle)*, Paris, 1909, întocmește o schemă arborescentă a celor zece părți ale poemului, observînd: „la grande varieté des mètres ou, plus proprement, des mesures [. . .], les pieds étant partout de forme iambique [. . .] A chaque changement de mesure correspond une face nouvelle, une autre nuance du sentiment exprimé dans le poème entier. Il ya quelque chose de nécessaire dans cette variété métrique employée par le poète et qui n'est pas d'origine classique" [3].

B. P. Hasdeu însuși avea preocupări în domeniul teoriei versificației. El publica, pentru prima oară, poemul *Viața lumii* și alte versuri de Miron Costin, studia pe Dosoftei-poetul, se interesa de versificația medievală franceză [4] etc. Ceea ce istoricii literari de ieri și de azi i-au recunoscut fără

---

[1] *Documente..., loc. cit.*, p. 452.

---

[1] *Ibidem*, p. 406 și 422.

[2] Dr. C.I. Istrati, *Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Calendarul „Minervei"*, an. X, 1908, p. 172.

[3] N. I. Apostolescu, *op. cit.*, p. 351—352.

[4] De pildă, într-o filă manuscrisă nota: „Lai = mic poem medieval", „Lai. Ce mot, aussi ancien que la poésie française, signifiait chanson, et paraît venir de l'allemand *lied*, qui a la même signification". Altă însemnare: „Gautier d'Aupais. Cette pièce est en vers alexandrien, par morceaux, plus ou moins longs, sur une seule et même rime que le poète fait dures tant qu'elle peut lui fournir. C'est la forme qu'ont la plupart des romans." (Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa II, ms. 6).

rezerve — contribuția sa pozitivă la îmbogățirea formelor poeziei românești — se bazează pe un travaliu remarcabil, așa cum proceda savantul în toate domeniile abordate.

VARIANTE

Ms. Ciocazan-Fortunescu = *A*; *Revista nouă* = *B*; *Sarcasm și ideal* = = *C*.

V.13 Un șir de ani, tu, rîndunică, *C*: Un șir de ani, ca rîndunică, *A*, *B*.
V.14 Pe vară te-ntorceai la noi. *A*, *C*: Pe vară tu veneai la noi. *B*.
V.25 Tu ai murit; și totu-i rece; *B*, *C*: Tu ai murit, și pentru mine *A*.
V.26 Și totu-i iarnă fără vis; *B*, *C*: E numai iarnă, numai ger. *A*.
V.27 Dar iată-iată Moartea trece *B*, *C*: Dar presimțesc că Moartea vine: *A*.
V.28 În zboru-i către paradis ... *B*, *C*: Să-mi dea o altă vară-n cer! *A*.
V.176 E sfîntă a ta slovă, și-i drept ca ea să fie *B*, *C*: E sfîntă a ta slovă; ea trebuie să fie *A*.
V.178 Dar cît e scris de tine, *B*, *C*: Tot ce-a fost scris de tine, *A*.
V.182 Lungi nopți prescriu, iar ziua tiparul pironește *B*, *C*: Scriu nopți întregi, iar ziua tiparul pironește *A*.
V.186 Mă cred mai lîngă tine: *B*, *C*: Mă simt mai lîngă tine: *A*.
V.192 Iar eu, o mărăcine, *B*, *C*: Iar eu sătul de mine *A*.
V.199 Să mă mai pot trezi! *C*: Să mă mai poci trezi! *A*, *B*.
V.201 Acolo-s munții o comoară: *C*: Acolo munții-s o comoară: *A*, *B*.

LA CASA DE NEBUNI

A apărut întîi în *Revista nouă*, an. II, nr. 8, august și septembrie 1889, p. 287—291. Semnată *B. P. Hasdeu* și datată „27 septembrie 1889". Reluată în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 168—169.

Poema chinuitoarei desprinderi de țărînă este, pînă la urmă, o răscolitoare mărturisire a lui B. P. Hasdeu. De altfel, în *Cugetări testamentare* într-o filă manuscrisă datată „1 septembrie 1889", ideea nebuniei este abordată obsedant: „După moartea fiicei mele, eu trebuia să mă împușc sau să înnebunesc — una din două [...] De ce n-am înnebunit? Dintîi, nebunia are și o parte a sa fiziologică, fiind ca un fel de ceartă între corp și suflet, și se vede că la unii oameni ambele elemente, cel corporal și cel sufletesc, se echilibrează astfel încît lupta între ele nu poate să ajungă la nebunie. Al doilea: sub raportul psicologic, nebunia este totdauna rezultatul desperării, iar eu n-am desperat niciodată, pururea sperînd în dreptatea lui Dumnezeu, pururea sperînd într-o viață viitoare mai bună, pururea sperînd — chiar în momentul cînd fiica mea își da ultima suflare — că aceasta nu este decît o despărțire vremelnică, urmată de o unire în vecinicie. Al treilea, poate tocmai pedeca cea mai puternică, puteam oare să-nnebunesc eu, cînd citeam zi și noapte numai scrierile ei, în cari o angelică răbdare îmi vorbea mereu despre credință și speranță? puteam oare să-nnebunesc cînd, corpul ei zăcînd în groapă, spiritul ei — mai viu ca oricînd — era necontenit în mine. Iată de ce nu m-am împușcat și n-am înnebunit." [1]

Unii critici așează versurile în descendența lui Heliade, amintind „ca atmosferă de bizara *Santa Cetate*" [2].

N. I. Apostolescu conchide, într-un amănunțit studiu comparatist și de versificație, că poemele *Dumnezeu*, *Așteptînd* și *La casa de nebuni* „sont la gerbe la plus brillante de son oeuvre poétique"[3].

VARIANTE

Revista nouă = *A*; *Sarcasm și ideal* = *B*.

V.2 Tăcut mă sui. Alt semn mai fac. *B*: Mă sui tăcînd, ș-alt semn mai fac. *A*.
V.6 Degeaba le mai ții un spici, *B*: La ce să le mai ții un spici, *A*.
V.8 Pricep mai repede un bici. *B*: Pricep din deget sau din bici? *A*.
V.10—12 În falansteru-n care unii / Sînt mari poeți și mari tribuni./ Deci: hai la casa de nebuni! *B*: Și plec la casa de nebuni, /La falansteru-n care unii / Sînt mari poeți și mari tribuni. *A*
V.14—16 Cu cei mintoși eu n-am ce face, / Ș-aș vrea pe toți să-i pot uita;/ Venit-am nu la dumneata ... *B*: Eu n-am venit la dumneata:/ Din cei cu minte n-am ce face,/ Ș-aș vrea pe toți să-i pot uita! *A*.
V.18 Cu flori și pomi, amestec de umbră și lumină; *B*: Cu flori și pomi, amestec din umbră și lumină; *A*.
V.20 Pășesc, albind ca spectri, superbii visători. *B*: Pășesc, albind ca spectri, măreții visători. *A*.
V.21 În fund, tot alb ca dînșii, salcîmul înflorește *B*: În fund, tot alb la haină, salcîmul înflorește *A*.
V.22 Nebun și el, mirosu-i în vînt îl risipește. *B*: Nebun și el, mirosu-i degeaba-l răspîndește. *A*.

---

[1] Arhivele Statului, București, ms. 1508, f. 190. Vezi și *Literatură și artă română*, *loc. cit.*, p. 102.
[2] George Munteanu, *op. cit.*, p. 83.
[3] N. I. Apostolescu, *op. cit.*, p. 348.

V.27 O frunte mai măreață, pe care cu fiori *B*: O frunte mai măreață, în care cu fiori *A*.

V.32 Eu n-am văzut-o-n viață și nu pot s-o descriu. *B*: Îl văd ș-acuma-mi pare, și nu pot să-l descriu! *A*.

V.34—36 Rămîi într-o uimire. El galeș mă privește;/ Ș-un glas ce te străbate prin timbru-i feciorescu / Răsună: „Vii la mine? O știu și te iubesc. *B*: Rămîi ca stan de peatră. El galeș mă privește. / Ș-un glas ce te străbate prin noate-i feciorești / Mă-ntreabă: „Vii la mine? Ce vrei și cine ești? *A*.

V.40—41 S-aduc o viață nouă / M-a pogorît, ca rouă *B*: M-a pogorît, ca rouă / S-aduc o viață nouă *A*.

V.48 Lămîi și rodii și măslini! *B*: Năramze, trandafiri și crini! *A*.

V.52 Mai rău ca orișicînd al'dată *B*: Mai rău ca oricînd altădată *A*.

V.62 Aștept să-nfigă iar pe cruce, *B*: Și să mă-nfigă iar pe cruce: *A*.

V.63 Să-ndoape cu oțet pe Crist. *B*: Iubesc și sufăr, căci — sînt Crist. *A*.

V.66 Și tu-mi vei fi evanghelist. *B*: Și tu să-mi fii evanghelist. *A*.

V.73 În cer m-adastă plata. *B*: În cer m-așteaptă plata. *A*.

V.78 Mă-ntorc la Tatăl meu... “ *B*: Mă-nalț la Tatăl meu!... *A*.

V.86 E numai visul meu, pe toți eu vă visez. *B*: E numa-n capul meu: grădină, casă, voi, *A*.

V.87 Dormind vă născocesc, vă țes ca-ntr-o poveste? *B*: Eu vă visez pe toți, vă țes ca-ntr-o poveste: *A*.

După V.87, urmează un vers, în A, la care autorul a renunțat în textul de bază:

De nu m-aș deștepta, c-ați și perit apoi.“

V.88 Dar ce ești tu? *B*: — Dar tu ce ești? *A*.

V.89 — Ce-s eu? Mă cheamă Chichirez. *B*: — Ce-s eu? Nu prea găsesc cuvinte. *A*.

V.90 *Omis în A*.

V.95 În vis eu sînt sătul și nu m-auzi urlînd. *B*: În vis m-am săturat și nu m-auzi urlînd. *A*.

V.102 O jemlă-o șterpelii. Mă prinde, și m-apucă. *B*: O jemlă i-o ștersei. Mă prinde și m-apucă. *A*.

V.103 Plecăm la comisar. Mă judecă pen vis. *B*: Mă duc la comisar. Mă judecă pen vis. *A*.

V.116 Ș-apoi visez c-adorm visînd că-mi este foame. *B*: Ș-apoi visez c-adorm visînd—vai! — că mi-e foame. *A*.

V.121 Ș-adormi și tu. Ha, ha! De nu m-aș deștepta! *B*: S-adormi și tu. Rîzînd, de nu m-aș deștepta. *A*.

V.128 Dentii șoptește-n aer, privind cu ochii țintă *B*: De-aci șoptește-n aer, privind cu ochii țintă *A*.

V.131 — Vorbește cine? unde-i? *B*: N-am auzit pe nimeni ... *A*.

V.139 Tu n-o știi, căci țărîna te-nlănțuie-n cătușă, *B*: Tu nu știi, căci țărîna te-nlănțuie-n cătușă, *A*.

V.144 E fiul meu, pe care în luptă la Vidin *B*: E fiul meu, pe care-n bătaie la Vidin *A*.

V.146 Din ceasul morții sale trăiește mai deplin. *B*: Din ceasul morții, dînsul trăiește mai deplin. *A*.

V.154 Că firea dat-au ochii să vezi cum să mănînci! *B*: Că firea ți-a dat ochii să vezi cum să mănînci! *A*.

V.157 Nu-l vezi? E chipeș, mîndru, cu nimbul tot lumine, *B*: Nu-l vezi? E falnic, mîndru, cu nimbul tot lumine *A*.

V.158 O frunte-cer sub care doi gemeni curcubei *B*: Pe-o frunte—cer, sub care doi gemeni curcubei *A*.

V.161 Sub stele ... ah! ce zîmbet! Cînd peatra lăcrimează, *B*: Sub stele ... ah! ce zîmbet! O peatră lăcrimează *A*.

V.163 Dar va zîmbi ș-o peatră, de i-ar fi dat să vază *B*: Dar ar zîmbi ș-o peatră, de i-ar fi dat să vază *A*.

V.175 De fiu-său cînd îmi vorbea, *B*: De fiu-său el îmi vorbea, *A*.

V.179 Sunînd din cer pîn'la pămînt *B*: Plutind ușor către pămînt *A*.

V.185 Îmi lasă corpul pe pămînt *B*: Lăsa jos corpul pe pămînt, *A*.

V.188 Privesc ce unii dreg, *B*: Privind ce unii dreg,*A*.

TABLE-D'HÔTE

A apărut întîi în *Familia*, an. XXVI, nr. 23, 10/22 iunie 1890, p. 267. Datată „25 martie 1890“ și semnată *B. P. Hasdeu* (iscălitura reprodusă în facsimil). Reprodusă în *Era nouă*, nr. 37, 17 iunie 1890, p. 4. Poezia a fost introdusă în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 187. În volum versurile erau precedate de o dedicație: „La jubileul de 25 ani ai revistei *Familia*. Manuscrisul variantei din *Familia* se păstrează la Biblioteca „Astra“ din Sibiu [1], în Fondul Iosif Vulcan, sub cota M.XX/9/1, inv. 3233.

Paginile periodicului de la Oradea-Mare se constituiau într-un „număr jubiliar la a XXV-a aniversare“ și, alături de Hasdeu, mai întîlnim semnăturile a numeroase personalități, printre care G. Barițiu, V. Alecsandri, Titu Maiorescu, V. A. Urechiă, C. Dunca Șchiau, D. Zamfirescu, Ioan Slavici,

---

[1] Vezi și Mircea Avram, *Catalogul manuscriselor literare*. Sibiu, 1971, p. 29.

A. D. Xenopol. Într-un epilog, Iosif Vulcan însuși, „proprietar, redactor răspunzător și editor“, remarca: „Iar acuma, la încheierea unui pătrar de secol, cînd atîte nume glorioase vin să ilustreze paginele foii mele, [...] cînd toți și toate țină s-arădice serbarea jubileului *Familiei* la nivelul unui eveniment literar: simt o nespus de dulce mîngăiere și o mîndrie sublimă, care-mi spune, că oricît de neînsemnat ar fi rezultatul ce obținusem totuș n-am stăruit în zădar, că am contribuit și eu la marea operă a culturei noastre naționale.“ [1] În ceea ce-l privește pe B. P. Hasdeu, revista *Familia* i-a popularizat cu intensitate opera și ideile.

VARIANTE

Ms. Astra = *A*; *Familia* = *B*; *Sarcasm și ideal* = *C*.

Dedicație: La jubileul de 25 ani ai revistei *Familia C*: Omis în *A*, *B*.
V.6 Mîncam plătindu-i glume; *C*: Plăteam mereu prin glume; *A*, *B*.
V.16–18 omise în A, B.
V.21 Mîncați, și poftă bună! *C*: Vă las, și poftă bună! *A*, *B*.

„CÎNTECUL DE LEAGĂN“ DE IULIA HASDEU

A apărut întîi în *Revista nouă*, an. IV, nr. 11–12, 15 februarie-15 martie 1892, p. 512, cu specificarea: „tradus din franțuzește de B. P. Hasdeu“. Reluat în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 190–192. Textul poeziei este precedat de o partitură muzicală semnată de compozitorul G. Stephănescu (p. 188–189).

În *Revista nouă* (p. 511) este reprodus textul original franțuzesc al poeziei Iuliei Hasdeu, *Nani-nani. Berceuse roumaine*, precum și o altă traducere în limba română de Th. Speranția.

DUMNEZEU

A apărut mai întîi în *Revista nouă*, an. VII, nr. 3, decembrie 1894, p. 83–89. Semnată *B. P. Hasdeu*. Inclusă în volumul *Sarcasm și ideal* (1897), p. 193–201.

B. P. Hasdeu scria doar cu cîțiva ani înaintea publicării răscolitoarei poeme: „nu sînt nici ortodox, nici catolic sau luteran, nici mahometan sau mozaist, avînd o religiune a mea proprie“[2]. G. Călinescu explică magistral

---

[1] Iosif Vulcan, *Epilog*, *Familia*, an. XXVI, nr. 23, 10/22 iunie 1890, p. 280.

[2] B. P. Hasdeu, *Cugetări testamentare, Literatură și artă română, loc. cit.*

atît poemul, cît și filosofia autorului: „Filosofia lui Hasdeu a fost ignorată cu suficiență, Maiorescu neadmițînd alți filosofi în afară de sine [...]. Ea tratează despre Dumnezeire, nemurire, destăinuire (revelațiune) într-un spirit « materialist », mai bine zis, panteistic, în sensul lui Giordano Bruno, citat, și al tuturor misticilor și idealiștilor germani. [...] El își numește doctrina « credință-știință » și spiritologie voind a apăsa asupra caracterului magic, operant al spiritualismului său. Mai este de notat că unul din mijloacele de comuniune între două grade e « amorul », idee la un om atît de citit deloc ingenuă, nefiind decît platonicul Eros din sistemele mistice. Ideile acestea (evoluțiune, ierarhie, inițiere extatică a omului inspirat, erotică divină) le-a pus gînditorul și în versuri.“ [1]

Versurile 82–93 sînt apropiate de către N. I. Apostolescu de poezia lui Gérard de Nerval, citindu-se următorul fragment din *Les Chimères*:

> Respecte dans la bête un esprit agissant:
> Chaque fleur est une âme à la Nature éclose;
> Un mystère d'amour dans le métal repose;
> „Tout est sensible!“ Et tout sur ton être est puissant.
>
> Crains, dans le mur aveugle, un regard qui t'épie:
> À la matière même un verbe est attaché ...
> Ne la fais pas servir à quelque usage impie!
> Souvent dans l'être obscur habite un Dieu caché,
> Et comme un œil naissant couvert par ses paupières,
> Un pur esprit s'accroît sous l'écorce des pierres.

Nu este însă imposibil – adaugă tot N. I. Apostolescu – să fie vorba de o reminiscență din Victor Hugo, reproducînd o terțină din *Les Contemplations*, vol. II, *Aujourd'hui* (1843–1855), livre IV, XXVI, *Ce qui dit la bouche d'ombre*:

> L'âme tomba, des maux multipliant la somme,
> Dans la brute, dans l'arbre, et même, au-dessous d'eux,
> Dans le caillou pensif, cet aveugle hideux.

„Mais il est infiniment probable que Hasdeu n'a pas connu l'oeuvre de Gérard de Nerval, tandis qu'il lisait tout ce qui se rapportait à la philosophie de Pythagore, tout comme à celle de Plotin et des Néo-Platoniciens; et lorsqu'on s'aperçoit que les vers du poète romantique français ont pour épigraphe ces mots de *Pythagore*: « Eh quoi! tout est sensible! » on se rend vite compte de la parenté des idées qui viennent aux deux poètes de l'ancien philosophe, directement, sans qu'il y ait besoin que l'un d'eux les ait prêtées à l'autre." [1]

---

[1] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 332.

O aluzie la rima versurilor eminesciene, cu un citat din *Doina* bardului național, a constituit obiect de dispută încă din epocă. Ion Gorun scrie un articol în revista *Vieața*: „Firește însă, orcum ai întoarce-o — ești departe, foarte departe de urgisitul de tine *Tisa plînsu-mi-s-a* ... O, ce departe! [...] Dac-ai părăsit rima, de ce n-ai părăsit încalte și ritmul? Puteai să-ți mai lungești trompa de elefant a *poemei* explicîndu-ne-o și pe asta într-un alt sfert de poemă, ș-atunci ... poema era proză, cum omul este muscă ... ș-o punem și pe ea pur și simplu la dosarul lui *Sic cogito*. Așa însă ... *o povestire lungă, cuvinte și cuvinte, ce din clavir răsună, din clapele din creier*... Dar dacă *extazul n-are-a face* — (deși aici *tu o zici făr-a o crede* ...) — de ce ai ținut numaidecît să te iei la trîntă cu Eminescu, tu care ai a face cu dînsul cam atît cît are a face — vorba vine — un Herodot cu un Homer (care, în treacăt fie zis, nu putea să folosească rima, atunci cînd ea nu exista încă). Nu zic: ești desigur și mai mult și mai puțin decît un Herodot, după cum și Eminescu e și mai mult și mai puțin decît un Homer — comparațiile nu pot fi niciodată juste — dar ceea ce ar fi trebuit să descoperi pînă acum în filosofia ta este că omul nu poate să aibă toate talentele. *Tisa ... plînsu-mi-s-a* ... ce cîntec răsunător smuls din mii și mii de inimi, ce scînteie de viață care mii și mii de ani are să trăiască măcar ca amintire, — pe cînd poema ta, filosoafe ... *o, Dumnezeule*!" [2]

B. P. Hasdeu, în replică, publică *Răspunsul meu la revista „Vieața"*: „De vreme ce *Vieața* se supără pe mine pentru că am cutezat [în poema *Dumnezeu*] a nu admira la Eminescu nește versuri ce par a nu fi fost făcute decît numai și numai spre a căpătui o rimă excentrică, apoi ii vom răspunde că, în limba românească, este tot ce poate fi mai ușor de a croi asemenea rime cu duiumul.

De exemplu:

Românii s-au *ales cu*
Puțin din *Eminescu*

sau:

O, criticule! *zi că*
Răspunsu-mi te *urzică* ...

Negreșit, «ales cu» lîngă «Eminescu» sau «zi că» lîngă «urzică» sînt absolut din aceeași școală cu «Tisa» lîngă «plînsu-mi-s-a» sau cu «repaos» lîngă «Menelaos» din nenorocitul Eminescu. Poezia consistă în *idee* și în

---

[1] N. I. Apostolescu, *op. cit.*, p. 351.

[2] Ion Gorun, *Tisa... plînsu-mi-s-a*, *Vieața*, an. I, nr. 47, 1 ianuarie 1895, p. 4.

ritm. Numai ideea și ritmul caracterizează pe un adevărat poet. Rima este un accesoriu, un *plus*, care poate să arate la poeții cei mari o prea mare bogăție, dar care ascunde sărăcia la cei mititei. În orice caz, la unii ca și la ceilalți, rima trebuie să aibă aerul — aci e arta! — trebuie să aibă aerul de a naște d-a dreptul și-n libertate din inspirațiunea poetului dodată cu ideea și cu ritmul. O rimă silită, o rimă trasă de păr, o rimă făurită într-adins pentru ca să atragă asupră-i atențiunea cititorului, nu este artistică, căci — e nenaturală."[1]

Am reținut mult din acest articol pentru că este ultima referință critică a lui B. P. Hasdeu la adresa lui Eminescu, încheind un întreg ciclu de „înțepături", începute imediat după articolul *Direcția nouă* al lui Titu Maiorescu: „Citat îndată după Alecsandri ca «un poet în toată puterea cuvîntului», deși abia după trei poezii publicate în *Convorbiri literare*, Eminescu devine victima unor atacuri care-l vizau în primul rînd pe Titu Maiorescu" [2]. O polemică între B. P. Hasdeu și M. Eminescu n-a existat. Dar cîteva referințe denigratoare în timpul vieții poetului și alte cîteva articole restrictive la adresa poeziei sale au fost explicate aproape exclusiv prin poziția față de „Junimea" sau prin trăsături temperamentale. Ioan Slavici, de pildă, vede în trimiterile la Eminescu, din critica făcută de Hasdeu cărții lui Rudow, *Geschichte des rumanischen Schriftststums bis zur Gegenwart*, încercări „de a pune la cale o nouă campanie literară contra *junimiștilor*, cu care iar s-a certat [...]. M. Eminescu e însă un om care a murit și e cestiune de pietate să nu mai fie luat drept ciomag pentru un car de oale — și astfel sparte — cel puțin așa zice d-l Hasdeu"[3]. Un cercetător ca Liviu Marian încerca o cale ingenioasă de a estompa adversitățile, scoțînd în evidență ceea ce i-ar fi apropiat: prețuirea comună pentru Aron Pumnul, admirația față de trecutul nostru istoric, unele teme comune în articolele politice, considerarea unei tradiții literare condamnată de Maiorescu, cîteva propoziții pozitive despre *Răzvan-Vodă* etc.: „Dacă sfiosul Eminescu n-a îndrăznit să aprecieze și să laude pe față pe Hasdeu, după cum poate ar fi dorit, în schimb acesta, mai independent și mai îndrăzneț, a spus despre Eminescu tot binele pe care credea că trebuie să-l spună și într-un timp cînd Eminescu nu era încă apreciat după cuviință, ba chiar contestat de unii pe nedreptul." [4] Sînt citate, în sprijin două articole ale lui Hasdeu, *Scrisoare către Gheorghe din Moldova* și *Eminescu.Necrolog*. În primul text, se afirmă că „poezia românească din ziua de astăzi se pitulează în două numi: Alecsandri și Eminescu“ [1]. „Vîntul numit Eminescu“ — cum se exprimă criticul — este însă opus bardului de la Mircești: „Contra unei forme ușoare, cuprinzînd o ușoară cugetare, s-au rădicat, prin antiteză, o formă și o cugetare cari, tinzînd cu orice preț a lovi mai tare și a birui mai iute, se scufundă pe celalt pripor de a fi prea grele, prea formă și prea cugetare; o scormolire microscopică de greutăți ritmice și de abureli mistice; un soi de *ronsardism* românesc, trebuincios pentru o clipă ca un leac energic, dar, cînd teafără este literatura, atunci de prisos și chiar vătămător“[2]. Finalul articolului este, în fond, o respingere atît a lui Eminescu cît și a lui Alecsandri, precizînd că, „între logogrif și între improvizațiune, se întinde « silva observationum naturae », pădurea adevăratei poezii“ [3], spre care s-ar avînta — mare eroare ! — umilul Gheorghe I. Kernbach (Gheorghe din Moldova). În cel de-al doilea articol, scris la moartea poetului, B. P. Hasdeu pare că se revizuiește: „Eminescu a lăsat multe versuri admirabile; însă meritul lui cel covîrșitor, un merit de principiu, este acela de a fi voit să introducă și de a fi introdus în poezia românească adevărata cugetare ca fond și adevărata artă ca formă, în locul acelei ușoare ciripiri de mai nainte, care era foarte igienică pentru poet și pentru cititor, scutindu-i dopotrivă, pe unul și pe celălalt, de orice bătaie de cap și de orice bătaie de inimă.“ [4] Să se observe însă restricțiile: „merit de principiu“, „multe versuri admirabile“ și, în alt paragraf, „poetul fie cît de mare nu e poet totdauna“ Chiar motoul necrologului nu e în favoarea lui Eminescu:

---

[1] Hasdeu, *Răspunsul meu la revista „Vieața"*, *Revista nouă*, an. VII, nr. 4, ianuarie 1895, p. 164.

[2] Rodica Florea, *Adversarii „Junimii"*, *Revista de istorie și teorie literară*, tom. 29, nr. 2, 1980 p. 216.

[3] Ioan Slavici, *Pro amico. Un răspuns d-lui B. P. Hasdeu*, *Tribuna*, an. IX, nr. 268, 1/13 decembrie 1892, p. 1069.

[4] Liviu Marian, *B. P. Hasdeu și M. Eminescu*, Chișinău, Tipografia Eparhială Cartea Românească, 1927, p. 13.

> ... et souvent je regrette
> D'être neé en des temps un peu trop raffinés
> Où l'on trouve l'honneur et l'amour surannés
> Et dans lesquels un fou peut seul être poète!
>
> Julie Hasdeu: *Chevalerie*, p. 5.

Versurile fiicei sale și insistența asupra faptului că poetul a murit nebun anunță viitoarea campanie împotriva „Junimii“ și a lui Titu Maiorescu.

Nu s-a luat în considerare însă, pe baza unei viziuni din interior a creației celor doi mari scriitori, că B. P. Hasdeu nu putea înțelege poezia lui Eminescu, pozițiile lor estetice fiind deosebite. Oricît ar părea de paradoxal, poziția marelui savant este în defensivă, cu o veșnică „lăcomie de materie“, autorul satisfăcîndu-și, în acest fel, înfrigurata căutare a originalității cu orice preț. Originalitatea era, de altfel, singura trăsătură pe care o recunoștea fără rezerve și la poetul *Luceafărului*: „Eminescu va trăi, fiindcă a izbutit a găsi frumosul fără a imita pe nimeni“ [1]. Marele poet transsubstanțializa „materia“, era un creator de lumi, omagia pe înaintași *(Epigonii)*, pe cînd savantul era chinuit mereu de ideea de a „rumpe o cale nouă“, negîndu-se chiar pe sine însuși, din moment ce — în poema pe care o comentăm — după o viață de creație, era în căutarea măcar a unui „cîntec“ care să înfrunte timpul:

> Aș vrea să smulg din mine un cîntec, numai unul,
> Un singur de pe urmă: copil întîrziat
> Ce nu se naște încă, dar totuși, plin de viață,
> Duioasa mumă-l simte sub inimă zvîcnind.

B. P. Hasdeu era rebarbativ la orice înnoire în artă, dacă nu era propulsată de el, cunoscute fiind reacțiile sale negative la adresa naturalismului sau ale realismului tolstoian.

În ceea ce privește prozodia, Vladimir Streinu va nota pertinent: „O contribuție mai precisă, după exemplul desigur al lui Heliade și al heliadiștilor, va da Hasdeu liberării versului de rimă, în cunoscutul poem *Dumnezeu*. Plecînd de la rimele compuse gen « Tisa—plînsu-mi-s-a », iritația lui împotriva artificiului nu va cunoaște margini. El rezervă astfel prima parte a poemului teoriei versului alb, partea a doua servindu-i de ilustrație. Ca să fie poeți, « Homer ș-Anacreonte, Virgiliu și Horațiu » n-au mai trebuit să se supună acestei complicate obligații, făurind « sonoare chițibușuri »; dar oricît de firească, de nesilită, rima micșorează întotdeauna valoarea unei mari opere: fără grija ei, Dante ar fi mai grandios, « *Divina Comedie* ar fi și mai divină » și însuși «Shakespeare, cînd cată rimă, vai! nu mai e Shakespeare! » Invocînd pe poeții greci și latini, alături de care așază pe reprezentanții versificației moderne, s-ar părea că Hasdeu n-ar fi avut o idee foarte clară despre versul alb. Noțiunea este exclusiv modernă, fiind de neconceput la cei vechi. Numai absența rimei *gîndită ca absență* face versul alb. E probabil însă că iritația peste orice măsură nu atît împotriva rimei, cît împotriva lui Eminescu, îi tulbura ideile, care nu se poate să-i fi lipsit. Cît privește contribuția lui la liberarea versului românesc, oricît de reală, rămîne secundară; ea vine după încercarea lui Heliade de a transplanta la noi endecasilabul *sciolto* al italienilor și apoi istoria versului liber

---

[1] B. P. Hasdeu, *Scrisoare către Gheorghe din Moldova*, *Revista nouă*, an. I, nr. 3, 15 februarie 1888, p. 82.

[2] *Ibidem*.

[3] *Ibidem*.

[4] B. P. Hasdeu, *Eminescu. Necrolog*, *Revista nouă*, an. II, nr. 6, 15 iunie 1889, p. 211.

---

[1] *Ibidem*, p. 212.

a dovedit între timp că rima, continuînd să împodobească noul vers, n-a fost niciodată piedica cea mai de seamă a versului tradițional ."[1]

VARIANTE

Revista nouă = *A*; *Sarcasm și ideal* = *B*

V.2 Un singur de pe urmă: copil întîrziat *B*: Și cel mai de pe urmă, ascuns ca un copil *A*.
V.3 Ce nu se naște încă, dar, totuși, plin de viață, *B*: Ce nu se poate naște și totuși plin de viață *A*.
V.6 Ca Făt-Frumos din basmul cu „fost-au fost un moș". *B*: Ca Făt-frumos din basmul c-o babă ș-un moșneag. *A*.
V.8 Miratei lumi va zice: dintr-însul m-am născut. *B*: Miratei lumi să-i zică: dintr-însul m-am născut. *A*.
V.20 Păretele ciclopic durat făr'de ciment? *B*: Ca zidul cel ciclopic durat făr'de ciment? *A*.
V.52 Cel mic se-nzorzonează, căci e pipernicit ... *B*: Cel mic se-nzorzonează, căci este mititel,,, *A*.
V.84 Ș-adie peste capu-mi, șoptindu-i: „omu-i muscă! *B*: Ce-adie peste capu-mi, șoptindu-i: „omu-i muscă! *A*.
V.99 Cu toate cîte-n ele și printre ele sînt, *B*: Cu toate ce-s în ele și pintre ele sînt, *A*.
V.108 Minunea fără care în veci nu s-ar pricepe *B*: Miracol fără care în veci nu s-ar pricepe *A*.
V.121 Dar nu-i întreg: sfîrșitul rămase-n cer pribeag. *B*: Dar nu-i întreg: finalul rămase pribegit. *A*.
V.158 Mi-e dragă chiar o peatră; dar un arhanghel! Dînsul *B*: Mi-e dragă chiar o pieatră; dar un arhanghel! Care *A*.
V.187 Le răspîndea din suflu-i, și fiecare punct *B*: Le răspîndea prin suflu-i, și fiecare punct *A*.

---

[1] Vladimir Streinu, *op. cit.*, p. 147.

DIN PERIODICE

PORUMBUL ȘI ȘIPOTUL

Fabula este publicată în ziarul unionist *Zimbrul și vulturul*, an. IV, nr. 19, 27 noiembrie 1858, p. 76, semnată *H*. Un istoric literar, Liviu Marian, o atribuie lui B. P. Hasdeu[1]. Tînărul semna cu același *H* o corespondență din Cahul despre „verbuncarii de domnie", care făceau propagandă electorală pentru beizadea Grigore Sturza, „omul turcilor și al austriecilor". Cei ce cutreierau ținutul aveau „o geantă plină cu proclamații, între alte și un mare trătaj, compus se zice de d. marele vornic C. Hurmuzachi"[2]. Cu același pseudonim va semna B. P. Hasdeu și în propriul său periodic, *România*[3].

---

[1] *Prima încercare poetică a lui B. P. Hasdeu, Revista critică*, an. I, nr. 2, aprilie—iunie 1927, p. 133—137.

[2] *Zimbrul și vulturul*, an. IV, nr. 29, 10 decembrie 1858, p. 116.

[3] Despre activitatea sa publicistică, paralelă, la *România* și în periodicul, condus de V. Alexandrescu—Urechiă, *Zimbrul și vulturul*, vezi Roxana Sorescu, *Debutul jurnalistic al lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Revista de istorie și teorie literară*, tom 19, nr. 1, 1970, p. 109—112 și Vasile Sandu, *Publicistica lui Hasdeu*, București, Ed. Minerva, 1974, p. 30—36. Liviu Marian semnalează că, în fruntea revistei *România*, B. P. Hasdeu a așezat, ca un moto definitoriu, următoarele versuri, în original, ale poetului patriot polonez Adam Mickiewicz: „Dalej, brylo, z posad swiata! / Nowemi cie pchniemy tory, / Az oplesnialej zbywszy sie kory / Zielone przypomnisz lata" (*Activitatea publicistică a lui Hasdeu*, Chișinău, Tipografia Băncii Centrale Cooperative, 1932, p. 4). Fragmentul, pe care îl prezentăm, în continuare, în traducerea lui Miron Radu Paraschivescu, face parte din *Oda către tinerețe*, poezie compusă în 1820, circulînd mult în manuscris, ca un cîntec revoluționar: „Să-mpingem pămîntul din loc, înainte, / Pornindu-l pe-o nouă orbită, / Iar cînd va plesni scoarța lui mucezită, / Întîile ere să-ți vină în minte" (A. Mickiewicz, *Poezii*, București, Editura Tineretului, 1959, p. 22).

Constantin Hurmuzachi, căruia îi era dedicată fabula, era fiul bucovineanului Doxachi Hurmuzachi din Cernauca, cu studii strălucite în domeniul dreptului la Viena, stabilit încă din 1844 la Iași[1]. Cînd a trecut în România, unul din cei de care B. P. Hasdeu s-a apropiat a fost și Constantin Hurmuzachi, probabil și pentru vederile și activitatea sa unionistă.[2] Spre surprinderea tuturor, C. Hurmuzachi va colabora, în toamna anului 1858, la ziarul lui Grigore Sturza, *Constituționalul*. Această rătăcire trecătoare a prietenului său, B. P. Hasdeu o sancționează cu versurile fabulei, indicînd un principiu patriotic sănătos: „*Nația-i* șipotul firesc", de unde trebuiau să se adape toți luptătorii pentru unire.

Porumbul și șipotul ar fi prima poezie publicată independent într-un periodic românesc, pentru că versuri incluse unui articol politic sînt de semnalat mai dinainte în *Jalnica tragodie a morței c[u]c[onului] Privilegiu*, șarjă satirică împotriva prerogativelor boierești de tip feudal, ce se încheie cu un epitaf caracteristic pentru revistele umoristice hasdeiene de mai tîrziu:

> Lîng-această peatră rece,
> Călătorule nu trece
> Lacrimi fără d-a vărsa,
> Căci să afli dumneata
> C-aici zace-n vecinicie,
> A Moldovei calicie,
> Celebră ca neghiobie:
> Privilegiu boierit
> Ce mult țara ș-au iubit
> Cît bani pe ea putu face
> Vinzînd-o -ncolo și-ncoace![3]

MUZA

Publicată în periodicul scos de B. P. Hasdeu la Iași, *Foița de istorie și literatură*, an. I, coala 4, iunie 1860, p. 117. Iscălită *B. Hâjdău*. G. Călinescu apreciază poezia în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* reținînd „un tablou canadian", una din „flăcările în noapte", răsă-

---

[1] Alte precizări biografice la Constantin Morariu, *Părți din istoria românilor bucovineni*, II, Cernăuți, Tipo- și Litografia Arh. Silvestru Morariu, 1894, p. 174—176.

[2] Dr. C .Diaconovich, *Enciclopedia română*, tomul II, Sibiu, Editura W. Krafft, 1900, p. 736—737.

[3] *Zimbrul și vulturul*, an. IV, nr. 17, 25 noiembrie 1858, p. 68.

rite — adaugă restrictiv — „întîmplător, prin simple improvizații" [1]. Menționăm un articol al lui E. Lozovan, *B. P. Hasdeu et les dieux nordiques* [2], apărut la Paris, în 1975, care ordonează referințele marelui savant la mitologia septentrională. M. Zaciu consideră chiar că scriitorul este de structură nordică: „Înțelegerea adecvată a poeziei lui Hasdeu pretinde și o incursiune în alte zone, de concepție. Hasdeu e unul dintre spiritele «nordice» ale literaturii noastre. Poezia este pentru el *Dichtung*, sfera ei nu se rezumă la vers, ci semnifică viziune, indiferent că aceasta se exprimă prin istorie, prin dramă, prin stihuri." [3]

NOAPTEA TOATĂ

Apărută în *Foița de istorie și literatură*, an. I, coala 5, iulie 1860, p. 159—160. Semnată *B. Hâjdău*.

LA MOARTEA CAPORALULUI CIORNEI, MĂCELAT DE RĂSPOPA COSTEA

Poezie publicată în revista umoristică ieșeană *Bondarul*, nr. 23, 24 septembrie 1861, p. 154. Semnată: *B. P. Hâjdău*. Unul din principalii redactori ai periodicului era I. V. Adrian, căruia Hasdeu îi va publica o poezie în revista sa *Lumina*, însă, mai tîrziu, în suita de articole *Mișcarea literelor în Ieși*, ziaristul unionist va deveni ținta sarcasmului marelui scriitor.

După un procedeu de decupaj, ce va fi adesea folosit în publicistica sa, B. P. Hasdeu își satirizează adversarul chiar cu versuri ce aparțin acestuia:

> Dragă Adriene, ai minte ușoară!
> Intră mult mai bine într-o slujbușoară,
> Cum făcură ș-alții din taraful tău,
> Și nu fi, amice, astfel nătărău;
> Căci guvernul are mare trebuință
> De băieți ca tine, blînzi și cu știință.[4]

---

[1] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 324.

[2] E. Lozovan, *Revue des études roumaines*, an. XV, 1975, p. 187—194 (extras).

[3] M. Zaciu, *op. cit.*, p. 236.

[4] *Lumina*, nr. 13—14, 1863, p. 1. Vezi amănunte despre relațiile lui B. P. Hasdeu cu I. V. Adrian în: Barbu Lăzăreanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu, Umorul, farsele și poezia lui, loc. cit.*, p. 141—148.

IVEALA ȘI VISUL

Apărută în *Ateneul român*, septembrie-octombrie 1861, p. 188—189. Semnat *B.P.H.-u*. În periodicul condus de V. Alexandrescu-Urechiă, tînărul B. P. Hasdeu publica atît studii erudite, cît și poezii în care preocuparea pentru performanțe prozodice trecea pe primul plan. Trebuie să ni-l închipuim pe B. P. Hasdeu, tînăr dornic de afirmare cu orice preț, descins doar de cîțiva ani în Iași, „sigur și îmbătat de superioritatea sa [...] teoriile — pentru el; știința — pentru el; pentru el literatura lirică, pentru el viața cu miile de izvoare ale plăcerii, pentru el pritenii, gata a se jertfi ca robii vechilor regi barbari."[1]

Colaborarea lui B. P. Hasdeu la revista lui V. Alexandrescu-Urechiă poate părea de neînțeles, cunoscute fiind pamfletele primului la adresa celui de-al doilea. Dar, la începutul anilor '60 ai secolului trecut, ireparabilul nu se produsese.[2] În periodicul său *Din Moldova*, tînărul poet anunța că „d. Papadopulo-Calimah, cunoscut prin adîncele sale cunoștinți juridice și d. V. Alexandrescu, revenit acum dintr-o fecundă călătorie arheologică prin Italia și Spania, au binevoit de a ni promite concursul d-lor sale literar."[3] Probabil la această primă epocă se referea I. L. Caragiale, într-un cuplet satiric din *Moftul român*, intitulat *Doi academici*:

Istorică pereche —
Așa prieteni, zic și eu!
Ce legătură veche!
Ureche jură-ntr-un Hăsdeu
Hăsdeu într-o Ureche![4]

Vor urma însă răsunătoare execuții critice, care, coroborate cu cele ale lui Titu Maiorescu, aproape că nu își au egal în literatura română. Ronetti Roman transcria această realitate chiar într-un poem, din 1878:

Doi singuri pin-acuma, Hăjdeu și Maiorescu
Cu gust și cu simțire la noi au criticat,
Cam astfel judeca-va Urechiă-Alexandrescu,
Și trebuie s-o știe: grozav e de-nvățat.

---

[1] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, Vălenii-de-Munte, Editura Neamul Românesc, 1911, p. 223.

[2] Despre relațiile dintre cele două personalități, vezi Barbu Lăzăreanu, *op. cit.*, p. 27—38 și Mircea Eliade, *Hasdeu și V. A. Urechiă*, în vol. B. P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, tom. II, *loc. cit.*, p. 321—324.

[3] *Din Moldova*, nr. 2, 1862, p. 32.

[4] I. L. Caragiale, *Doi academici*, *Moftul român*, nr. 6, 14 februarie 1893, p. 1.

Știința-i a adus-o din Spania frumoasă
Și joacă de minune fandango literar;
E-n stare să susțină cu față serioasă
Că gloaba Rosinantă era un armăsar[1].

Ceea ce-l atrăsese pe B. P. Hasdeu pentru o clipă, exotismul universității frecventate (Madrid), va deveni, curînd, în *Duduca Mamuca*, obiect de sarcasm ucigător față de personajul Vladimir Aleșchin-Uho, „celebrul licențiat în litere de la Universitatea de Marocco". Biografic, schimbarea de atitudine a lui Hasdeu este legată de alăturarea lui V. A. Urechiă la grupul de profesori — printre care și T. Maiorescu — care au semnat un denunț contra pericolului moral al romanului *Duduca Mamuca*, ce a dus la destituirea sa din învățămînt și la un celebru proces de presă.

Totuși, după moartea profesorului hispanist, B. P. Hasdeu va pronunța un cuvînt conciliant: „Fost-am cu dînsul într-o strînsă legătură în curs de aproape patruzeci de ani și regret că n-am putut să fiu față la înmormîntare, ca să fi vărsat atunci o lacrimă ferbinte. Acuma, după două săptămîni, lacrima cea caldă s-a răcit, s-a cristalizat: dar tocmai de aceea a devenit cugetată și trainică [...] în timp de treizeci de ani, noi necontenit ne-am certat, ne-am ciorovăit, ne-am pișcat mereu. Și totuși noi n-am încetat niciodată de a ne iubi vrînd-nevrînd, simțind o imperioasă, neînțeleasă atracțiune reciprocă."[2]

ÎN MEMORIA RAISEI CHOD...SKA

Sonet apărut în revista autorului *Din Moldova*, nr. 3, 1862, p. 43 Semnat *B. P. H.-u*.

S-ar părea că poezia oglindește o realitate autobiografică, o dragoset de tinerețe pentru o poloneză.

RÎVNA

Dialog publicat în *Din Moldova*, nr. 3, 1862, p. 45. Semnat *B. P. H.-u*. Versurile amintesc de cînticelele lui Vasile Alecsandri. Ideea iubirii dintre un astru și o floare o găsim menționată de timpuriu într-un studiu manuscris de folclor comparat, datat „martie 1856": „Admirabilă comparație!

---

[1] Ronetti Roman, *Radu*, București, Librăria J. Szölösy, 1878, p. 65.

[2] *Papa de la Neva*, București, Editura Soc. „Tinerimea Română", 1901, p. 3 și 4.

Iubirea soarelui față de floarea de cîmp ... E un adevărat tablou, un poem de o minunată frumusețe, exprimat în citeva cuvinte! Îmi aduc aminte că am citit într-o publicație poloneză o descriere poetică a iubirii dintre o floare și luceafărul de seară." [1]

SONET CĂTRĂ LUCA STROICI

Versurile sînt publicate fără titlu în paginile revistei *Din Moldova*, nr. 4, 1862, p. 49; doar la sumarul anual al periodicului hasdeian, autorul le intitulează: *Sonet către Luca Stroici*. Sonetul — semnat, ca de obicei în această revistă, *B. P. H.-u* — apare ca un fel de precuvîntare la un text filologic al lui Hasdeu: *Rugăciunea Domnului, scrisă românește cu litere latine în 1593 de către vel-logofătul moldovean Luca Stroici, anotută și publicată la 1594 în Cracovie de către Stanislav Sarnicki*. După acest lung titlu, urmează, *ex-abrupto*, versurile-dedicație, imprimate cu un corp de literă mică, ca la note și fără împărțirea strofică obișnuită a unui sonet. În continuare, luăm cunoștință de studiul propriu-zis, compus din trei părți: I. *Rugăciunea Domnului* — textul; II. *Anotarea* — explicația cronicarului polon, în original, și în traducerea lui Hasdeu; III. *Comentarul* lui B. P. Hasdeu, subdivizat în 6 paragrafe (1. Notiță bibliografică. 2. Viața lui Luca Stroici. 3. Începuturile științei limbistice. 4. Teoria lui Stroici despre originea limbei române. 5. Ortografia stroiciană. 6. Purismul lui Stroici). Totul este pus sub titlul de rubrică: *Glosologia* (p. 49—59), după care urmează o *Isografică* cu facsimilul iscăliturilor lui Luca Stroici și a lui Iacob Eraclide Despot, bineînțeles cu comentariul respectiv al lui Hasdeu (p. 59—60). Deoarece Hasdeu însuși în „cuprinderea tomului I" al revistei sale a despărțit sonetul de textul studiului mai sus notat, i-a dat un titlu, și l-a distribuit la rubrica „poezie", ne-am permis să procedăm ca atare și să-l includem în sumarul volumului editat de noi.

În broșura pe care o tipărește peste cîțiva ani, cu titlul *Luca Stroici, părintele filologiei latino-romăne* (București, Imprimeria Cezar Bolliac, strada Scaunelor 40, 54 pag.) — unde transcrie, în principal, textul din periodicul ieșean — B. P. Hasdeu nu mai menține, în fruntea excursului său filologic, poezia-dedicație. Am transcris versurile în împărțirea strofică a lui Hasdeu neurmînd, în această privință, pe D. Murărașu, care, primul, reproduce *Sonet către Luca Stroici*, în recenzia de dimensiunile unui studiu, imputînd editorului din 1937 că a eludat această poezie „de însemnătate deosebită" [1].

---

[1] Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa I, ms. 21 (*Inelul și năframa*). Textul, în limba rusă, a fost publicat integral de noi, cu comentariile necesare, în *Manuscriptum*, an. X, nr. 2—4, 1979 și an. XI, nr. 1—3, 1980. Traducere: E. Loghinovski și N. Protopopescu.

Sonetul este însă *in nuce*. El este format dintr-o octavă și o sextină ca la începuturile speciei și chiar la Petrarca, a cărui creație nu există îndoială că B. P. Hasdeu o cunoștea, din moment ce citează ca moto, la o poezie a sa (*Severin*), versuri din opera celebrului autor italian de sonete. Versurile lui Hasdeu nu respectă nici rima, nici numărul de silabe specifice sonetului clasic. Prima parte este o meditație gravă, cu o mișcare lentă, în timp ce a doua — sextină — are un caracter mai variat, mai vioi (rime alternante), ultimul vers însemnînd o concluzie sintetică, aproape apoftegmatică.

ODĂ
LA DESCHIDEREA SOCIETĂȚII ROMÂNE DE LECTURĂ DE LA CERNĂUȚI

Poezie apărută în periodicul *Din Moldova*, nr. 5, 1862, p. 74—76, cu titlul *La deschiderea Reuniunei Române de Lectură de la Cernăuți*. Iscălită *B. P. H-u*. Reluată în *Calendar pentru toți*, an. VI, 1867, p. 82—83. Datată „Cernăuți, 1862".

Reuniunea Română de Lectură de la Cernăuți a luat ființă în 1862, avînd ca președinte pe M. Zotta. Membrii în comitet: Al. Hurmuzachi, Al. Costin, Aron Pumnul, I. Calinciuc, I. G. Sbiera, N. Vasilco, Leon Popescu. Societatea culturală cu numele de mai sus — înființată ca o reacție la opresiunile la care erau supuși românii în cadrul Imperiul habsburgic — se transformă într-o alta (23 ianuarie 1865), intitulată Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina,[2] avînd în frunte pe Eudoxiu Hurmuzachi. Această societate, mai bine organizată, reuși să scoată și o revistă: *Foaia Societății pentru Literatură și Cultură Română în Bucovina* (1865—1869), recenzată de B. P. Hasdeu în ziarul său *Traian* [3]. În *Către cetitorii noștri*, care prefațează publicația, se spune: „*Foaia aceasta*, după cum arată însăși numirea ei, este chemată a servi « Soțietății în Bucovina » de *organ*, de expresiune a lucrărilor, a stăruinților și a cugetărilor ei. Menirea foaiei este dar a conlucra la renvierea noastră spirituală; a întruni inteligințele din țară și de peste marginile ei spre a înlesni, pe osebitele căi ale literaturii, împlinirea scopului « Societății »; a deștepta simțimintele amorțite; a vorbi, față cu nămolul amețitoriu al idiomelor streine în Austria, iubiților compatrioți în dulcea noastră limbă română, despre ceea ce poate lumina spiritul și însufleți inima în cercul țărmurit al unei foi literare"[1].

---

[1] D. Murărașu, *Hasdeu. Ediția Mircea Eliade*, București, Tiparul Universitar, 1938, p. 63.

[2] Detalii cu privire la fondarea și activitatea acestei societăți culturale vezi în articolul lui Dan Mănucă din *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, Ed. Acad. R.S.România, 1979, p. 798.

[3] B. P. Hasdeu, *Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina*, nr. 1, 2, 3, 4 și 5, *Traian*, an. I, nr. 36, 20 iulie 1869, p. 144.

În periodicul *Din Moldova*, găsim o variantă mult deosebită față de textul de bază:

LA DESCHIDEREA REUNIUNEI ROMÂNE DE LECTURĂ DE LA CERNĂUȚI

Vreu să cînt deștptul mîndrei Bucovine,
Unde Dragoș-Vodă frățiorii sei
I-așeză-n speranță de-nsuflări străine
D-a-i scapă-n adîncul codrilor merei;

Unde neuitatul Ștefan înecase
În șivoi crușite falnici megieși;
Unde înainte-ți trebui ca să iase
La tot pasul oase de tătari sau leși!

Rîs își face soartea, țara, ce din veacuri,
Înspăima p-oricine nu era român,
S-o arunce jertfă prăzilor și jeacuri,
Supuind-o unui venetic stăpîn!

Șvabii și polonii, negra jidovime,
Ținutașul ista prefăcuse-n han:
Ca să nu s-urească dentre oaspeți nime,
Dar cu foc să ofte badea moldovan!

„Mult va trece oare, pîn'ce-al învierei
Va sosî-ntr-o vreme așteptatul ceas?
Mult suna-va încă-n însuși cuibul țărei
Vorba nelatină, tristul *der-die-das*?

---

[1] *Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Română în Bucovina*, an. I, nr. 1, 2, 3, 1 martie 1865, p. 2–3.

Blînda tinerime tot mai învăța-va
Gînduri, ce-s departe d-orice românesc?
Pîn'nici Scaunul nostru, pîn'nici chiar Suceava,
Nu avea-va-n sine petic strămoșesc? ..."

Jumătate secol vaiete deșerte
Ecul cam cu frică-n jur le repeta:
Nu se mai corcișe numai lunca verde!
Muntele, voinicul, credincios mai sta!

Ti! căci într-o clipă o steluță dalbă
Apăru p-al nopței înnegrit covor;
Înc-o stea, și-o altă... parc-o mîndră salbă,
Însemnînd cuvinte prin figura lor.

Neamuri s-adunară taina s-o citească;
Geaba craii lumei s-o ascund-au vrut!
„Ginte de la ginte slobodă să crească:
Nu e Tibre — Rinul! Volga nu e Prut!"

După multe glasuri, vocea de pe urmă
Răsunas-atunce ca și din mormînt:
„Dacul fost-au tată, Roma-mi fuse mumă;
Pentre alte vițe — viță mare sînt!

Am o limbă veche, fraților, duioasă,
Dușmanilor aspră, cînd mă pismuiesc:
Vrei iubirea? — iat-o doină mlădioasă!
Cauți lupte! — iat-un cîntec bătrînesc!

Am viteji făr'seamă, carii în bătaie
Frînt-au vrăjmășia-n număr înzecit:
Ștefane! Asane! Iancule! Mihaie!...
A sămînței mele scuturi de granit!

Am o țară-ntinsă, chiar o florărie:
Dunărea, Carpații, pîn'și la Balcan ...
Dați-mi loc în lume! sîmt o forță vie
Renăscînd în peptu-mi, adormit volcan!"

Sîngele-n văpaie îmi săltase-n vine,
Auzind dodată mult doritul cînt!
Cunoscui şi-al dulcei noastre Bucovine,
Ici-colo pen strofe, cîte un cuvînt!

Dragă surioară! iată-te trezită!
Somnu-i chipul morţei: moartă te-am crezut!
Azi ni se rentoarce-n fine o iubită,
Ce-o jeleam cu lacrimi, c-o am fi perdut!

Fală vouă, celor ce-aţi strigat mai tare!
Fală vouă, fală, HURMUZACHE fraţi:
Numenile voastre p-a ţărei altare
Vor păstra spre pildă vecii depărtaţi!

Salutare ţie, PUMNULE cărunte,
Inimă română, pură ca izvor!
Uită-te cum ceriu-n cîteva minute
Împlineşte-acuma învechitu-ţi dor!

ZOTTA, SBIERA, RENE, CALINCIUC, COSTINE...
Tinerii, bătrînii, vă urez pe toţi!
Cînte-va-n tot unghiul, cînte-va cu mine
Ai bunicei Rome-mprăştiaţi nepoţi!

ADEVĂRATUL POET

Apărută în periodicul ieşean *Din Moldova*, nr. 7, 1863, p. 9–10. Semnat *B. P. H-u*.

Poezia este reţinută azi de mulţi comentatori, dar autorul n-a găsit potrivit s-o selecteze pentru volumul său din 1873: „Obsedat de originalitate, ca în toate manifestările sale spirituale, Hasdeu îşi delimitează obsesiv singularitatea în lirica vremii. În concepţia sa romantică, poetul e un stăpînit de demoni, frenetic în aspiraţii, veşnic oscilînd vultureşte între *lut* (viaţa terestră) şi *cer* (ideal, absolut)." [1] Poate tocmai romantismul prea comun al acestei compuneri să fi dus la „uitarea" ei în paginile vechii publicaţii din perioada ieşeană.

---

[1] Mihai Drăgan, *op. cit.*, p. 215.

Cîteva sintagme-cheie, cum ar fi „rîs şi plîns" sau „nebun şi geniu" vor fi reluate separat şi dezvoltate în alte poezii, precum *Amicului N. Nicoleanu* şi *La casa de nebuni*.

Iuliu Dragomirescu, în *Ideile şi faptele lui B. P. Hasdeu*, partea a doua, rămasă neterminată şi nepublicată, păstrată azi la Muzeul „B. P. Hasdeu" de la Cîmpina, ne informează că el ar fi văzut o filă manuscrisă a poeziei *Adevăratul poet*, cu versurile primelor strofe modificate: „Într-un manuscris de pe vremuri, Hasdeu a rectificat astfel:

... Materia cu bruta-i tiranie
Şi-al cerului ecoul depărtat.

În acelaşi manuscris:

În jos o trage şi-o apasă lutul
În sus o nalţă mîndrul ideal,
Se rumpe inima la tot minutul
Se sparge ea c-un trosnet infernal.

Şi mai departe tot în acelaşi manuscris:

Cumplită-i lupta pentru cine-o simte,
Căci s-o descrie nu este cuvînt,
Descrie vorba plastice morminte,
Dar niciodată al inimii mormînt." [1]

TESTAMENTUL POETULUI

Poezie publicată, sub semnătura *B. P. H-u*, în periodicul *Din Moldova*, nr. 7, 1863, p. 10–11. Imaginea rîndunicii care pleacă, legată de ideea dispariţiei poetului, o mai întîlnim o dată în contextul poeziei-recviem, *Aşteptînd*.

IDEALUL POETULUI

Poezie publicată în periodicul său, *Lumina*, nr. 10, 1863, p. 61–63. Semnată *B.P.H-u*. Observăm că o serie de poezii din această primă perioadă ieşeană, precum *Testamentul poetului*, *Adevăratul poet*, *Idealul poetului*, vizînd arta sa poetică, nu au fost selectate pentru volumul din 1873.

În numărul în care apar versurile cu acest titlu, B. P. Hasdeu procedează la schimbarea numelui revistei: „Auzim din toate părţile învinovățiri de *separatism*, întemeiate pe titlul foaiei noastre. Ţiind mai mult la idei, decît la cuvinte, bucuros ne grăbim a preface nefastul *Din Moldova* în LUMINA. Nu cumva și aceasta va fi avînd vun cusur?“ [1]

---

[1] Arhiva Muzeului „B. P. Hasdeu", Cîmpina, ms. 934 (inv. 729), f. 166–167. Comunicarea documentului ne-a fost făcută de muzeograful principal Octavian Onea.

LA LEONORA***

Poezie publicată în periodicul ieșean, *Lumina*, nr. 10, 1863, p. 63. Semnată *B.P.H-u.*

ŞTEFAN-VODĂ TOMŞA ŞI VORNICUL ION MOŢOC, LA LEOPOLE

Este publicată întîi în periodicul scos de B. P. Hasdeu, la Iași, *Lumina*, nr. 11, 1863, p. 84–85. Semnată *B. P. H-u.* Reluată în *Calendar pentru toți*, VI, 1867, p. 81–82.

Poezia a fost menționată diferit de critici, Ovidiu Papadima considerînd că este „pur și simplu extraordinară“ [2], în timp ce Mihai Drăgan observa că „trădează, pe alocuri ,influența lui Bolintineanu“ [3]

Față de textul de bază, varianta din *Lumina* prezintă deosebiri esențiale și, în consecință, o reproducem integral:

ŞTEFAN TOMŞA-VODĂ ŞI VORNICUL ION MOŢOC ÎN PRINSOARE LA LEOPOLE

(1564)

Ştefan Tomșa-Vodă plînge-n închisoare,
Aruncat în lanțuri și lipsit de soare:
„Ah, de ce, Moțoace, m-ai urcat pe tron?“

Vornicul zîmbește: tulburate șoapte
Nu-i insuflă-n cuget stafia de noapte,
Nici d-obezi se-ntristă vornicul Ion.

Iat-un ce-nălbește în firida porții:
„Nu privești, Moțoace, cum se scoală morții?
Despota cu-o ceată ... ah, nu mă lăsa!“

---

[1] *Lumina*, nr. 10, 1863, p. 49.
[2] Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p. 63–64.
[3] Mihai Drăgan, *op. cit.*, p. 216.

Vornicul se uită spre acea negreață,
Vornicu-și sucește corbul de musteață:
„Ești nebun!“ el zice la Măria-sa.

Tomșa-n jos pogoară ochii plini de frică:
„Ne-necăm, Moțoace! au nu vezi nemică?
Sîngele se suie ... cum de nu simțești!“

Vornicu-și întinde mocăneasca-i țurcă,
Ca pe puf pe-o peatră vornicul se culcă:
„Vremea bună, Tomșo, da voinic mai ești ...“

Bufna jalnic geme; boaltele răsună:
Ceru-i făr'de stele; fulgeră și tună:
„Scoală, ah, Moțoace! iadul s-o deschis!“

Lui Moțoc nu-i grijă, lumea-n praf se sfarme!
Pe-nnegrite lespezi el ca pașa doarme,
Mîngîiat în somnu-i d-un fantastic vis!

Tomșa se-nfioară: Doamne! o nălucă
Se rădică, crește, de grumaz l-apucă!
„Ajutor, Moțoace! moartea s-o ivit ...“

Vornicul se-ndreaptă, iată-l în picioare:
„Cu plecata frunte un Moțoc nu moare!“
Ş-un braț de aramă-n Tomșa s-o lovit!

DRAGOSTEA

Poezia este publicată întîi în periodicul scos de Hasdeu la Iași, *Lumina*' nr. 13–14, 1863, p. 23–26. Semnată *B. P. H-u* și datată „1861“. Va fi reluată, în foaia satirică proprie din București, *Aghiuță*, an. II, nr. 22, 9 aprilie, 1864, p. 171–173, fără subtitlul dedicație: *La Clara W-berg.* Semnată *Hăjdău.* Poezie de serie a autorului, cu răsfrîngeri biografice evidente: „Eu unul n-am avut niciodată pretenția de a fi sfînt în sensul canoanelor sinodale; am fost păcătos, rău, iute“ .[1] Este și motivul, credem, pentru care compunerea nu a fost selectată pentru volumul de poezie din 1873.

---

[1] B. P. Hasdeu, *O nevastă româncă...*, *loc. cit.*, p. 9.

Lumina = *A*; *Aghiuță* = *B*.

Subtitlu: *Omis în B*: (La Clara W-berg) *A*.

V.2 — Și pentru ce, puicuțo, s-o știi tu în zădar? *B*: — Și pentru ce, lelică, s-o știi tu în zădar? *A*.

V.4 Acei ce beau devreme al dragostei amar. *B*: Cei ce deșert devreme pe-al dragostei păhar. *A*.

V.7 Sunt spuze d-a iubirei ... Idee rătăcită! *B*: Sînt spuzele iubirei ... Idee rătăcită! *A*.

V.19 Ți se orbea vederea, și fermecata-ți minte *B*: Ți se orbea vederea, și fărmecata-ți minte *A*.

V.23 Dar nu-ndrăzneai, sărmane, să mergi pe căi îmblate... *B*: Dar nu-ndrăzneai, sărmane, să mergi pe căi umblate ... *A*.

V.24 Să-ntrebi cu plecăciune: duducă, ce mai faci? *B*: Să cerci cu plecăciune: duducă, ce mai faci? *A*.

V.25 În juru-i fanfaronii mi se-nvîrteau zburdatec, *B*: În jurul său curtenii mi se-nvîrteau zburdatec, *A*.

V.28 Ghicitu-te-am? Răspunde. Au nu așa a fost? *B*: Gîcitu-te-am? Răspunde. Au nu așa a fost? *A*.

V.39 Pe-a soarelui lumină răpindu-i cu de-a silă, *B*: A soarelui lumină răpindu-i cu de-a silă, *A*.

V.40 Mutînd prin întunerec pe-al cerului senin. *B*: Schimbînd prin întunerec al cerului serin. *A*.

V.44 Pe-a cerului lucire dorit-ai în zădar! *B*: A cerului lucire dorit-ai în zădar! *A*.

V.48 Le schimbă-n strălucoarea luminilor cerești! *B*: Le mută-n strălucoarea luminilor cerești! *A*.

V.51 Au magica putere ca să-i arunce-n boală, *B*: Au magica putere să mi-i arunce-n boală, *A*.

V.59 C-o jună cumsecade e care corpu-și teme, *B*: C-o jună cumsecade e care trupu-și teme, *A*.

V.61 Amoarea, îngerașe, e vecinic duplicată: *B*: Amoarea, îngerașe, e vecinic duplecată: *A*.

V.62 Au parcă numai oameni sub lună se iubesc? *B*: Au parcă numai oameni supt lună se iubesc? *A*.

După v. 64, în A, urmează trei strofe care sînt omise în textul de bază:

Auneori se-ntîmplă, c-un zîmbet, o vedere,
Al două mîndre inimi pe loc împinge zbor;
El zice „am văzut-o“ și s-o mai vadă cere;
Ea „l-am văzut“ rostește, și leșină de dor.

Iar dacă cruda soarte desface-al lor unire, —
Pe-aiurea el găsește, ea caută pe-aiuri;
Ea mîna-și dă în dreapta, el iată-n stînga-i mire...
Pen stînga și pen dreapta sînt mii și mii de nuri!

Adesea, puiculiță, un lanț de ani cășună
O dulce însoțire în scîrbi și-n bucurii;
Încît ușor se simte d-a fi fost împreună
Și nu știu cum nu-ți vine ca fără soț să fii...

V.68 — Frumosu-i începutul, finitu-i șugubeț! *B*: — Frumosu-i începutul, sfîrșitu-i șugubeț! *A*.

V.71 Căci iată-mă-s dodată în brațele străine *B*: Căci iaca-mă-s dodată în brațele străine *A*.

V.74 Să-nchipuiești, amice, că eu rămîi a ta, *B*: Să-nchipuiești, amice, că, rămîind a ta, *A*.

V.75 Dar ne desparte ziua cea fără așteptare *B*: Ne despărțește ziua cea fără așteptare *A*.

V.78 Faillite ald-acestea de mult le-am înșirat *B*: Nezbutii ald-acestea de mult am înșirat *A*.

V.83 Te-aș fi trădat eu singur încoace cu vro oară: *B*: Te-aș fi trădat eu însumi încoace cu vro oară: *A*.

V.88 Voi ști să-mi vindec buba din sufletu-mi rănit! *B*: Voi ști să vindec buba din sufletu-mi rănit! *A*.

V.89 Trădatu-m-ai? Murit-ai? Iubire nu mai este! *B*: Trădatu-m-ai? Murit-ai? Amoare nu mai este! *A*.

V.92 În trăsături schițată-n al inimei album! *B*: Ce-n trăsături săpată-n al inimei album! *A*.

LA VICTORIA

Poezie de dragoste, cu implicații autobiografice, publicată în *Lumina*, nr. 13—14, 1863, p. 27. Semnată: *B. P. H-u.* Datată „10 apr. 1863“.

ZINCA

Poezie publicată în *Aghiuță*, an. I, nr. 8, 22 decembrie 1863, p. 63. Semnată cu pseudonimul ...*n*...*o*...*u*, format din literele terminale ale numelui Bogdan Petriceico-Hasdeu. Scriitorul va confirma și va explica el însuși pseudonimul: „Cuprinsul lui *Aghiuță* se va împarte în două genuri: partea oficiale și partea neoficiale, adecă lucrurile serioase și lucrurile neserioase. Lucrurile serioase privesc în parte pe d. directore şi proprietariu al ziarului, care, imitînd monogramele iscăliturei d-lui Rosetti cu inițialele C.A.R., însă imitîndu-le firește în sens opus, va subscri articolii săi prin finalele: ...n...o...u." Mai departe, Hasdeu dă şi alte pseudonime ale unor „colaboratori" (revista, însă, o scotea singur), de care s-a folosit sau intenționa să se folosească în viitor: „Lucrurile neserioase vor fi pe responsabilitatea colaboratorilor noştri: Caracancea, Urtimud, Farfara, Abar-assab, Tricolici, Papalugă etc., colaboratori tot atît de necunoscuţi, precum sunt colaboratorii tutulor foilor noastre române" [1].

ELOGIUL CASTRAŢIUNII

Poezia a apărut în *Aghiuţă*, an. II, nr. 10, 8 ianuarie 1864, p. 79, sub pseudonimul hasdeian...*n*...*o*...*u*. La sfîrşitul „elogiului", o precizare: „Scris în ziua St. Ioan". Reluată în *Calendar pentr toţi*, an. VI, 1867, p. 85. Iscălită *Hăjdău* şi datată „1864".

Victima satirei lui Hasdeu, avocatul şi economistul Ion Strat (1836–1879) îşi făcuse studiile universitare în Germania. Prieten cu M. Kogălniceanu, dar şi cu P. Carp, D. Sturdza, Iacob Negruzzi. În 1860 este şeful de cabinet al lui M. Kogălniceanu, iar la 11 septembrie 1860 – în vîrstă de numai 24 de ani – ocupă catedra de economie politică şi finanţe de la Facultatea de Drept a Universităţii din Iaşi, inaugurată solemn, la 26 august 1860, în prezenţa domnitorului Cuza. După un interimat al lui Simion Bărnuţiu, ca rector al acestei înalte instituţii de învăţămînt este ales tînărul Ion Strat (24 noiembrie 1860). Din 23 ianuarie 1863 funcţionează ca profesor de economie politică la Facultatea de Drept din Bucureşti şi din 4 februarie acelaşi an este numit membru al Consiliului Superior de Instrucţiune Publică. În iunie 1864 face parte din suita domnitorului Cuza în vizita ce a făcut-o sultanului la Constantinopol. Prin decret domnesc, este numit la 2 iulie 1864 în Consiliul de Stat şi, în această calitate, aprobă la 14 august 1864 ca legea rurală să fie pusă în aplicare. De la 26 ianuarie 1865, este ministru al Finanţelor. Face parte din conducerea revistei *Ateneul român* din Iaşi. În 1861 scoate tot la Iaşi, împreună cu colegul său G. Mârzescu, ziarul *Trecutul*. Sub domnitorul Carol este ministru la Instrucţiune Publică (1866–1867), apoi agent al României la Paris, Londra, Florenţa, Berlin, Constantinopol (1868–1875), ministru de Finanţe (1876), senator (1877 – 1879). La moartea sa, în vîrstă doar de 43 de ani, ziarul *Timpul* îi dedică un editorial care se crede a fi fost

---

[1] Hăjdeu, [*Articol redacţional*], *Aghiuţă*, an. II, nr. 23, 28 aprilie 1864, p. 176.

scris de Mihai Eminescu [1]: „De origină din Moldova, el şi-a făcut studiile ale juridice şi de ştiinţe de stat la Universitatea din Berlin şi înaltul institut de cultură, căruia-i datorea cunoştinţele sale, imprimase şi purtării şi inteligenţei sale un caracter cu totul deosebit. Pe cînd cultura franceză, mai ales întru cît s-atinge de ştiinţele de stat, face pe adepţii ei să admită toate ideile în mod absolut, ca şi cînd n-ar exista alt adevăr decît cel spus de pe catedră, cultura germană are bunul de-a considera ştiinţele de stat ca pe nişte ştiinţe *istorice*, al căror adevăr consistă în consecuţiunea şi în dezvoltarea organică a diferitelor sisteme. Acest semn distinctiv al culturei răposatului, îl făcea nepărtinitor şi-i dădea o privire clară în actuala stare de lucruri din ţară." [2]

Satira lui Hasdeu împotriva lui Ion Strat pare fără motiv şi gratuită. Să ataci un om care era folosit de vodă Cuza mai mult ca tehnician, decît ca politician, şi care va fi decorat de acesta cu cea mai înaltă distincţie, „Steaua României", ne apare astăzi un act izvorît doar din invidia repedei înaintări spre „cîrmă" a „individului rotofeu". Asemenea scrieri vor arunca o umbră nefavorabilă asupra periodicului *Aghiuţă*. Duşmanii lui, sau cei care nu l-au înţeles, îl vor trimite mereu la această publicaţie, considerată ca o culme a superficialităţii şi a lipsei de scrupul. De pildă, P. P. Carp va scrie: „Cît pentru autorul lui Răzvan, renoim consiliul ce i-am mai dat cu altă ocaziune de a se întoarce la redacţiunea lui *Aghiuţă*. Acolo îi este vocaţiunea." [3] Şi Iacob Negruzzi, în *Satira III*, îndreptată contra „d-lui B. P. Hasdeu", conchide în acelaşi mod:

> Iar dacă la aceasta tu nu dai învoire
> Ci urmăreşti tot încă deşarta-ţi nălucire,
> Ia sama, eu atuncea, cu fruntea supărată,
> Te pun la *Aghiuţă*, precum făceai odată,
> Să scrii la glume fine şi gingaşe ocări
> De oameni mari ai zilei şi zilnici întîmplări [4].

Am numit mai sus pe doi dintre prietenii lui Ion Strat deoarece amiciţiile lui pot constitui una din cauzele „supărării" lui Hasdeu. Peste cîţiva ani, marele scriitor îl va ataca din nou pe Ion Strat, de data aceasta în calitate de autor al unui tratat de *Economie politică*, publicat în 1870, tributar lui

---

[1] Cf. Victor Slăvescu, *Ion Strat*, I, Bucureşti, *Imprimeria naţională*, 1946, p. 37, nota 3.

[2] [Mihai Eminescu], *Bucureşti, 23 octombrie/4 noiembrie 1879*, *Timpul*, an. IV, nr. 235, 24 octombrie 1879, p. 1.

[3] Petru P. Carp, *Răzvan-Vodă*, *Convorbiri literare*, an. I, nr. 18, 15 noiembrie 1867, p. 248.

[4] *Convorbiri literare*, an. VIII, nr. 3, 1 iunie 1874, p. 120.

Jean Baptiste Say:[1] „După ce am citit această voluminoasă carte, prima mișcare a fost de a ne întreba cu mirare:—pentru cine oare a scris-o d-l Strat? Pentru Europa? — Nu! fiind d-abia o palidă copie după ceea ce dînsa posedă în original. Pentru România? — Cu atît mai puțin, neavînd în sine nemic local, afară numai de șubredul schelet al unei limbe fără colorit." [2]

Dar motivul principal al atacului credem, însă, a fi un raport nedrept al Consiliului Superior de Instrucțiune Publică, datat 11 mai 1863, semnat și de Ion Strat, în calitate de membru al acestuia. În baza unor delațiuni locale, pornite de la Gimnaziul Central din Iași, privind o pretinsă vătămare a moralității publice într-un paragraf din „romanțul" *Duduca Mamuca*, Consiliul recomanda îndepărtarea lui Hasdeu din învățămînt și declararea sa ca „nevrednic d-a mai putea împlini asemenea însărcinare în școli publice. Și totdeodată spre a servi de exemplu și altora, Consiliul este de opiniune ca raportul de destituire care va cuprinde motivele susmenționate să se publice și prin *Monitorul oficial*.

Pe lîngă acestea, pentru ca acest rău să se oprească și pe viitor, Consiliul este de opiniune ca d. Ministru al Cultelor să tragă atențiunea d-lui Ministru al Justiției ca prin procurorul său local să urmărească conform legii înaintea tribunalelor asemenea scrieri scandaloase." [3] Ca urmare, B. P. Hasdeu va fi destituit din postul său de profesor de istorie universală pentru cursul superior, prin decret domnesc. În procesul de presă intentat la Iași va fi găsit nevinovat și, într-o scrisoare din 7 iunie, 1863, către Al. Odobescu, noul Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, numit în locul lui Christian Tell, B. P. Hasdeu scria: „Am fost osîndit, domnule Ministru, fără a fi ascultat, fără a se fi împlinit formalitățile legilor în genere și ale celor scolastice în parte, fără a fi judecat" [4].

VARIANTE

Aghiuță = *A*; *Calendar pentru toți* = *B*.

Dedicație. Dedic domnului Iancu S... *B*: D. Flechtenmacher e rugat a aranja muzica, căci altfel... *A*.
V.6 Sunt năcăjit și turburat: *B*: Sum năcăjit și tulburat: *A*.
V.8 Cu orice preț să fiu ca...strat! *B*: Cu orice preț să fiu castrat! *A*

---

[1] Cf. Eugen Demetrescu, *Economistul Ion Strat*, București, „Independența economică", 1936, p. 4.

[2] *Columna lui Traian*, an. I, nr. 40, 20 august 1870, p. 4.

[3] Arhivele Statului București, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dosar nr. 359/16 mai 1863.

[4] *Ibidem*. Principalele piese ale dosarului au fost publicate de noi, în *Manuscriptum*, an. XV, nr. 1/54, 1984, p. 116—127.

V.14 Sunt năcăjit și turburat: *B*: Sum năcăjit și tulburat: *A*.
V.16 Cu orice preț să fiu ca...strat! *B*: Cu orice preț să fiu ca... Strat! *A*.
V.20 Avînd în capu-i oameni grași. *B*: Avînd la cîrmă oameni grași. *A*.
V.22 Sunt năcăjit și turburat: *B*: Sum năcăjit și tulburat: *A*.
V.24 Cu orice preț să fiu ca...strat! *B*: Cu orice preț să fiu castrat! *A*.
V.26 Că omul care-i foarte greu, *B*: Că individul rotofeu, *A*.
V.30 Sunt năcăjit și turburat: *B*: Sum năcăjit și tulburat: *A*.
V.32 Cu orice preț să fiu ca...strat! *B*: Cu orice preț să fiu ca...Strat! *A*.

ANCHETE

UN VIS

Poezie nesemnată, publicată o singură dată, de autor, în foaia sa, *Aghiuță*, an. II, nr. 11, 16 ianuarie 1864, p. 81—82.

Mircea Eliade, reproducînd poezia la Addenda ediției sale din 1937, reține doar subtitlul *Un vis*. Titlul original, *Anchete*, oglindește, de fapt, însuși conținutul poeziei: deputații, constituiți în „comisii parlamentare" anchetează finanțele, cultele, armata, vama, și, în fine, penitenciarele. Versurile ce servesc drept moto la pamfletul *Anchete. Un vis* sînt o strofă din „balada" lui V. Alecsandri, *Visul lui Petru Rareș, zis Majă* ,publicată chiar în revista lui Hasdeu, *Lumina*, nr. 11, 1863, p. 82—84.

EPITAFUL D-LUI OTETELEȘEANU

Publicată în revista *Aghiuță*, an. II, nr. 11, 16 ianuarie 1864, p. 83. Nesemnată.

„Ceapcînul" (pungaș, nemernic, șarlatan) este Ioan Oteteleșeanu (1795—1876), deputat, îmbogățit prin exploatarea ocnelor statului. A fost ministru de Finanțe în ultimele 12 zile de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza, silit să abdice la 11 februarie 1866.

Asemenea versuri improvizate la adresa oamenilor politici, a unor evenimente sau întîmplări diverse sînt numeroase, îndeosebi în revista *Satyrul*. Compuneri mai lungi, parodii sau cuplete scurte însoțind caricaturi au fost „uitate" de B. P. Hasdeu însuși în paginile periodicelor vremii. Cu titlu informativ, citām cîteva dintre ele: „Am lucrat, șezînd la foc, / Pentru patria română; / Și acuma stăm pe loc... / Însă cu frigarea-n mînă // Carnea alții trebuia / S-o apuce docamdată... / I-am rugat a nu uita, / Că frigarea nu-i stricată" (*Oamenii de acțiune din 11 februariu,* *Satyrul*, an. I, nr. 3, 20 februarie 1866, p. 4); „Nu plîngeți, corbi! nu plînge, himero infernală! / Hidoasa piramidă nemica n-a perdut: / Al României Geniu pe calea-i triumfală, / Mă tem că-ncepe iarăși s-adoarmă ca-n trecut! // Abia atins la margini, colosul stă-n picioare, / Strivind sub piedestalu-i pe fiii lui Traian: / Lovirea nu-l pătrunse acolo unde-l doare... / E picătura apei, căzută-n ocean! // Era frumos momentul, în falnica-i pornire / Străbunul nostru Geniu avîntu-i reluînd... / E tristă deșteptarea din scurta fericire / Și raza de speranță apune prea curînd!" (*Piramida monopolurilor*, *idem*, nr. 5, 6 martie 1866, p. 4); „I *Debutul*. Negustorii l-au trimis / Să învețe la Paris! II *Apărarea tezei*. Tot lucrînd noapte și zi, / Doctor în drept se trezi! III *Oratorul*. A cîntat ș-a descîntat, / Pîn'ce iată-l deputat! IV *Egalitatea*. « Sînt ministru, măi mojici! / Ce cătați voi pe aici? » V. *Libertatea*. « Ascultarea-i o virtute! / Mie-mi plac gurile mute! »" (*Istoria unui avocat*, *idem*, nr. 6, 12 martie 1866, p. 4). Alte titluri: *Năbădăi dramatice. Iadeș* (*idem*, nr. 1, 6 februarie 1866, p. 4), *Istoria unui inspector agricol la ultima expozițiune de la ... Peking* (*idem*, nr. 2, 13 februarie 1866, p. 4), *Stîlpul României* (*idem*, nr. 9, 3 aprilie 1866, p. 4), *Prima pagină din istoria gardei orășenești din București* (*idem*, nr. 10, 10 aprilie 1866, p. 4); *Caruselul deputaților* (*idem*, nr. 11, 17 aprilie 1866, p. 4), *Din cărțile regimului trecut* (*idem*, nr. 13, 1 mai 1866, p. 4).

POEZIA CE FACE UN NAPOLEON!

Versuri publicate, fără semnătură, în revista *Aghiuță*, an. II, nr. 11, 16 ianuarie 1864, p. 85.

EULAVIA CĂLUGĂREASCĂ

Poezia este publicată în „foaia umoristică, satirică și critică" a lui Hasdeu, *Aghiuță*, an. II, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 97–98. Nesemnată. Va fi reluată, cu modificări, în *Calendar pentru toți*, VI, 1867, 84. Semnată *Hăjdău* și datată *„1864"*.

Versurile au un pronunțat caracter calamburistic. Cuvîntul *evlavie* — ortografiat *eulavie* și, reluat după fiecare strofă, ca un refren, despărțit în silabe *(eu-la-vie)* — constituie o aluzie la polobocul cu vin.

Poezia, „o efigie satirică, cu timbru de brutal scheci modern" [1], este, în fond, un pamflet cu substrat politic. Una dintre importantele realizări

---

[1] I. C. Chițimia, *B. P. Hasdeu*, *loc. cit.*, p. 679.

ale domniei lui vodă Cuza fusese de curînd realizată: secularizarea averilor mînăstirești, doleanță exprimată încă în programele Revoluției de la 1848 și ale Adunărilor ad-hoc. Prin aprobarea proiectului de lege, prezentat de M. Kogălniceanu în ședința din 13 decembrie 1863, s-a dat o lovitură puternică „păturii feudalo-clericale care deținea un sfert din suprafața țării" [1].

Încă o dată, în *Aghiuță*, B. P. Hasdeu va glosa cu sarcasm în jurul numărului 13 — data secularizării: „Cu treisprezeci secole înainte de nașterea Mîntuitorului — dovadă că numărul 13 e nefast numai pentru călugării greci reduși în ziua de 13 decembre la cea mai simplă a lor expresiune, — indianii aveau deja ceea ce românii nu au nici pînă acum: un sistem complet de datorii morale și religioase: deși li lipsea lor ceea ce nouă nu ni lipsește niciodată: un sistem complet de datorii... financiale!" [2] Aluzie mai mult decît străvezie la cele 82.000.000 lei alocate drept despăgubire din care se scădeau însă 31.000.000 lei datorate de mănăstirile închinate. B. P. Hasdeu va rămîne toată viața un adversar al păturii clericale, pe care, în *Cugetări testamentare*, o socotea „o adunătură de trîntori" [3].

VARIANTE

Aghiuță = *A*; *Calendar pentru toți* = *B*.

Titlu: *Eulavia călugărească B*: *Eulavia A*.
V. 1 Sunt un călugăr păcătos, *B*: Sum un călugăr păcătos *A*
V. 5 Adesea și din poloboc *B*: Beau cel local din poloboc, *A*.
V. 6 Beau fără fudulie... *B*: Din sticlă — malvazie... *A*.
V. 9 Sunt un călugăr cerșător, *B*: Sum un călugăr cerșitor *A*.
V.14 Primesc cu bucurie... *B*: Primesc cu veselie...*A*.
V.17 Sunt un călugăr umilit *B*: Sum un călugăr umilit *A*.
V.19 Sub chip de puică de iubit *B*: Supt chip de puică de iubit *A*.
V.21 Pe Tița o iubesc cu foc, *B*: Pe Tinca o sărut cu foc, *A*.
V.25 Sunt un călugăr fără neam, *B*: Sum un călugăr făr'de neam *A*.
V.33–40 omise în A.

D. KOGĂLNICEANU

Versurile cu acest titlu sînt publicate de Hasdeu în săptămînalul său *Aghiuță*, an. II, nr. 14, 13 febaruarie 1864, p. 111 — fără semnătură.

---

[1] Dan Berindei, capitol în *Istoria României*, IV, București, Ed. Academiei R. S. Româna, 1964, p. 362.
[2] *Studii indiane*, *Aghiuță*, II, nr. 13, 6 februarie 1864, p. 100.
[3] Arhivele Statului București, ms. 1508, f. 186.

Relațiile dintre B. P. Hasdeu și M. Kogălniceanu au fost bine studiate și puse în lumină cu lux de amănunte, atît în lucrări dedicate lui Mihail Kogălniceanu [1], cît și în cele despre B. P. Hasdeu. În cel mai recent studiu monografic citim: „Hasdeu dovedește un mare cult al adevărului și de aceea nu iartă pe nimeni și nimic atunci cînd cineva se îndepărtează *sau i se pare lui că se îndepărtează de adevăr*. El e « gata oricînd cu o strictă nepărtinire să izbească pînă și greșelile *amicilor celor mai de aproape* » (*Columna lui Traian*, nr. 27, din 14 iunie 1870), ceea ce și face adeseori fără ezitare.“ [2] Și, în continuare, despre momentul de incidență al poeziei satirice la adresa lui Kogălniceanu: „Speculînd unele greșeli de moment ale acestuia, imprecizium în formularea unor deziderate politice, poate exaltări, în chestiuni secundare, Hasdeu lasă suspendată « amintirea anilor de amiciție veche » cu marele luptător de la 1848 și-l atacă, mai întîi în *Aghiuță*, inventînd calambururi și aruncînd în el săgeți otrăvite, deși actele pentru înfăptuirea cărora luptase Kogălniceanu — secularizarea averilor mănăstirești și împroprietărirea țăranilor — îi merg « de-a dreptul la inimă »“ [3]. Cercetări de arhivă au scos de curînd la iveală un dosar de destituire din învățămînt a tînărului profesor de istoria universală, B. P. Hasdeu, de la Gimnaziul central din Iași. Prima piesă a dosarului, dresat în mai 1863, este o telegramă de „65 de vorbe“ a lui M. Kogălniceanu, care declanșează, de fapt, întreaga acțiune de pedepsire a lui B. P. Hasdeu: „Profesorul din Gimnaziu, Hajdău, în ziarul său *Lumina*, și mai ales în nr. 15, s-a abătut la scrieri licențioase care jignesc moralitatea publică, în chipul cel mai nedemn. Totdeodată, în același număr, insultă Comitetul de Inspecțiune a Școalelor. Subscrisul, membru al Consiliului Superior de Instrucțiune Publică, vin a vă aduce la cunoștință publică spre a se judeca numitul după legea școlară. Kogălniceanu“. [4]

Prețuirea celor doi bărbați era, însă, reciprocă (M. Kogălniceanu va suprima periodicul *Aghiuță*, dar va sprijini în parlament subvenționarea *Arhivei istorice a României*). Cînd, peste cîțiva ani, se infirmă alegerea lui M. Kogălniceanu ca deputat de Fălciu, B. P. Hasdeu va protesta vehement socotind acțiunea drept „o insultă“ [5].

---

[1] Vezi, de pildă, cartea lui Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iași, Editura Junimea, 1974.

[2] Mihai Drăgan, *B. P. Hasdeu*, București, Editura Junimea, 1972, p. 244.

[3] *Ibidem*, p. 247.

[4] Telegrama a fost publicată de noi, împreună cu alte piese ale dosarului 598/1863 de la Arhivele Statului din București, în *Manuscriptum*, *loc. cit.*

[5] Wang-pon-ki, *Camera și d. Kogălniceanu*, în *Satyrul*, an I, nr. 14, 10 mai 1866, p. 2.

O DOINĂ POSTUMĂ

Publicată, sub semnătura *Hăjdău*, în *Aghiuță*, an. II, nr. 15, 20 februarie 1864, p. 113. Doina amintește poezia socială a lui Bolliac, dar sonurile sumbre, de dincolo de mormînt, sînt tipic hasdeiene. Tematica poeziei este strîns legată de momentul împroprietăririi țăranilor.

Întrebarea care se pune este dacă, din punct de vedere formal, „doina“ lui B. P. Hasdeu imită pe cea populară, pe care savantul o studiase temeinic, în implicațiile străvechi ale culturii românești [1]. El admirase cu deosebire volumul *Doine și lăcrimioare*, „peatra angulară a nemuririi d-lui Alecsandri“, drept care el a devenit „la noi părinte și cap al poeziei naciunare, bazate pe studiul acelei poporane“ [2]. Mulți critici recunosc că savantul român depășește concepțiile patruzecioptiste în ceea ce privește specificul național al literaturii. El sesizează o direcție de viitor în dezvoltarea liricii românești: poezia filosofică. „Tranziția“ pe care o reprezintă B. P. Hasdeu în poezia noastră este tocmai detașarea de modele, chiar persiflarea lor, bazat pe un acut simț al originalității. Din cîte „doine“ a scris Hasdeu, aceasta este cea mai apropiată de modelul popular al doinei de sărăcie. B. P. Hasdeu face din ea o poezie politică, manifest de punere sub acuzare a exploatării ciocoiești. Nu întîmplător s-a spus că prefigurează ritmurile coșbuciene din *Noi vrem pămînt*.

O doină postumă se înscrie într-o serie de poezii-manifest publicate toate în ultima perioadă a apariției ziarului *Aghiuță*. După tipărirea „doinei“, B. P. Hasdeu scria, într-un articol de bilanț, că „fondul“ ziarului nu s-a schimbat în „principiele sale democratice și naționali“, dar „forma“ a suferit transformări: „dentîi mai mult umor și mai puțină satiră, apoi mai multă satiră și mai puțin umor“, pentru a găsi modul cel mai nimerit „ca opiniunile“ și „credințele noastre politice“ să fie mai bine înțelese și „gustate“ de cititori [3]. În continuare, B. P. Hasdeu vorbește de împărțirea materiei ziarului în două: o parte „serioasă“ și altă parte „neserioasă“, atrăgînd atenția asupra distincției care trebuie să se facă între gluma ușoară, și problemele grave de atunci ale țării, cum ar fi împroprietărirea țăranilor și votul universal. Una din acuzațiile cele mai dure pe care marele scriitor o aduce ziarului *Românul*, în cunoscutul pamflet *Ce vrea Caimata* este tocmai că nu se preocupă de „politica interioară“, devenind „o cimilitură încurcată", „cînd țara geme de speranțe și așteptări pe de o parte, iar pe d-alta de desperațiuni și amînări" [1]. Evocînd evenimentele acelor ani, Mihail Kogălniceanu, unul din autorii marilor reforme ale României moderne, spunea — într-un discurs academic, rostit în ședința solemnă din 1/13 aprilie 1891: „Vin acum la ultima și marea reformă operată de generațiunea mea: desființarea clăcei, emanciparea brațelor și deplina împroprietărire a țăranilor pe pămînturile muncite de ei. A face istoricul cestiunii rurale în țările române este a scrie însăși istoria a trei secule de împilări făcute poporului român". [2]

---

[1] Vezi, de pildă, studiul *Doina. Originea poeziei poporane la români*, *Columna lui Traian*, noua serie, an. III, nr. 7—9, iulie—septembrie 1882, p. 397—406.

[2] *Mișcarea literelor în Ieși*, *Lumina*, nr. 12, 1863, p. 99—100.

[3] *Aghiuță*, an. II, nr. 23, 28 aprilie 1864, p. 176.

Sprijinirea domniei lui Cuza, într-unul din momentele ei de vîrf, cu mijloacele satirei și ale pamfletului, constituie temeiul reconsiderării poziției unei reviste, grav afectată îndeosebi de nedreapta minimalizare a lui N. Iorga: „Nu se poate deplînge îndeajuns timpul pierdut de acest spirit original și puternic cu alcătuirea foii de caricaturi și de satiră *Aghiuță*, în care, „cu atacuri personale, nedrepte și triviale, contra tuturor oamenilor politici ai timpului, mai ales contra lui Rosetti, cu glume de un gust îndoielnic, cu versuri care n-au măcar spirit și în care se cheltuiesc atîtea sforțări pentru o rimă nouă". [3] Directorul publicației vorbise, însă, încă din primele numere, de „rătăcirea răului gust" și de „sarcina și grija" de a oferi cititorilor: „un adevărat umor, o satiră pură, o critică mușcătoare și spirituale". [4]

În acțiunile sale energice de „susținerea tronulu naționale și combaterea elementelor contrare, fie ele ziaristice, cameraliste sau chiar ministeriale", de „ridicularizarea viciului și a necapacității supt toate formele" [5] B. P. Hasdeu a folosit arma versului, într-un registru valoric variabil, de la simpla parafrază a unor discursuri parlamentare pînă la poezia autentică din *O doină postumă*.

DUPĂ CITIREA ARTICOLULUI D-LUI PANO „DREPTUL ÎNTRUNIRII", „*ROMÂNUL*" DE LA 18 FEBRUARIE

Apărut în *Aghiuță*, an. II, nr. 15, 20 februarie 1864, p. 115—116. Semnat *Hăjdău*.

---

[1] *Idem*, nr. 24, 3 mai 1864, p. 178.

[2] *Dezrobirea țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țăranilor*, în Mihail Kogălniceanu, *Opere*, II, București, Ed. Academiei R.S. România, 1976, p. 617. Ediție de Alexandru Zub.

[3] *Istoria literaturii românești contemporane*, București, Ed. Adevărul, 1934, p. 21.

[4] *Aghiuță*, an. I. nr. 4, 24 noembrie 1864, p. 25.

[5] *Ibidem*.

Într-adevăr, în ziarul *Românul* apare un articol intitulat *Dreptul de întrunire*, semnat A. Panu, din care cităm: „Dreptul cetățenilor de a se întruni fără arme cînd și unde le va plăcea, și în atîta număr pe cît interesul public îl cheamă, decurge din calitatea de cetățean liber, din natura societăților libere, din libertate ea însăși." [1] Lipsa de consistență a articolului, lipsa de concretizare și un anume ton gonflant sînt evidente: „Libertatea este un fluviu maiestos și roditoriu. Dirigeți-l; faceți să dispară obstacolele naturali care împedică cursul său. Dar dacă îi veți pune zăgazuri, el va deveni pustietoriu; dacă veți abate undele sale aducătoare de roade, el va merge aiure să ducă abundanța, bogăția și viața și va lăsa în cîmpiele voastre ariditatea pustiului." [2]

Anastase Panu (1810—1866) a avut o carieră politică miraculoasă, ceea ce a dat naștere la multe nedumeriri, mai ales în opinia publică bucureșteană: „Shakespeare zice în *Hamlet* că sunt lucruri misterioase chiar pentru mintea filosofilor. Una din asemenea taine e gloria d-lui Panu ca om de stat. Dd. Zalomit și Laurian sunt mari filosofi, sunt filosofi *ex officio*, au scris pagine întregi asupra filosofiei, și cu toate astea, d-lor nu vor fi în stare a arunca o cît de slabă lumină asupra acestei grele cestiuni. Pînă la instalarea caimacamiei de trei, d. Panu era cunoscut numai în Moldova sau, mai bine zicînd, numai în Iași; și era cunoscut ca tot ce vi place, afară numai de om politic. În însușire de nepot al mitropolitului, d-lui lesne căpătase supt Ghica-Vodă directoratul Ministerului de Justiție; însă numai ca ne-pot, căci în adevăr nici că și-ar fi *putut* justifica numirea prin alte merite. Nu tăgăduiesc că d. Panu devenise deja demult celebru în saloanele Iașului; totuși celebritatea d-lui era departe și prea departe de a prevesti pe marele diplomat, politic, oratoriu etc., etc. cum îl numesc acuma amatorii de epitete." [3]

Anastase Panu era „liberal înaintat", dar pactizase cu conservatorii [4], cărora domnitorul Cuza le declarase „război pe față". În mesajul său din 1863, el respinsese simulacrul de lege rurală în forma dorită de boieri. An. Panu redactase faimosul proiect de răspuns la mesajul tronului, prin care se atacă, în Cameră, „nu atît ministerul de atunci, ci întreaga guvernare de 4 ani a lui Cuza-Vodă". Documentul depus în ședința din 22 ianuarie 1863 era semnat, alături de conservatori, de o serie de liberali, prieteni ai lui Panu: C. A. Rosetti, Șt. Golescu, Al. G. Golescu, I. Brătianu, D. Brătianu ș.a. „Era prin urmare o unire a celor două partide, cel Conservator și cel Liberal înaintat, în contra Domnului, care unire atît de nefirească și fu botezată de oamenii timpului cu numele de *coaliția monstruoasă*“ [1]. Cu domnitorul Cuza rămîn numai liberalii moderați, alături de care combătea, în *Aghiuță*, și B. P. Hasdeu. A. D. Xenopol asociază la politica oamenilor Caimatei și poziția ziarului *Românul*: „Această purtare în două ape a organului celui mai de frunte al Partidului Liberal înaintat și a oamenilor lui cei mai cu vază ne dovedește că acest Partid își părăsea pentru un moment principiile chiar ale existenței lui, pentru a putea lovi în domnitor și pentru a putea merge în această privire mînă în mînă cu Partidul Conservator“. [2] Astfel se va înțelege mai bine de ce, în satira sa, B. P. Hasdeu trece în titlu numele ziarului *Românul*, și, într-o strofă, aruncă o săgeată împotriva lui C. A. Rosetti.

---

[1] *Românul*, an. VIII, nr. 48, 17—18 februarie 1864, p. 153.

[2] *Ibidem*, p. 154.

[3] ... n ... o ... u, *D. Panu în București*, *Aghiuță*, an. I, nr. 4, 24 noiembrie 1864, p. 28.

[4] Despre rolul lui A. Panu în detronarea lui Cuza vezi: Olimpiu Boitoș, *Contribuții la istoria misiunii lui A. Panu în Apus* (1864), Cluj, Tip. Cartea românească, 1935.

Fabula de care vorbește autorul este, de fapt, parafraza versului 139 din *Ars poetica* de Horațiu: *Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus* lat.) = *Se căznesc munții și vor da naștere unui șoricel ridicol.*

CĂTRE O DOAMNĂ DE 39 ANI

Publicată în *Aghiuță*, an. II, nr. 16, 27 februarie 1864, p. 124. Semnată *Hăjdeu*. O variantă anterioară a apărut în periodicul ieșean *Foița de istorie și literatură*, an. I, coala 5, iulie 1860, p. 137–138, cu titlul *Cătră* ****. Semnată *B. Hâjdău*.

VARIANTE

Foița de istorie și literatură = *A*; *Aghiuță* = *B*.

Titlu: *Către o doamnă de 39 ani B*: *Cătră* **** *A*.
V. 2 Te-a întîlnit în calea-i poetul rătăcit: *B*: Te-am întîlnit în cale-mi, și te priveam uimit: *A*.
V. 4 Ai fost de toți iubită... eu încă te-am iubit! *B*: Dar pururea iubită și gata de iubit. *A*.
V. 5 Te mai revăz acuma, și iată-mă-s pe gînduri: *B*: Te-întîmpin iar acuma, te văd, și stau pe gînduri: *A*.
V. 6 D-atuncea peste tine ce patimi n-ar fi dat! *B*: D-atunce peste tine ce patime n-au dat! *A*.

---

[1] A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, vol. I, partea II, București, Albert Baer, 1910, p. 436.
[2] *Ibidem*, p. 440.

V. 7 Iubit-ai tu d-atuncea pe cîți și-n cîte rînduri! *B*: Jucai, plîngeai, bunică; iubeai în mii de rînduri... *A*.
V. 8 Ce dracu că nici astăzi nu ești de lepădat! *B*: Ce naiba că și astăzi nu ești de lepădat! *A*.
V. 9 — Nu te mira, amice. Miroasă mulți o floare, *B*: — Nu te mira, moșnege. Miroasă mulți o floare, *A*.
V.12 Sum vie, iată totul... miroasă dacă poți! *B*: Sunt vie, iată totul... miroasă dacă poți.

DRUMUL-DE-FER

Poezia este publicată pe prima pagină a săptămînalului *Aghiuță*, an. II, nr. 17, 5 martie 1864, p. 129. Semnată *Hăjdău*. Pe ultima pagină a numărului anterior — desene satirice, vizînd afacerile de care au profitat unii deputați ce au sprijinit și votat legea de construire a drumului-de-fier.

Ovidiu Papadima afirma că poezia *Drumul-de-fer*, „turnată“ în tiparele satirei populare, ar fi prevestit „accentele sfîșietoare din *Doina* lui Eminescu“ [1].

Evenimentul concret la care se referă pamfletul versificat al lui Hasdeu este votarea de către Cameră, la 21 februarie 1864, a legii pentru concesionarea căii ferate pe Valea Siretului, de la Galați la granița Bucovinei, cu ramuri spre Iași, T. Ocnei, Focșani și valea Prutului, în favoarea marchizului Don José de Salamanca, Gustave Delahnte, P. Mavrogheni, Léo Sapieha, Th. Brassey, S. M. Peto și E. L. Betts, după lungi confruntări între C. N. Suțu și P. Mavrogheni, reprezentanți a două grupuri de concesionari străini. [2] Proiectul a rămas nerealizat ca atîtea alte încercări ce s-au succedat din 1841, de la propunerile inginerului Marin din Cernăuți pentru construirea unui drum-de-fier în Moldova de-a lungul Siretului.

ODĂ LA PLECAREA D-LUI BOTEZ-FORĂSCU, SUPRANUMIT „TOLOLOI“

Versuri satirice publicate în *Aghiuță*, an. II, nr. 17, 5 martie 1864, p. 131. Semnate *Hăjdău*. Peste o lună de zile, aceeași foaie va anunța că „Domnul Botez-Forăscu, poreclit *Tololoi*, s-a întors în București și și-a reluat locul pe bancele Camerei, cării astfeli de azi înainte nu-i mai lipseşte un cap cu atît mai potrivit cu rămăşiţa că nu are... păr“ [1].

---

[1] Ovidiu Papadima, *Hasdeu regăsit*, în *op. cit.*, p. 63.
[2] Cf. Cons. C. Mănescu, *Istoricul căilor ferate din România*, vol. I, București, Ed. Direcțiunii generale a căilor ferate din România, 1906, p. 146 și urm.

Deputatul Alecu Botez-Forăscu era mai mult absent din Adunare şi, cînd era prezent, strălucea prin tăcere.

FRAGMENT DIN ŞEDINŢA NOCTURNĂ DIN 5 MARTIE

Poezia este publicată în *Aghiuţă,* an. II, nr. 18, 12 martie 1864, p. 137 – sub semnătura *Hăjdău.* Gheorghe Costa-Foru (1821–1876), pe care îl vizează satira lui B. P. Hasdeu, era avocat, cu studii la Paris, profesor de drept civil. Va fi primul rector al Universităţii din Bucureşti (1864–1871). Om politic conservator, deputat şi senator va deveni ministru de Externe în guvernul Lascăr Catargiu (1871–1873).

Discuţia despre drepturile „izraeliţilor“ din Adunarea Generală a României are loc într-adevăr în şedinţa din seara zilei de 5 martie 1864, şi va continua a doua zi, în 6 martie, în legătură cu adoptarea unor articole ale legii comunale [2]. În acelaşi număr al periodicului (p. 138), se află alte versuri hasdeiene pe aceeaşi temă, dedicate „d-lor Moise Cilibi şi Costafor“.

CĂTRE T...

Apărută în *Aghiuţă,* an. II, nr. 18, 12 martie 1864, p. 139. Semnată *Hăjdău.* Poezia parodiată se numeşte *Romanţă* şi face parte din ciclul *Suvenire,* în volumul de-abia apărut la Iaşi, *Doine şi lăcrimioare* de V. Alecsandri: „De-aş fi, iubito, gingaşa floare / Ce creşte-n vale, lîngă pîrău, / Aş da şi roua şi mîndrul soare / Pe-o rază dulce din ochiul tău“ [3] etc.

Nu există îndoială că B. P. Hasdeu îl aprecia pe V. Alecsandri, dar, cînd are ocazia, nu se sfieşte să parodieze pe maestru. Iuliu Dragomirescu comunica o inedită, intitulată *Visul lui V. Alecsandri,* în care parodia nu mai are ca obiect poezia „uşurică“ a bardului de la Mirceşti, ci versurile din ciclul *Ostaşii noştri.* Reproducem strofa lui Hasdeu: „Cînd lung a fost războiul / Se-ntîmplă cîteodată / Călare veteranul / S-adoarmă zdruncinat, / Dar gîndu-i fără voie / Şi-atunci bataie cată, / Şi chiar dormind să-l ducă /

---

[1] *Aghiuţă,* an. II, nr. 22, 9 aprilie 1864, p. 175.

[2] Cf. *Monitorul,* Jurnal oficial al Principatelor-Unite Române, nr. 57, 10/22 martie 1864, p. 245.

[3] V. Alecsandri, *Doine şi lăcrimioare,* ediţia II, Iaşi, Tipograf-editor Bermann Pileski, 1863, p. 203.

E calul său dedat“. Poezia de mai sus apare ca moto la capitolul II. *Copilăria* al lucrării legatarului testamentar al lui Hasdeu – *Ideile şi faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu* [1]. Atitudinea critică hasdeiană faţă de poezia lui Alecsandri este admonestată prompt chiar de fiica sa. Răspunzînd, din Paris, la o scrisoare a tatălui, din decembrie 1887, în care îl considera pe Vlahuţă „superior lui Alecsandri“ [2], Iulia Hasdeu scria: „Mais c'est un sacrilège, que ce mot-là! Alecsandri est le poète de notre armée et nos paysans. Alecsandri a chanté les exploits et les glorieuses tortures de nos aïeux; Alecsandri a célébré nos soldats combattant et mourant pour l'indépendance; Alecsandri a montré la *Sentinelle roumaine* soutenant à travers les tempêtes et élevant bien haut le drapeau tricolore; Alecsandri a toujours cherché a peindre l'amour dans ce qu'il a de plus et de plus élevé, et jamais il n'a chanté que de grandes, de pures et de belles choses [...] Ici je vois ta grimace: tu n'es pas content. Ecoute: moi, je te dis ce que je pense; maintenant, tu sais, tu penseras ce que tu voudras, mois je m'en tiendrai toujours à ce que je viens de dire.“ [3]

EXTRACT DIN ALBUMUL UNEI CĂŢELUŞE

Versuri umoristice publicate în periodicul *Aghiuţă,* an. II, nr. 18, 12 martie 1864, p. 139. Semnate *Hăjdău.* Un subtitlu ne anunţă că ele ar fi fost extrase din *Komisches Declamatorium.*

Nu am întîlnit în colecţiile şi bibliografiile cercetate de noi nici un periodic sau culegere purtînd acest titlu. Pare mai degrabă o invenţie a lui B. P. Hasdeu.

TREISPREZECI!

Poezia apare în *Aghiuţă,* an II, nr. 18, 1 martie 1864, p. 143–144 – săptămînal umoristic scos de un „directore fără speranţă de a fi ministru şi proprietari fără frică de legea rurală“, cum stă scris pe frontispiciul foii.

Versurile, iscălite *Hăjdău,* sînt o satiră politică. Victima e Lascăr Catargiu, care luase în antrepriză construirea unei şosele, frustrînd visteria statului. Într-adevăr, încă din 1861, proprietarii Lascăr Catargiu și Panait Balș încheiau un „act de tovărășie" pentru „antrepriza pruntuirii șoselei de la Panciu la Galați" [1]. Ideea de a pava drumul cu oase de la fabricile din Galați i se pare lui Hasdeu „ciclopică, cantabrică". Afacerea a făcut vîlvă, deoarece în editorialul politic din numărul următor al revistei *Aghiuță*, deputatul care voia să amîne dezbaterea legii rurale este etichetat tocmai cu acest epitet: „Lascăr Catargiu, cel cu oasele..." [2] Scopul lui B. P. Hasdeu, prin asemenea pamflete versificate, era de a discredita în ochii opiniei publice pe adversarii lui Cuza și ai reformelor lui fundamentale, pe care B. P. Hasdeu le-a sprijinit cu lealitate [3]. Unul dintre „conspiratorii și dușmanii cei mai înfuriați contra domnitorului Cuza" [4] era însuși Lascăr Catargiu.

---

[1] Iuliu Dragomirescu, *op. cit.,* p. 16.

[2] Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu, *op. cit.,* p. 374.

[3] *Ibidem,* p. 379.

Pamfletul *Treisprezeci!* are un subtitlu oarecum neașteptat: „O baladă în genul lui Schiller". Hasdeu încercase mai de mult, cu succes, „convertirea" unor specii tradiționale la o tematică politică prin excelență. Așa va face cu fabula, balada și chiar cu epopeea.

Folosirea parodică a unei specii este un semn că în evoluția ei istorico-literară a apărut o perioadă de reflux. Alegerea lui Schiller drept patron al falsei sale balade era determinată, desigur, de voga scriitorului german, favorizată de aniversarea centenarului nașterii sale (1859)[5], dar mai ales de simțul deosebit al lui Hasdeu că trecuse vremea poeziei „tip Bürger", [6] suprasolicitată de scriitorii români ai epocii.

CONJURAȚIUNEA LUI FIASCO

Falsa epopee a apărut în periodicul umoristic *Aghiuță*, an. II, nr. 19, 19 martie 1864, p. 148–150. Semnată *Hăjdău*.

Titlul este o adaptare a unei celebre „tragedii republicane", de Friedrich Christoph Schiller, *Die Verschwörung des Fiesko zu Genua (Conjurația lui Fiesko la Genua)*, din 1783, unde autorul „abordează problema revoluției politice pentru doborîrea tiraniei feudale"[1]. Boierii implicați în parodica „conjurație" descrisă de Hasdeu nu au, însă, nimic de-a face cu eroul schillerian, al cărui nume va deveni, printr-o metamorfoză calamburistică, din *Fiesko — Fiasco* [2]. Dar calamburul nu înseamnă o lipsă de apreciere a scriitorului nostru față de marele autor german. Doar peste cîțiva ani, el va recenza sever o încercare de traducere în limba română a unei poeme schilleriene, protestînd împotriva falsificării originalului.[3]

Faptele înfățișate în versuri sînt relatate satiric în editorialul aceluiași număr al lui *Aghiuță*, reieșind că Hasdeu însuși a asistat, din „tribuna ziariștilor", la desfășurarea evenimentelor în Cameră: „Se lățea vorba că ministeriul a pregătit și voiește a prezinta Camerei proiectele de legea rurală și de legea electorală. Se lățea vorba că Camera a pregătit și voiește a prezinta ministerului un vot de blam [...] Cînd d. Iancu Docan, în ședința de vineri, s-a suit pe tribună cu hîrtia în mînă, toți deputații ațintiră ochii asupra d-lui Kogălniceanu. D. Kogălniceanu a ascultat citirea moțiunii și a căscat de trei ori. Dacă nu e adevărat, provocăm pe d. Kogălniceanu de a ne dezminți prin *Monitorul oficial*. Ba chiar și atunci, noi tot vom persista a zice că moțiunea d-lui Iancu Docan l-a făcut pe d. Kogălniceanu să caște de trei ori. Să nu fi căscat d-lui de trei ori, Camera vota blamul; dar d-lui a căscat de trei ori și Camera, înțelegînd de pe aceasta că e în pericol de a fi dizolvată, și-a văzut încercarea căzută și a respins moțiunea d-lui Iancu Docan. Camera nu voiește a fi dizolvată și are dreptate... din propriul său punct de vedere!" [4]

Într-o lucrare despre activitatea publicistică a lui Hasdeu, citim că poema *Conjurațiunea lui Fiasco* e „de un umor burlesc", sugerînd „vacarmul dezbaterilor din Cameră, aducînd în prim-plan personaje politice cunoscute, cum ar fi Epureanu, Costaforu, Arsachi, Boierescu." [5]

Page 462:

[1] Biblioteca Academiei R. S. România, Arh. „L. Catargiu" mapa I, varia 4.

[2] Hasdeu, *București, 18/30 martie 1864, Aghiuță*, an. II, nr. 19, 19 martie 1864, p. 148.

[3] Vezi *Hasdeu și Cuza-Vodă*, în Barbu Lăzăreanu, *op. cit*,. p. 153–155.

[4] Iordache Vulpescu [Gh. Mârzescu], *Spionul prusian...*, Berlin, 1875, p. 32.

[5] Cf. Ion Gherghel, *Schiller în literatura română*, București, Imprim. Naț., 1935.

[6] Este cunoscut că Schiller criticase așa-numitele „Molly-Lieder" de Gottfried Bürger.

Page 463:

[1] Mihai Isbășescu, *Istoria literaturii germane*, București, Editura Științifică, 1968, p. 227.

[2] G. Adamescu amintește că în București exista un hotel *Fieschi (B. P. Hasdeu, Anuarul Ateneului Român pe 1927*, București, Tip. Ion C. Văcărescu, 1929, p. 149).

[3] *„Clopotul", poemă de Frederic de (!!) Schiller. Tradusă de Dr. Adolf Stern, Traian*, an. I, nr. 50, 26 august 1869, p. 200.

[4] *București, 18/30 martie 1864, Aghiuță*, an. II, nr. 19, 19 martie 1864, p. 146 și 147.

[5] Vasile Sandu, *op. cit.*, p. 67. Despre viața și activitatea politicienilor vremii atacați de B. P. Hasdeu există un bogat material, din care cităm doar următoarele titluri: D. Bolintineanu, *Cuza-Vodă și oamenii săi*, București, 1870; Nicolae Vătămanu, *Doctorul Apostol Arsache, 1789–1874, Studia et acta musei Nicolae Bălcescu*, Bălcești pe Topolog, 1969; Apostol Stan, *Vasile Boierescu*, București, Editura Științifică, 1974, etc.

Poezia nu a fost selectată de Hasdeu pentru volumul din 1873 pentru virulența sa pamfletară. Aceeași soartă o au și alte compuneri din *Aghiuță* care susținuseră ideile mari înfăptuite de Cuza și Kogălniceanu. În chiar anul apariției plachetei, B. P. Hasdeu publica, în *Columna lui Traian*, un necrolog semnificativ despre primul domnitor al Principatelor-Unite: „2 mai 1864—1873, *Alexandru Cuza*, demn de a fi în Panteonul național alături cu Alexandru Basarab și cu Alexandru cel Bun. Al treilea mare organizator al României a murit în goană pe pămînt străin. A murit în goană pe pămînt străin, dar în România trăiește împroprietărirea sáteanului; a murit în goană pe pămînt străin, dar în România trăiește autocefalia bisericei; a murit în goană pe pămînt străin, dar în România trăiește autonomia statului; a murit în goană pe pămînt străin, dar în România trăiește Unirea. Rareori nemurirea e mai victorioasă asupra morții, dar și mai rareori o națiune a fost mai ingrată.“ [1]

O GREȘEALĂ

Poezie publicată în *Aghiuță*, an. II, nr. 20, 26 martie 1864, p. 156, Semnată *Hăjdău*. Reluată în *Calendar pentru toți*, VI, 1867, p. 84. Semnată *Hăjdău* și datată „1864“.

VARIANTE

Aghiuță = *A* ; *Calendar pentru toți* = *B*.

Titlu: *O greșeală B*: *Iartă nouă greșealele noastre... A*.
V.1 Nevestuică frumușică *B*: Nevestuico frumușică *A*.
V.6 Nu te mai sfiește; *B*: Vino mai încoace: *A*.
V.8 Că mă-nnebunește! *B*: Că de tot îmi place! *A*.

DOINA MEA

Poezie amintind de strigăturile sau horele populare publicată în *Aghiuță*, an. II, nr. 22, 9 aprilie 1864, p. 169. Iscălită *Hăjdău*.

Marele scriitor avea posibilitatea peste puțină vreme să aplaude realizarea „propunerii“ sale: dizolvarea Camerei, act prin care se deschidea drumul legilor împroprietăririi țăranilor și a votului universal.

---

[1] *Columna lui Traian*, an. IV, nr. 8, 1 iunie 1873, p. 129.

Într-un articol fără titlu și nesemnat, dar recunoscut ca al lui, într-un număr ulterior al ziarului *Aghiuță* [1], Hasdeu scria: „Ședința Camerei de ieri este un act de naștere pentru poporul nostru. Românii s-au născut de ieri. [...] Mesajul domnesc de dizolvarea ciocoismului va fi ca *Tatăl nostru*, pe care toți românii îl vor repeta cu venerațiune în toate diminețile și serile!“ [2]

O POEZIE ÎN STILUL D-ȘOAREI DUNCA

Poezia a fost publicată în *Aghiuță*, an. II, nr. 24, 3 mai 1864, p. 182. Semnată cu pseudonimul *Urtimud*, identificat a aparține lui B. P. Hasdeu, după însemnarea sa proprie dintr-un editorial fără titlu [3].

Constanța Dunca (1843—19...?), după studii la „Collège de France“, ocupă catedra de morală și pedagogie la Școala centrală de fete din București. Fondatoare a publicației *Amicul familiei*. Una din primele scriitoare feministe din țara noastră trimite domnitorului Al. I. Cuza un proiect de organizare a învățămîntului pentru fete *(Fiicele poporului)*. Scrie îndeosebi proză și teatru. O piesă *Martira inimei* i se va juca pe prima scenă a țării, iar B. P. Hasdeu va consemna evenimentul într-o cronică dramatică: „Faptul e că drama d-șoarei Dunca *merita* simpatia unui public oricît de luminat. Ea este în toată puterea cuvîntului una din cele două-trei singuratece mărgăritare ale repertoriului român“ [4]. În 1904, publică *Feminismul în România*, dar ideea emancipării femeii o întîlnim încă din perioada 1863—1864.

Versurile lui B. P. Hasdeu sînt o șarjă prietenească, un negativ al acțiunii Constanței Dunca, în care femeia apare ca un „monstru“ acoperit de o mască în relațiile de dragoste. Glumele erau acceptate reciproc din moment ce scriitorul glosează cu umor pe marginea unei scrisori a domnișoarei Dunca trimisă redacției ziarului *Aghiuță* cu înțepături la adresa romanului *Misterele căsătoriei* de C. D. Aricescu: „O domnișoară... Nu avem trebuință de a menționa numele, căci în România întreagă este numai una singură domnișoară cunoscută, precum în Franța burboniană a fost una singură «Mademoiselle». O domnișoară ni trimite următoriul calambur asupra amicului nostru Aricescu, carele nici nu visează sărmanul că sînt în lume domnișoare cari gîndesc la el!“ [1]

---

[1] „După dizolvarea Camerei boierești, despre care am vorbit cu atîta entuziasm în nr. de la 3 mai“ *(DA? sau NU?)*, *Aghiuță*, an. II, nr. 26, 10 mai 1864, p. 189. Despre acțiunea lui Cuza, vezi și Al. Lapedatu, «*Omul de la 2 mai — învinsul de la 11 februarie*», *Analele Academiei Române*, Mem. Secț. ist., t. XXV, 1942/43, p. 227—251.

[2] *Aghiuță*, an. II, nr. 24, 3 mai 1864, p. 182.

[3] *Aghiuță*, an. II, nr. 23, 28 aprilie 1864, p. 176.

[4] *D-șoara Constanța Dunca*, *Columna lui Traian*, an. I, nr. 58, 30 noiembrie 1870, p. 3.

Scriitoarea manifestase simpatie și apreciase calitatea umorului de la *Aghiuță*, ceea ce directorul publicației înregistrează cu plăcere: „*Amicul familiei*, ziar de litere, științi, arte, pedagogie și industrie, dirijat de d-șoara Constanța Dunca, se rostește în următoriul chip: «Credeam dracii români atît de ignoranți precît de răi. Dar nu, iată *Aghiuță* ce vine pe fiecare duminică a zice multe, multe răutăți, poci chiar spune că are și puțin venin pe vîrful limbei, însă acea maliție e de bun ton. Basese, înjurări nedemne, glume de rău gust nu sunt de găsit în repertoriul său [...] Încă o dată facem rezervă de opiniunile Aghiuțăi asupra atărei sau atărei persoane». Laudele, ce ni acordă d-șoara Dunca, sunt atît de simpatice, încît ele ar fi în stare a face din însuși dracul un «amic al familiei»!“ [2]

Mai tîrziu, între familia Dunca-Șchiau și familia Hasdeu se stabilesc relații de prietenie strînsă.[3]

ASTĂZI

Poezie publicată în *Traian*, an. I, nr. 60, 25 septembrie 1869, p. 244. Semnată *Hăjdeu*. Reluată, fără modificări, în *Amicul poporului. Călendariu*, Sibiu, an. X, 1870, p. 76 și în *Foaia Societății „Românismul“*, an. II, nr. 2—5, mai—august 1871, p. 148—149. Versurile sînt în tonul articolelor politice din periodicul „vizionar“ purtînd numele marelui cuceritor roman: „Astăzi, chiar în momentul în care scriem, cîte șeapte miniștri se află în fața a șeapte păcate de moarte, unul decît altul mai compromițător pentru demnitatea unui guvern ce s-ar stima cît de puțin; unul decît altul mai repres și condemnat de legile țărei, de pactul fundamental al statului, de morală, cuviință și opiniunea publică care, trebuie să o spunem franc și tare, este obosită, este dezgustată pînă la suflet, chiar și de a mai dezaproba, d-a mai asista la niște monstruozități, pe cari înșii fanarioții, de ne-ar guverna astăzi, s-ar sfii d-a le săvîrși“ [4].

---

[1] *Aghiuță*, an. II, nr. 15, 20 februarie 1864, p. 113.

[2] ... n ... o ... u, *Bibliografia*, *Aghiuță*, an. I, nr. 5, 1 decembrie 1863, p. 49.

[3] Cf. Paul Cornea, Elena Piru, Roxana Sorescu, *op. cit.*, p. 39 și 40.

[4] B. P. Hasdeu, *București, 16/28 octombrie 1869*, *Traian*, an. I, nr. 69, 16 octombrie 1869, p. 277.

EU ȘI EA

A fost publicată în *Convorbiri literare*, an. V, nr. 10, 15 iulie 1871, p. 168 — sub pseudonimul *M. I. Iliasu*.

Aflîndu-se la Budapesta, într-o călătorie de documentare [1], B. P. Hasdeu va oferi revistei *Familia* un articol de divulgare a mistificării, intitulat *Un rămășag*, avînd drept moto versuri din Heinrich Heine:

> Im Traum sah ich ein Männchen, klein und putzig,
> Das ging auf Stelzen, Schritte ellenweit,
> Trug weisse Wäsche und ein feines Kleid,
> Inwendig aber war es grob und schmutzig,
> Inwendig war es jämmerlich, nichstnutzig...
>
> *(Traumbilder, 4)*

Din textul articolului reiese că falsa poezie a fost produsă de savant în seara zilei de 3 iunie 1871, „în ajunul marii serbări naționale în onoarea lui Tudor Vladimirescu“, în prezența unor „amici“ strînși la el acasă („mi-aduc aminte pe dd. Alexandru Lupașcu, dr. Vladescu, Gregoriu Tocilescu, T. Rădulescu, N. Popoviciu și Scurtescu“): „În acel moment mi se adusese numărul *Convorbirilor literare*, în care d. Titu-Liviu Maiorescu, bătîndu-și joc de Bărnuțiu, de Șincai, de Cichindeal, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate somitățile cugetării române, și mai ales de poeți, celebrează cu emfază așa-numita *noua direcție*, inaugurată — risum teneatis! de dd. Bodnărescu, Eminescu, Iacob Negruzzi și *tutti quanti*. Pentru a arăta cît de ridicole sunt toate criticele în bine și în rău ale d-lui Titu-Liviu Maiorescu, eu propusei atunci un rămășag, afirmînd cu deplina certitudine că nu este nici o galimatie pe fața pămîntului, în proză sau în versuri, pe care *Convorbirile literare* să nu se grăbească a primi în sînul lor, cu singura condițiune esențială, ca să nu cuprindă nimic *românesc*. Drept probă luai condeiul și improvizai pe loc următoarea frivolitate rimată.“ În continuare, sînt reproduse versurile din *Convorbiri...*, cu singura deosebire că pseudonimul sună acum *M. I. Elias*. Urmează o distrugătoare analiză-pamflet pe marginea compoziției sale: „Observați bine că de la cea dentîi și pînă la ultima literă totul este vag, absurd, rece, mistificat, fără crieri și fără nimă, o adunătură de silabe sonoare. Titlul *Eu și ea* — ne face a rîde din capul locului. *Gablitz* este un poet care n-a existã nicăiri și niciodată: inventînd acest sunet nemțesc, eu avui în vedere predilecția *Convorbirilor literare* pentru tot ce se aduce de pe la Berlin. [1] [...] Primul vers: *Ca o liră fără sunet* — este tot ce poate fi mai comic prin echivocitatea de a desemna tot așa de bine o harpă, ca și o monetă turcă falsă. Cele cinci versuri de la început, debutînd fiecare prin cîte un mare *Ca* formează o superlativă *cacofonie*. Apoi un *fulger fără tunet*, o *formă fără melodie*, o *putere cîntătoare*, tot vorbe în vînt fără nici un înțeles! În fine, un *vai mie* este necesar pentru a completa timbrul sinagogic al acestei bufonade. A doua zi o trămisei prin poștă la *Convorbirile literare*. Am cîștigat rămășagul." [2] B. P. Hasdeu roagă „toate ziarele române" să facă publicitate farsei.

---

[1] „D-l B. P. Hasdeu — precum aflăm — a descoperit cîteva documente prea prețioase în biblioteca muzeului d-aice. Învățații maghiari, d-nii Wenzel, Hunfalvy și Toldy, au primit pe istoricul nostru cu cea mai cordială afabilitate. D-l Hasdeu se va reîntoarce la București în zilele aceste“ (*Familia*, an. VII, nr. 31, 1/13 august 1871, p. 369).

Iacob Negruzzi și Titu Maiorescu se disculpă de publicarea poeziei-farsă pretextînd că erau plecați în vacanță. Toată vina a căzut asupra lui Miron Pompiliu, care înlocuia pe secretarul publicației, deși acesta din urmă bănuiește a fi avut un rol și Scipione Bădescu, care întreținea legături cu adversarii „Junimii" [3]. B. P. Hasdeu se mai folosește de această farsă încă o dată, punînd — în comedia sa *Orthonerozia*, devenită, mai tîrziu, *Trei crai de la răsărit* — un personaj (Jorj) să reproducă versurile din ziarul *Noua Direcție* pentru iubita sa, Marița. [4]

G. Panu, în lucrarea la care ne-am referit, crede că B. P. Hasdeu „cu farsa sa *Eu și ea* n-a biciuit numai *Convorbirile literare* și genul de poezie în favoare la acea revistă. Să mă ierte poeții, sau mai bine unii poeți, dar eu cred că *Eu și ea* este o parodie a unui gen literar poetic întreg, gustat

---

[1] G. Panu vorbește de scriitori minori germani cultivați în cercul „Junimii" printre care și unul Gaibel, care „a dat desigur d-lui Hășdău ideea farsei cu *Gablitz*" (*Amintiri de la „Junimea" din Iași*, I, București, Editura Adevărul, 1908, p. 362).

[2] B. P. Hasdeu, *Un rămășag, Familia, loc. cit.*, p. 368. T. Maiorescu, corect, sub titlul *În contra unei copilării*, publică întreg textul lui Hasdeu, *Un rămășag*, reprodus — după *Familia*, de *Trompeta Carpaților* și *Telegraful* din București — însoțit de un *post-scriptum* al său, datat „14 august 1871": „Nici societatea « Junimea » în genere, nici subscrsul în special nu am nici un amestec în redacția *Convorbirilor*" (*Convorbiri literare*, an. V, nr. 12, 15 august 1871, p. 200). Precizarea lui Maiorescu este însă astfel comentată de G. Panu: „Publicațiile din *Convorbiri* erau ele străine și de „Junimea" și chiar de d. Maiorescu pînă într-atîta încît într-o asemenea împrejurare să se degajeze de orice responsabilitate aruncînd-o exclusiv și întreagă numai pe d. Negruți? Cînd d. Maiorescu prin scrisoarea sa, ca răspuns farsei d-lui Hășdău, *Eu și ea*, se leapădă de *Convorbirile literare*, arată un egoism regretabil" (G. Panu, *op. cit.*, p. 376).

[3] Cf. Jacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, București, Editura Viața românească, f.a., p. 239.

[4] *Columna lui Traian*, an. II, nr. 43/105, 15 noiembrie 1871, p. 168—169.

foarte mult de public, avînd de reprezentanți oameni care trec de poeți și de multe ori de poeți cu valoare.[1]" Exemplele care le dă din *Steluța* de Alecsandri, *Mortua est* de Eminescu și *Lacul* de Lamartine sînt însă inoportune. Reținem doar ideea ca titlul *Eu și ea* să-i fi fost sugerat de versurile unuia din poeții de mai sus. Farsa a preocupat însă mult timp pe convorbiriști: „Eram rușinați și umiliți, aceasta e pozitiv. O dovadă am găsit și astăzi de starea mea sufletească de atunci. Răsfoind colecția mea de *Convorbiri*, am constatat că ultima pagină din numărul cel cu farsa este ruptă; pe acea pagină figurase poezia *Eu și Ea*. Numai după sumarul din capul numărului am putut găsi urma unde această poezie este publicată. Și lucru curios, la mai toate colecțiile vechilor junimiști se constată această suprimare. Ba ceva mai mult, în tabla anuală de materii pe anul al V-lea, în zadar caută cineva și astăzi la rubrica poezii *Eu și Ea* de Gablitz, căci nu o găsește."[2]

Păcălelile lui B. P. Hasdeu, din 1871 și 1876, au preocupat și ulterior presa literară la sfîrșitul secolului. De pildă, într-un articol nesemnat din *Epoca literară* se reproduc scrisoarea lui Hasdeu, în care divulgă rămășagul, și răspunsul lui Titu Maiorescu [3].

LA NOI...

Apare în *Convorbiri literare*, an. IX, nr. 11, 1 februarie 1876, p. 441 Semnat *P. A. Călescu*. Peste cîteva zile, B. P. Hasdeu dezleagă enigma publicînd, în *Românul*, articolul *Al doilea rămășag*, rugînd „toate ziarele române" „a reproduce acest articol, ca și cînd le-ar fi fost trimis d-a-dreptul. *Convorbirile literare* — mai cu deosebire" [4]. Îl mai întîlnim, într-adevăr, în *Familia*, an. XII, nr. 15/27 februarie 1876, p. 82. Și, cum al doilea rămășag este tranșat cu „mai mulți amici" ce voiau să scoată o nouă publicație în București sub direcțiunea lui B.P. Hasdeu, cînd apare *Revista literară și științifică*, „În loc de prefață" este reluat textul demistificator, punînd „așa-numita *noua direcție*" în postura de a-și recunoaște „nulitatea în modul cel mai solemn", fără rezervă, „în fața lumii întregi [...] «La noi e putred mărul » și la întrebarea: unde anume e putred? acrostihul răspunde: La *Con-*

---

[1] G. Panu, *op. cit.*, p. 370.

[2] *Ibidem*, p. 377.

[3] I. L. Caragiale, *Două farse*, *Epoca literară*, an. I, nr. 9, 10 iunie 1896, p. 4 și nr. 10, 17 iunie, p. 3.

[4] Hasdeu, *Al doilea rămășag*, *Românul*, an. XX, 5 februarie 1876, p. 101.

vorbiri literare. Acolo sînt *falnicii pigmei*, acolo sînt *aruncători de vorbe în aer*, acolo sînt *insecte mici cu umbre mari*, acolo sînt *plagiatorii ce repetă fără a spune de unde*, acolo *se lucește prin neștiință* etc., etc., o vastă pleaidă *mînjită pînă la sîmbure de un vierme sarbăd cu otrăvită boare*."[1] B. P. Hasdeu precizează că a fost generos cu „noua direcție" nu numai prin iscălitură sugerînd păcăleala, ci și prin nota care indica versurile între ghilimele, „La noi e putred mărul ..." ca luate din poezia *Deșteaptă-te române* de Andrei Mureșanu, deci dintr-un scriitor respins de Titu Maiorescu. Ceea ce nu s-a observat în critica acestei poezii este că imaginea-cheie „la noi e putred mărul ..." — pe care un G. Panu o credea „comunaminte intrată în limbajul literar"[2], aducînd în sprjin, inoportun, cuvintele din Hamlet „e ceva putred în regatul Danemarcei" — îl preocupa pe Hasdeu mult mai de mult. Într-un articol mai vechi, se pot citi următoarele rînduri: „Așadară, fără a mă rătăci în labirintul cauzelor, mă mulțumesc a ști numai atîta, că după expresia poetului: « la noi mărul e putred ». Aduc aci cuvintele bardului român nu din întîmplare, ci pentru că lucrul se trece de glumă, cînd pînă și poeții, acești copii fericiți ai rîzătoriei iluziuni, acești luminați orbi, cari admiră seninul norilor și splendoarea nopții, cînd pînă și ei încep a pipăi plaga realității! Citiți însă cronicele române, și veți afla timpul,cînd și putredul nostru măr era un adevărat măr domnesc, un măr smălțat din afară cu rumeneala juneței și care păstra în sînu-i un sîmbure vivace și sănătos!"[3]

În dezvăluirile sale pline de satisfacție, noul director, pentru partea literară, al *Revistei literare și științifice* — prin care voia să înstăpînească nu o *direcție nouă* în literatură, ci o *direcție sănătoasă* — menționează că acrostihul său a fost acceptat la *Convorbiri* ... cu o singură modificare, la versul 6, în loc de „vestală timoroasă" s-a trecut „fecioară sfiicioasă", ceea ce — explică el glumeț — este încă o dovadă a germanofiliei revistei ieșene, pe verticală citindu-se „Conforbiri ...". *Al doilea rămășag* este dedicat lui V. Alecsandri, probabil pentru că la primul, din 1871, bardul de la Mircești intervenise pentru stingerea diferendului.[4]

Reacția „Junimii" nu întîrzie și Jacob Negruzzi va publica, în *Românul* un *Răspuns domnului B. P. Hasdeu*, în care ia întîmplarea în derîdere, deoarece, „din toate poeziile originale și serioase ale d-lui Hasdeu, aceasta

---

[1] *Revista literară și științifică*, an. I, nr. 1, 15 februarie 1876, p. 3—4.

[2] *Amintiri de la „Junimea" din Iași*, II, București, Noua tipografie, 1910, p. 325.

[3] Wang-pon-ki, *Amorul în cronicile române, Satyrul*, an. I, nr. 9, 3 aprilie 1866, p. 1.

[4] Cf. G. Panu, *op. cit.*, I, p. 370.

este fără îndoială cea mai bună"[1]. El vorbește, în continuare, de „talentul" „la păcălituri și caraghioslîcuri" al marelui scriitor și-l trimite la *Aghiuță*. G. Panu, în cartea sa mai înainte citată, merge pe aceeași linie, exagerînd chiar „calitățile" poeziei, lăsînd să se înțeleagă că, de fapt, nu era vorba de vreo păcăleală, ci de o compunere normală. Totuși, tot memorialistul „Junimii" ne spune că incidentul i-a marcat profund pe convorbiriști.

Iacob Negruzzi povestește pe larg în *Amintiri din „Junimea"* ce s-a întîmplat cu apariția poeziei *La noi*. Compunerea este citită de însuși Eminescu, „lectorul oficial al Junimii și înlocuitorul lui Maiorescu" în ședința de sîmbătă seara. Pogor se declară încîntat, „mai mulți, printre care și Eminescu, aprobară"[2]. G. Panu precizează, dimpotrivă, că M. Eminescu ar fi ridicat din umeri a nedumerire. De altfel, primul care observă mistificarea este însuși Eminescu, care, în ziua apariției *Convorbirilor ...*, vine la I. Negruzzi acasă: „intră în odaie la mine, palid la față, și fără a-mi da o bună dimineață îmi spune încet: « Am pățit-o! Am fost păcăliți de Hasdeu! ». La aceste cuvinte mi s-a strîns inima și l-am întrebat cu un nod în gît: Cum așa? Ce fel? — « La noi e putred mărul » e iscălit de P. A. Călescu adică Păcălescu, adinioare mi-a sărit în ochi, luînd *Convorbirile* în mînă. Atunci m-am repezit turburat la tipografie să opresc expediția, dar era prea tîrziu. Broșurile plecase la București, încă din ajun [...] În « Junimea » ce urmă după pîcălitură am rîs noi, nu e vorbă, însă nu toți din inimă, mai ales eu nu. Cei mai mulți se apărau de a fi găsit poezia bună, singur Pogor imperturbabil în toate, făcea chef grozav de această întîmplare, deși el era principalul vinovat. De atunci încoace oricînd venea cu poșta redacțiunii poezii ce păreau ciudate, unul ori altul întreba după cetire: ia vezi dacă nu cumva e un *acrostih*?"[3]

În privința motivelor care l-au determinat pe B. P. Hasdeu să pună, de două ori, într-o postură ridicolă pe Titu Maiorescu și *Convorbirile ...* părerile sînt împărțite. Barbu Lăzăreanu[4] crede că pricina nu trebuie căutată în principiile politico-sociale profesate de „Junimea": „Lui Hașdeu i s-a făcut o nedreptate. A început-o Carp prin articolul său contra lui *Răzvan*; a continuat-o, mult mai grav, Titu Maiorescu, printr-o frază din studiul *Direcția nouă*, unde punea pe Hasdeu poetul în aceeași linie cu Tăutu și Aricescu"[5]. Scrutînd global relațiile dintre Hasdeu și Maiorescu, Mircea

---

[1] *Românul*, an. XX, 11 februarie 1876, p. 122.

[2] I. Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, București, Editura Viața românească, f.a., p. 138.

[3] *Ibidem*, p. 139 și 140.

[4] Barbu Lăzăreanu, *op. cit.*, p. 101.

[5] Reproducem întregul paragraf din articolul lui Titu Maiorescu *Direcția nouă în poezia și proza română* din 1872: „Plăcerea noastră — și poate nu e exagerat să zicem: un fel de recunoștință pentru producerile

Eliade vede o cauză cu mai multe determinante: „Cu Titu Maiorescu era fatal să nu se înțeleagă Hasdeu; nic prin temperament, nici prin cultură, nici — mai ales — prin capacitățile lor creatoare, ei nu puteau comunica. Dar în afară de această deosebire structurală, multe întîmplări au venit să accentueze depărtarea și neînțelegerea dintre acești doi oameni mari ai secolului XIX românesc. Succesul politic și cultural al lui Maiorescu rănea, fără îndoială, imensul orgoliu neîndestulat al lui Hasdeu.“[1]

Ar mai fi de adăugat, nu în ultimul rînd, înclinarea sa nativă spre satiră, cu întregul ei registru, și cultivarea acestei trăsături prin lecturi adecvate. Astfel, în biblioteca sa de la Cîmpina, am găsit cartea *Rätsel und Gesellschaftspiele der alten Griechen* von Dr. Konrad Ohlert, carte păstrată azi în colecțiile Bibliotecii Academiei R.S. România (II 44.209). Dacă adăugăm la aceasta diversele însemnări despre poezia medievală de aceeași factură din arhiva sa personală, ne putem explica mai bine plăcerea imensă pe care i-o produceau calambururil , acrostihurile, versurile aluzive sau satiric-sfichiuitoare.[2]

Nu întîmplător I. L. Caragiale aprecia farsele lui Hasdeu și le publica în revista sa, *Epoca literară*, la sfîrșitul secolului: „ele constituiesc încă, după părerea noastră, o bună bucată literară. Și oricînd cu dragă inimă am dori să fim și noi păcăliți în acest mod.[3]“

---

literare ale d-rei Matilda Cugler (astăzi d-na Poni) și ale d-lui Șerbănescu — va fi cu atît mai ușor de explicat, cu cît ne vom aminti mai mult mijlocul literar în care ne aflăm. Intenții politice, afectări sentimentale, limbă forțată, expresii crude sunt încă la ordinea zilei pentru majoritatea scriitorilor noștri de poezii, și sperăm că generația viitoare își va explica cu greu, cum cu o formă așa de puțin plăcută și cu un bagaj așa de ușor de idei au îndrăznit atîția contimporani ai noștri să se introducă în literatură. Să nu mai vorbim despre dd. Aricescu, Tăutu, Hasdeu, Bolliac (Hasdeu și Bolliac ca poeți; ca autori prozaici sunt fără contestare dintre cei mai buni) etc. Despre aceștia s-a vorbit destul în singura revistă critică ce a avut-o România, în Convorbiri literare“ (*Critice*, I, București, „Minerva“, 1908, p. 169—170).

[1] Mircea Eliade, *Hasdeu — și Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi*, „*Convorbiri literare*“, în *vol. cit.*, p. 335.

[2] În același sens, al atracției lui B. P. Hasdeu pentru satiră, explică și V. A. Urechiă, în amintirile sale, geneza farselor la adresa „Junimii“ (*Din tainele vieții și amintiri contimporane, Apărarea națională*, an. I, nr. 309, 27 noiembrie 1900, p. 1).

[3] I. L. Caragiale, *Două farse, loc. cit.*, p. 3.

DOINE ORIENTALE

O suită de patru doine publică Hasdeu în *Revista literară și științifică* din București, an. I, nr. 1, 15 februarie 1876, p. 46—47. Autorul primise direcția acestui periodic ca urmare a unui rămășag cîștigat cu poezia-farsă *La noi*...

Cultivarea formei *doinei* populare nu e de mirare la un autor care admira pe V. Alecsandri tocmai pentru reușitele sale în această sferă a creației și care studia specia comparatistic, pe toată întinderea latinității, subliniind străvechimea ei: „Așadară, la toți neolatinii *doina* e autoctonă“ [1]. Ea „răsună de secoli pretutindeni pe toată întinderea Daciei lui Traian și mai ales în creierii Carpaților“ [2].

LA „FÎNTÎNA BLANDUZIEI“

Epigrama a apărut în revista *Familia*, an. XIX, nr. 16, 17/29 aprilie 1883, p. 182. În fruntea acestui număr al periodicului orădean era publicată scena IV din actul I al „comediei antice în 3 acte“, *Fîntîna Blanduziei* de V. Alecsandri, la sfîrșitul fragmentului fiind inserat catrenul semnat *B. P. Hășdău*, menționîndu-se locul și data compunerii: „București, 30 martie 1883“. În Arhiva Teatrului Național din Capitală se păstrează o filă cu versurile scrise de mîna marelui savant, iscălite *B. P. H.* Facsimilul epigramei este publicat, cu un comentariu, de către M. N. Rusu, în *Viața studențească*, an. XVI, nr. 27—28/415—416, 21 iulie 1971, p. 22.

Catrenul, dedicat de B. P. Hasdeu lui V. Alecsandri, fiind o poezie ocazională ar fi trebuit să corespundă unui eveniment. Or, se poate constata, din notele Georgetei Rădulescu-Dulgheru la ediția Alecsandri [3], că data de 30 martie 1883, imprimată în *Familia*, nu corespunde cu lectura piesei la „Junimea“. Să fi luat oare cunoștință autorul dramei *Răzvan și Vidra* de noua „comedie“ a lui Alecsandri în mod independent în alt cerc de prieteni, în afara „Junimii“? Pe manuscrisul original de la Muzeul Teatrului Național din București nu figurează data, ea fiind adăugată de Iosif Vulcan. Probabil că redactorul revistei orădene i-a împrumutat lui B. P. Hasdeu fragmentul de piesă ce-l avea spre publicare, și acesta, sub impresia lecturii și a ecoului favorabil stîrnit la „Junimea“ și Academie, compune catrenul-dedicație cunoscut.

---

[1] B. P. Hasdeu. *Doina. Originea poeziei poporane la români, loc. cit.*, p. 406.

[2] B. P. Hasdeu, „*Doina*“ *răstoarnă pe Rösler, loc. cit.*, p. 531.

[3] V. Alecsandri, *Opere*, VII, *Teatru*, București, Editura Minerva, 1981, p. 838—839.

ZILELE BABEI

Poezia este publicată în revista *Convorbiri literare*, an. XVIII, nr. 7, 1 octombrie 1884, p. 290. Iscălită *B. P. Hasdeu*. Este o replică parodică la poezia cu același titlu a lui Vasile Alecsandri, tipărită, prima oară, în revista lui Iosif Vulcan, *Familia* (1882) și introdusă de poet în volumul *Fîntîna Blanduziei*, de-abia apărut (1884) la Editura Socec din București.

DIN PROPERTIUS

Traducere publicată în *Aghiuță*, an. I, nr. 5, 1 decembrie 1863, p. 55. Semnată cu pseudonimul lui B. P. Hasdeu — *n*. . . *o*. . . ŭ.

Sextus Propertius (n. cca. 50 — m. între 16 și 2 e.n.), cunoscut scriitor latin mai ales prin cele patru cărți de elegii. Prima dintre ele este dedicată iubitei sale Cynthia (numele adevărat Hostia). Din această primă carte face parte și fragmentul tradus de poetul nostru. Interesant de menționat că *Apărarea lui B. P. Hasdeu în procesul de presă al nuvelei „Duduca Mamuca“* [1], are drept moto un citat tocmai din celebrul autor de poezii de dragoste: „Maxima de nihilo nascitur historia . . . *Propertius* (II, 1)“ [2]

---

[1] *Lumina*, nr. 17, 1863, p. 65—74.

[2] „Dintr-un nimic se naște o istorie grozavă“ (lat.).

POSTUME

CĂTRĂ G.M.

Poezie rămasă în manuscris, în arhiva scriitorului de la Biblioteca Academiei R. S. România (mapa V, ms. 3). Iscălită *B. Hâșdău*. Versurile, semnalate nouă de muzeograful Octavian Onea, sînt scrise într-un alfabet de tranziție, folosit înainte de 1860, pe versoul unei file a articolului *Genealogia lui Duca-Vv*. Misterioasa G.M. pare a fi una din prințesele familiei Moruzi, pe moșia căreia fusese angajat ca intendent în 1856.

Din aceeași perioadă, reținem și următorul catren:

> Trezește-te, o mîndro aducere-aminte;
> Chemată la lumină d-o lacrimă ferbinte,
> Ce jalnica cădere a unui rod frumos
> În cea din urmă dată din ochii mei au scos.

Versurile au fost scrise pe ultima filă a unei traduceri din Sofocle: *Tragedies*. Traduites du grec par M. Artaud. Quatrième édition. Paris, Charpentier, Libraire-éditeur, 1845. Cartea indicată nouă de același muzeograf, cu iscălitura bunicului Tadeu pe pagina de titlu, se păstrează azi la Arhivele Statului din București (H655), provenind din biblioteca lui B. P. Hasdeu de la castelul din Cîmpina.

[RĂSCOAPTĂ ANI . . .]

Versurile sînt ocazionate de cea de-a XX-a aniversare a „Junimii“ Tuturor invitaților le fusese trimisă o foaie, imprimată la Tipografia Națională din Iași: *„Anunț important*. Un hoț nu e numai acela care fură pe altul în virtutea art. 306 și urm. Cod. Pen., ci mai ales acela care cu deplină conștiință se fură pe sine însuș. Și n-ar fi oare un adevărat furt și o adevărată tîlhărie cînd un junimist s-ar absenta de la a *XX-a Aniversară a Societății « Junimea »*, unde cu prețul mai puțin decît minim și mai mult decît derizoriu de *numai 30 lei* poate bea, mînca și petrece fizicamente, intelectualmente și moralmente *două sări de-a rîndul*? În 5 ianuarie 1884 la 8 oare sara vor fi ceaiuri, cozonaci, cafele, ciocolăzi, amestecate cu literatură la Otelul Binder în Iași, saloanele no. Iar a doua zi în 6 ianuarie la 61/2 oare sara tot la zisul otel va avea loc un splendid și în analele «Junimii» nemaipomenit *Benchet* cu mîncărurile cele mai alese, vinaturile cele mai indigene și cele mai străine, înghețatele cele mai reci și cu chef cel mai tradițional. Pentru care face poftă secretarul cel mai perpetuu știut și cunoscut."[1]

La această invitație hazlie, B. P. Hasdeu răspunde lui Iacob Negruzzi, printr-o scrisoare pe măsură, scuzîndu-se că nu poate participa: „Prea iubite colega, Am primit invitațiunea. E nostimă de tot. Și mai nostimă, negreșit, va fi însăși petrecerea; o petrecere *sui generis*, un rău latinist ar putea zice chiar *suis generis*, dar cu atît mai bine. Însă vai și amar! sum răcit foc, răcit foc dacă se mai poate. Se vede că nu e chip de a fi și eu June. Neastîmpăratul Faust stă acasă, făcînd la gargargargară. Și deci, oricît de legitimă din partea oricui ar fi dorința de a nu se lăsa bătrîn, totuși iată că sum silit a adresa de departe călduroasele... da, călduroasele, măcar că sum răcit... pentru a treia oară călduroasele mele urări la simpatica « Junime ».[2] Urmează poezia, pe care o publicăm, și o „strîngere de mînă cordială", care încheie epistola din 3 ianuarie 1884.

EPIGRAME

Cele patru epigrame sînt publicate postum de C. D. Fortunescu în *Arhivele Olteniei*, an. IX, nr. 47—48, ianuarie-aprilie 1930, p. 76. Manuscrisul olograf este păstrat la Arhivele Statului din Craiova. Ion Deaconescu și Stelian Cincă le tipăresc încă o dată în revista *Manuscriptum*, an. X, nr. 1/34, 1979, p. 124.

Multe alte epigrame hasdeiene au avut o circulație orală, sau au fost notate de persoane din anturajul lui. Astfel, Victor Bilciurescu, colaborator la *Revista nouă*, semnează un articol *Humorul lui Hasdeu*, în numărul festiv al periodicului *Veselia* (p. 15). (Arhiva Muzeului „B. P. Hasdeu", Cîmpina, cota 923 V. Informație comunicată de Octavian Onea.)

---

[1] Biblioteca Academiei R. S. România, *Foi volante*, XLI/283.

[2] Biblioteca Academiei R. S. România, S 34(2) LI.

MUZICA SÎNGELUI

Publicată postum, de către Iuliu Dragomirescu, în *Literatură și artă română*, an. XIII, nr. 1, 2, 3, 25 ianuarie — 25 martie 1909, p. 1—2. Semnată *Hasdeu*. Reprodusă, fără titlu, în studiul lui Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, 1913, p. 17. Același o introduce și în *Tribuna Basarabiei*, an. IV, nr. 211, 30 martie 1936, p. 1.

Manuscrisul original nu l-am găsit între hîrtiile scriitorului. Ne-a parvenit, însă, de la Arhivele Statului din Craiova — unde se păstrează un număr de file olografe Hasdeu, rămase de la celălalt legatar testamentar, C. M. Ciocazan — o pagină cu versuri foarte apropiate de cele de mai sus: „Din tată și din tata tatei, doi uriași în gîndul meu, / Prin moștenire-mbogățită, prin cîntecul de-același sînge / Ce-n neamuri binecuvîntate nu scade, ci crescînd mereu / Se tot înalță, se ridică, pîn'ce în mersul său atinge / O țintă care chiar de veacuri i-a fost menită prin destin;/ Ș-atunci se șterge ca problema ce-i dezlegată pe deplin; / Din tata și din tata tatei, născui eu două mari iubiri [1]."

Variațiile pe aceeași temă a „muzicii sîngelui" sînt, la Hasdeu, de sorginte livrescă, după cum menționează el însuși: „Calderon zicea, că există în natură o *muzică de sînge*, prin care aceleași tonuri stereotipe vibrează din generațiune în generațiune în toți pogorîtorii unui singur neam, astfel că o familie naște viteji, o alta învățați, o a treia plutași și așa înainte"[2].

ALEXANDRINAE NUGAE

Poezia scrisă cu litere majuscule pe o filă din Arhiva B. P. Hasdeu, mapa I, ms. 20, de la Biblioteca Academiei R.S. România. Semnată cu pseudonimul *Vasiliskos*, ortografiat cu literele alfabetului grecesc, după cum procedează și cu alte nume, îndeosebi în articole satirice [3].

Mircea Eliade o publică în ediția sa din 1937, notînd că pare a fi scrisă „între anii 1869—1871, cînd Hasdeu purta cunoscutele polemici antidinastice în *Traian* și *Columna lui Traian*" [4]. Aluziile la versurile scrise pe „tun" sau pe „brînza de Azuga" ne determină să plasăm data compunerii mai tîrziu, în orice caz după războiul din 1877—1878 și după ce domeniile coroanei se lansaseră în intense afaceri comerciale.

---

[1] Publicată de Ion Deaconescu și Stelian Cincă în *Manuscriptum*, an. X, nr. 1/34, 1979, p. 121.

[2] B. P. Hasdeu, *Costachi Stamati*, *Revista nouă*, an. I, nr. 6, 15 mai 1888, p. 212.

[3] Vezi, de pildă, articolul în care e parodiat ziarul *Românul*, în *Aghiuță*, an. II, nr. 10, 8 ianuarie 1864, p. 73—74.

[4] Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 326.

Atitudinea scriitorului față de dinastie a cunoscut unele variații, cum o probează alte file manuscrise, în care găsim bruionul unor versuri, intitulate *Inscripțiunea la podul „Carol I"* (Arhivele Statului București, ms. 1508, p. 251).

[COROANA NU DĂ GENII...]

Versuri aflate, în manuscris, la Arhivele Statului din Craiova, în fondul C. D. Fortunescu, care le-a și publicat în revista sa *Arhivele Olteniei*, an. X, nr. 53, ianuari-februarie 1931, p. 58. La sfîrșitul poeziei, editorul și directorul publicației propune o datare: „compusă probabil spre sfîrșitul lui 1889". Versurile par a fi o replică la poezia sa *Carmen Sylva*, pe care, înainte de a o publica în *Românul*[1], o trimitea reginei, prin intermediul lui Gheorghe Chițu[2]. În ceea ce privește data la care scriitorul compunea poezia rămasă în mapele sale de lucru și tipărită postum, opinăm că ea trebuie situată într-o perioadă de relații neplăcute cu casa regală, poate la sfîrșitul secolului, cînd „doctul corp" academic (27 și 29 martie 1897) îi retrăgea, în fapt, continuarea lucrării de anvergură, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor.*

AFARĂ VÎJÎIA FURTUNA

Publcicată postum în *Flacăra*, an. II, nr. 14, 19 ianuarie 1913, p. 105 Reluată de Barbu Lăzăreanu în *Umorul lui Hasdeu, loc. cit.*, p. 132—133, notă. Mircea Eliade o reproduce integral la aparatul de note al ediției Hasdeu din 1937 (p. 394—395). El precizează că: „de fapt, se poate considera *Afară vîjîia furtuna* ca cea dintîi ciornă a poemei tragice de mai tîrziu, *Așteptînd.*

---

[1] B. P. Hasdeu, *Carmen Sylva*, *Românul*, an. XXVI, 6 august 1882, p. 593. Reluată în *Familia*, an. XVIII, nr. 35, 29 august/10 septembrie 1882, p. 420; *Cimpoiul*, an. II, nr. 61, 12 mai 1883, p. 179; *Vocea română*, an. I, nr. 1, 15 mai 1883, p. 1; *Vatra*, an. I, nr. 21, 1 noiembrie 1894, p. 647.

[2] Arhivele Statului București, Fond B. P. Hasdeu, vol. XIII, pachet LXXIX, Doc. 573.

Dar cîtă deosebire între versurile sălbatece, crude, exasperate din *Afară vîjîia furtuna* — și forma dură, și împăcarea filosofică, din *Așteptînd*!."[1] Nu am văzut manuscrisul original al acestei poezii.

[MOARTEA SCHIMBĂ SCAIEȚI ÎN TULIPE]

Publicată în *Flacăra* an. II, nr. 14, 19 ianuarie 1913, p. 105. Inclusă, fără titlu, ca moto, pe coperta și pagina de titlu a cărții lui Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, Inst. de arte grafice „Carol Göbl", 1913.

RENAȘTEREA

Poezie postumă al cărei manuscris olograf se păstrează la Biblioteca Academiei R.S. România (Arhiva B.P. Hasdeu, mapa I, ms. 7). Publicată de noi în revista *Manuscriptum*, an. VIII, nr. 4/29, 1977, p. 70.

Bunătatea invocată de poet în ultimul vers nu are nimic de-a face cu caritatea creștină. Hasdeu însuși, în *Cugetări* testamentare, nota: „Păcatele mele cele mari, de cari niciodată n-am putut scăpa pe deplin, au fost vanitatea și lipsa de caritate"[2]. Nici titlul *Renașterea* nu semnifică în nici un fel reînvierea biblică, ci tema poeziei este regenerarea continuă a vieții, înscriindu-se în sfera mai generală a ideii de metempsihoză, frecventă în literatura romantică a secolului al XIX-lea. Savantul era bine informat asupra istoriei conceptului și mergea, de obicei, la izvoarele vechi, orientale sau europene. Așa procedează, de pildă, încă din tinerețe cînd citează pe D. Cantemir cu *Sistema religiei mahomedane* tocmai pentru ideea reîncarnării succesive, într-o încercare de lucrare manuscrisă despre mitologia dacilor[3].

[MULȚI PROȘTI AU ZIS...]

Versuri aflate în fondul de manuscrise C. D. Fortunescu de la Arhivele Statului din Craiova. Sînt publicate în revista Manuscriptum, an. X, nr. 1/34, 1979, p. 121 — împreună cu altele, însoțite de o prezentare semnată de Ion Deaconescu și Stelian Cincă, precum și de un comentariu al nostru *(Pe urmele manuscriselor hasdeiene)*.

---

[1] Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 394.

[2] B. P. Hasdeu, *Cugetări testamentare*, Arhivele Statului București, ms. 1508, f. 189.

[3] Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa III.

ADDENDA

К. Ф. СТАМАТИ (LUI CONSTANTIN STAMATI)

Poezie, în limba rusă, publicată în periodicul *Severnaia pcela (Albina nordului)*, nr. 252, 20 octombrie 1852, p. 934. Tînărul elev datorează tipărirea versurilor tatălui său, care trimitea, din Chișinău, revistei petersburgheze, o corespondență despre sărbătorirea a 500 de ani de existență a Moldovei. Corespondența este semnată Ivan Ganschi, pe care E. Dvoicenko-Markova îl identifică a fi pseudonimul lui Alexandru Hâjdeu: „În anul de față, pe data de 21 mai ... s-au împlinit cinci sute de ani de ființare a cnezatului Moldovei. Această zi a corespuns cu onomastica lui C. F. Stamati, patriarhul moldovenilor din Basarabia și totodată patriarhul poeților moldoveni, autorul lui *Ciubăr-Vodă, Gafița* ș.a., membru fondator al Muzeului moldovenesc din Iași și membru al Societății istorice și arheologice din Odesa. Această îmbinare a două aniversări a adus în casa lui Stamati mulți oaspeți. În aceeași zi tînărul moldovean, elev al liceului din localitate, Fadei Hâjdeu a dedicat sărbătoritului poezia sa cu următorul conținut.[1]" Și urmează versurile.

Poezia are ritmul unei ode, glorificînd atît faptele cărturarului, cît și țara și poporul în mijlocul căruia s-a născut. Numai cu cîțiva ani mai înainte, dăruindu-i o carte, elevul B. P. Hasdeu îl asemăna, într-o dedicație, cu figura legendarului cîntăreț bucovinean Dragomir și îl considera „părinte al poeziei românești"[2]. Aceeași admirație este evidentă și în studiile pe care i le va consacra mai tîrziu, în *Columna lui Traian* (an. I, nr. 57—61, 1870), și în *Revista nouă* (an. I, nr. 6, 1888, p. 210—215).

---

[1] E. Dvoicenco-Markova, *B. P. Hasdeu și C. Stamati (O poezie necunoscută a tînărului Hasdeu), Nistrul*, an. XXVII, nr. 2, 1959, p. 154—155.

[2] E. Dvoicenco, *Viața și opera lui C. Stamati*, București, 1933, p. 47.

РУМЫН Я (SÎNT ROMÂN)

Versuri scrise cu cerneală neagră pe o filă a unui caiet cartonat (mapa V, ms. 31 f. 56^{v}) din Arhiva B. P. Hasdeu de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Caietul a aparținut tatălui său, avînd însemnat, pe prima pagină, un titlu în limba latină: „Excerpta, Analecta, Marginalia ad Res Daco-Romanas spectantia. Volumen 4". Alexandru Hâjdeu nu a notat nimic pe cele 79 file mari (în numerotarea custodelui Bibliotecii Academiei), fiul lui, însă, a folosit din plin paginile registrului pentru încercări literare diverse (poezie, proză, dramă, tragedie, vodevil) dar și pentru notițe istorice, filologice, folcloristice. Pare un caiet de școlar, dar cu proiecte, fragmente sau lucrări finite în limba rusă, rezultat al unor preocupări extragimnaziale.

Între aceste compuneri, ce dovedesc o precocitate ieșită din comun, poezia cu titlul *Sînt român* are în ascendența sa alte versuri în care autorul — ca într-o adevărată geneză — invocă pe daci și pe romani. Mai întîi, Hasdeu încercase o strofă cu titlul *Sînt dac*, pe care însă o abandonează, ștergînd totul și trecînd, în continuare, pe aceeași filă, la o altă poezie, intitulată *Sînt român*. E. Dvoicenco, în volumul *Începuturile literarare ale lui B. P. Hasdeu*, din 1936, a publicat ambele poezii, fără să ne dea vreo indicație despre realitatea manuscrisului. De altfel, trebuie să precizăm că reputata cercetătoare nu face nici o distincție, în multe alte compuneri de tinerețe, între versurile validate de autor și cele la care el a renunțat.

Poezia *Sînt român* se află în proximitatea unui *Cîntec popular moldovenesc* (f. 59), din care citām un fragment în traducere:

Cît timp sub altă stăpînire
poporul nostru a rămas
a așteptat cu îndîrjire
să vie-al mîntuirii ceas.

Ba peste el cu grea urgie
tătarii pe sălbateci cai
veneau să ducă în robie
pe oameni din străbunul plai.

Ba otomane oști barbare
dînd buzna în cumplit puhoi
veneau să sfarăme altare,
să semene morminte noi.

Dar mult visata libertate,
ghici bătrînul Domn Ștefan
c-o fi cîndva să se arate
și pentru bietul moldovean!

Cîntecul... compus de copilul Bogdan, sub atenta îndrumare a lui Alexandru Hâjdeu, a fost dedicat țarului Nicolae I. Tatăl „poetului" de 14 ani, elev în clasa a IV-a gimnazială, sosise recent de la Camenița la Chișinău și era dornic de relații bune cu autoritățile, după cum reiese dintr-o scrisoare către guvernator.

Într-o strofă a *Cîntecului popular moldovenesc,* autorul se referea la cea de-a 25-a aniversare a suirii pe tron a suveranului. Ar reieși, deci, că oda a fost scrisă în august 1850[1]. S-ar putea deduce, în consecință, că și poezia *Sînt român,* scrisă doar cu trei file mai înainte, provine din aceeași perioadă. Dar, în caietul miscelaneu nr. 31 de la Biblioteca Academiei R.S. România, paginile nu sînt scrise la rînd și în aceeași perioadă. În această situație, putem presupune și că versurile lui Hasdeu cu titlul *Sînt român* au fost scrise mai tîrziu, sub imboldul poeziei lui Costache Negruzzi publicată în *România literară* (nr. 14, 16 aprilie 1855 p. 6) și inclusă în volumul *Păcatele tinereților* din 1857, cu titlul *Eu sînt român.*

СТЕФАН ВЕЛИКИЙ (ȘTEFAN CEL MARE)

Poezie în limba rusă, în caietul păstrat la Biblioteca Academiei R.S. România, (Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V, ms. 31, f. 13–14). Publicată de Eufrosina Dvoicenco în volumul[2] său din 1936. În aceeași mapă, a V-a, ms. 30, se găsește o poezie a tatălui său, Alexandru Hâjdeu, purtînd același titlu: *Ștefan cel Mare.*

Din aceeași sferă tematică, mai reținem o poezie neterminată de B. P. Hasdeu, intitutală *Moldova*[3] (Biblioteca Academiei R.S. România,

---

[1] Dacă dăm crezare vîrstei declarate, de 14 ani, înseamnă că scriitorul s-a născut în 1836, nu în 1838 cum stă scris în actul legal de naștere.

[2] E. Dvoicenco, *Începuturile literare..., loc. cit.*, p. 56–58.

[3] B. P. Hasdeu va publica, în traducere românească, un *Cîntec despre Moldova* de Alexandru Hâjdeu, în *Revista nouă*, an. I, nr. 6, 15 mai 1888, p. 210.

Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V, ms. 31, f. 75). Reproducem un fragment în traducere:

Moldova! Stema din bătrîni
ți-e azi tîrîtă în robie.
Dar cei ce nume de stăpîni
și-l dau acum pe sfînta-ți glie

își amintesc cît de avan
lovea în cei ce te-ntinară
străbunul paloș moldovean
ce voievozii îl purtară.

Pe noi columne purpurii
s-au prăbușit, cu măreție
strivindu-ne. Dar sîntem vii
în amintirea Romei, vie.

Ihneumonului rănit
nu-i piere vlaga niciodată,
ci pleacă și mai îndîrjit
cu crocodilul să se bată.

Același drum ne-a fost ursit...
Aceeași soartă ne e dată...

Poezia *Moldova* este interesantă și pentru că marchează o evoluție a poetului, de la prima sa compunere școlărească, de supunere față de țar, pînă la înfruntarea opresorului. Era o atitudine de protest față de despotismul țarului Nicolae I nu numai a românului Hasdeu, ci și a colegilor săi ruși de la Universitatea din Harkov sau din armata imperială[1].

РУМЫНСКИЕ МЕЛОДИИ (MELODII ROMÂNEȘTI)

Versurile cu acest titlu sînt scrise cu cerneală neagră pe o filă albastră de caiet dictando (Biblioteca Academiei R.S. România, mapa V, ms. 5, f. 2). Poezia conținea inițial un moto, constituit dintr-un fragment de cîntec popular la care autorul a renunțat.

Poezia este publicată, postum, de către E. Dovicenco[2].

---

[1] E. Dvoicenco, în *Introducere* la volumul mai înainte menționat din 1936, citează în sprijinul acestei idei, cartea lui Ovsiannik-Culicovski, *Istoria inteligheției ruse* (vol. II), apărută la Petersburg în 1914.

[2] E. Dvoicenco *op. cit.*, p. 60–61.

[ДИТЯ! ЗАЧЕМ МЕНЯ ТЫ ЛЮБИШЬ (DE CE-MI AȚII, COPILO, CALEA)]

Poezie manuscrisă inedită, intercalată în pagina a 3-a a unui studiu neterminat de folclor: *Lumir al cehilor, Dragomir al dacoromânilor și Boian al rușilor* (Biblioteca Academiei R.S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V, ms. 9). O primă transcriere și traducere brută au fost făcute de Natalia Protopopescu, căreia îi aducem și pe această cale mulțumirile noastre. Poezia se publică pentru prima dată în versiunea românească, realizată de Raluca Tulbure și Victor Tulbure.

Versurile se împletesc cu notațiile jurnaliere. Poetul va fi mereu obsedat de prima sa iubire (înainte de a împlini 16 ani), Alina Merjeewski: „La început nu mi-a atras atenția, dar cu cît aveam prilejul s-o văd mai des, cu atît mai mult resimțeam influența acestei frumuseți minunate. . . în scurt — mă îndrăgostisem de ea! Dar cum să-i mărturisesc iubirea? În curînd, ocazia s-a ivit. Alina m-a rugat să-i procur cărți pentru lectură și mai ales poezii. Am întrebat-o dacă a cetit pe Pușkin și — la răspunsul ei negativ, i-am trimis după cîteva zile pe *Evgheni Oneghin* în care toate pasajele corespunzătoare sentimentelor mele le subliniasem cu creionul. În curînd am primit înapoi pe *Oneghin* și — o fericire! — răsfoindu-l, am găsit o șuviță de păr blond: era părul ei, se înțelege!“ [1]

În același manuscris, se găsesc și alte versuri bruionare despre „demonul ademenitor“, Alina.

[И У НАС БЫЛ ВЕК ЗЛАТОЙ (VEAC DE AUR)]

Versuri fără titlu, în limba rusă, mapa V, ms. 31, f. 57, din Arhiva B.P. Hasdeu de la Biblioteca Academiei R.S. România. Poezia a fost publicată de E. Dvoicenco în volumul [2] din 1936.

Din aceeași sferă tematică, în alt manuscris (Biblioteca Academiei R. S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V, ms. 6), se află un fragment de poezie cu titlul *Neamț* și o strofă despre „Bogdan întemeietorul“.

[НАД БЕРЕГОМ МОРЯ ... (PE ȚĂRMUL MĂRII...)]

Meditație — fără titlu — scrisă cu cerneală neagră pe o filă în mapa V, ms. 5 din Arhiva B. P. Hasdeu de la Biblioteca Academiei R.S. România. Poezia a fost publicată de E. Dvoicenco în 1936 [3].

---

[1] E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 195.

[2] E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 56—57.

[3] E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 63—65.

În același manuscris, se află alte versuri bruionare cu implicații autobiografice, despre un copil născut „sub semnul rușinii“, blestemat de părinți.

Altădată, tînărul Hasdeu medita, „pe malul abrupt al Dunării“, la o neasemuit de frumoasă prințesă Zamfira (Biblioteca Academiei R.S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V. ms. 31, f. 9—10).

[КРУГОМ МЫ СЛЫШИМ ЭХО СЛАВЫ (ECOUL LAUDEI DEPLINE)]

Versurile inedite sînt scrise pe fila albă a unui caiet de format mare, copertat (Biblioteca Academiei R.S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, ms. 31, f. 6, filă avînd pe verso un desen, reprezentînd figura unui dac cu scut și paloș încovoiat). Sînt publicate pentru prima dată î traducere românească.

Strofele păstrate în manuscris sînt doar începutul unui poem care urma să glorifice pe Antina, soția lui Decebal. Amintim că, în prefața la poemul *Domnița Voichița*, tînărul Hasdeu relata legenda Antinei, precum și pe cea a Dochiei, presupusa fiică a regelui dac.

[КАКОЙ-ТО ЧЕЛОВЕК ... (UN OARECARE OM...)]

Versuri în limba rusă despre imperativul cultivării limbii materne (Biblioteca Academiei R.S. România, mapa V, ms. 31, f. 8). Publicate de E. Dvoicenco [1].

În același manuscris se mai află bruioanele cîtorva fabule sau anecdote intitulate: *Hoțul și funcționarul, Hoțul și moșierul, Privigheoarea și cintezoiul, Doi frați.*

ЛОГОФЕТ ИВАН ТЫВТУ (LOGOFĂTUL TĂUTU)

Sonetul, în limba rusă, se află în Arhiva Muzeului Literaturii Române din București, ms. 2049, p. 13. În traducere românească apare acum pentru prima oară.

Manuscrisul 2049 este un caiet de format obișnuit, cu coperți de carton maroniu, legat la cotor cu o bandă de piele neagră. Conținutul caietului este miscelaneu. Întîlnim aici texte în mai multe limbi: română, franceză rusă, într-o arie de preocupări surprinzătoare. La aproximativ 15 ani, B. P. Hasdeu însemna bilingv un titlu pe contracoperta caietului: *Narodnaia Romînskaia Duma v istoriceskom politiceskom i esteticeskom otnoșeniiah kneazea Bogdana Petriceicu Ghijdeu. Poesie nationale des Roumains au point de vue de l'histoire, de la politique et de l'esthétique. Par le Prince Bogdan Petriceico Hajdeu.* Urmează, în ordinea filelor, un eseu în limba franceză, *Loi de l'infini* (cu însemnarea ulterioară că ar fi fost publicat în ziarul *Avancez* din Belgia), poezii în limba rusă [1] pe teme istorice românești, apoi iarăși o schiță în franceză a studiului *Loi de l'infini*, o pagină cu capitolele unei lucrări de drept, o alta cu o listă de lucrări personale și, în final, un text românesc în alfabet chirilic. Caietul a fost numerotat de autor, dar azi multe file lipsesc. Manuscrisul a fost numerotat, pentru inventariere, la Muzeul Literaturii Române, de la 1 la 48. La fila 1 (pagina 1 din numerotarea muzeului) o însemnare: „Primele opere ale d-lui B. P. Hasdeu, Iuliu Dragomirescu". Cu creionul e adăugat: „1849—1852".

---

[1] E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 54—57.

ГОСПОДАРЬ ИВОНИЯ (IOAN-VODĂ)

Sonet în limba rusă — în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, p. 17. Se publică pentru prima oară în traducere românească.

Mai tîrziu, eroul sonetului devine personajul principal al unor proze istorice: *Ivonia cel viteaz, Foița de istorie și literatură* an. I, nr. 1, martie 1860, p. 8—16 și nr. 2, aprilie 1860, p. 36—39; *Ivonia, Tribuna română,* an. II, nr. 108, 20 aprilie 1861, p. 4; nr. 109, 30 aprilie, p. 4; nr. 110, 4 mai, p. 4; nr. 112, 11 mai, p. 4; an. III, nr. 113, 14 mai 1861, p. 4; nr. 114, 18 mai, p. 4; nr. 119, 8 iunie, p. 3—4; nr. 123, 29 iunie, p. 4.

КНЯЗЬ МАЛ (CNEAZUL MAL)

Sonet în limba rusă — în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, p. 19. Se publică pentru prima oară în traducere românească.

---

[1] Toate poeziile în limba rusă din caietul 2049 de la Muzeul Literaturii Române din București au fost publicate în original la Chișinău de S. Semcinski din Kiev în *Limba și literatura moldovenească* an. XII, nr. 3, 1969, p. 52—57 și nr. 4, 1969, p. 59—67.

ДРАГОШ (DRAGOȘ)

ОСНОВАНИЕ МОЛДАВИИ (ÎNTEMEIEREA MOLDOVEI)

Sonet în limba rusă — în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, f. 25. Versurile au fost prezentate de noi în versiunea românească a Ralucăi Tulbure și a lui Victor Tulbure, în *Manuscriptum,* an. XIV, nr. 1/50, 1983, p. 33.

Cu această poezie debutează un întreg ciclu intitulat *Dragoș* [1], semnalat întîi de Iuliu Dragomirescu: „un ciclu de opt poeme și sonete, toate în rusește, sub titlul general de *Dragoș* (1352—1354) și alte poeme cu diferite subiecte istorice românești", „într-un caiet îngălbenit de vreme din care n-au mai rămas în total decît 46 pagini" [2].

Ciclul de sonete glorifică pe domnul legendar Dragoș în anul cînd în toate provinciile românești se sărbătoreau 500 de ani de la întemeierea Moldovei.

La fila 21 a ms. 2049 există o variantă intitulată *Voievodul Dragoș,*.

ПАСЕЧНИК ЯЦКО (MOȘ IAȚKO)

Sonet în limba rusă din ciclul *Dragoș,* în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, p. 26. Apare pentru prima oară în traducere românească. La pagina 15 a aceluiași manuscris se află o variantă cu titlul *Bătrînul Iațko prisăcarul.*

ОТПОР УГРОВ (RESPINGEREA UNGURILOR)

Sonet în limba rusă din ciclul *Dragoș* în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, p. 27. Apare pentru prima dată în traducere românească.

ВЫБОР ЦАРЯ (ALEGEREA DOMNEASCĂ)

Sonet în limba rusă din ciclul *Dragoș,* în Arhiva Muzeului Literatuâ-Române, ms. 2049, p. 27—28. A fost prezentat de noi, în versiunea romn. nească a Ralucăi Tulbure și a lui Victor Tulbure, în *Manuscriptum,* arii XIV, nr. 1/50, 1983, p. 34.

---

[1] Poeziile acestui ciclu au apărut în original, în vol. B. P. Hasdeu, *Izbrannoe,* Chișinău, 1978, p. 311—315 (editor N. N. Romanenko).

[2] Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu,* București, 1913, p. 25.

ПОБЕДА У БУГА (BIRUINȚA DE LA BUG)

Sonet în limba rusă din ciclul *Dragoș*, în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, p. 28–29. Apare pentru prima dată în traducere românească. Un text identic, dar cu titlul *Vichentie din Kutna,* în același manuscris, p. 11–12.

ОСНОВАНИЕ БАИ(ÎNTEMEIEREA ORAȘULUI BAIA)

Sonet în limba rusă din ciclul *Dragoș*, în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, p. 29. A fost prezentat de noi, în versiunea românească a Ralucăi Tulbure și a lui Victor Tulbure, în *Manuscriptum*, an. XIV, nr. 1/50, 1983, p. 34.

МОГИЛА ДРАГОША (MORMÎNTUL LUI DRAGOȘ)

Sonet în limba rusă din ciclul *Dragoș*, în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, p. 30. A fost prezentat de noi în versiunea românească a Ralucăi Tulbure și a lui Victor Tulbure, în *Manuscriptum*, an. XIV, nr. 1/50, 1983, p. 35, cu un comentariu adecvat la întregul ciclu de sonete[1]. Forma sonetului a deprins-o tînărul învățăcel citind volumul tatălui său, Alexandru Hâjdeu, *Sonete moldovenești*, aflat astăzi, în manuscris, la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iași. Pe paginile acestui caiet, fiul Bogdan, curios și studios, înainte de a se încerca el însuși în arta sonetului, traducea liber în limba franceză poeziile tatălui: *Rempart de Trajan, Moldavie, Mal de pays, Danube, Cotnar* etc.

АРМЯНЕ (ARMENII)

Sonet în limba rusă din ciclul *Dragoș*, în Arhiva Muzeului Literaturii Române, ms. 2049, p. 31. A fost prezentat de noi, în versiunea românească a Ralucăi Tulbure și a lui Victor Tulbure, în *Manuscriptum*, an. XIV, nr. 1/50 1983, p. 35.

---

[1] Stancu Ilin, *B. P. Hasdeu. Versuri închinate voievozilor Moldovei*, *Manuscriptum*, an. XIV, nr. 1/50, 1983, p. 33.

ДУМА (MEDITAȚIE)

Poezie în limba rusă, publicată, cu titlul *Gîndire*, în original și traducere de E. Dvoicenco în volumul *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*, București, Fundația pentru Literatură și Artă, 1936, p. 64–67. În notă editoarea precizează că poezia era iscălită: „Tadeu Hâjdeu. Harcov". N. N. Romanenko publică și el poezia în limba rusă, în ediția sa B. P. Hasdeu, *Izbrannoe*, Chișinău, 1978, p. 294, notînd la finele versurilor o dată: „1856". Nu am găsit manuscrisul acestei poezii: în consecință poezia este reprodusă după volumul E. Dvoicenco.

Pentru o eventuală relație cu *Meditația* lui Hasdeu, trimitem la versurile lui S. P. Șevîrev (1806, Saratov — 1864, Paris), intitulate *Mîsl (Gîndire)*, citate de tînărul poet român pe o filă cu conspecte pentru studiul său despre *Giambattista Vico* (Biblioteca Academiei R.S. România, Arhiva B. P. Hasdeu, mapa V, ms. 2).

În aceeași sferă tematică se înscrie și un fragment de poezie în limba rusă, publicat de E. Dvoicenco în volumul său din 1936, fragment pe care îl reproducem în traducere:

[TREC ALE VIEȚII VALURI PIERITOARE]

Trec ale vieții valuri pieritoare
și-n năzuința lor de țărm zdrobită,
cu bucurii și deznădejdi amare,
se-neacă toate-n marea liniștită.

Și fiecare val care se-ndeamnă
pe-a sufletului mare-ntotdeauna,
răbojul unui veac întreg înseamnă.
Și valuri trec, și veacuri trec întruna...

[КНЯЖНА ВОЙКИЦА (DOMNIȚA VOICHIȚA)]

Poemul în limba rusă, *Domnița Voichița* se păstrează în Arhiva B. P. Hasdeu de la Biblioteca Academiei R. S. România, (mapa III, ms. 2). Sînt 16 file mari (prima și ultima rupte parțial), scrise cu cerneală neagră, conținînd o formă pe care autorul a modificat-o în două rînduri: o dată cu aceeași cerneală neagră, altă dată cu creionul, tăind versuri și adăugînd altele printre rînduri sau pe margine. Ultima filă a manuscrisului, care cuprinde explicațiile la notele autorului din poem, este ruptă; drept urmare, nu se păstrează decît 4 din cele 13 cîte ar fi trebuit să existe (notele de la v. 155, 177–2 note—, 183, 190, 302, 308 nu au explicații). Poemul a fost publicat [1], în original și traducere, de E. Dvoicenco în anul 1936.

Versurile sînt precedate de o prefață în limba rusă, pe care o reproducem în traducere: „O veche legendă românească ne încredințează că malurile Dunării erau populate, odinioară, de un neam de femei războinice, care se lupta de multă vreme cu un stat vecin al bărbaților: pînă la urmă, prin mijlocirea unei păsări năzdrăvane, s-a făcut pace, s-a încheiat o alianță... și ce credeți că a rezultat în urma acestei uniri? Poporul român.

Poate că legenda e curioasă, însă mie îmi vine aproape s-o cred, aducîndu-mi aminte de faptele vitejești ale românilor de mai tîrziu, precum și de bărbăția femeilor vechii Dacii, confirmate nu numai de legendele și cronicele românești, ci chiar de către istoricii romani și de Columna lui Traian. Nu cred să existe vreun popor care ar putea să prezinte mai multe pilde, decît poporul românesc, de vitejie feminină sau, mai bine zis, de bărbăție a femeilor. După părerea mea, asemenea exemple, din istoria tuturor popoarelor și statelor, pot fi numite flori ale eroismului!

Franța se mîndrește cu Ioana d'Arc, cu contesa Montfort, cu ducesa Rohan, contesa S. Balmore, cu Jeanne Hachette și altele [a], cronicile Angliei preamăresc pe Margareta de Anjou [b]; iar neamțul o proslăvește pe Maria Tereza... Pe pămîntul românesc sînt nu mai puține eroine!

Nu pot să mă rețin și să nu împărtășesc cititorului ceea ce îmi este cunoscut din cronici sau legende despre faptele vitejești ale unora dintre ele. Povestirea mea va fi simplă: mă străduiesc să mă exprim cu cuvintele bătrînilor țărani, care îmi povesteau, în timpul deselor mele călătorii în sate, legendele moștenite de la străbuni. Încep cu Antina și Dochia, străvechile eroine ale ținuturilor noastre.

Se știe că Decebal, regele dacilor, învins de către împăratul Traian, s-a înecat în rîul Sargetia. După moartea sa, unul dintre comandanții romani se îndrăgosti de Antina, văduva lui Decebal, și-i ceru mîna. Regina un timp nu luă în seamă declarațiile lui. Pînă la urmă, văzînd că el vrea să-i smulgă răspunsul cu forța, se hotărî, în numele patriei și al soțului ei, să se răzbune pe romani, și anume pe căpetenia lor și pe cei apropiați lui. Drept urmare, își dădu acordul de a se căsători cu el și fixă ziua nunții.

Romanul chemă la ospăț pe cei mai buni prieteni ai săi și, în prezența lor, ceru, de la falsa lui mireasă, o sărutare! Antina păru un timp că stă la îndoială și, în sfîrșit..., buzele lor se uniră într-o sărutare înfocată. În aceeași clipă, în palat năvăliră dacii înarmați tocmiți de Antina și măcelăriră pe toți romanii de față, printre care și pe mirele reginei... Sărutarea fusese semnalul hotărît!

Ce minunat subiect pentru un poem!

Povestea despre Dochia aparține, de asemenea, epocii dacilor: după legendă, ea era fiica lui Decebal și a Antinei. Pierzîndu-și tatăl și mama, omorîtă de romani, Dochia a recurs la mărinimia împăratului Traian, sperînd că el îi va da înapoi țara strămoșilor ei. Aceasta a fost cauza tuturor nenorocirilor ei. Traian se îndrăgosti de domnița dacă și încercă, cînd cu blîndețe, cînd cu amenințări, cînd cu făgăduieli, s-o înduplece să-i fie ibovnică. Dochia a respins cu mînie propunerile lui, dar, văzînd hotărîrea lui Traian de a folosi forța, a fugit, schimbată în haine de păstoriță, pe muntele Ceahlău, pășcînd acolo mult timp o turmă de oi la un cioban bogat. În cele din urmă, Traian a aflat locul de refugiu al domniței și se decise s-o necinstească cu sila... Deznădăjduită, ea imploră pe zeul Zamolxe, care o prefăcu într-o stană de piatră. Această piatră se vede și astăzi pe muntele Ceahlău.

Domnul G. Asachi, poet și cărturar moldovean, scoase, la Iași, pe baza acestei legende, o broșură în limbile română și franceză: *Doquie et Traian, légende populaire* etc., încercare însă foarte superficială și neveridică. Legenda despre Dochia e vrednică de a fi studiată.

Să trecem acum la eroinele romance.

Pe vremea domnului Valahiei, Țepeș, un tînăr căpitan se distingea în luptele cu turcii, prin deosebita sa vitejie. Voievodul, aflînd de faptele sale, dori să vadă pe tînărul erou și să-l răsplătească după merite. Dar mare i-a fost mirarea, cînd în fața lui apăru o fată de șasesprezece ani de o frumusețe răpitoare! Țepeș o întrebă prin ce ar putea el să-i răsplătească curajul din timpul luptei sîngeroase cu dușmanii credinței creștine.

— Eu am luptat pentru patrie, — răspunse tînăra eroină, răsplata nu mă atrage! Dar dacă vrei să mă faci fericită, atunci permite fiului tău să se căsătorească cu mine. Noi ne iubim de mult.

---

[1] E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 129–190.

[a] Faptele vitejești ale Ioanei d'Arc sînt cunoscute de oricine; contesa de Montfort, suverana Bretaniei, în toiul luptelor, purta printre rînduri și arăta ostașilor pe micul ei fiu, întărindu-le astfel curajul; ducesa de Rohan, pe vremea lui Ludovic al XIII-lea, a apărat timp de un an La Rochelle împotriva regaliștilor. Abatele Arnaud spune, în memoriile sale, cum contesa S. Balmore a luptat în războiul cu spaniolii alături de soțul ei, predînd mareșalului de Feuquillères un mare număr de dușmani luați de ea ca prizonieri. Jeanne Hachette, în fruntea unui detașament de femei, a silit pe ducele Burgundiei să ridice asediul cetății Beauvais *(n.a.)*.

[b] Margareta de Anjou, soția regelui Henric al VI-lea, biruind pe dușman, l-a eliberat pe Henric din captivitate *(n.a.)*.

Se înțelege că bătrînul voievod a binecuvîntat unirea fiului cu o fată din popor, căreia Valahia îi datora biruința asupra turcilor.

Această legendă este minunat povestită de către domnul D. Bolintineanu în poeziile lui, editate la București sub titlul: *Plîngeri*[1].

Valahia nu e mai săracă în eroine decît Moldova, însă istoria ei îmi este mai puțin cunoscută și de aceea mă voi mărgini la faptele vitejești ale unor moldovence vestite. Cînd domnitorul Ștefan cel Mare a fost bătut, la început, de turci și aproape toată oastea îi pierise în luptă, el, sleit de puteri, urmărit de dușmani, căută adăpost cu un pîlc de oșteni, la Mănăstirea Neamțului, unde mama lui, Maria, era stareță. Pe zidul mănăstirii apăru o bătrînică uscată și, adresîndu-se lui Ștefan, zise:

— Fiule, cred că te întorci biruitor din bătălia cu turcii.

— Nu, mamă, eu sînt învins, dușmanul mă urmărește; între zidurile mănăstirii tale vreau să mă adăpostesc și, recăpătîndu-mi forțele, să pornesc din nou la luptă cu otomanii.

— Eu nu iau pe fugari sub ocrotirea mea. Du-te și te luptă cu dușmanii țării, învinge-i sau mori pentru țară și atunci eu voi putea spune: Ștefan e fiul meu!

Ștefan, rușinat, părăsi mănăstirea, strînse rămășițele oștirii sale și, în lupta de la Valea Albă, bătu crunt pe dușman. Această legendă este povestită de către N. Gherbanovski în două variante: *Valea Albă* (Odesa, 1838) și *Capul lui Baiazid* (Odesa, 1853). Ce fel de operă este aceasta puteți să judecați după începutul ei:

O zi ca bărbile negre ale osmanilor,
Și pretutindeni pătrunde spaima;
Ca sunetele tobelor la ospăț,
Sînt desele tunete în nori...

Tatăl meu, A. T. Hâjdeu a înfățișat această legendă într-unul din ale sale *Sonete moldovenești*, care, din păcate, pînă în prezent n-au fost publicate. Și Asachi a încercat să compună pe baza ei o baladă, dar n-a reușit. Numai Negruzzi a știut să transpună această legendă în admirabile versuri.

Cîndva voi descrie faptele doamnei Elisabeta Movilă, care, în timpul cînd fiul ei era nevîrstnic, conducea personal oștirea și tot ea prezida sfatul

---

[1] Titlul exact al volumului lui Bolintineanu este *Cîntece și plîngeri* și a apărut nu la București, ci la Iași, în anul 1852.

domnesc; altă dată voi încerca poate să cînt dragostea Dinei pentru tînărul Milian, pe care nu-l părăsea în lupte, apărîndu-și patria cu arma în mînă:

Frumoasele fete alături de tineri în luptă
Porneau neînfricate călare pe caii semeți:
Luptînd pentru patrie, rugă lui Dumnezeu
Înălțau ele pentru cei dragi.
Creatorul le asculta... și dușmanii se risipeau
Sub semnul dreptei lui sfinte.[c]

Între altele voi spune cîteva cuvinte despre poema pe care o prezint judecății cititorilor: să nu fiți judecători severi, pentru Dumnezeu. Am scris *Domnița Voichița* într-o tabără la țară unde nu sînt nici cărți, nici manuscrise... M-am călăuzit numai după memorie și după cele cîteva opere aduse de acasă. În plus, ca să vă spun adevărul, viața unui junker de husari nu se potrivește deloc cu deprinderile unui poet.

Legenda despre *Domnița Voichița* mi-a fost povestită, în satul Cristinești, județul Hotin, Basarabia, de un bătrîn de optzeci de ani, originar din Valahia. Cronicarul moldovean din secolul al XVII-lea, Grigore Ureche, amintește în treacăt de Voichița, confirmînd spusele legendei despre însoțirea ei cu domnul Ștefan, însă nu menționează confruntarea cu domnița înainte de căsătorie[d]. Eu am urmat legenda populară.

Voi încheia cuvîntul meu cu observația lui Boudier de Villemert, spiritualul filosof al secolului trecut, care se potrivește atît de bine cu compatrioatele mele: « Il est autant d'héroines que de héros, et les grandes âmes ne sont pas plus communes dans un sexe que dans l'autre » (*Philosophie du beau-sexe*, 1766, p. 189).

Satul Noua Odesă, 1854

Tadeu Hâjdeu"

Despre geneza poemului *Domnița Voichița*, autorul ne dă — în prefață — elementele esențiale. Să precizăm doar că sonetul lui Al. Hâjdeu, la care se referă B. P. Hasdeu se intitulează *Dîmbovița* (1834) și se află în caietul păstrat la Biblioteca Universitară „M. Eminescu" din Iași[1]. De asemenea, legenda despre Dochia nu este decît o transcriere a unui pasaj dintr-un manuscris al bunicului său, Tadeu Hâjdeu, păstrat azi la Biblioteca Academiei R. S. România (ms. 90).

---

[c] Fragment dintr-o doină populară, făcînd parte dintr-o culegere a mea, *Cîntece populare moldovenești, cu note istorice*, pe care sper s-o public în curînd. *(n.a.)*.

[d] Cronica lui Grigore Ureche se găsește în *Letopisețele Țării Moldovei*, publicate de M. Kogălniceanu *(n.a.)*.

[1] Cf. E. Dvoicenco, *op. cit.*, p. 37.

Nicolae Iorga amintește de poemul lui B. P. Hasdeu: „Să nu uităm o *Domnița Voichița*, de care ni se vorbește în 1869“ [1]. Într-adevăr, în *Panteonul român*, Iosif Vulcan nota, desigur pe baza informațiilor primite de la scriitor: „În timpul șederii sale în Rusia, d-l Hasdeu scrise în limba rusă următoarele două opere, cari rămîn de asemenea în manuscript: I. *Domnița Voichița*, o poemă în trei cînturi. II. *Mitologia dacilor*“ [2].

B. P. Hasdeu a abandonat definitivarea poemului *Domnița Voichița*. Tîrziu, în perioada *Revistei noi*, va scrie, pe aceeași temă, balada *Ștefan și Radul*.

În continuare, reproducem, în original și traducere, paragrafele mai importante șterse de autor, din poemul *Domnița Voichița*.

Un moto din Lermontov abandonat:

Вздохнуть коню он только дал,
Взглянул и ринулся, и смял
Врагов, и путь за ним кровавый
Меж их рядами виден стал.
Как юный лев, разгорячась,
В средину их врубился князь:
Кругом свистят и реют пули;
Но чтож?...
Шелом удары не согнули,
И худо метится стрелок ...
Он там ... смотри: летит как с неба пламя;
Его шишак и конь, — вот наше знамя!
Он там: как дух, разит и невридим,
И все бежит, иль падает пред ним!

(Лермонтов: *Измаил-Бей*)

Lăsîndu-și calul să răsufle-o clipă,
privește ca un șoim, apoi, deodată
se-avîntă iar în zbor ca o săgeată
și secerîndu-și dușmanii în pripă
prin ei cărare-și face-nsîngerată.

---

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, București, Editura Adevărul, 1934, p. 20.

[2] Iosif Vulcan, *Panteonul român*. Portretele și biografiele celebrităților române, Pesta, 1869, p. 141—142.

Zadarnic gloanțe șuieră rapace.
Nu îl atinge-a lor fierbinte ploaie
căci rău țintește-acela care trage.
De lovitură coiful nu se-ndoaie
și-i cneazul teafăr. Viu ca o văpaie.
Și unde-n luptă dat e să se vadă
și calul lui și coiful și-a lui spadă,
acolo și al nostru suflet este
iar steagul mai semeț se-nalță peste
vrăjmașii doborîți sub el grămadă.

(Lermontov: *Izmail-Bei*)

După v. 74 urmează 13 versuri la care autorul a renunțat:

Так иногда обвал скалы,
Песка, земли и камней куча,
Стремятся в пропасть с высоты,
И следом вьется пыли туча.
Как был хорош в тот миг Стефан!
Как гром! Как молния огневая!
Не раз мятель, гроза ночная,
Неукротимый ураган —
Пленяют душу молодую,
Имеют прелесть неземную
Для зворов ... Но ни кисть, ни речь
Не в силах красками облечь
Картины грозные природы!

Așa cînd stînca se prăvale,
smulgîndu-se din vechii stei,
doboară tot ce-i iese-n cale
și lasă prafu-n urma ei.
Și ce frumos era-n furtună
Ștefan, pe roibul său de foc!
Ca fulgerul care detună
în munți și mișcă stînci din loc;
ca viforul ce-nvolburează
al mării răzvrătit talaz;
ca viforul ce-nvolburează
un suflet tînăr și viteaz!

Dar n-ar putea a lui icoană
să ne-o redea-n culori la fel
nici cea mai strălucită pană,
nici cel mai iscusit penel.
Al măreției e tabloul.
Oștirile se-nvălmășesc.

După v. 80 urmează 21 versuri șterse de poet:

Невыразимая картина!
Враги сразились меж собой;
Кровопролитный, смертный бой!
Повсюду слышен стон и вой,
Проклятья, дикие кончины
С ее последнею мольбой!
Разя друг друга, две дружины
Смешались в полчище одно!...
Стефан к мечу привык давно:
Он взрос в сраженьях и молитвах;
Князь Радул закален в бою:
Седую голову свою
Он не щадит в кровавой битве...
Они сошлись ... И два клинка
Скрестились ... яростью пылая,
Стефан ударил в грудь врага:
Шатнулся Радул ... и рука,
От раны вдруг ослабевая,
Свершить удара не могла! ...
И старец пал падением героя,
Как мощный дуб, поверженный грозою ...

Priveliștea-i de epopee.
Se-ntrec vrăjmașii între ei
cu ghioaga lovituri să deie.
Din săbii scapără scîntei.
Săgețile vuiesc prin aer,
se scurge sîngele șuvoi
din două cete-n crunt încaier
amestecate-ntr-un puhoi.
Și-i totul urlet, blestem, vaier
ca-n ceasul rugii de apoi.

Dar sus, pe malurile sparte,
de-aceeași vrajbă îndemnați,
doi mari și străluciți bărbați
se bat pe viață și pe moarte.
Crescut e Ștefan în văpaie
mereu pe brațul său stăpîn.
Nici Radu-Vodă în războaie
nu-și cruță capul său bătrîn.
Sclipesc semețele lor spade
dar Ștefan a izbit dintîi.
De crestătura ranei vii
e Radu istovit și cade
ca un stejar frînt de urgii.

După v. 106 urmează 18 versuri anulate de poet:

Увы! рассказ мой слишком вял,
Без жизни ... кто тому виною?
Я в грозных битвах не бывал,
Гусар, но саблею стальною
В бою врагов не поражал!
Во сне мне чудились сраженья,
И с радостным в груди волненьем,
Я пробуждался — и потом
Вновь засыпал спокойным сном.
Когда-нибудь в другое время,
С плечь скинувши безделья бремя,
Я побываю на войне:
Увижу ужасы сраженья
И если доведестя мне
Вернуться с боя, — без сомненья,
Я все мои стихотворенья
Исправлю на военный лад ...
Покаместь — чем богат, тем рад!

Vai! Prea mi-e ștearsă povestirea.
Într-însa viață parcă nu-i.
Mi-e dat să-ncerc și eu mîhnirea...
Și asta e din vina cui?
Deși năvalnică mi-e firea
războiul nu îl cunoscui.

Cu spada-mi de husar pieirea
eu n-am adus-o nimănui.
Se năzărea că-n lupte parte
luam și eu pe cînd dormeam,
din vise însă mă trezeam
și... ațipeam iar mai departe.
Cîndva, din dulcea trîndăvie
m-oi smulge și de-o fi să trec
prin foc și să mă-ntorc întreg,
voi face-n orice poezie
un duh mai vitejesc să bată.
Dar pîn-atunci, vă spun pe șleau,
n-am încotro. Deocamdată
atîta am, atîta dau!

După v. 204 urmează 15 versuri șterse de autor:

В бою, с мечом в руке княжка
Свою отчизну защищала.
Без содроганья поражала
Врагов лилейная рука;
И видела она Стефана,
Когда он лезвие меча
Вонзил в грудь Радула ... Из раны
Струей обильной кровь текла ...
……
Но чья-то мощная рука
Вдруг разразилась над княжною,
И, бездыханная, она
Упала наземь ... после боя
Меж трупами ее нашли
И в плён постыдный увели.

Ea patria și-o apărase
și părintescul ei cămin,
cînd sabia și-o apucase
cu mîna fragedă de crin.
Și-ncinsă-n zale lucitoare
acolo-n cîmpul de măcel
părea o vie întrupare
de gingășie și oțel.

De însăși mîna ei voise
să-i fie tatăl răzbunat
cînd la pămînt o năruise
un braț vînjos și-nverșunat.
A fost găsită-n nesimțire,
printre cadavre, pe-un morman,
tîrziu și-a revenit în fire
dar în robie la dușman.

Urmează, după v. 216, 81 versuri la care autorul a renunțat:

Таков уже закон природы:
Язык движенья не лишен,
Хоть тело лишено свободы!
Я так же раз был заключен,
(Кажись за нарушенье моды,
Какую предписал устав
В одной из самых строгих глав)
Дней на пять под арест — и что же?
День я молчание хранил,
А на второй, всесильный Боже!
Забывши гнев, заговорил.

Войкица

«Послушай часовой, мне скучно ...
Скажи мне что нибудь, увы!
Я первый раз в стенах тюрьмы.
Поверь, рассказ твой простодушный
Я выслушаю ... Может быть
Меня он, здесь, развеселит!
Скажи мне сказку, засыпала
В былое время я не раз
Под старой бабушки рассказ.
В то время я еще не знала,
В раскошной терема глуши,
Ни света бурь ... ни бурь души!»

Часовой

«Княжна! Мой долг молчать — но вас
Мне жаль. От блеска ваших глаз,
Безчувственный растает камень:
Они палят и жгут, как пламень;

Они сияют, как алмаз!
Я позабыл рассказы детства,
Но песни, вот мое наследство!
Отец мой песенником был
В дружинах славного Богдана,
И всей душою очень рано,
Я песнь народа полюбил.»

Войкица

(в сторону)

«Алмаз скрывается бесценный
Порою в камешке простом;
Так под безчувственным лицом
Таятся чувства сокровенны!

(к часовому)

Запой мне, песни я люблю.»

Часовой

«Княжна, послушай песнь мою.

Песнь Часового:

Счастлив воин богатый!
Хвалят люди его,
Любят девы — за злато
Рады всем для него
И приветливой речью
В час таинственной встречи,
И огнем черных глаз
В сладкий полночи час,
И подушкой грудей
Средь бессонных ночей!
Воин бедный страдает
Без друзей, без подруг!
Он часы провожает
Лишь с тоскою сам — друг:
Люди хвалят богатых,
Девы требуют злата ...
И бедняжка один,

Без подруг, без дружин
Умирает в тоске
На чужой стороне!!

Княжна под звуки грустной думы
Уснула беззаботным сном,
Забывши на мгновенье муки
Неволи в жилье чужом.
Певец угрюмый удалился.

Стефан решился навестить
Войкицу, он боялся гнева:
Упрек из уст прелестной девы
Был в силах князя устрашить.
Но то была боязнь мгновенья!
И наконец, душой окрепясь,
Чтоб сердца прекратить мученья,
Невыносимые сомненья,
Вошел безмолвно в башню князь.

Se vede-aşa-i şi legea firii,
să nu poţi pune frîu vorbirii
şi-atunci, ea cum să nu-şi dorească
măcar cu straja să vorbească.
(Eu ştiu ce-nseamnă închisoarea...
Cinci zile mă avu client,
cînd s-a-ntîmplat să calc rigoarea
cazonului regulament,
ce-mi oferi deplin onoarea
de-a sta-n arest la regiment.
Şi ce? Tăcui o zi întreagă.
A doua zi, însă, firesc,
mai de nevoie, mai în şagă,
cumva să nu mă plictisesc,
simţind că limba-mi se dezleagă
pornii din nou să trăncănesc.)

Voichiţa

Aici, departe sînt de casă...
De toţi ai mei departe sînt,
străjerule, — şi mă apasă
tăcerea asta de mormînt.
Ci spune-mi tu o vorbă, una...

Cu bucurie am s-o ascult
așa cum ascultam pe buna
care-mi spunea povești, demult,
în vremi pe totdeauna duse,
cînd nu știam de-al vieții greu
și cînd furtuna lumii nu se
stîrnise încă-n jurul meu...

Străjerul

Domniță, slujba mea e asta:
să tac și să veghez. Atît.
Dar eu îți înțeleg năpasta
ce-ți face traiul mohorît.
Căci inima mi se înmoaie
cînd ochii înspre mine-i treci
cu-nlăcrimata lor văpaie
care-ar topi și steiuri reci.
Cît despre basme, în pruncie
nici nu știu să fi ascultat...
Dar dacă spuse mi-au fost mie,
demult, se vede, le-am uitat.
Ce mi-a rămas e de la tata:
cîntarea lui de dor și-alean,
căci cîntăreț a fost în ceata
mult prea slăvitului Bogdan.

Voichița
(în sine)

„Ades comori neprețuite
chiar și-ntr-o simplă piatră zac
ascunse și nebănuite...
(către străjer)
Hai, cîntă-mi! Cîntecele-mi plac."

Străjerul

„Domniță, voia ta o fac.

Cîntecul străjerului

Foicică măghiran,
bine e de-acel oștean
care e și bogătan.

Oamenii îl prețuiesc.
Toți prietenii-l cinstesc
Toate fetele-l iubesc.
Iese mîndra pe cărări
și îi dă îmbrățișări
pentru aur și brățări.
Placul nimeni nu i-l strică
și îi pare noaptea mică
pe sîni dulci de ibovnică.
Și iar verde măghiran
vai și-amar de-acel oștean
care e un sărăcan.
Vai de tinerii lui ani!
N-are mîndre. N-are bani.
Nici prieteni. Doar dușmani.
Umblă bietul pe muncel,
totdeauna singurel,
cu necazul după el.
Fără nici o mîngîiere
se usucă de durere
și-n străină țară piere."

Cîntarea-n suflet îi urzise
o liniște de nedescris.
Cu fruntea adîncită-n vis
Voichița-n perne ațipise.
Și cum în ceas de ametist
întîia stea se 'și ivise,
străjerul ușa o închise
și-ncet se depărtă și trist.

Nu-i vorba tîrgului deșartă
cînd adevăr în miezu-i poartă
și-o lume-ntreagă îl îngaimă.
De-a Voichiții grea mustrare
slăvitul Ștefan are spaimă.
Dar spaima este trecătoare
căci îndoiala care-l scurmă
el o alungă pîn' la urmă
și hotărît spre turn se-ndreaptă
urcîndu-l treaptă după treaptă.

După v. 281 urmează un final al părții a doua a poemului (9 versuri) la care autorul a renunțat:

Спеша на конное ученье,
Слова Войкицы, к сожаленью,
Я пояснить не мог:
Начульник мой *abs' ов* он не любит
И вечно про гафптвахту трубит —
Невыносимо строг!
Все в третьей части объяснится,
А, между тем, пойду учиться:
В галоп с обеих ног.

Aceste vorbe-ale Voichiței
prea bine nu le-am înțeles,
fiind grăbit la exerciții
de cavalerie să ies.
Căci comandantu-i rău, nu iartă
nicicînd o lipsă la apel,
Răutăcios mereu ne ceartă
și de arest vorbește el.
Dau pinteni și-n galop, de-aceea
vă las, mă duc, dar negreșit
voi lămuri în partea treia
tot ce-a rămas nelămurit.

După v. 389, urmează 54 versuri șterse de autor:

Не панцырь, не стальные латы,
Сжимали стройный стан его,
«Я, молвил юноша, дерзаю
С тобой сразиться, господарь;
Хоть, молод я, но в милом крае,
В отечестве, и мой удар
Не раз, поверь, разил бесстрашных!»
Бойцы, солдаты и народ
Дивятся. Взоры сладострастных
Стыдливо-ветренных красот
Впились в прелестного героя ...
И шопот слышится порой:
«Как он хорош, о Боже мой!
Когда-б ... он не рожден для боя!

Он для любви рожден святой!»
Увы, весь женский пол таков:
Красавца женщины жалеют.
По их словам одна любовь
Его прославит и ... согреет
Не горячившуюся кровь.
Зато к уроду, к сожаленью,
Не снисходительны оне;
Ему под видом снисхожденья,
Желают смерти на войне:
Смерть за отчизну — наслажденье! ...

В толпе, незамечаемый никем,
Стоял солдат с огромными усами,
Читателю безвестный не совсем ...
Но кто он? ... Догадайтесь сами.
Вокруг себя угрюмо он взирал
И на бойцов не обращал вниманья,
Порой лишь длинный ус крутил в молчаньи
И с грустью тайною вздыхал:
Он, видно, много испытал!
Знакомы, знать, ему страданья!
Когда по вызову Стефана на борьбу
Отважный юноша подъехал к воеводе,
И шум приветствия послышался в народе,
Усач на смельчака взглянул. Ему
Почудилось, что где-то он встречался
С тем юношей.
«Как память коротка!»
Воскликнул он: «быть может обознался...
Не думаю... а, кажется, она...»

И вот противники на площадь выезжают:
Боец неведомый и незнаменитый князь;
Из под ресниц у них огонь сияет,—
Но блеск различен этих глаз!
У юноши в очах — и месть, и жажда славы,
У князя — сожаленье и тоска:
Он на противника не раз из подтишка
Бросает взгляд ... не замысел кровавый,
Не зависти иль самолюбья яд...
Лишь нежность выражает этот взляд.

Semeț, așa el cuvînteză:
„Cutez să mă măsor cu tine,
Măria ta! Dar cată bine:
nu-i tinerețea mea plăpîndă
și spada mea nici ea nu-i blîndă.
Tăișul ei au fost să-l știe
mulți cîți mi-au stat potrivnici mie!“
Ci prind oștenii să se mire:
de unde-atîta îndrăznire
la tînărul pe care nime
nici nu-l cunoaște, din mulțime?

Spre el privirile, vrăjite,
își au frumoasele-ațintite.
Și-n taină-și spun, cu voce-nceată:
„Cît de frumos e, Doamne Sfinte!
Dar nu-i făcut el să se bată
ci, mai degrabă, să alinte“.
Zi-le femei! Așa sînt toate.
Spre cel frumos, știu să se-arate
oricînd, cu inima miloasă.
De cel urît, puțin le pasă.
Nu-i demn acela de iubire.
Acela-i bun pentru oștire.
Să plece la război, să piară!
Că-i dulce moartea pentru țară.

Era, făcîndu-și loc cu cotul,
în piață, printre luptători,
și un oștean ce nu-i cu totul
necunoscut de cititori.
L-ați și ghicit, cred, fiecare
după stufoasele-i mustăți,
după privirile-i amare,
învăluite de tristeți.
Ședea, acolo, mustăciosul
nepăsător, posac, stingher,
dar cînd a răsărit frumosul
și îndrăznețul cavaler
cu Ștefan-Vodă să se-nfrunte,
atunci ošteanu-a tresărit

spunîndu-și: „Nu mai știu de unde,
dar undeva l-am mai zărit.
Sau poate numai mi se pare
că seamănă cu cineva...
Nu, nu mă-nșel. În gura mare
chiar pot să jur că el... e ea!

Coboară iar tăcerea-n piață.
Cei doi vrăjmași stau față-n față.
Lumina din a lor privire
dă osebită licărire.
În ochii tineri sînt amnare
cu scînteieri răzbunătoare.
În ochii lui Ștefan se-mbie
păreri de rău și duioșie.

După v. 427, în manuscris se află un final al poemului (7 versuri) anulat de poet:

— Я не обознался,
Он грустно молвил про себя.
Читатель верно догадался,
С кем господарь Стефан сражался ...
Уф, наконец окончил я
Давно уж начатую повесть!
Теперь чиста поэта совесть.

„E deci ce-am bănuit să fie...“
își zise trist acel oștean.
Și-acum și cititorul știe
cu cine s-a luptat Ștefan.

Închid și eu acum caietul.
Har Domnului! Am terminat!
povestea care cu încetul
întregul fir și-a depănat.
Acum e liniștit poetul
și cugetul îi e curat.

ГАРАЛЬД ГАРФАГАР (HARALD HARFAGAR)

Traducere a cunoscutei balade a lui Heinrich Heine, *Craiul Harald Harfagar* din volumul *Poezii noi* (1844). Tălmăcirea tînărului iunker B. P. Hasdeu este identificată de E. Dvoicenko-Markova[1] în periodicul *Moskviteanin*, an. IV, 1854, p. 119 – 120. Textul este semnat *Faddei Hâjdeu. Chișinău* și reprezintă prima transpunere în limba rusă a baladei marelui scriitor german. Versiunea românească a urmat textul rusesc al baladei.

[J'AI PEU D'ECLAT...]

Poezie în limba franceză existentă în arhiva Bibliotecii „Mihai Eminescu" a Universității din Iași. Scrisă pe verso-ul unei adrese din perioada cînd a funcționat ca bibliotecar public (1859 – 1863). Poezia este „un exercițiu de traducere liberă a unui text clasic [*Cîntarea cîntărilor*] într-o limbă modernă și, desigur, ca un exercițiu de îndemînare artistică. Asemenea exerciții sînt caracteristice perioadei de ucenicie a lui Hasdeu. Tot în arhiva Bibliotecii «Mihai Eminescu» se mai găsește o încercare de traducere a *Odei I* din cartea a III-a a *Odelor* lui Horațiu, scrisă de mîna lui Hasdeu ."[2]

THADDÉE HASDEU: *CORBEAU*

Fabula lui Tadeu Hâjdeu, cu titlul polonez *Kruk*, este inclusă, în original și în traducerea franceză a lui B. P. Hasdeu, într-un „apendice" la volumul postum al Iuliei Hasdeu, *Chevalerie. Confidences et canevas*, Paris, Librairie Hachette & C-ie, Bucarest, Librairie Socec & C-ie, 1890, p. 252. Într-o succintă prezentare a vieții și operei bunicului său, B. P. Hasdeu nota: „Les fables, au nombre de vingt-quatre, ont été dédiées par le poète à son ami le comte Henri Rzewuski"[3].

---

[1] E. Dvoicenko-Markova, *B. P. Hasdeu i Heine, Limba și literatura moldovenească*, Chișinău, an. VI, nr. 2, 1963, p. 74 – 75.

[2] Viorica Botez, *O poezie inedită, în limba franceză, a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, Studii și cercetări științifice*, seria filologie, an. X, fasc. 1 – 2, 1959, p. 148.

[3] B. P. Hasdeu, *Thadée Hasdeu*, în vol. *Oeuvres posthumes de Julie B. P. Hasdeu. Chevalerie, Confidences et canevas*, Paris, Librairie Hachette & C-ie. Bucarest, Librairie Socec & C-ie, 1890, p. 241.

THADDÉE HASDEU: *LE HÉRON*

Cu titlul polonez *Czapla*, fabula este inclusă, în original și traducerea lui B. P. Hasdeu la finele volumului postum al Iuliei Hasdeu, (1890), p. 253.

THADDÉE HASDEU: *ROSSIGNOL*

Originalul polonez al fabulei *Stowik* și traducerea ei în limba franceză de B. P. Hasdeu au fost publicate în „apendicele" la volumul postum al Iuliei Hasdeu, p. 254. În același volum (p. 242 – 251), B. P. Hasdeu mai introduce, în limba polonă, poezia *Duma* și traducerea sa în limba franceză: *Ode* de Thaddée Hasdeu.

ALEXANDRE HASDEU: *DÉDICACE*

Traducere din limba rusă a poeziei lui Alexandru Hâjdeu, *Posveașcenie*, datată “1836„. Originalul rusesc și versiunea franceză a lui B. P. Hasdeu au fost publicate într-o anexă la volumul postum al Iuliei Hasdeu, p. 262 – 263. Versurile sînt precedate de o scurtă prezentare a vieții și activității lui Alexandru Hâjdeu.

ALEXANDRE HASDEU: *CHANSON SUR LA MOLDAVIE*

Traducere, din limba rusă, a poeziei lui Alexandru Hâjdeu, *Pesni o Moldavii*. Originalul și versiunea franceză a lui B. P. Hasdeu sînt incluse într-o anexă a volumului postum al Iuliei Hasdeu, p. 264 – 266.

În cadrul unui studiu, intitulat *Costachi Stamati*, B. P. Hasdeu va traduce poezia tatălui său în limba română, cu precizări de istorie literară interesante. Reproducem întregul paragraf: „Părintele meu a scris românește numai povestea istorică *Domnia Arnăutului*, care și aceea fusese lucrată dentîi rusește. Celelalte scrieri ale sale, aproape toate despre România, unele publicate, altele inedite, sînt în limba rusă, pe care — în proză și-n versuri — o mînuia cu multă înlesnire și cu o rară tărie. Pentru a da o idee, așa zicînd în zbor, asupra genului muzei sale, voi traduce aci, după manuscriptul autograf, următorul triolet intitulat *Cîntec despre Moldova*, avînd drept moto versul, din Ovidiu (*Fast*, IV, 8): « *Tu mihi propositum, tu mihi semper opus* »:

« De ce cînți tu tot una, tot numai pe sfînta Moldovă? A asculta mereu același cîntec i se urăște omului și te rîde. Cîntă-ne mai bine vin și dragoste, joc și tinerețea cea zglobie, decît tot una, una, tot pe sfînta Moldovă!

Da, eu cînt tot una, căci sfînta țară a strămoșilor mi-a dat un singur nebucătit suflu al poeziei, și-i păcat a-l da în schimb pe o zburdalnică nălucire; de aceea eu cînt tot una, același sacru cîntec al inimei!

Da, eu cînt tot una, dar sunetele cîntecului sunt noi și proaspete. Văzut-ai tu albia Prutului, aceeași neschimbată albie dasupra cării se rostogolește unda? Deși cursul e vecinic același, nu același sunt apele și valurile: apele sunt noi, valurile sunt proaspete! »

Și toată această însuflețire atît de românească e perdută pentru noi, fiindcă poetul a scris rusește; și a scris rusește, ba încă într-o rusească măiastră, fiindcă se călise prin întreaga lungă filieră a școalelor rusești, cărora — ce-i dreptul — le datora o știință foarte temeinică și foarte variată."[1]

O traducere în limba franceză a aceleiași poezii a tatălui său efectuează B. P. Hasdeu chiar pe contrapagina originală din caietul de *Sonete moldovenești*[2] de la Biblioteca „M. Eminescu" din Iași, caiet donat de tînărul savant în 1859, la 28 septembrie și păstrat azi sub cota: ms. II 58. Reproducem această tălmăcire, cu titlul *Ma chanson*:

„Que nous chantes-tu toujours de même, toujours ta sainte Moldavie? N'est-ce bien étrange et triste d'entendre en tout temps la même chanson? Tu ferais mieux de chanter l'amour, le vin, le jeu, l'entreprenante jeunesse, que toujours le même, toujours la sainte Moldavie.

Oui, je chante toujours le même: ma sainte patrie une dette d'une inspiration unique et indivisible, qu'il serait mal d'échanger contre une capricieuse illusion. Aussi ai-je toujours en tout temps le même objet pour la sainte chanson de mon coeur.

Oui, je chante toujours le même, mais les sons en sont neufs et frais. Avez-vous jamais vu le fond du Pruth, unique et indivisible, lorsque les ondes y passent? Bien que le courant reste en tout temps le même, les vagues le sont elles aussi? Elles s'en vont toujours neuves, toujours fraiches..."

---

[1] B. P. Hasdeu, *Costachi Stamati, Revista nouă*, an. I, nr. 6, 15 ma 1888, p. 210—212.

[2] Pe coperta caietului, legat în piele, este imprimat titlul în limba rusă: *Minutî vdohnoveniia molodosti Aleksandra Hijdeu 1850 goda avgusta v 30 deni*. Caietul conține cîteva cicluri distincte; un grup de 62 sonete, precedate de un moto din Byron și datate „1837", poartă titlul rusesc *Moldavskie sonetî*.

În același manuscris de la Iași se găsesc și alte traduceri, într-o formă bruionară, din sonetele lui Alexandru Hâjdeu: *Moldavie, Rempart de Trajan, Mal du pays, Première rencontre avec les siens, Danube, Lapuchna, Boudjac, Cotnar.*

ALEXANDRE HASDEU: *FRAGMENT D'UN TABLEAU*

Traducere din limba rusă a poeziei lui Alexandru Hâjdeu, *Otrîvok iz kartinî*. Originalul și versiunea în limba franceză a lui B. P. Hasdeu au apărut într-o anexă a volumului postum al Iuliei Hasdeu, p. 267—269.

ALEXANDRE HASDEU: *TERCETS DÉDIÉS À LA MOLDAVE*

Traducere de către B. P. Hasdeu, din limba rusă, a poeziei lui Alexandru Hâjdeu, *Moldovanke. Terținî*. Originalul rusesc și versiunea în limba franceză au fost publicate într-o anexă la volumul postum al Iuliei Hasdeu p. 270—276.

Un moto din Petrarca precede versurile în limba rusă: „Non si pareggi a lei, qual piu s'apprezza, / In qualch'etade, in qualche strani lidi..."

În legătură cu talentul de poet al lui Alexandru Hâjdeu, reținem părerea lui B. P. Hasdeu din schița de portret deja citată: „Et il était poète, lui précisément, ce dont personne ne se doutait, car Alexandre Hasdeu n'a jamais publié ni même annoncé aucune poésie, bien qu'il en écrivit des centaines, mais toutes en russe et — sauf deux ou trois exceptions — toutes sur la Moldavie, de sorte que par leur sujet alles ne pouvaient guère interesser les Russes, tandis que par leur langue elle ne pouvaient pas être comprises par les Roumains. Il suffit de mentionner un volume entier de ses *Sonnets moldaves* (*Moldavskie sonetî*). Le sonnet, le tercet, le triolet, le canzone, étaient les formes favorites de sa versification, dont l'harmonie est quelques fois presque italienne. Il les écrivait pour lui même, comme on soupire pour soi-même, sous le vouloir, presque sans le savoir."[1]

---

[1] B. P. Hasdeu, *Alexandre Hasdeu*, în vol. *Oeuvres posthumes de Julie B. P. Hasdeu, ed. cit.*, p. 260—261.

ALEXANDRE HASDEU: *CHANSON POPULAIRE ROUMAINE*

Traducere a poeziei în limba rusă a lui Alexandru Hâjdeu, *Narodnaia romînskaia pesnia*. Datată „1833". Originalul rusesc și versiunea franceză a lui B. P. Hasdeu au fost publicate într-o anexă a volumului postum al Iuliei Hasdeu, p. 277–278.

ALEXANDRE HASDEU: *GERME ROUMAIN*

Traducere de B. P. Hasdeu a poeziei în limba rusă a tatălui său, *Romînskoe semea*. Originalul rusesc și versiunea franceză au fost publicate într-o anexă la volumul postum al Iuliei Hasdeu, p. 279–280. Versurile în limba rusă sînt precedate de un moto: „Nothwendig ist die Zeit, — sie muss erscheinen;/ Sie ist gewiss, wie die Allmächt'ger Weisheit. M. Beer Struensee, V, 9.".

În caietul manuscris al lui Alexandru Hâjdeu de la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" (ms .II 58), pe contrapagina poeziei originale, B. P. Hasdeu a realizat o altă traducere în limba franceză, sub titlul *Moldavie*:

Qu'allons-nous devenir? Dieu le sait; mais ce n'est pas en vain qu'il sauvait notre patrie de la décadence dans les secousses des troubles. Le temps n'est pas encore venu pour le développement de notre nation; énigme que nous sommes; qu'allons-nous devenir? Dieu le sait, ayant sauvé notre patrie de la décadence! Tout fleurit dans sa saison; notre saison viendra de même. Le temps va decouvrir si le sort nous ferait germer une rose précieuse ou une simple violette... Chut! il y aura une saison à nous...

INDICI

INDICELE POEZIILOR DUPĂ TITLU

A

Adevăratul poet, 165.
Afară vîjîia furtuna, 236.
Alb și negru, 105.
Alegerea domnească, 281.
Alexandrinae nugae, 234.
Anchete, 185.
Armenii, 289.
Astăzi, 217.
Așteptînd, 120.

B

Biruința de la Bug, 283.
Bradul, 87.

C

Către G.M., 229.
Către o doamnă de 39 ani, 196.
Către T..., 203.
Cerebrațiunea, 109.
Chanson populaire roumaine, 341.
Chanson sur la Moldavie, 336.
Ciocîrlia, 93.
Cînii și lupii, 85.
„Cîntecul de leagăn" de Iulia Hasdeu, 136.
Cneazul Mal, 273.
Codrul, 50.
Complotul bubei, 28.
Conjurațiunea lui Fiasco, 208.
Corbeau, 332.
[Coroana nu dă genii...], 235.
Cranul lui Mihai cel Viteaz, 7.

D

D. Kogălniceanu, 192.
Darul Dunării, 94.
[De ce-mi ații, copilo, calea], 256.
Dédicace, 335.
Din Propertius, 226.
Doina mea, 214.
Doine orientale, 221.
[Domnița Voichița], 306.
Dorul, 41.
Dragostea, 175.
Drumul-de-fer, 197.
Dumnezeu, 139.
După bătălie, 80.
După citirea articolului d-lui Pano, „Dreptul întrunirii“, *Românul* de la 18 februarie, 195.

E

[Ecoul laudei depline], 263.
Elogiul castrațiunii, 183.
Epigrame. I Spirìt și spìrit, 231.
Epigrame. II Să rîzi, 231.
Epigrame. III Lacrima-noroi, 231.
Epigrame IV. Moartea femeii, 232.
Epitaful d-lui Oteteleșeanu, 188.
Eu și ea, 219.
Eulavia călugărească, 190.
Extract din albumul unei cățelușe, 204.

F

Femeia cu cățelul, 21.
Femeia înecată, 89.
Fragment din ședința nocturnă din 5 martie, 201.
Fragment d'un tableau, 337.
Frunzele, 5.

G

Gaudeamus, 118.
Germe roumaine, 342.

H

Harald Harfagar, 327.

I

Idealul poetului, 168.
Ioan-Vodă, 271.
Ionașcu-Vodă, 91.
Iveala și visul, 156.

Î

În aprile, 98.
În memoria Raisei Chod... ska, 158.
Întemeierea Moldovei, 275.
Întemeierea orașului Baia, 285.

J

[J'ai peu d'éclat...], 329.

L

La casa de nebuni, 128.
La „Fîntîna Blanduziei“, 223.
La Iulia, 9.
La Leonora***, 171.
La moartea caporalului Ciornei, măcelat de răspopa Costea, 155.
La noi..., 220.
La România, 23.
La Victoria, 179.
Le héron, 333.
Lilica, 34.
Logofătul Tăutu, 269.
Lui Constantin Stamati, 247.
Lui N. Nicoleanu, 100.
Luntrea, 48.

M

Magda lui Arbure, 96.
Mater Dolorosa, 110.
Meditație, 291.
Melodii românești, 254.
[Moartea schimbă scaieți în tulipe], 238.
Mormîntul lui Dragoș, 287.
Moș Ìațko, 277.
Multiplicamini, 106.
[Mulți proști au zis...], 240.
Muntele și valea, 26.
Muza, 153.
Muzica sîngelui, 233.

N

Noaptea toată, 154.

O

O doină postumă, 194.
O greșeală, 213.
O poezie în stilul d-șoarei Dunca, 216.
Odă la ciocoi, 35.
Odă la deschiderea Societății Române de Lectură de la Cernăuți, 162.
Odă la plecarea d-lui Botez-Forăscu, supranumit „Tololoi“, 199.
Ovidiu la gurele Dunării, 81.

P

[Pe țărmul mării...], 260.
Poezia, 117.
Poezia ce face un napoleon!, 189.
Portretul, 27.
Porumbul și șipotul, 151.

R

[Răscoaptă ani...], 230.
Renașterea, 239.
Respingerea ungurilor, 279.
Rîvna, 159.
Rossignol, 334.

S

Sărăcia, 43.
Severin, 11.
Sînt român, 250.
Sonet cătră Luca Stroici, 161.

Ș

Ștefan cel Mare, 252.
Ștefan și Radul, 111.
Ștefan-Vodă Tomșa și vornicul Moțoc la Leopole, 172.

T

Table-d'hôte, 135.
Tablou flamand, 78.
Tercets dédiés à la Moldave, 339.
Testamentul poetului, 167.
Treisprezeci! 205.

U

[Un oarecare om...], 266

V

[Veac de aur], 258.
Viersul, 19.
Vornicul Iancu Moțoc, 45.

Z

Zilele Babei, 224.
Zinca, 181.

INDICELE POEZIILOR DUPĂ PRIMUL VERS

A

la lumière de l'étranger (*Dédicace*), 335.
A quoi bon chanter toujours le même (*Chanson sur la Moldavie*), 336.
Abia d-a luminei raze legănate (*Iveala și visul*), 156.
Afară vîjîia furtuna (*Afară vîjîia furtuna*), 236.
— Al tău tată nu-i bogat (*Doine orientale*), 221.
Am tot glumit (*Table-d'hôte*), 135.
Armenii și-aveau tronu-n Anion (*Armenii*), 289.
Asear-am petrecut noi împreună (*Din Propertius*), 226.
Aș vrea să smulg din mine un cîntec, numai unul (*Dumnezeu*), 139.

B

Bătrînul și copilul mergeau glumind pe cale (*Renașterea*), 239.
Bătrînule Horațiu, a Romei vechi mîndrie (*La Fîntîna Blanduziei“*), 223.
Blînda toamnă dunăreană dezmierdîndu-ne s-a dus (*Alb și negru*), 105.
Bubuie furtuna (*Frunzele*), 5.

C

Ca lacoma omidă, ce-și caută o pradă (*Odă la ciocoi*), 35.
Ca o liră fără sunet (*Eu și ea*), 219.
Ce falnic șoim la apa dunăreană (*Ștefan cel Mare*), 252.
Ce-i nou? bătrînă punte, a cării lungă cale (*Severin*), 11.
Ceriul se-nvălește-n al lui negru strai (*Noaptea toată*), 154.
Cinci martie sau șase, stil vechi se-nțelege (*Zilele Babei*), 224.
Cînd arde soarele de mai (*Bradul*), 87.
Cînd copilașu-mi se lipește (*Lilica*), 34.
Cînd o fi să mă duceți la criptă . . . (*Gaudeamus*), 118.
Cînd pasu-mi fără țintă povelele măsoară (*La Victoria*), 179.
Cînd văz o floare (*La Iulia*), 9.
Cînt reînvierea dulcei Bucovine (*Odă la deschiderea Societății Române de Lectură de la Cernăuți*), 162.
Coroana nu dă genii, ș-ades îl învelește (*[Coroana nu dă genii . . .]*), 235.
Cu adormitele lui valuri (*[Domnița Voichița]*), 306.

D

D-ar fi să-și mai aducă aminte de Nasone (*Ovidiu la gurele Dunării*), 81.
D-aș fi, iubito, spuma ușoară, (*Către T . . .*), 203.
D-aș putea eu să-mi aștern (*Doina mea*), 214.
Dac-aș fi cel falnic soare (*Rîvna*), 159.
De-al neamului meu sînge Mazovia-i departe (*Ioan-Vodă*), 271.
De astăzi încetează toate (*Odă la plecarea d-lui Botez-Forăscu, supranumit „Tololoi“*), 199.
De ce-mi atii, copilo, calea, (*[De ce-mi atii, copilo, calev]*), 256.
De cînd lumea-i lume, n-a fost altă Zincă (*Zinca*), 181.
De flori e albăstrița-nconjurată (*Melodii românești*), 254.
De la Galați la Mărășești (*Treisprezeci!*), 205.
De sărbătoare-i pregătit norodul (*Alegerea domnească*), 281.
Deputații vin la treabă (*Anchete*), 185.
Dereva, în păgîna-i libertate (*Cneazul Mal*), 273.
Despare rîndunica spre țări mai fericite (*Testamentul poetului*), 167.
Din tată, din al tatei tată (*Muzica sîngelui*), 233.
Doi dușmani făr-astîmpăr în urgie (*Adevăratul poet*), 165.

E

Era-ntr-o bătrînă pădure (*Complotul bubei*), 28.
Ești Dumnezeu, Isuse, și mîntuiești o lume (*Mater Dolorosa*), 110.
Eu din români îmi trag sorgintea (*Sînt român*), 250.

F

Fost-am fost în Adunare (*Fragment din ședința nocturnă din 5 martie*), 201.
Frunză verde buruiene (*Drumul-de-fer*), 197.

H

Hagi-Tudose, vechi zaraf (*Multiplicamini*), 106.
Homer cînta mînia divinului Ahile (*Viersul*), 19.

I

Ian să-mi spuneți, ce să facem ca să mai scurtăm din vreme? (*Codrul*), 50.
— Iubit-ai, frățioare? o tînără mă-ntreabă (*Dragostea*), 175.

Î

Îmblînd pen odaie, tatăl cu-nfocare (*Tablou flamand*), 78.
Îmi vine a plînge; dar trebui să rîd (*Conjurațiunea lui Fiasco*), 208.
Împrejuru-mi vezi cîmpii (*Către G.M.*), 229.
În blînda pădurice sorbînd al primăverii (*În aprile*), 98.
În foișor de aur stă Ludovic și-nzare (*Respingerea ungurilor*), 279.
În munte, la Podgorii, de al naturii faur (*Întemeierea orașului Baia*), 285.
[illegible]zie mlădioasă (*La Leonora ****), 171.
În prada jalei ș-a zbuciumării (*Poezia*), 177.
În țări, nebătute de-a soarelui căi (*Muza*), 153.
În zorile juniei mele (*În memoria Raisei Chod . . . ska*), 158.
Încă o dulce iluziune (*O poezie n stilul d-șoarei Dunca*), 216.
Înscriem pe acest mormînt (*Epitaful d-lui Oteteleșeanu*), 188.
Într-o storie turcească (*Elogiul castrațiunii*), 183.
Îți doresc, a mea crăiasă (*Extract din albumul unei cățelușe*), 204.

J

J'ai peu d'éclat, peu de beauté, mais j'aime (*[J'ai peu d'éclat. . .]*), 329.

L

L-a paserei cîntare legănată (*Idealul poetului*), 168.
La cetatea Leov, în țara leșească (*Vornicul Iancu Moțoc*), 45.
„La noi e putred mărul“ a zis de mult poetul (*La noi. . .*), 220.
Le corbeau ayant remarqué que l'aigle pendant trente jours restait (*Corbeau*), 332.
Lui Rosset (*D. Kogălniceanu*), 192.
Lumină vreau! Dar niciodată (*Epigrame. I Spirìt și spìrit*), 231.

M

M-am tot gîndit, amice, din dunăreana țară (*Darul Dunării*), 94.
Mi-a venit azi o idee (*Femeia cu cățelul*), 21.
Moartea schimbă scaieți în tulipe (*[Moartea schimbă scaieți în tulipe]*), 238.
Moarte strig și zi și noapte (*Epigrame IV. Moartea femeii*), 232
Mucenicii din vechime (*Epigrame. II. Să rîzi*), 231.
Mulți proști au zis ș-o să mai zică (*Mulți proști au zis. . .*), 240.

N

Nani, nani, dormi (*„Cîntecul de leagăn“ de Iulia Hasdeu*), 136.

Nebun, nebun de multe ori (*Muntele și valea*), 26.

Negrul sînge se-ncheagă pe rănile (*După bătălie*), 80.

Nevestuică frumușică (*O greșeală*), 213.

Nu aveam o schioapă de pămînt să-mi fie (*O doină postumă*), 194.

Nu-i cunoscut mormîntul lui Riuric al Rusiei (*Mormîntul lui Dragoș*), 287.

Nu-i sufletul lui Dragoș făcut să se-njosească (*Întemeierea Moldovei*), 275.

O

O grea tristețe-n suflet se strecoară (*Meditație*), 291.

O ma compatriote! Tu es plus douce que toutes les vierges (*Tercets dédiés à la Moldave*), 339.

O vreme-ndelungă pe țărm cît am stat (*Pe țărmul mării...*), 260.

Oricîte fie lespezile grele (*La moartea caporalului Ciornei, măcelat de răspopa Costea*), 155

P

Pe mal șezînd (*Femeia înecată*), 89.

Pe masă mi-e corpul întins (*Epigrame. III. Lacrima noroi*), 231.

Pe tronul meu sum fără pază (*Poezia ce face un napoleon !*), 189.

Pe-un clavir, ca orișicare (*Cerebrațiunea*), 109.

Poetul nu mai este bun (*Alexandrinae nugae*), 234.

Pourquoi, ô Roxande! fixes-tu ainsi tes yeux noirs (*Chanson populaire roumaine*), 341.

Privind în jur, o neagră întristare (*Astăzi*), 217.

Privind tăcuta undă (*Dorul*), 41.

Progresul omenirei se pare-a fi grădină (*Sonet către Luca Stroici*), 161.

Purtînd pe trup înfipta gheară (*La România*), 23.

Q

Qu'allons nous devenir? Dieu le sait (*Germe roumain*), 342.

R

Rapsod vestit al țării, de ce tăcut-ai oare? (*Lui Constantin Stamati*), 248.

Rănit pîn' la moarte, cu sabia-n mînă (*Magda lui Arbure*), 96.

Răscoaptă ani de douăzeci (*[Răscoaptă ani...]*), 230.

Rîde omul, cît e june (*Lui N. Nicoleanu*), 100.

Robi să nu se facă! Nu voi să mă-ncurc! (*Ionașcu-Vodă*), 91.

S

Sălbateca suflare a hoardei busurmane (*Biruința de la Bug*), 283.

Sărăcia cea flămîndă (*Sărăcia*), 43

Se duce ciocîrlia spre țări mai fericite (*Ciocîrlia*), 93.

Sfîrșind de-nvins tot ce avea a-nvinge (*Logofătul Tăutu*), 269.

Sînt trist, și trist sînt totdauna (*Așteptînd*), 120.

Spre slava fetelor străine (*[Ecoual laudei depline]*), 263.

Sunt un călugăr păcătos (*Eulavia călugărească*), 190.

Sus la Deal în monăstire (*Cranul lui Mihai cel Viteaz*), 7.

Ș

Și rîde, și plînge, și-ntocmai ca luntrea ușoară (*Luntrea*), 49.

Ștefan cel Mare (*Ștefan și Radul*), 111.

Ștefan-Vodă Tomșa geme-n închisoare (*Ștefan-Vodă Tomșa și vornicul Moțoc la Leopole*), 172.

T

Tăcînd, c-un semn opresc trăsura (*La casa de nebuni*), 128.

Trăiește azi craiul Harald Harfagar (*Harald Harfagar*), 27.

U

Un cîne plin de fală *(Cînii și lupii)*, 85.
Un héron affamé, mais gourmet *(Le héron)*, 333.
Un matin le rossignolet dit à l'alouette *(Rossignol)*, 334.
Un munte, — fabula ne-o spune *(După citirea articolului d-lui Pano, „Dreptul întrunirii", „Românul" de la 18 februarie)*, 195.
Un om ce nu avuse de multă carte parte *([Un oarecare om...])*, 266.
Un porumb însătoșat *(Porumbul și șipotul)*, 151.
Un prisăcar, Moș Ialko, de rusă seminție *(Moș Ialko)*, 277.
— Un șir de ani trecuse, de cînd întîiași dată *(Către o doamnă de 39 ani)*, 196.

V

Veac de aur strălucit *(Veac de aur)*, 258.
Vous est-il jamais arrivé, tard dans la nuit ténébreuse *(Fragment d'un tableau)*, 337.

Z

Zîmbea frumoasa fată, ca floarea cînd o rază *(Portretul)*, 27.

INDICELE POEZIILOR ÎN LIMBA RUSĂ, DUPĂ TITLU

А

Армяне, 288.

В

Выбор царя, 280.

Г

Гаральд Гарфагар, 325.
Господарь Ивония, 270.

Д

[Дитя! Зачем меня ты любишь], 255.
Дума, 290.

И

[И у нас был век златой], 257.

К

К. Ф. Стамати, 245.
[Какой-то человек ...], 265.
[Княжна Войкица], 292.
Князь Мал, 272.
[Кругоммы слышим эхо славы], 262.

Л

Логофет Иван Тывту, 268.

М

Могила Драгоша, 286.

Н

[Над берегом моря ...], 259.

О

Основание Баи, 284.
Основание Молдавии, 274.
Отпор угров, 278.

П

Пасечник Яцко, 276.
Победа у Буга, 282.

Р

Ромынские мелодии, 253.
Румын я, 249.

С

Стефан Великий, 251.

INDICELE POEZIILOR, ÎN LIMBA RUSĂ, DUPĂ PRIMUL VERS

Б

Большое творчество готовится в народе *(Выбор царя)*, 280.

В

В Молдавию и Польшу направилась набегом *(Победа у Буга)*, 282.

В Подгории руда таилась золотая *(Основание Баи)*, 284.

В сердце закралося горе угрюмое *(Дума)*, 290.

Вокруг василька собрались цветы *(Ромынские мелодии)*, 253.

Волнуясь в берегах лениво *([Княжна Войкица])*, 292.

Д

Дед Яцко, родом рус, на берегах Молдавы *(Пасечник Яцко)*, 276.

Дитя! Зачем меня ты любишь *([Дитя! Зачем меня ты любишь])*, 255.

И

И рабства кроткого невыносима ноша *(Основание Молдавии)*, 274.

И у нас был век златой *([И у нас был век златой])*, 257.

К

Какой-то человек — кажись неграмотей *([Какой-то человек ...])*, 265.

Кругом мы слышим эхо славы *([Кругом мы слышим эхо славы])*, 262.

Л

Лудовик Угорский в золоченной палате *(Отпор угров)*, 278.

Любила Дерева свободу жизни дикой *(Князь Мал)*, 272.

М

Мазовии народ по крови нам далек *(Господарь Ивония)*, 270.

Могила Рюрика России неизвестна *(Могила Драгоша)*, 286.

Н

На дне океана Гаральд Гарфагар *(Гаральд Гарфагар)*, 325.

Над берегом моря я долго сидел *([Над берегом моря ...])*, 259.

П

Престол царей армянских *(Армяне)*, 288.

Р

Румын сердцем и душою *(Румын я)*, 249.

С

Свершил Стефан блестящий ряд побед *(Логофет Иван Тывту)*, 268.

У

Увидел я *(Стефан Великий)*, 251.

Ч

Чего же умолк ты, наш добрый старик *(К. Ф. Стамати)*, 245.

CUPRINS

Studiu introductiv : Opera literară a lui B. P. Hasdeu VII
Notă asupra ediției critice B. P. Hasdeu XLIX
Nota editorului la volumul I LI

DIN VOLUME

POEZII (1873)

Frunzele 5 (351)
Cranul lui Mihai cel Viteaz 7 (355)
La Iulia 9 (356)
Severin 11 (361)
Viersul 19 (364)
Femeia cu cățelul 21 (366)
La România 23 (367)
Muntele și valea 26 (368)
Portretul 27 (369)
Complotul bubei 28 (370)
Lilica 34 (374)
Odă la ciocoi 35 (375)
Dorul 41 (380)
Sărăcia 43 (381)
Vornicul Iancu Moțoc 45 (383)
Luntrea 48 (384)
Codrul 50 (385)
Tablou flamand 78 (387)
După bătălie 80 (388)
Ovidiu la gurele Dunării 81 (388)

- Cînii şi lupii 85 (392)
- Bradul 87 (393)
- Femeia înecată 89 (395)
- Ionaşcu-Vodă 91 (396)
- Ciocîrlia 93 (398)
- Darul Dunării 94 (398)
- Magda lui Arbure 96 (398)
- În aprile 98 (401)
- Lui N. Nicoleanu 100 (401)

SARCASM ŞI IDEAL (1897)

- Alb şi negru 105 (405)
- Multiplicamini 106 (407)
- Cerebraţiunea 109 (408)
- Mater Dolorosa 110 (410)
- Ştefan şi Radul 111 (411)
- Poezia 117 (417)
- Gaudeamus 118 (417)
- Aşteptînd 120 (418)
- La casa de nebuni 128 (422)
- Table-d'hôte 135 (425)
- „Cîntecul de leagăn" de Iulia Hasdeu 136 (426)
- Dumnezeu 139 (426)

DIN PERIODICE

- Porumbul şi şipotul 151 (433)
- Muza 153 (434)
- Noaptea toată 154 (435)
- La moartea caporalului Ciornei, măcelat de răspopa Costea 155 (435)
- Iveala şi visul 156 (436)
- În memoria Raisei Chod...ska 158 (437)
- Rîvna 159 (437)
- Sonet către Luca Stroici 161 (438)
- Odă la deschiderea Societăţii Române de Lectură de la Cernăuţi 162 (439)
- Adevăratul poet 165 (442)
- Testamentul poetului 167 (443)
- Idealul poetului 168 (443)
- La Leonora *** 171 (444)
- Ştefan-Vodă Tomşa şi vornicul Moţoc la Leopole 172 (444)
- Dragostea 175 (445)

- La Victoria 179 (447)
- Zinca 181 (447)
- Elogiul castraţiunii 183 (448)
- Anchete 185 (451)
- Epitaful d-lui Oteteleşeanu 188 (451)
- Poezia ce face un napoleon! 189 (452)
- Eulavia călugărească 190 (452)
- D. Kogălniceanu 192 (453)
- O doină postumă 194 (455)
- După citirea articolului d-lui Pano, „Dreptul întrunirii," *Românul* de la 18 februarie 195 (456)
- Către o doamnă de 39 ani 196 (458)
- Drumul-de-fer 197 (459)
- Odă la plecarea d-lui Botez-Forăscu, supranumit „Tololoi" 199 (459)
- Fragment din şedinţa nocturnă din 5 martie 201 (460)
- Către T... 203 (460)
- Extract din albumul unei căţeluşe 204 (461)
- Treisprezeci! 205 (461)
- Conjuraţiunea lui Fiasco 208 (462)
- O greşeală 213 (464)
- Doina mea 214 (464)
- O poezie în stilul d-şoarei Dunca 216 (465)
- Astăzi 217 (466)
- Eu şi ea (Din Gablitz) 219 (467)
- La noi 220 (469)
- Doine orientale 221 (473)
- La „Fîntîna Blanduziei" 223 (473)
- Zilele Babei 224 (474)
- Din Propertius 226 (474)

POSTUME

- Către G. M. 229 (475)
- [Răscoaptă ani...] 230 (475)
- Epigrame 231 (476)
  - Spirìt şi spìrit 231
  - Să rîzi 231
  - Lacrima-noroi 231
  - Moartea femeii 232
- Muzica sîngelui 233 (477)
- Alexandrinae Nugae 234 (477)
- [Coroana nu dă genii...] 235 (478)

Afară vîjîia furtuna 236 (478)
[Moartea schimbă...] 238 (479)
Renașterea 239 (479)
[Mulți proști au zis...] 240 (479)

ADDENDA

POEZII ORIGINALE

К. Ф. Стамати 245 (480)
Lui Constantin Stamati 247 (480)
Румын я 249 (481)
Sînt român 250 (481)
Стефан Великий 251 (482)
Ștefan cel Mare 252 (482)
Ромынские мелодии 253 (483)
Melodii românești 254 (483)
[Дитя! Зачем меня ты любишь] 255 (484)
[De ce-mi ații, copilo, calea] 256 (484)
[И у нас был век златой] 257 (484)
[Veac de aur] 258 (484)
[Над берегом моря ...] 259 (484)
[Pe țărmul mării...] 260 (484)
[Кругом мы слышим эхо славы] 262 (485)
[Ecoul laudei depline] 263 (485)
[Какой-то человек...] 265 (485)
[Un oarecare om...] 266 (485)
Логофет Иван Тывту 268 (485)
Logofătul Tăutu 269 (485)
Господарь Ивония 270 (486)
Ioan-Vodă 271 (486)
Князь Мал 272 (486)
Cneazul Mal 273 (486)
Драгош (Dragoș) 274 (487)
  Основание Молдавии 274 (487)
  Întemeierea Moldovei 275 (487)
  Пасечник Яцко 276 (487)
  Moș Ialko 277 (487)
  Отпор угров 278 (487)
  Respingerea ungurilor 279 (487)
  Выбор царя 280 (487)
  Alegerea domnească 281 (487)
  Победа у Буга 282 (488)
  Biruința de la Bug 283 (488)
  Основание Баи 284 (488)
  Întemeierea orașului Baia 285 (488)
  Могила Драгоша 286 (488)
  Mormîntul lui Dragoș 287 (488)
  Армяне 288 (488)
  Armenii 289 (488)
Дума 290 (489)
Meditație 291 (489)
[Княжна Войкица] 292 (489)
[Domnița Voichița] 306 (489)

TRADUCERI

Гаральд Гарфагар 325 (508)
Harald Harfagar 327 (508)
[J'ai peu d'eclat...] 329 (508)
Thaddée Hasdeu: Corbeau 332 (508)
Thaddée Hasdeu: Le Héron 333 (509)
Thaddée Hasdeu: Rossignol 334 (509)
Alexandre Hasdeu: Dédicace 335 (509)
Alexandre Hasdeu: Chanson sur la Moldavie 336 (509)
Alexandre Hasdeu: Fragment d'un tableau 337 (511)
Alexandre Hasdeu: Tercets dediés à la Moldave 339 (511)
Alexandre Hasdeu: Chanson populaire roumaine 341 (512)
Alexandre Hasdeu: Germe roumain 342 (512)

Note, comentarii, variante 345
Indici 513